

ક. સ. તા. ૧૨-૭-૩૬ થી તા. ૧-૫-૩૮ સુધી

સમયધર્મ

(અગ્રલેખ સંગ્રહ)

તૃતીય ભાગ

અમદાવાદવાળા શ્રી કલિભાઈ કેશવલાલની
આર્થિક મદદથી

જાણી પ્રમુદ કરનાર
સમયધર્મ કાર્યાલય
સોનગઢ (કાલિયાવાડ).

ક. સ. ૧૯૪૨] દિ. ૮-૬-૦ [વિ. સં. ૧૯૬૮

શ્રી બહાદુરસિંહજી પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ—પાલીતાણા.
પ્રદેશ:—૧૫. અમરવતી બહેચરદાસ

નિવેદન

સમયધર્મ પાસિક પત્રની સરૂઆત વિજયાદશમી રવિવાર ૪. સ. તારીખ ૯-૧૦-૩૨ થી શરૂ થયેલ છે. આજે એ પત્રને દસ વર્ષ પૂરા થયા છે અને અગીયારમું વર્ષ ચાલે છે. અમારે વારંવાર લખવું પડે છે કે સમયધર્મ પત્ર જૈનોમાં અને જૈનેતરોમાં ખૂબ પ્રસંસા પામેલ છે. સમયધર્મ પાસિક પત્ર કોઈનું વાજીંત્ર નથી, તેમ પૈસાની સાલમે એ પત્ર નીકળતું નથી, કેમકે આપ જોઈ-સકશો કે એ પત્રમાં એકે પણ જાહેર ખર્ચ લેવામાં આવતી નથી, તેમ કેવલ સામાજિક તથા ધાર્મિક લેખો સિવાય કોઈના વિતંડવાદનાં કે ચર્ચામાં સમયધર્મ જોતરતું નથી. સમાજને કે ધર્મને હાનિ લાગતી હોય તો તેવા લેખો હાથ ધરે છે.

સમયધર્મના અગ્રલેખો આજે રાષ્ટ્રીય લેખો ગણાય છે. જોથી એ અગ્રલેખો બહુજ ઉપયોગી તેમજ અવિધર્મ પ્રસાર તરીકે કામ આવવાથી થળા જૈનોની એવી માનણી થઈ રહેલ છે કે સમયધર્મના અગ્રલેખોની જુદી ચોપડી બહાર પાડવાની જરૂર છે. આથી અમે મુદરથોની સહાયથી પહેલાં ખીજાં વર્ષના અગ્રલેખોની પ્રથમ ભાગની એક ચોપડી ત્રીજા ચોથા વર્ષના અગ્રલેખોનો દ્વિતીય ભાગ અને પાંચમાં અને છઠ્ઠાં વર્ષના અગ્રલેખોનો ત્રીજો ભાગ બહાર પાડવા ભાવ્યશાળી થયા છીએ. 'હંજુ પથુ જેમ જેમ અમેને મુદરથોની સહાય મળતી જશે તેમ તેમ બાકીનાં વર્ષોના અગ્રલેખો બહાર પાડવા શક્તિમાન થઈશું.

અમે આજે રાખીએ છીએ કે જૈન શ્રીમતો તરફથી અમેને સહાય મળે અને અમે બાકીના અગ્રલેખો બહાર પાડવા શક્તિમાન થઈએ.

પ્રકટ કર્તા

સમયધર્મ કાર્યાલય
સોનગઢ (કાઠિયાવાડ)

અનુક્રમણિકા

—

વિષય.

૧ દિગ્ભત (૧) ...	૧૧
૨ " (૨) ...	૧૨
૩ શિવચરિત્રા એટલે અપરજ્ઞા...	૧૩
૪ વત્સલતા ...	૧૬
૫ જૈનોની સંખ્યા કેમ ઘટી ?...	૨૬
૬ જિન પ્રતિમા જિન સારિખી	૩૩
૭ આચારવિચાર ...	૪૧
૮ દિવાળી ...	૪૭
૯ વર્તમાનયુગમાં સમાનતાની અભાવ	૫૫
૧૦ ધર્મ ...	૬૧
૧૧ જૈનધર્મ ...	૬૭
૧૨ વર્તમાનનો અનાદર ...	૭૨
૧૩ ત્યાગ ...	૮૦
૧૪ સંગીતકળા ...	૮૭
૧૫ આચાર કેવા હોવા જોઈએ ? (૧) ...	૯૪
૧૬ " " " (૨) ...	૧૦૦

૧૭ અધ્યક્ષ (અધ્યવિચાર)	૧૦૬
૧૮ પતિપત્ની સંબંધ (૧)	૧૧૭
૧૯ " " (૨)	૧૨૩
૨૦ ધર્મના નામે અધ્યપતન	૧૩૦
૨૧ મનુષ્યજીવનની વિશેષતા	૧૩૭
૨૨ દિ'સા અદિ'સાનું પૃથક્કરણ (૧)	૧૪૫
૨૩ " " (૨)	૧૫૩
૨૪ સાધુ કેણુ ધર્મ શકે ?	૧૬૧
૨૫ દીક્ષા કેણુ આપી શકે ?	૧૭૦
૨૬ પ્રમાણવાદ અને ભુક્તિવાદ	૧૭૭
૨૭ સત્ય અસત્યનું પૃથક્કરણ	૧૮૪
૨૮ શ્રી મહાવીર પ્રભુની સંધ વ્યવસ્થા	૧૯૧
૨૯ પદ્યપદ્યપદ	૨૦૦
૩૦ ઔદ્યોગિક શિક્ષણ	૨૦૭
૩૧ સમાજ વ્યવસ્થા	૨૧૨
૩૨ માતા, પિતા અને વડિલોનો વિનય	૨૧૬
૩૩ સાધર્મ્ય કેને કહેવાય ? (૧)	૨૨૭
૩૪ " " (૨)	૨૩૪

નં.	વિષય	પૃષ્ઠ.
૩૫	કેલવણીની વ્યાખ્યા (૧) ...	૨૪૦
૩૬	" " (૨) ...	૨૪૧
૩૭	દીક્ષા લેનારે માતા પિતાદિની રજા લેવાની જરૂર ...	૨૪૨
૩૮	ભોજનવિધિ ...	૨૪૬
૩૯	શાસ્ત્રઅવધ્ય ...	૨૪૬
૪૦	શરીર અને આત્મા કિલ છે કે અભિન્ન ? ...	૨૪૭
૪૧	દેશકાળ વગેરે વિચારી વર્તવાની જરૂર ...	૨૪૮
૪૨	પૃથ્વીમાતાની કૃતિયાદી ...	૨૪૯
૪૩	વિચારક અને સ્વાવલંબી બનેા ...	૨૫૫
૪૪	જેનો પ્રતિષેધ તેનો જ રૂપાંતરે સ્વીકાર (૧) ...	૩૦૨
૪૫	" " " (૨) ...	૩૧૦
૪૬	જ્ઞાન ક્રિયાઓ મોક્ષ ...	૩૧૭

આપણામાં દોષી જોઈએ. દ્રવ્યની, પદ્ધતીની, કે ખીજા ગમે તેવા ખાનગી લાભની લાલચથી આપણે આડે રસ્તે ન દોરવાઈએ તેનું નામ પણ નિઃસ્પૃહતા છે. ધણું કરીને માણસ માત્રમાં પોતાના સ્વાર્થનો પ્રેમ એટલો પ્રગળ દોષ છે કે તેને હોડી દઈ સાર્વજનિક શ્રેયને અમતમતા આપી તેને જ વધારે પસંદ કરે એ જેવી તેવી નિઃસ્પૃહતા નથી. કારણકે પોતાની સુખ શાંતિનો, દ્રવ્યનો, પદ્ધતીનો અને જિંદગીનો ભોગ આપીને સાર્વજનિક શ્રેયની ભાવના જે માણસમાં રહેલી હોય તે મનુષ્યની નિઃસ્પૃહતા માટે જોડો ધન્યવાદ નથી. મહાત્માઓ જે થઈ ગયા છે તેઓ પણ સર્વ શુણે કરતાં આ શુણને લઈને જ જમતમાં પૂજાયા છે. કેમકે એ પુરુષોએ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર સર્વ વસ્તુને તુલ્યતુલ્ય માની છે. અનેક સંકટોમાં પસાર થઈને વગર બદલે મનુષ્યોની સેવા બજાવી છે. આ શુણને જાળવનાર હૃદયની દિગ્ભ્રમ છે. ખીજો શુણ બ્યવહારોપયોગી શક્તિ-કાર્યકુશળતા છે. જે માણસ પોતાના વિચારની બ્યવસ્થા કરી શકે છે. જે વાદનો બાંધી શકે છે, નદીઓના પાણીને પોતાની મરજી મુજબ વાળી શકે છે. જે મહાસાગરના એક કિનારાથી ખીજા કિનારા સુધી તારના દોરડા થઈ જઈ શકે છે, જે પોતાની જોરડીમાં બેઠો બેઠો ફરીયાની અને જમીનની લડાઈની જોઈવણ કરી શકે છે, જે જોઈવણને મોટા મોટા સેનાધિપતિઓ અને સરદારો વિજય મેળવવામાં મુખ્ય કારણ માને છે અને તે જોઈવણ કરનારનો ઉપકાર માને છે, વળી અગમચેતીની શક્તિ જેનામાં છે તે માણસ વિચારશીલ અને ભાવિનું ઘડતર ઘડનારમાં મુખ્ય ગણાય છે. એની શક્તિ કાં તો શેતરંજની રમત રમવામાં જણાઈ આવે છે અને કાં તો ગણિત સાત્તની નિપુણતાથી જણાઈ આવે છે.

તેવા માણસો જ વ્યવહારકુશલ થઈ શકે છે. કેમકે આવી હસ્તિઓ
 જે મનુષ્યમાં હોય છે તેનાથી બીજા મનુષ્યો પોતાનું ચેપ સાધી શકે
 છે. કાષ્ઠપજુ માણસની ઈચ્છા વરતીને તેને કેમ પાર પાડવી કે જેનાથી
 તેનું બહું યાચ જીવું સમજી બીજાઓના બધા માટે તે અનેક યોગ-
 નાઓ યોજી શકે છે. જેમ મા છોકરાઓને વચ કરે છે, કેમકે મામાં
 છોકરાઓ કરતાં વધારે જીદિ હોય છે, તેમ અમુક માણસ ઓછું જાણે
 તેને વિશેષ જાણનાર માણસ પોતાને તાણે કરી લે છે, અને તેથી
 પોતાનો જ નહિ પણ અનેકનો વ્યવહાર સરળ કરી આપે છે. આ
 વાત જોઈથી હાખવી સહેલી છે એટલી જ કરવી કઠણ છે, કરનારને
 સંકટો ઓછાં સહન કરવા પડતાં નથી, છતાં જો સંકટોને દિગ્મતથી
 સહી; છતાં પોતાનું કાર્ય વ્યવહારોપયોગી બનાવે છે. જેટલો આ
 મુજબ વ્યવહારોપયોગી છે તેટલો જ ધર્મોપયોગી છે. કેમકે જે જે
 ધર્મના નેતાઓ, ધર્મના સુધારકો, આચાર્યજીતાઓ, ધર્માધના,
 અવિવેક, સમાજમાંથી દૂર કરનારા પુરુષો થઈ ગયા છે, તેઓએ
 પણ કંઈ સહન કરવામાં આવી શખી નથી. શ્રી પરમાત્મા મહાવીર,
 મહાત્મા જીદ અને ઈશુ વગેરેના ઐતિહાસિક હાખણાઓ મેળવે
 છે, જો મહાન પુરુષોમાં ધૈર્ય અને દિગ્મત હતાં તો તેથી તેઓ પોતે
 પોતાના કાર્યમાં સંપૂર્ણ ફતેહ મેળવી શક્યા હતા.

મનુષ્યે મનુષ્યની ઈચ્છાઓ વરતીને કેમ પાર પાડવી તે સંબંધમાં
 પોતે કુશળતાથી પ્રવૃત્તિ કરે એ પણ એક વ્યવહારોપયોગિતા છે.
 બીજાઓને પ્રેમથી પોતાના મિત્ર બનાવવા, પ્રતિપક્ષીને દહીયોથી
 દરાવવા એ પણ વ્યવહારકુશળતા વિના બની શકે નહિ. માતા જેમ

છોકરોની હાજત સમજી શકે છે, તેમ જ માણસ સામા માણસની હાજત સમજી તેને સાનુકૂળ બની પોતાને વશ કરી શકે છે. કેમકે સર્વને વશ કરીને પોતાના બનાવો શકે છે. આવા માણસની પાછળ કાળો માણસો હર્ષના પોકારો કરતા હોય છે.

ત્રીજો ગુણ અનુપમતા. અનુપમતા એ એક વિશિષ્ટતાવાચક શબ્દ છે. વિશિષ્ટતામાં જ 'અરં સૌંદર્ય' એને આકર્ષણ સમાયેલા છે. ત્યાં સુધી ઉવદનું જોખમ આવડું નથી, ત્યાં સુધી પોતાની ભર્મતા કદી પ્રકાશતી નથી. પણ જ્યારે એવો પ્રસંગ ઉપરિચિત થાય ત્યારે ગુપ્ત વીર જાગૃત થાય છે, અને તેમાંથી સંપૂર્ણ દહતા આવે છે. જે દહતાથી કાંઈ પણ ભયમાં ડગવાપણું રહેતું નથી. દરેક સુતા અને નવા ઇતિહાસોમાં રસ્તમ, ભીમ, અશુન, પ્રતાપ, સીઝર, નેપોલીયન, શીવાજી જેવા અનેક યોદ્ધાઓ થયા છે. તેમનું અનુપમ રવરૂપ ખરા વખતે જ પ્રકાશિત થએલું તે જ તેમની અનુપમતાની ગાથાઓ આજે પણ ગવાઈ રહી છે. કેમકે ચૌધરી મનુષ્યનાં અંતઃકરણ એવાં મોહિત થાય છે કે તે સિંહ, ચિત્તા જેવા પ્રાણીઓના નામની ઉપમા તેઓને આપે છે. મનુષ્યની જિંદગીની શરૂઆત જ થાય છે તે જન્મથી જ પરાધીન સ્થિતિમાં થાય છે; પરંતુ ધીમે ધીમે તે જ મનુષ્ય કાંઈ નિર્ભય ધૈર્યની પરંપરામાં દિવસે દિવસે રોકાતો જતો હોવાથી જ વિષમ અનુભવો થાય છે તે અનુભવો તેને નીડર બનાવે છે. એટલે બીરૂતામાંથી પણ દિગ્મત જાગૃત થાય છે. પાસ્તી એ એવી નીચી ઓજ છે કે ધીમે દહાડે આપણને આલના તારા દેખાડે છે; વધારે અનિષ્ટતા આપણું તે એ કરે છે કે આપણા અંતરના ચક્રો બંધ કરી દે છે, અને આપણા અંતઃકરણના ઉત્સાહને તે ઠારી નાખે છે.

ધાસ્તી એ મનુષ્ય જાત માટે, મનુષ્યની જાખર માટે, મોટામાં મોટો રામ અને મોટામાં મોટું દલક છે. વળી જેઓ પોતાનું જ સાચવવાને દમેણ તત્પર હોય છે તેઓ પણ સામર્થ્ય વિનાના જ હોય છે, નિર્જા ઉપર સરદારી ભોગવનારોઓ પડીખર એમ માને છે કે હું ગરવીર છું, દિગ્મતવાન છું. મારી સામે યાવાની તાકાત કેનામાં છે ? પણ જ્યારે તેને અધિક સક્તિશાળી વ્યક્તિનો પરિચય થાય છે ત્યારે જ તેને પોતાની નિર્જાતનું જ્ઞાન થાય છે.

૫. પ્રતિકૂલતા જે વખતે દેખાય તે વખતે દરેક માણસે પોતા ઉપર અને ઉપરે પ્રારબ્ધ ઉપર વિશ્વાસ રાખી મન મજબૂત બનાવવાની જરૂર છે. સાચી ઓજ અતિ પ્રિય હોવાથી તેના રક્ષણ માટે નિર્જા પણ સજાગ બને છે. પોતાના જમ્યાના રક્ષણ માટે માથ, બેંસ જેવાં નિર્જા પશુઓ સજાગ સિદ્ધની સામે ચતા આપણે નેપથ્યે છીએ. એવી જ રીતે પ્રમાણિકપણના સંરક્ષણ માટે પણ મૃત્યુ કષ્ટ હરે છે; પણ પ્રમાણિકપણ છોડતા નથી. લડાઈ જેવા પ્રસંગોમાં સામી જાતીએ ગોળી ખાનારા લશ્કરી સિપાઈઓ ફક્ત પોતાનું પ્રમાણિકપણ સાચવી રાખવા પીછે હઠ કરતા નથી.

૬. ઉચ્ચ વિગ્રહ વખતે તદ્દ દેખ સરદાર જે મોટો લડવૈયો હતો તે પોતે કષ્ટ હરે છે કે હું વારંવાર ધાસ્તીથી ધ્રુજતો હતો. પણ મારા પ્રમાણિકપણને જનવત્તા ઇશ્વરની પ્રાર્થના કર્યા કરતો હતો, તેથી મારામાં અજન્મ દિગ્મત આવી હતી. એક સીપાઈએ ખાનગીમાં પોતાની બેનને કળું હળું કે હું લડાઈમાં ખુશીથી જવાનો છું. મારામાં અરાગર દિગ્મત નથી પણ હું એ કોઈને માથમ પડવા દઈશ નહિ.

આ રીતે પોતાની નિર્જનતાને સામે થવાનો નિશ્ચય મનમાં રાખતાં
 ગમે તેવી બેખમવાળી જગ્યામાં, જવાની અને ગમે તેવી ધાસ્તીનું
 કામ કરવાની તેને આદત પડી ગઈ; તેથી તે મહાન દિમ્મતવાન
 બની ગયો, એમ માણસ બે સતત, નિર્જનતાને તરછોડી દિમ્મતવાન
 રાખી વિકટ કાર્ય કરવાની દેવ રાખે તો તે એક કાળે દિમ્મતવાન
 બની જાય છે. કુદરતે દરેક મનુષ્યમાં પોતાની શક્તિ નિભાવવાની એક
 જાતની આંતર શક્તિ આપેલી છે; જેને જમાવવી શક્તિ કહેવામાં
 આવે છે. ખરા વખતમાં જે શક્તિ પ્રાદુર્ભાવને પામે છે, અને પોતે
 અતિ વિષમ સ્થિતિમાંથી પણ પસાર થઈ જાય છે. તેથી જ કહેવાય
 છે કે મરણ તરફને શીખવે.

શાંતિ અને સલાહને ઇચ્છનાર માણસ ધણીવાર નમ્રતા ખેંતાવે
 છે. એ નમ્રતામાં પણ જળ છે. શારીરિકજળ જુદી વસ્તુ છે અને
 માનસિક અંશ એ જુદી વસ્તુ છે. આ નમ્રતામાં માનસિક અંશ રહેલું
 હોય છે. શૌરસનું પણ એ જ લક્ષણ છે કે ગમે તે પ્રસંગે ઉમંગ
 બનેતા પોતાનો માનસિક કાષ્ઠ ન ખોતે શાંતિથી નીડરપણે ચક્રોના
 સંહારમાં પોતાની વીર્યશક્તિનો ઉપયોગ કરે. ઉમંગ એ શૌરસ છે.
 પણ તે, રસવાળા માણસો ધણી વખત પોતાનો કાષ્ઠ ખોઈ બેસે છે,
 એની આગળ પાછળનો વિવેક નષ્ટ થઈ જાય છે, અને માર ખાઈ
 બેસે છે. કાંઈપણ માનસિક વિચારને વશ થવું એ પણ નિર્જનતા છે.
 મન્ય છે ક્ષત્રિયવીરોને કે જેઓએ નવપરિણીત સ્ત્રીઓના મોહને લાત
 મારી દુરમનના સામે લડાઈમાં પ્રવાળુ થયું છે. તેમ જ નવપરિણીત
 રૂઝપુતાળીઓએ પણ નેત્રમાં એક અશ્રુ ન લાવતાં, આનંદપૂર્વક

રંગ આપી છે. આ જાણ દિગ્મતના પ્રકાર છે. માટે મનુષ્યે દરેક
ગુણ સાથે દિગ્મતને પ્રથમ કેળવવાની જરૂર છે.

દાસના પુવો સમાજોમાં જાણજુદાના મજનું કરનારાઓમાં
માત્ર બોલવાની તાકાત જોઈએ છીએ. તેવી જ તાકાત જો તેઓ
પોતાના, પોતાના કુટુંબના, યાત્રિના અને છેવટ દેશના રક્ષણ માટે
ધરાવતા હોય તો એક કોમ બીજી કોમને જે કાચી રહી છે, તે પ્રસંગ
ન આવે. સમાન જગ હોય ત્યાં મેલી થયા વિના રહે જ નહિ. દાસમાં
નિરાધાર અમળાઓનું, કુમારિકાઓનું સંહરણ થઈ રહ્યું છે, ધર્મ-
રધાનકો ઉપર દુભણ થઈ રહ્યા છે. છતાં તેનું રક્ષણ દાસના પુવો ન
કરી શકે તો તેઓને દિગ્મતગ્રાન કેમ કહી શકાય? માટે આ દિગ્મતને
વિષય મનનપૂર્વક વાંચી દરેક દિગ્મત કેળવવા પ્રયત્ન કરવો. આ ગુણ
અવહારમાં અને સામમાં જાણેમાં ઉપયોગી છે.

હિંમત

(૧૬)

કેટલાકો એમ માને છે કે જ્ઞાન-સમજણ એ એક જીકનું કારણ છે. પુરાવામાં કહેવામાં આવે છે કે સમજણને લઈને માણસ કાર્યની શક્યતા દુઃશક્યતા અને વિકટતા વિચારી શકે છે. તેને લઈને તેને કાર્ય કરવાની હિંમત યાત્રતી નથી, અને જેઓ અણુસમજુ-નક-બુદ્ધિવાળા હોય છે તેઓ આગળ પાછળ વિચાર ન કરતાં 'મા દોમ કરી પડો' કહે છે આગે એને પોશ્વિયનની કહેવતને સાચી પાડતા દેખાય છે.

ઉપરની બાજતમાં પૂર્ણ સત્ય નથી. કેમકે જ્ઞાની વિચારકો કઠણમાં કઠણ દુઃશક્યમાં દુઃશક્ય કાર્ય સાધવા અનેક રસ્તાઓ તેમજ સાધનો શોધી શકે છે, અને કઠણ કાર્યને સરળ બનાવી શકે છે. રણક્ષેત્ર દુરાગત્રાહોસ સેનાધિપતિ ઓછ લશ્કરે સમગ્ર શત્રુઓને છતી શક્યા છે, અને સમગ્ર સાધનસંપન્ન મૂર્ખ સેનાધિપતિઓએ પેટ ભરીને માર ખાધા છે. તેથી જ કહેવાય છે કે જેનો અગવો

બીજાને તેનું - કંટકું કુંવામાં - માટે જ્ઞાન એ બીકનું - કારણ છે એ
 સર્વેમાં માનવા યોગ્ય નથી. જેટલી ધાર્મિક સમજણને લીધે છે તેટલી જ
 ધાર્મિક પશુઓને લાગે છે. માટે જ ફરીથી 'લખનું' પડે છે કે જ્ઞાનથી
 જોઈએ તેની મદદથી બરાબર સમજાય છે, અને તેની સામાં ઉપાયો
 નથી દોરે દોરે લાગે છે ત્યારે તે ઉપર વિજય મેળવતાં વાર જાગતી નથી.
 શંકા એ પણ એક બીકનું કારણ છે. ઉત્પન્ન થતા સંકલ્પ વિકલ્પોથી
 જે બીજાને બીજાને ગયા, તે પોતે દિશ્મતવાન બની શકે છે. 'કુંકમાં
 જે કોય' આપણો મુખ આગળ હોય છે, તેની યોગ્યતામાં તેને યોગ્ય
 નીવડવામાં જ દિશ્મત સમાવશી છે. વિલોચનિ પોતાનો પાઠ ભરીયર
 આંધરે હોય છે, છતાં દિશ્મતના અભાવે ભારતર આગળ બોલી
 શકે તે નથી, અગર બોલતાં બૂલી જાય છે. માટે ધાર્મિકને કોરે મૂકી
 બિવદારમાં, વિદ્યાર્થી, ધર્માર્થી, સંસારમાં અથવા તે કોઈ પણ કાર્યમાં
 યોગ્ય નીવડવામાં દિશ્મતની જરૂર છે. મનના વિશ્વાસમાં જ દિશ્મત
 સમાવશી છે. મનુષ્ય, મનુષ્યથી બીજાને એક મોટી મૂખાઈ છે. ત્યાં
 વિચાર કરવો જોઈએ કે તે મનુષ્ય છે તો હું પણ મનુષ્ય છું. સાધન
 એ મનુષ્યમાં રહેલી દિશ્મત હોય તો જ ઉપયોગી થઈ શકે છે. છતાં
 સાધને નાદિશ્મતવાન મનુષ્ય પરાસ્ત થઈ જાય છે. દિશ્મત એ ક્ષેત્ર
 માંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી એક રીતે એ આત્માને જ ગુણ છે. ધાર્મિક
 એ અંશન-અવિદ્યો છે. માટે જ્ઞાનની આગળ અજ્ઞાન, બિવદારમાં કે
 મૂખમાં કદાચંધી સંકલ્પ નથી. તેથી જ મહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા
 એ સુત્ર મહાન પુરુષોએ કહેલું છે, જ્ઞાન ક્રિયા એક જ છે.
 જ્ઞાન દિશ્મતની જોઈએ તેની મદદથી જોઈએ તેની મદદથી જોઈએ તેની મદદથી
 જોઈએ તેની મદદથી જોઈએ તેની મદદથી જોઈએ તેની મદદથી જોઈએ તેની મદદથી

ભાવિક છે, સ્વતંત્ર છે અને તે આત્માનું સામર્થ્ય છે, તેમાં નિર્વિકારી શુદ્ધ આત્મિક દિગ્ભત આત્માની પૂર્ણતા મેળવી આવે છે. વિકારી દિગ્ભતમાં અમુક અંશે સ્વાર્થસાધના સમાજોલી હોય છે, છતાં, તેવા દિગ્ભતવાનો પણ પ્રયત્નસાને પાત્ર ગણાય છે, કેમકે જે કમ્મે સુરા સો ધમ્મે સુરા નો અનેક દર્શનો આસ્થોમાં અને ધર્મિકાસોમાં મળ્યા આવે છે.

કેટલાક કાચર પુરુષો દુઃખથી છૂટવા જીવનરોમદ્રશ્યતામિ પર્યવસિ એ વાક્યને બૂલી જઈ આપધાત કરી પોતાનું જીવન ધૂળ-ધાણી કરે છે. પરંતુ દિગ્ભતવાન બહાદુર નર તો મૃત્યુનો સ્વાદ એક જ વખત ચાખે છે. મૃત્યુથી તે કદી ડરતો નથી, તે માને છે કે આખરનો રસ્તો મૃત્યુ જ્યારે આવતું હશે ત્યારે આવશે જ. પ્રેમ ખતાવવાથી, પણ માણસમાં દિગ્ભતનો જીરસો આવે છે. એક મજુરને પ્રેમથી બોલાવી પ્રેતસાહન આપી તેને બાર ઉપાડવાનું કહેયું તો તે ઉત્સાહથી ગંગા ઉપરાંતનો બોળે પણ ઉપાડી જશે. પરંતુ તેનું અપમાન કરવામાં આવશે તો તે હતાશ થઈ દિગ્ભત હારી જશે અને ઉચ્છેદો, બાર તેને અસહ્ય થઈ પડશે. જીરસો માત્ર દિગ્ભત ન ગણાય કેમકે એનો ટકાવ ઉવટ મુધી રહેતો નથી.

પોતાનો ધર્મ અચ્છાવવામાં પણ દિગ્ભત હોય તો જ તે અવહારની જોખમદારી વેળાએ સામો થઈ તેના પર વિજય મેળવે છે. અગાંડીની વખતે ઘરાનું ચોર્ જોમ ઝળકી ઉઠે છે તેમ વ્યવહારમાં પ્રમાણિક અને કાલા માણસની જર્વામદી ઝળકી ઉઠે છે, પર બાંધવાની વિદ્યા-ચિંત્પકળામાં, ચિત્રવિદ્યામાં તેમ જ તેવી બીજી કળાઓમાં જે માણસ પ્રવીણ હોય છે, પોતાની કળાપર જોને પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય

છે, તે માણસ પ્રતિપક્ષી કળાવાન સાથે દિગ્ગતથી પોતાની કળાનો સામનો કરવા તૈયાર થઈ જાય છે. આ પણ એક જનતાની દિગ્ગત છે. એવી જ રીતે કવિતામાં, તત્ત્વજ્ઞાનમાં અને બીજી વિદ્યાઓમાં તેમજ સંગીત વગેરેમાં જેણે કુશળતા મેળવી છે, તેવો વિદ્વાન બીજા વિદ્વાન સાથે દિગ્ગતથી વાદમાં ઉતરી શકે છે. આ દિગ્ગત માનસિક દિગ્ગત છે, અને તે માનસિક દિગ્ગત ઘરીરને પણ દ્વાર બનાવે છે. દરેક પ્રાણીમાં પોતાના કર્તવ્યને યોગ્ય પોતાના સ્વભાવની દિગ્ગત હોય છે.

પરંતુ બણીવાર પોતે પોતાના સ્વભાવને ઓગળી શકતો નથી, અમરતો પોતા પર વિશ્વાસ રહેતો નથી, તેને હાથે દિગ્ગત હતાં ના દિગ્ગત બની જાય છે, પોતા પર વિશ્વાસુ રહ મનનો એક માણસ હાથબગ વિનાના હાથે માણસની જાણ પર છે. ધાંધાળી, હાકડા, કે જાણકારી માણસો પ્રસંગે પોતે પોતાની નિર્માત્રતા બતાવ્યા વિના રહેતા નથી. જ્યારે રોગોમાં હાથબગ અને દિગ્ગત જેનામાં છે તે માણસ બીજો નથી એટલું જ નહિ પણ હાથે રોગોમાંની શુભ્રતા કરી તેમને કવિત્વજ્ઞ બાપે છે. મારે ખરું જીવન દિગ્ગતવાન માણસનું જ મહત્ત્વ છે. જાણી દિગ્ગત વિનાના માણસો મરવાની આગસે જીવે છે. આવા નકામાં માણસો બીજાઓને પણ નાદિગ્ગતવાન બનાવે છે. ખરેખરી દિગ્ગતમાં હંસ નથી અને જે દાંભિયો દિગ્ગતની વાતો કરનારા છે તેઓ ખરે જખતે જાણસાપણું દાખવી પોતાનું દાંભિયપણું બતાવી આપે છે. જ્યાં દિગ્ગત છે ત્યાં શુદ્ધ સાત્તિક સ્વભાવ છે, આનંદ છે. એકબીજાને માન આપે છે પ્રસંગની અનુકૂળતામાં કે પ્રતિકૂળતામાં પોતાના વદાણ સોજતીઓને ઠોડી રાખ્યો નથી. ઉત્તમ ધર્મ, દિગ્ગત એ એક જનતા મોદતી છે, પોજના છે

અને આત્મિક પ્રેરણા છે. તે શુદ્ધિના અખુદાગ ઉત્પન્ન કરે છે. તે
 પરાક્રમી હોય છે, વીર હોય છે. અને નિઃસ્પૃહી પણ તેજ હોય સો
 છે. તે પોતે પોતાની શુદ્ધિથી શાંતિપૂર્વક દરેક જાનની મજૂરી કરી
 લે છે. પોતે સમજે છે કે મારી દયાળી આ દુનિયામાં કંઈપણ કરવાને
 માટે જ છે. એ દે તેથી પરિબ્રટ થાઉં તો મારી દયાળીની કંઈપણ
 જરૂર નથી. મારે પોતાને માટે અને બીજાઓને માટે જાત આપીને
 પણ મારી રહે, મારી માણસાદિ જાગવી રાખવી નોઈએ. રાજા પ્રતાપમાં
 પણ એ જ હતું. જમિનમતી મીરાંજીમાં પણ એ જ હતું. જમિનની
 દોષે ચોરો પ્રદક્ષાદમાં અને સત્વવાદી દરીમંદમાં પણ એ જ હતું.
 નાજુક વડનવાળી પછી સતી બીએ. સતીત્વના રક્ષણ માટે દર જમિન-
 શાળા પુરોત સાથે અજરોથી લઈ પોતાનું સતીત્વ જાળવું છે.
 અગ્નિથી તપાવેલા મોઢાના ઝેળા દાઢમાં લીધા છે. સતી સીતા જેવીએ
 તો જાગતી અગ્નિની જ્વાળાઓમાં પ્રવેશ કરી પોતાનું સતીત્વ
 જતાવી આપ્યું છે. આ બધું શું દિગ્ધત વિના બની શકે છે? સર્વ
 વસ્તુ કરતાં માણસ - પોતાની બાવનાને વિરોધ મળે છે. તેનો શુદ્ધ
 આદર્શ, એકઆદર્શ કે પૈસા માટે હોતો નથી, પરંતુ હૃદયમાં રમતાં
 પોતાના શુદ્ધ વિચારો આદર્શોનારવાને દેખાવી રાખવાં પોતાનો
 સર્વસ્વનો ભોગ આપવા તૈયાર રહે છે. એવા પુરુષને તે રિષતિમાંથી
 દયા લાવી બચાવવાનો જે પ્રયત્ન કરે છે, તે તેમને પરતંત્રતામાં મુક-
 નારા છે. તેની સ્વતંત્રતા પરમ શુદ્ધ માનસિક છે તે જાણી, જરૂર
 કે મૌદ્રિક સુખને સોંપતો નથી પરંતુ તેનો શુદ્ધ સ્વભાવ તેને જે
 દરમાવે છે તે સિવાય કોઈના બંધનને તે સ્વીકારતો નથી.

રૂઢિચૂરનતા એટલે અંધશ્રદ્ધા

રૂઢિચૂરનોર્મા એવું જૂલ જરાવી દેશમાં આવેલ છે કે ચાલ્યા આવતા રિવાજથી એક તમુ પળ ખસી સકાય નહિ. કેમકે એ આપણો પરંપરાગત રિવાજ છે. એ રિવાજમાં વિચાર કરવો કે પ્રશ્ન પૂછવો એ પાપ છે, એમાં જરાપણ ફેરફાર કરી શકાય નહિ. એમ કરવાથી ધર્મ દસાતાળ જાય. ગમે તેટલો અવિવેક અસમજસપણું દાખલ થતું જાય તો પણ તેમાં ફેરફાર કરવાની સાતો કરવી એ પણ ધર્મ વિરુદ્ધ છે.

એક ચિત્રક અને એક મહાચિત્રક બે સામ દતા. મહાચિત્રક જાણેલો વિજ્ઞાન પણ વેદીઓ હતો. ચિત્રક જાણેલ ન હતો પણ વિચારક હતો. મહાચિત્રક એક સાળામાં અનેક વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવતો, તે સાળાની પશ્ચિમ તરફની બારી. કાંઈએ ઉધોડવી નહિ એરી મુર આગા હતી. એક દિવસખૂબ મરમી પડવાથી પત-

નની ખાતર ચિત્રકે તે ખારી ઉધાડી નાંખી. ખારી ઉધાડતાં જ વિદ્યાર્થીઓમાં મોટો ખળભળાટ થયો. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ગુરુ પામે પહોંચી ગયા. ગુરુમહારાજ ! મોટો જીલ્લમ થયો. ચિત્રકે પશ્ચિમ દિશાની ખારી ઉધાડી નાંખી. આ સાંભળી ધરતીકંપનો સખત આંચકો લાગ્યો હોય તેમ ગુરુ દિગ્મુદ્ધ જની ગયા. પછી શુદ્ધિ દેકાણે આવતાં બહુ જીલ્લમ થયો, બહુજ ખરાજ કામ કર્યું. વિદ્યાર્થીને બોલાવી ચિત્રકને મોડું પ્રાપ્તિત દેવું પડશે, રાત્રી આંખ કરી ચિત્રકને કર્યું મૂખ ! આ ખારી તેં કેમ ઉધાડી ? ચિત્રકે કર્યું ગરમી થતી હતી, પવન નહોતો આવતો એટલે ખારી ઉધાડી. ગુરુ કહે એ ખારી ઉધડે જ નહિ, એ ઉધાડવાની તો સખત મનાઈ છે. ચિત્રક પૂછે છે કે શું કામ ન ઉધાડે ? મનાઈ કરવાનું કારણ શું ? ખારી ઉધાડવાથી જીઓને કેવો સરસ પવન આવે છે ! 'અરે મૂખ ! તજ પેટીથી એ ખારી ઉધડી નથી. ના કહેનારા તારા કરતાં ઘણા હતા. માટે તેં ખારી ઉધાડી મોટો ધર્મકોટ કર્યો છે.' ચિત્રક કહે છે કે મેં અધર્મ કર્યો છે એવું મને લાગશે તો જરૂર હું પ્રાપ્તિત કરીશ. ગુરુ કહે છે અરે મૂખ ! ખારી ઉધડે જ નહિ, અને એનાં કારણ પૂજાય જ નહિ. માટે હું યુનેગાર છે તને સિક્કા ધનીજ નોંધએ.

સુધારકો અને શિવ્યૂસ્તોની વર્તમાન સ્થિતિ આ દષ્ટાંતને લગતી છે. સુધારકોને સાચી સમજ નોંધએ છે. શિવ્યૂસ્તોને ચાલી આવતી પરંપરામાં વિચાર કરવાનો કોઈને અધિકાર નથી, એ અંધશ્રદ્ધા નોંધએ છે. તેથી, જન્મેનો મેજ ન મળે અને એક જીવન વચ્ચે અયકામથી શાય એ સ્વાભાવિક છે,

પ્રજનો નાસકે પ્રજનો અબુદય રાજનાં વર્તન ઉપર આધાર રાખે છે. કુદંબના નાસનો કે અબુદયનો આધાર ધરના અગેવાન ઉપર છે. તેમ ધર્મનો નાસ કે ધર્મનો અબુદય ધર્મગુરુઓ ઉપર છે. પરંતુ જ્યાં ધર્મગુરુઓ પોતે જ શિદ્યૂસ્તતાને માન આપે છે ત્યાં બીજા શિદ્યૂસ્તોને માટે કહેવું શું ? એક માણસ સત્ય હકીકત કારણો સાથે શસ્ત્રો કરે, તેને શિદ્યૂસ્તો ગુનેગાર માને. એમાં આશ્ચર્ય નથી. કેમકે વસ્તુતઃ શિદ્યૂસ્તોમાં ન્યાય નથી, શિદ્યૂસ્તોના ઠોણાદહ પૂર્વકાગધી પ્રતિ આપ્યા છે, અને પોતાની સત્તાથી સત્ય વાતને છુપાવવા સત્તાધારીઓએ પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે. સત્યવાદીઓને પ્રાણાત-કિંકની શિક્ષા પણ શિદ્યૂસ્ત સત્તાધારીઓએ કરેલી છે. સ્પુથર જેવાના દાખલાઓ આજે ઇતિહાસમાં મોજુદ છે. મનસુર જેવા અખ્યાતીને જીવતો બાળ્યો છે. ઇસુને પણ જીલા ઠોકી મારવામાં આવેલ છે. સોફોક્લિસને કાતિલ એર પાગમાં આપ્યું છે. પૂખ્તી કરે છે એમ કહેનાર ગેમેલીએને પણ મારી નાંખવામાં આવ્યો છે. એવીજ રીતે ભારત-વર્ષમાં પણ અનેક સુધારકોનો નાશ કરવામાં આવ્યો છે. આપંસમાજના ઉત્પાદક શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી તથા મદાનંદજી વગેરેના દાખલા લોકોથી ક્યાં અજાણ્યા છે।

જે પુરુષોના કહેલા સિદ્ધાંતોથી બહુ જીવંત શિદ્યૂસ્તોએ અને ધર્મગુરુઓએ સત્ય કહેનારાઓને શિક્ષા કરી છે, તેજ સમુદાય દાસ ને પુરુષોના સિદ્ધાંતો સાચા હતા એ વાતને લાગે માણસો રવીકારી રહ્યા છે, અને તે પુરુષોને પૂછી રહેલ છે એ આપણે આપણી નજરે જોઈએ છીએ. વિવેક હીન શિદ્યૂસ્તો સત્યાસત્યનો વિચાર ક્યાં વિના પજાઓને અન્યાય કરતા આવ્યા છે.

દાસનાં યતિઓએ પ્રભુશ્ચરિત્રપાળક મુનિઓ દત્તા.
 ધીમે ધીમે તેઓમાં સિધ્ધિતા આવતી ગઈ, તે સિધ્ધિતાનો પ્રતિકાર
 ન કરતાં શિવચૂરતોએ તેમનું પોષણ કરી તેમનું વતન નિભાવી
 લીધું. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે યતિ સંમાજ પતિત દંશાએ પહોંચ્યો.
 તેથી ફરી શ્રીમાન સત્યવિજયજી પંચાસે જ્યારે કિંથ ઉદારગંધર્વો
 ત્યારે તેની સામે યતિઓએ અને શિવચૂરતોએ મોટે કોલાહલ કરી
 મૂક્યો હતો. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ, પંચાસ શ્રી સત્ય-
 વિજયજી મહારાજના સમકક્ષીન હોવાથી તેઓએ સાતોદારા મતિ-
 ઓનાં વતન સામે મોરચા માંડ્યા હતાં. જેની સાખીતીમાં તેઓથીએ
 કરેલા સંસ્કૃત, માગધી અને સવાસો ગાથાનાં રતવનો વગેરે
 પુસ્તકો મોજુદ છે.

યતિઓની સ્થાનુ જેર તે કાળે એટલું જાણુ હતું કે તે
 વખતનાં લોકો સાધુઓનાં સામર્થ્ય કરી ચક્રાતાં ન હતો. ઉપાર્થર્થમાં
 ઉતરવા દેશમાં આવતાં ન હતાં. યતિઓના ઉપાર્થર્થ પાસેથી ગાંજે તે
 વાજતે સાધુઓની કળી શકતા નહિ. એટલું જ નહિ પણ યતિઓ
 જે સહેરમાં વ્યાખ્યાન વાચતા હોય તે સહેરમાં સાધુઓ વ્યાખ્યાન
 વાંચી શકતા નહિ. સાધુઓને માનનારા અમુકે આવકોને સંધ બંદાર
 મૂકવાની ધમકી આપવામાં આવતી. સંધસત્તાની બીકે અદા વિના
 પણ યતિઓને ગોચરીવારો આપવા પડતા. પછેડી વહોરાવવી પડતી.
 આવી પરિસ્થિતિ યુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ વગેરે દરેક દેશોમાં
 હતી. હેલુપણ કચ્છ, અબડાસા જિલ્લામાં આ પરિસ્થિતિ ચાલુ છે.
 કાઠિયાવાડમાં વેશવળ, માંગરોળ, પોરબંદર, શિલા, ભાવનગર, રીહોર,
 પાલીતાણાના આવકોમાં હેલુ એ જનાવો તાબ જ છે. પૂજ્યસ્વંશ્રી

મૂળચંદ્ર) મહારાજ તથા પૂજ્યવર્ધશ્રી વૃદ્ધિચંદ્ર મહારાજને કાદિયા-
વાડમાં યતિઓના જીવનનાં કષ્ટો ઓછાં સહન નથી કર્યાં. એ ઇતિ-
હાસનાં અવશેષો હજુ જુઠાં સાચાં નથી.

જે શિષ્યવ્રતાનાં કારણોથી યતિઓ પતિત થયાં તેનાં જે કારણો
વર્તમાનકાળના મુનિઓમાં દેખાવા લાગ્યાં છે. માટે ભવિષ્યમાં યતિ-
ઓના જેવી સ્થિતિ મુનિઓની ન થાય તેને માટે કોઈ દિવસે નમ્ર
સહ્ય દહીકત રજુ કરે તેથી સાધુઓ અને શિષ્યુરોમાં જોસજોર
કેલાદલ ઉભો થાય, રડીખડી રહેલી સંઘ બદલની સત્તાનો ઉપયોગ
કરે તો તેમાં નવાઈ નથી. કેમકે શિષ્યુરો શિવને જ પોષતા આવ્યા
છે. દરેક વખતે પતિતદશા મુખી ત્યાગી સમાજ પહોંચેો હોય તો
તે શિષ્યુરોને જ આભારી છે.

શિષ્યુરોનાં ઉત્તેજનથી સાધુસમાજ કંઈ હદે પહોંચેો છે તેનો
વિચાર પણ કોઈએ કર્યો નથી. મુનિઓની મૂર્તિઓ અને ગુરુમંદિરો
થવા લાગ્યાં. મુનિમૂર્તિઓને પણ ચણ્ડીલાં, મૂંગટ, કુંડળ વગેરે ચડવા
લાગ્યાં. પ્રદક્ષિણ તથા ચંદન પુષ્પાદિકની પૂજા સર થઈ. પોતપોતાના
ગુરુઓની રચેલી પૂજાઓ મુનિમૂર્તિઓ આગળ લખાવવી પણ સર
થઈ. તીર્થ કરોને મૂકી સાધુઓની જમંતીઓ કેઝાણે કેઝાણે ઉજવાવા
માંડી. આ બધું શિષ્યુરોની અધઃશક્તિથી મળતી સદાયનું પરિણામ
છે હજુપણ આટલાથી આટલાવવામાં નહિ આવે તો સાધુસંસ્થા
કંઈ હદે પહોંચશે તે કહી સકાઈ નથી.

દિવસે દિવસે જૈનસંઘોની સ્થિતિ નિર્ગળ થતી જાય છે.
જૈનોમાં કુસંપ વધતો જાય છે. ભાગલા પડતાં જાય છે. સંઘમત્તા

દાસનો યતિઓ એક પ્રજા શુદ્ધ આરિવંશજા મુનિઓ દના.
 ધામે ધામે તેઓમાં ચિયિસતા આવતી મધ્ય, તે ચિયિસતાનો પ્રતિદાર,
 ન કરતાં શિવ્યુસ્તોએ તેમનું પોષણ કરી તેમનું વતન નિભાવી
 લીધું. તેનું પરિણામ એ આલ્યું કે યતિ સેમાજ, યતિત દંશાએ પદોગ્રે,
 તેથી ફરી શ્રીમાન સત્યવિજયજી પંચાસે જ્યારે કિયાં દેહારે, કર્મો
 ત્યારે તેની સામે યતિઓએ અને શિવ્યુસ્તોએ મોટો કાલદિવ્ય કરી
 મૂક્યો હતો; હિપામ્યાય શ્રી ચરોવિજયજી મદારાજ, પંચાસ શ્રી સત્ય-
 વિજયજી મદારાજના સમકાલીન હોવાથી તેઓએ સાચોદાર યતિ-
 ઓનાં વતન સામે મોરચા માંડ્યા હતાં, જેની સાખીતીમાં તેઓશ્રીએ
 કરેલા સંસ્કૃત, માનધી અને સવાસો માયાના સતવનો વગેરે
 પુસ્તક મોજુ છે.

યતિઓની સંસ્તાનું જોર તે કાળે એટલું બધું હતું કે તે
 વખતનાં લાંબી સાધુઓનાં સામેમાં કરી ચકાતો ન હતાં, હિપામ્યાયમાં
 ઉતરવા દેવામાં આવતા ન હતા. યતિઓની હિપામ્યાય પાસેથી માંજ તે
 વાળતે સાધુઓની કળી શકતા નહિ, એટલું જ નહિ પણ યતિઓ
 જે શહેરમાં વ્યાખ્યાન વાંચતા હોય તે શહેરમાં સાધુઓ વ્યાખ્યાન
 વાંચી શકતા નહિ. સાધુઓને માનનારા અમુક આવકાને સંપર્ક બંધારે
 મૂકવાની ધમકી આપવામાં આવતી. સંપ્રસતાની બીકે શ્રદ્ધા વિના
 પણ યતિઓને ગોચરીવારે આપેવા પડતા. પંછેડી વહોરાવવી પડતી.
 આવી પરિસ્થિતિ યુગરાત; કચ્છ, કાઠિયાવાડ વગેરે દરેક દેશોમાં
 હતી. હજુપણ કચ્છ, અજડાસા જિલ્લામાં આં પરિસ્થિતિ ચાંપુ છે.
 કાઠિયાવાડમાં વેરાવળ, માંજરોજ, પોરબંદર, ધોધા, હોવાનગર, સીહોર,
 પાલીતાણાના આવકામાં હજુ એ જનાવો તાંજ જ છે. પૂર્વવંશી

મૂળચંદ્ર) મહારાજ તથા પૂજ્યસ્વશ્રી શ્રદ્ધિચંદ્ર મહાગુરુ કાલિયા-
વાડમાં યતિઓનાં જીવનનાં કષ્ટો ઝોઝાં સદન નથી કર્યાં. એ ઇતિ-
હાસના અવરોગો હજી શૂંસાયા નથી.

જો શિશિવનાનો કારણોથી યતિઓ પનિન થયા તેવા જ કારણો
વર્તમાનકાળના મુનિઓમાં દેખાવા લાગ્યાં છે. મારે ભવિષ્યમાં યતિ-
ઓના જેવી સ્થિતિ મુનિઓની ન થાય તેને મારે કોઈ દિનેશ્વર નમ
સત્ય દર્શકત રજી કરે તેથી સાધુઓ અને શ્રદ્ધિચૂરતોમાં જોસબેર
કોલાહલ ઉભો થાય, રડીખડી રહેલી મંથ બદ્ધરતી સતારો ઉપયોગ
કરે તો તેમાં નવાઈ નથી. કેમકે શ્રદ્ધિચૂરતો શ્રદ્ધિને જ પોષતા આવ્યા
છે, દરેક વખતે પતિતદશા સુધી ત્યાગી સમાજ પડેલો હોય તો
તે શ્રદ્ધિચૂરતોને જ આભારી છે.

શ્રદ્ધિચૂરતોનાં ઉત્તેજનથી સાધુસમાજ કંઈ દરે પડેલો છે તેનો
વિચાર પણ કોઈએ કર્યો નથી. મુનિઓની મુનિઓ અને ગુરુમંદિરો
થવા લાગ્યાં. મુનિમુનિઓને પણ ચક્ષુરીલાં, મૂંઝડ, કુંડળ વગેરે ચક્રવા
લાગ્યાં. પ્રજ્ઞાવન તથા ચંદન પુષ્પાદિકની પૂજન સરૂ થઈ. પોતપોતાના
ગુરુઓની રચેલી પૂજનો મુનિમુનિઓ આગળ બખ્ખાવવી પણ સરૂ
થઈ. તીર્થ કરેને મૂંઝી સાધુઓની જગતીઓ ઠેકાણે ઠેકાણે ઉત્તરવા
માંડી. આ બધું શ્રદ્ધિચૂરતોની અધઃપ્રજ્ઞાથી મળતી સદાયનું પરિણામ
છે હજીપણ આટલાથી અટકાવવામાં નહિ આવે તો સાધુસંસ્થા
કંઈ દરે પડેલો તે કહી શકાતું નથી.

દિવસે દિવસે જૈનસંઘોની સ્થિતિ નિર્જાળ થતી જાય છે.
જેનોમાં કુસંપ વધતો જાય છે. ભાગલા પડતા જાય છે, સંઘમુખ

નિર્બળ થતી જાય છે. સંઘની સ્થિતિ ઊંચાંચીંચી થઈ રહી છે. ગામે ગામના સંઘોમાં કલેશો વધી પડ્યા છે. તેથી જે તીર્થોનો, ગિરિમંદિરોનો તેમજ ધર્મના અનેક કાર્યોનો આધાર સંઘ ઉપર રહેલો છે તે સંઘનાં સંગઠનને બદલે રૂઢિચૂસ્તો મુંઘસત્તા ઉપર કુદારાપાત કરી રહ્યા છે. પરંતુ જ્યાં ગાંધી ગયાં ત્યાં આપ ત્યાં કહેવું મને !

નથી, રક્ષણ કરવાની કે સુધારવાની હલ્લમાં પ્રેમભરી લાગણી નથી તેવો શુરુ હોય કે માતાપિતા હોય, રાજ્ય હોય કે શેઠ હોય એ ઠાંઈ પણ ઉપરી થવાને લાયક નથી; અને જેમાં ઉપરીપણાની લાયકાત નથી તે બીજાનું કે પોતાનું બધું કરી ચકતો નથી.

બૂઝની શિક્ષા જે ઉપરી, ઉપરીપણાના ગુણ મરાવતો હોય, પૂર્ણ વતસલતા જેમાં હોય તેજ તાબેદારને દિનશુદ્ધિથી કદી થોડું છે અને તે શિક્ષા ગુન્દેગારને પ્રિય લાગે છે. અજસમજજાને લઈને કેટલાકો તે શિક્ષાનો હેતુ તરત ન સમજી શકે તેથી શિક્ષા કરનારની સામે પણ માય. શિક્ષા કરનાર તેની અસાનતા ઉપર હસે, પરંતુ શાય તો કદી કરે જ નહિ. સમર્થે 'પુરુષોનું' સામર્થ્ય ત્યાં જ છે કે જ્યાં પોતે જન્મતના શ્રવમાત્ર ઉપર વાતસલ્ય રાખે. વિશ્વખ્યુત્તર બાવના તેઓમાં જ હોઈ શકે. મહર્ષિઓના 'આશ્રમેનાં પંથુ'નેમાં, 'તીર્થ' કરનાં સર્વવસરણમાં પશું પંખીઓ પશુ આગ-ગર્ વેરને બૂલી જતા હતા. મધુરો પોતાની પસારેલી કળાની બાબમાં સંપેથી તપેલાં સંપેને રાખતા. સિંહજી મૃગના જાગને ખચાવતો, દાથીનાં બંધાર્યાં કેસરી સિંહની કેસરાળી એકનાં જ્યાં એવામાં આવતા, એવાં તપોધર્મો એ વાતસલ્યનાં ધાંમ હતાં. મોટા મોટા રાજાઓનાં ગર્વ-જ્યાં ગેળાં જેતો. મિથર વૃક્ષોમાં પણ શાંતિ-દેખાતી. ચપળ વાદરાં પણ પોતાની ચપલતા એ ધડી જ્યાં બૂલી જતા, ત્યાં વિશ્વપ્રેમી મહાત્માઓનાં વાંસે હતા. જેતો દ્રવ્યદયા અને ભાવદયા માને છે. દ્રવ્યદયા કોષપણ શરૂને દુઃખ ન દેવું. અગર શ્રવથી, મારવો નહિ; ભાવદયા ખાટકી કે કસાઈનાં કાપ, જેઈ તે શ્રેષ્ઠ ઉપર પણ તેઓ દયા લાવે. અરેરે! કમંત્રણ આ શ્રેષ્ઠ આતુ નિવર્તન કરી. સર્વતરમાં બહુ દુઃખી, ધર્મ

એ વિચારેથી તેઓના હૃદય રડે પણ રોપતો આવે. છવોપર પણ
લાવે નહિ, અધર્મને ઉપદેશદાર ધર્મ, જનાવવા પ્રયત્ન કરવો
અને તે પ્રયત્નમાં એ નિષ્ફળતા મળે તો તેના કર્મને દોષ માનવો.
આટલું સમજાવ્યા છતાં પણ આ સમજતો નથી આટલું દુષ્ટ છે,
પાપી છે, એવા કદ વચન તો શું પણ મનમાં વિચારે ન લાવવો.
આવું હૃદય મહાન મોઝીએ વિના કેવું દોષ રહે ?

“૧” “ઓ જનતામાં ધર્મ અને અધર્મનું” હૃદય પુલ્કાંત આદિકોગથી
નેપથ્યે છીએ. “ધર્મ” આટલું કાંઈપણ પ્રયત્નની જરૂર હોય જ નહિ.
ધર્મ તેઓ એટલું ધર્મ છે અને આટલું ઉપદેશ આપવો, એમાં મધ્ય
સ્થાનમાં નથી હોતરત. પરંતુ નવા અધર્મ છે, અધર્મ-આવના
જેઓમાં ઠાંસી ઠાંસીને બરેલી છે, પોતે પોતાની માન્યતાને ધર્મ માને
છે અને ધાર્મિક ભાવનાને અધર્મ માને છે, તેવાંઓને પોતાનાં સુદ્ધિ-
ર્મથી પ્રેમપૂર્વક સમજાવવા અધર્મ જનારવા એમાં જ પુરુષાર્થ છે.
હોઈદરે જોવેલી આવીકર્તની કિમ્મત ત્યાંજ છે કે નવાં સંકેષાં અંગેને
સુધારે, પરંતુ તે અંગેને કાપી અભિવ્યક્ત વિશેષના કેસ જતની તથી.
જે પ્રજા મહાવીરનો પ્રવર આવે વેરી હોય, મહાવીરને જોઈ
મહાવીર ઉપર જોઈ, તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો હતો, તેવાને પણ ઉપદેશ
આપી સુધારવા, એટલું જવાબીને એ જ મહાવીર, પ્રજાએ આગ
કરી હતી, જે ગોસાગાએ પોતાની અયોગ્યતા પોતાનાં જીવનથી
પૂરવાર કરી આપી હતી. અવિશ્વર્ગ પણ જે ગોસાગા મુનિધાતક
નીવડવાનો હતો, તેવા ગોસાગાને તાપસે મૂકેલી, તેજોલેસ્વાથી શ્રી
મહાવીર પ્રજાએ, શ્રી નલેરવા મહી તેવું રક્ષણ કર્યું હતું. આ શું

જોઈ ઉદારતા છે? ચંડકૌશિક' જવાને પ્રતિબોધવા ખાસ પ્રભુએ
 'ત્યો' જમ' તેના કરેલા ઉપસર્ગોને સાંતિથી સહન કરી અંતે તે ચંડ-
 કૌશિકની દુષ્ટ ભાવના દૂર કરી હતી. 'ગજસુકુમારેના' મોંઘા ઉપર
 અગ્નિ સગમાવી મારી નાખનાર ઉપર ન્યારે કૃષ્ણ વાસુદેવે કોપે
 ભરાયું ત્યારે નેમનાથ પ્રભુએ તેમને સાંત કર્યા હતા. એવા અંતે
 મહાપુરુષોના દાખલાઓમાં વત્સલતા તરી આવે છે. મં સર્વાં શુદ્ધં કરી
 સાસન રમી એમી, ભાવ દયા મન ઉલ્લસી. એ ભાવ દયા મહાન પુરુ-
 ષોમાં જ હોય. પરંતુ જેમનાં અંગે અંગ અને, રોમે રોમમાં, રંધિર
 માંસમાં વેર, એરનાં વિષ ભર્યાં છે, તેવાઓમાં આવી ભાવદયાની
 ગંધ પશુ ન હોય. તેવાઓ આવા સંહોનો, ઉપયોગ કરવાને, ભાવક
 પશુ ન ગણાય, આવા સંહોનો, જે તેવાઓ, ઉપયોગ કરે તો, તેઓ
 સંહોનાં મહત્ત્વને ખટ કરે છે.

ત્યાગીઓમાં જે સમભાવ જોઈએ, ત્યાં, ધર્મ, વેર, અને તેને
 લઈને કોઈ ભર્યો હોય તો તેઓ પોતાની સાધુતાને પ્રવારી બેઠા છે
 એમ માનવું પડે છે. શ્રીમાન ઉપાધ્યાય ધર્મવિજયજી, મહારાજ
 ક્રોધની સત્યાગ્રહમાં કહે છે કે, "કંપિતે બોધ નિરોધ છે, ક્રોધ તે સંયમ-
 ધાતીરે." ક્રોધ એ બોધને રોકનાર-બોધનો નીકિત કરનાર છે. જમે તેવા
 પંડિત ક્રોધને લઈને પોતાની પંડિતાઈ ઉપર પોણી ફેરવે છે. પોતાનાં
 જ્ઞાનનો ન્યા પોતે પોતા માટે ઉપયોગ કરી શકતો નથી, ત્યાં તે
 જ્ઞાન બીજાનું બહુ તો કપાથી કરી શકે. ક્રોધ સંયમનો ધાતક-મોશ
 કરનાર છે. કમકે તે પછી લખે છે કે, -

"પૂર્વ ક્રોધ્યરણુ મુલે ભાવ્યો" છે આતિમ નેહનોરે,
 ક્રોધ નિવસ હતાં દોષ ધરી હાથે ફેળે સર્વા તેજરે.

બાળે તે આશ્રમ આપણે ભજના અન્નને દાહેરે,
- ક્રોધ કૃશાનું સમાન છે ટાલીએ પ્રથમ પ્રવાહરે "

જે મુનિએ પૂર્વેકાં વર્ગો સુધી શુદ્ધ ચારિત્ર પામ્યું છે, તે મુનિ એ
કદી પણ જો ક્રોધને વચ્ચે યાય તો તે પૂર્વ કરોડ વર્ષનાં ચારિત્રના રૂળને
હારી જાય છે. ક્રોધ કરનારને ક્રોધ ચોક્કસ નુકસાન કરે છે. જેના પર ક્રોધ
કરવામાં આવે છે તેને નુકસાન યાય અને ન પણ યાય. કેમકે જો તે
પોતે સામે ક્રોધે ભરાય તો તેને નુકસાન છે. અને જો પોતે શાંતિ રાખે
તો તેને ક્રોધપણ નુકસાન નથી. માટે ક્રોધને સમતારથી જળના પ્રવાહથી
શાંત કરવો જોઈએ. ક્રોધને અમિતી ઉપમા આપવામાં આવી છે.

તરણ તારણ ગિરિધારી મુનિ હોય કે આચાર્ય હોય, તેઓએ
ખીનઓ માટે શુર કે એકાએક માટે, કે ખીન આચાર્યો માટે કેવા રાખે
વાપરવા જોઈએ, તે આ ઉપરથી ધોડા લેવાની જરૂર છે. પરંતુ ધર્મને
લઈને ક્રોધ વિવશ થએલા મહાન મુનિરાગને પણ વાંકુલ કરવામાં જ
પોતાનું જીવન બ્યાં પસાર કરતા હોય ત્યાં વતસલતા ક્યાંથી હોઈ શકે ?

એક વાત દરેકે બહુ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે જે વાતને નીતિ-
કાર અને શાસ્ત્રકાર ટેકા આપી રહ્યા છે; કે દરેક મનુષ્ય જે કાર્ય નિર્ણય
હોય તેનો તિરસ્કાર ભણે કરે, પણ નિર્ણયકાર્ય કરનારને તો કદી ધિક્કારે
નહિ. ચોરીની નિંદા કરે પણ ચોરની નિંદા તો નજર કરતી જોઈએ.
કેમકે વ્યક્તિગત નિંદા સર્વથા ત્યાજ્ય છે. કાયદો પણ એ જ વાત
કહે છે. ચાર ભાવનામાં પહેલી મૈત્રીભાવના જે જગતના તમામ
સર્વો પર મિત્રતા-સમાનતા દાખવે. હું જેવો છું તેવાજ આ બધા
છે અને એ બધા સમતીય હોવાથી મારા મિત્રો છે. બીજી પ્રમોદ

ભાવના; મોતાથી બીજાને ગુણાધિક બોધને અગર તેની પ્રશંસા સાંભળીને પોતે રાજ થાય. ધન્ય છે તેમને કે જેઓએ આવા ઉત્તમ ગુણો પોતામાં પ્રગટ કર્યા છે. એઓનાં દર્શન પણ કલ્યાણને અર્થ છે. ત્રીજા કસુભા ભાવના; પ્રાણી માત્ર કર્મધીન છે. કરેલાં કર્મોને લઈને કેટલાક અસાનતામાં નવાં કર્મો બાધી રહ્યા છે અને કેટલાક પૂર્વકૃત કર્મોવડે દુઃખ અગર માનેલું સુખ ભોગવી રહ્યા છે. તેઓએ પોતે કાણુ છે, પોતાનું શું, કર્તવ્ય છે, તેનું જ્ઞાન પણ નથી. પ્રભો, આવી જીવોને સદૃશ્ય પ્રાપ્ત થાઓ એવી અંતાકરણની જે સામર્થ્ય તે પણ એક જાતની ભાવ રહ્યા છે. સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણમાં, અનુકંપા એ પણ એક લક્ષણ છે. આ લક્ષણનો સમાવેશ ત્રીજા ભાવનામાં થાય છે. ચોથી ભાવના મોખરચ છે. જે ઉંચામાં ઉંચાં કાદીની ભાવના કહી શકાય. આરમ્ભિંદા કે આત્મપ્રેરણા સાંભળતાં જેને સમર્થ ન થાય, શંકા મિત્ર ઉપર જેની દષ્ટિ સમાન હોય, એવી જે અંતાકરણની સમભાવનાથી પ્રવૃત્તિ તે માધ્યરય ભાવના છે. પ્રેરણા સાંભળી 'પુરો ન થયું' એ કેલુંમાં કેલું વાત છે. જેની અંતર જેને ન થાય તે પુરુષ જંગમ વધે છે. પરંતુ "ત્યાં જઈ પૂછીએ ત્યાં સદુ થાવે અદભેવ." ત્યાં જઈને પૂછે ત્યાં પોતાની બગાઈ અને પોતાના મતભ્યને સિદ્ધાંત રૂપે રચાઈ અમો જે કહીએ છીએ તે જ જરાગર છે એવું કહેનારાઓ ત્યાં જોવામાં આવતા હોય. ત્યાં માધ્યરયભાવના તો શું, પણ સામાન્ય મનુષ્યને, શોને એવો વિવેક પણ નથી હોતો. અનેક યુગ્મસંપન્ન મહાત્મા, ગાંધીજી—જેવાની સમતા અને ત્યાગ તેમજ જવાહરલાલજી જેવાનો ત્યાગ અને દેશ સેવાની પ્રશંસા પણ જેઓ સાંભળવા તૈયાર નથી તેઓમાં ઉપરની આજા જ કયાંથી રાખી શકાય ?

આ ચારે જ્ઞાનનામાં કરજી અને મેત્રીજ્ઞાનનામાં વત્સલતા રહેલી છે.

મુનિનું નામ વાચંધમ છે, તેનું કારણ એ છે કે મુનિઓ વાણી ઉપર કાણુ રાખનારા હોય છે. વાણીને સંવધમાં રાખવાથી કોઈને ત્રાપણુ અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય એવો સંદેહ મુનિઓએ નહિ. કાળને કાળો કહેવો, આંધળાને આંધળો કહેવો એ સત્ય જતાં અસત્યમાં મળવામાં આવે છે કેમકે એ સંબોધી સામા માણસને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈને અપ્રીતિ ઉત્તમ થાય કે મન દુઝાય એવો સંદેહ બોધવો ન જોઈએ. સૂત્રોમાં ત્યાં ત્યાં અન્યમતારણનીઓની વાતો આવે છે, ત્યાં ત્યાં વીર પરમાત્માએ એઓને અન્યકથિક સંદેહી બોધ્યાં છે. પરંતુ મિથ્યાત્વી કે મિથ્યાદૃષ્ટિ એ સંબોધો ઉપયોગ ક્યો નથી. આ બધાનું કારણ પ્રભુમાં સર્વ જીવ પ્રત્યે રહેલી વત્સલતા છે. કોઈપણ જીવની કમ્પાજી કરવાની જાંવનાં જોવામાં હોય, તેમાં વત્સલતા તો પ્રથમ દેખી જ નેહાયે. તે જ પ્રેમથી તેરંજીતારણ સંદેહી સંબોધવા લાયક છે.

સ્વામિવત્સલ સંદેહ પણ સ્વધર્મી બંધુઓ પર વત્સલતા રાખવાથી પ્રચલિત થયો છે. હાથમાં માર્ગ સંપાદનજીમાં વત્સલ સંદેહનો ઉપયોગ. માનવજાતિઓ વત્સલતાને બૂઝ્યા છે. ખરી સ્વામિવત્સલતા જોઈને સમજ્યા હોયને હાથમાં હાથરો. જોનો રોટલીનાં બટકાં માટે ટગવળી રહ્યા છે, અનીતિ, આવરી રહ્યા છે, જ્યાં વિમુખ ઘણું રહ્યા છે, તે જોયેનો વખત ન આવતો, માટે ખરી વત્સલતા પ્રાપ્ત કરવાથી જ ધર્મ દર્શી રહેવાનો છે. તે વિના ધર્મને દેહની રાખવાની વાતો કરવી એ અરૂઢ જોવી અવગતો પાવા વિનાની ધર્માવગત જોવી છે.

જૈનોની સંખ્યા કેમ ઘટી ?

જૈનોની સંખ્યા વીરપરમાત્માના સમયમાં અને તે પછી અમુક કાળ સુધી પુષ્કળ હતી, કે જેથી તેનો ઉલ્લેખ કરવા અમો માનતા નથી. પરંતુ આચાર્યશ્રી બપભટ્ટસુરિ અને આમ સમ્મના વખતથી જૈનોની સંખ્યા જે ઉપલબ્ધ થાય છે તે બતાવવા માગીએ છીએ. તેઓના વખતમાં વીસ કરોડ જૈનો હતા. ત્યાર બાદ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય કુમારપાલના વખતમાં બાર કરોડ જૈનોની સંખ્યા હતી. આચાર્યશ્રી રત્નાશ્રીખરસુરિના વખતમાં આઠ કરોડ જૈનો રહ્યા હતા. પછી સો વર્ષમાં ઘટતાં ઘટતાં ચાર કરોડની સંખ્યા રહી હતી. તે હીરસુરિના વખતમાં ત્રણ કરોડની સંખ્યા ઠહેવાતી હતી. કેપની સરકારના 'શરઆતનાં સમયમાં એક કરોડની સંખ્યા ત્રણમાં આવી હતી. હાલમાં દિગંબરી સ્થાનકવાસી અને ચેતનિયર મૂર્તિપૂજકોની મળી કુલ તેરલાખની સંખ્યા રહી છે. આ રીતે જૈનોની સંખ્યામાં ક્રમે ક્રમે ઘટાડો થતો ગયો છે.

સમર્થ પુરોહિતે તે કાગમાં ઓછા ન હતા. ધર્મોપદેશ અને ધર્મ જનશ્રુતિ દેશ વિદેશોમાં વિચરી કરનારા હતા. છતાં સંખ્યામાં ઘટાડો થતો ગયો. એના કારણોમાં એકતો વચલા કાગમાં ઘણા દુકાળો પડ્યા તે માનવામાં આવે છે. બીજું કારણ જૈન રામજીનો અસ્તિત્વનો અભાવ માનવામાં આવે છે. સારણાદ ત્રીજું કારણ શાંતિજંધારણ માનવામાં આવે છે; આ ત્રણ કારણોથી દુકાળનું કારણ કંઈ સ્પષ્ટ નથી. બીજું કારણ અમોને ગદ્ સામાન્ય લાગે છે. પરંતુ ત્રીજું કારણ શાંતિજંધારણ એ જૈનોની સંખ્યા ઘટાડવામાં પ્રત્યક્ષ કારણ માનવામાં આવે છે. કેમકે ધર્મને શાંતિઓ સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો, એટલે શાંતિ અભિમાને એક બીજાની સાથે કન્યા વ્યવહાર અને બોજન વ્યવહારમાં ભેદ ઉભા કર્યો. એથી શાંતિ એ જ જૈનસંઘ ધધ પડ્યો. જૈનસંઘ શાંતિથી ભિન્ન રહ્યો નહિ. શાંતિજંધારે મુકાપેલો અથવા એક શાંતિથી ઉતરતો માણસ શાંતિમાં ન જમી શકે તેમ સંઘમાં પણ ન જમી શકે. અને સંઘ બદલે મુકાપેલો માણસ શાંતિમાં જમી શકે એટલે સંઘ કરતાં શાંતિની પ્રધાનતા વિશેષ મનાયી. આથી પરિણામ એ આવ્યું કે એક બીજાની શાંતિથી તિરસ્કારાયેલા અથવા છુટા પડેલા માણસો પોતાનું અપમાન સહન ન કરી ચક્રવાથી ધર્મબ્રહ્મ થતાં ગયા (બીજા ધર્મોમાં મળતા ગયા). પચાસ વર્ષ પહેલાંનો જ દાખલો લઈએ તો જાવસાર, ખત્રી, મણીઆર અને પાટીદાર હજારોની સંખ્યામાં જૈનધર્મ પાળતા હતા; પરંતુ જ્યારે વલિકાશાંતિના મીથ્વાલિમાંને તેઓને સંધ્યામયુમાં પણ હેટા બેસાડવા માંડ્યા ત્યારે તેઓનું સ્વમાન ન જાળવાયથી તેઓ જૈનધર્મને છોડી બીજા ધર્મોમાં દાખલ થઈ ગયા. એના દાખલા ગામવારે તેવારે છે: જૈનમુદ્દોએ આ કાર્ય તરફ ઉદાસીનતા દાખવી છતાં કેટલા-

કેએ તેમ ન કરવા આગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ પણ કર્યો હોય, તોપણ
 શાંતિના અભિમાનમાં મત બનેલા આગેવાનોએ તે વાતનો સ્વીકાર
 ન કરતાં તે તરફ ધુણા બતાવેલી. આથી સાધુઓનો ઉપદેશ પણ
 શાંતિબંધનો આમળ નિરૂપયોગી થઈ પડ્યો. પણ જો શાંતિ અને સંઘએ
 એ સરેથાએ જુદી રાખવામાં આવી હોત તો આ પરિણામ ન આવત,
 સંઘનો માણસ જમેતે શાંતિનો હોય, તોપણ તે સંઘમાં એક પગે
 જમી શકે. એક શાંતિવાળા બીજા શાંતિવાળાની સાથે શાંતિબંધનાર
 રાખે કે ન રાખે એ એની મરજીનો વિષય હોવો જોઈતો હતો. માટે
 જૈનધર્મની સંખ્યામાં મોટામાં મોટા પટામણુ કારણ હોય તો તે
 શાંતિબંધનો જ છે.

એક કારણ જોનો અને જૈન ગુરુઓની સંકુચિતદષ્ટિ મેલુ છે.
 બૂતકાગ ઉપર નજર ન કરતાં પાપ પ્રણયની ધાતો કરનારાં ઉપદેશકોએ
 બીજા ધંધામાં થતાં અનેક પાપ આમળ જે પાપ ગોણુ ગણાય છતાં
 તેને વધારે પડતા માની તે ધંધો ન કરવાનો બોધ આપી તેવા ધંધો
 કરનારાંએને બીજા જોનોની દષ્ટિમાં હલકા પાડ્યાં. જેમકે જોનોથી
 ખેતી ન થાય. જોનો જામ જમીયા કરી પોતાનું પોષણ ન કરી
 શકે. આશ્વિકા માટે જોનો ગાયો બેસાને ન રાખી શકે. કેમકે એમાં
 મોડું પાપ છે. માટે આવા પાપના ધંધો કરનારાં જૈનધર્મ ન
 પાળી શકે, આવા ઉપદેશથી ખેતીવાડી કરનારાં જોનોને હલકા ચીતર-
 રવામાં આવ્યા.

મીસોના ધંધામાં, અનાજના, ઝાણ ઘીના ધંધામાં. કે) એવા
 બીજા મશીનરીના ધંધામાં જૈનત્વ ટકી રહે છે, અને ખેતીવાડી કર-

નારાઓમાં જૈનતા શું દેખી શકતું નથી ? કેરણા જેનો ખેતીવાડી કરનારા જેનેને પોતાથી. કથમ મળી તેમની સાથે ધાર્મિક અવલોકન પૂ. સખનાં અવલોકન.

એક જ સખને લઈને કે જે જામનગરની આસપાસ પાનુ ગ્રામડાઓમાં વીસા ઓસવાળાની વસતી છે. તેઓ ખેતીવાડી કરનારા દેવાથી જામનગરના જેનો તેમને મદાજનના નામથી સંબોધિ છે. જામનગરમાં અપારે, કોઈ મોટો મદેસર કે વરદોડો, દોષ અથવા એવા જ, કોઈ જીન, જૈનધર્મના પ્રસંગે ગ્રામમાં કળરો જેનો (મદાજન) જામનગરમાં આવે છે. તે દિવસે, નવકારની દોષ કે સંધ દોષ છતાં પંચમમાં તેઓને જામનગરમાં આવતા નથી. જામનગર તો તેમને નોનર પૂ દેવામાં આવતું નથી. એટલે જાણીય કે માંડિયા શાળા બાવડી પોષાકો સચિ જે એ ચાર ચાર માત્રના પંચ કાપી પર એના સંધ છે. એક જૈનસમુદાય 'સંધ' મળ્યાં જમે છે, બીજો જૈનસમુદાય દાંડીયા-માંડિયા શાળો પર એનો થય છે. આતું અપમાન રવામી-માંડિયા વાનો કરનારો રવામીમાં જ કદી રજા છે. આ જમાનું કારણ યાત્રિકમાં જમે લઈને માની સીમિતી હોય નીચના છે.

શુદ્ધતામાં, કળરો પાટીદારો જૈનધર્મને પાળનારુ દત્તા. જેઓએ દેશસરે અને ઉપાધરો, પૂ જોર કાલે જામનગર છે. તેઓને સંકિત રિચારના ધર્મશુદ્ધોએ તમરે પચાવળીમાં ન જમવું, પચાવળીમાં જમવાનું, જૈનધર્મને ન દોષ માટે તમરે યાજીમાં જ જમવું તેમજ પાટીદારોની મોટી વસતી અન્યધર્મવચ્ચે દેવાથી યાત્રિકોજનમાં પચાવળી વપસલ છે. શુર કિપદેશથી જૈન પાટીદારોએ વધિ લીધી

કે અમોને યાળીમાં જમાડો. અમો પમાવળીમાં જમશું નંદિ. આ તકરારે મંહોડું રૂપ પકડ્યું. પરિણામે પાટીદાર જૈનોએ પોતાની યાતિ જુદી કરી. પરંતુ પોતાનો સમુદાય નાનો હોવાથી વખતો વખત મોટી યાતિની જરૂર પડવાથી હંડ આપી થોડા થોડા તેમાં ભળવા લાગ્યા. હાલમાં ૨૨વે અણુવ્ય એટલા જ પાટીદાર જૈનો રહ્યા છે.

સુરતના જૈનો લાડવા શ્રીમાળી સાથે ભોજન વ્યવહાર નહોતાં રાખતા, પોતાની યાતિથી તે માતિને ઉતરતી ગણતા. પરંતુ ધીમે ધીમે સમજી માણસોની તેમજ કેટલાક મુનિરાજોની પ્રેરણાથી તે તકરાર મટી છે અને લાડવા શ્રીમાળી સંઘમાં ભેમાં જમવાનો અધિકારને પામ્યા છે.

કચ્છી દયા ઓસવાળ કચ્છમાં ખેતીવાડી કરનારા હોવાથી ગુજરાતના જૈનોએ તેઓને સંઘ જમણથી અને નવકારસીના જમણથી હજીવળ જુદા રાખ્યા છે. તેઓને નવકારસીમાં નોતરતા આવવામાં આવતા નથી. તેમ તેઓની નવકારસી ગુજરાતી રવીકારતા નથી. જે કચ્છી દયા ઓસવાળ આચાર વિચારમાં તેમજ ધર્મમાં આમજ વધ્યા છે. યતુજય ઉપર જેમણે અનેક દેરાસરો બંધાવ્યા છે. પાતીતાંબુ વગેરે તીર્થોમાં વિશાળ ધર્મશાળાઓ પણ બાંધ્યામાં આવી છે. છતાં માતિના કારણે ગુજરાતીઓ પોતાને હિંદુ માની તેઓને નવકારસીથી ભિન્ન રાખે છે. જો કે કચ્છી દયા ઓસવાળની કામ મોટી છે, એટલે તેઓને ગુજરાતીઓની પરવા નથી. તોપણ સ્વામીભાઈ તરીકે બેદર બુદ્ધિનું કલંક ગુજરાતીઓએ વહેરી લીધેલું છે એ પાતની 'તો'ના નંદિ પાડી શકાય. આ ઉપરથી વાચકો ગણી શકશે કે 'યાતિ' અને

જૈનોની સંખ્યામાં મોટો ઘટાડો થયો છે. પરંતુ શાંતિ અને સંધ્યે-એ જુદા રાજ્યમાં આવ્યા હોત તો આ પરિણામ આવત નહિ.

સ્થાનકવાસી અને દિગંબરીમાં પણ એ જ શાંતિખંધનો કારણભૂત છે.

ખીલું એક કારણ સાધુઓની વિદાર સિયિષતા પણ છે. હાલમાં ધર્મો વખત ધર્મમાં આપણે જોઈએ છીએ કે જૈન સાધુઓ ધર્મ કરતાં પોતાની અનુકૂલતા વધારે પ્રમાણમાં જુએ છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, કચ્છ વગેરે દેશોમાં અમુક વર્ગો સુધી સાધુઓ ન રહે તો પણ જૈનો પોતાનો ધર્મ ચૂકે તેમ નથી. ખીલ દેશો એવા છે કે ત્યાં સાધુ મુનિરાજોના ઉપદેશની જલ્દી જરૂર છે. મદારાષ્ટ્રમાં જે લોકો હિંમતવાળા થઈ ગયા છે, તે પહેલાં જ્યાં જૈનો જ દત્તા. પણ ઉપદેશના અભાવે જૈનો મટી હિંમતવાળા બની ગયા છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં પણ ધર્મો જૈનો જૈનધર્મને છોડી અન્યધર્મમાં દાખલ થઈ ગયા છે. મારવાડમાં ધર્મો જૈનો તેરાપંથી બની ગયા છે, તોફાં એ લોકો જૈન તરીકે ઓળખાયા છે પણ એમના વિચારો જૈનધર્મને શોભારપદ નથી.

પહેલાં અમો લખી ગયા છીએ છતાં ફરીથી અમો લખીએ છીએ કે ભાવસાર, ખત્રી, મણીઆર વગેરે પ્રાંતો પણ પેટલો સ્વમાન ધરાવતું હોવાથી જૈનધર્મ છોડી ખીલ ધર્મોમાં દાખલ થઈ ગયા છે, એટલે જૈનધર્મને મોટામાં મોટી નુકસાની કરી દેશે તે શાંતિખંધનોએ જ કરી છે.

શાંતિખંધનોના કારણે અન્યશાંતિવાળાને જૈન ધર્મ અપ્રાપ્ય રહેતો બંધ થયો છે. ધારો કે એક આદ્યજુ દોષ, તેને જૈન ધર્મ

આવે એટલે આશ્ચર્ય છે. તેને પોતાની સાતિમાંથી ફર કરે અને જો
જોતો છે તે પોતાની સાતિમાં ઘખવ કરે નહીં, તેથી જૈન ધર્માત્માની
સ્થિતિ નહિ ધરની કે નહિ ઘાટના જેવી થાય.

યુરોપ, આફ્રિકા, અમેરીકા, એશિયા વગેરે ખંડોમાં હાલમાં
જો માણસોની વસતી છે, તેમાં લગભગ એક ભાગના ખ્રીસ્તી, એક
ભાગના બૌદ્ધ અને એક ભાગના ઈસ્લામી છે. બાકીના એક ભાગમાં
તમામ ધર્મોના આવી ભવ છે. કારણકે યુરોપ, આફ્રિકા, અમેરીકા
અને એશિયામાં સાતિબંધનો નથી. ફક્ત હિંદુસ્તાનમાં સાતિબંધનો
હોવાથી આર્થિક સાતિબંધનોને લઈને વિસ્તારને પામેલ નથી.
સાતિબંધનોને લઈને આર્થિક જુદા જુદા ભાગમાં વહેંચાઈ ગયેલો
છે. ફળપ્રસૂ સાતિબંધનો જો એમને એમ રહેશે તો જૈનોની સંખ્યા
ધીરે ધીરે હટી પડે તેવી સંજોગ નથી.

જિને પ્રતિમા જિન સારિખી

જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા જિનેશ્વર પ્રજ્ઞા જેવી જ છે. એટલે પ્રતિમાનો દર્શન પૂજન કરનારાએ હું પ્રજ્ઞા દર્શન પૂજન કરે છું એમ માનવાનું છે. પણ પ્રતિમાની પૂજન કરે છું આટલું જ માની બેસી રહેવાનું નથી. પ્રતિમાના પૂજનમાં દેવની પૂજન ન બૂલાવી જોઈએ. કેટલીક મૂર્તિઓમાં અતિથયના દેખાતી દોષ તેના અધિષ્ઠાત્ર દેવોને લઈને છે, એમ માનવું. પરંતુ સ્વતંત્ર મૂર્તિમાં અતિથયતા છે એમ માનવાથી અન્યથા વધી ચકાવું નથી. જો કે મૂર્તિને સરકારસુરત કરી અન્યથાવાકા દ્વારા પ્રાણપ્રતિષ્ઠાથી પૂજ્ય બનાવવામાં આવે છે, તે કદાચ મૂર્તિના પાંચાણના પરમાણુની મલિનતા દૂર કરી પવિત્ર કરવામાં આવે છે. અને તેના દર્શનથી દેવદર્શનની ભાવના નાશ થતી યાવ એટલા પૂરતો જ પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનો હેતુ છે. મૂર્તિપૂજકે આ સિદ્ધાંતને બૂલવો ન જોઈએ.

મૂર્તિએ એક દેવની લાજો જની શકે છે, પરંતુ દેવ તો એક જ છે. એટલે દરેક મૂર્તિમાંથી જે ભગવાનની જે મૂર્તિ હોય તે મૂર્તિદ્વારા તે ભગવાનનાં દર્શન પૂજન હોવાં જોઈએ. એક ભગવાનની નાની મોટી અનેક મૂર્તિઓથી ભગવાનમાં બેદભાવના ઉત્પન્ન ન થવી જોઈએ. હાથમાં મૂર્તિપૂજકો એક જ પ્રભુની જૂદે જૂદે રથોએ ધિરાજતી મૂર્તિઓમાં બેદભાવ કહી લે છે, એ અધ્યક્ષદાનું અથવા સૌકીક આશાનું કારણ છે. એક જ પ્રભુની મૂર્તિ ઉપર પુષ્કળ કેસર ચડે છે, પુષ્પના દમ ચડાવવામાં આવે છે, અને એ જ પ્રભુની પાડોશમાં રહેલી બીજી મૂર્તિ માટે તેણે બહુમાન જળવાવું નથી. એટલે પ્રભુપૂજનને બદલે મૂર્તિપૂજન ધણેભાગે કરવામાં આવે છે એ ઠીક નથી. એક મૂર્તિ વધારે આકર્ષક હોય, તો તે કળાની દૃષ્ટિએ જનાવનાર કારીગરની ખુબી છે. પણ તેથી એકમાં પ્રભુતા વધારે અને એકમાં ઓછી એમ માનવાનું નથી. હવે જ્યારે મૂર્તિદ્વારા પ્રભુપૂજન કરવામાં આવે છે, ત્યારે માક્ષાતંત્ર પ્રભુની પૂજા આપણે શી રીતે કરીએ, એ પૂજન કરનારે વિચારવું જોઈએ. એ વિચાર જો આવે તો લાજો રૂપિયાનાં દ્વારા ગણેશની લાગીના જે મૂર્તિ ઉપર ચડાવવામાં આવે છે તેમાં વિચારની જગમૂર્તિ અવશ્ય થઈ શકે.

મૂર્તિ આમળ ભાવપૂર્ણ ચૈત્યવંદનાદિક કરવામાં આવે છે. તેમાં પ્રભુની જે રજીત કરવામાં આવે છે. મૂર્તિની રજીત કરતો નથી. એ વાત મૂર્તિપૂજકોએ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ. જેમ પુરતકમાં લખાયેલા અક્ષરોની સંખ્દરચના ઉપરથી લેખકનો આશય વાંચી શકાય છે. માત્ર અક્ષરો કે સંખ્દ રચના વાંચી જોસો રહેતા નથી, તેમ મૂર્તિ પણ પુરતક સમાન છે. કેમકે તે દ્વારા પ્રભુને માદ કરવાના

છે. તેમના અતિશયની તેમજ તેઓએ કરેલા ઉપકાર માદ લાવી તેમનું અદ્ભુત બક્ષિતપૂર્વક મૂર્તિદ્વારા કરવું જોઈએ. જો આ સમજણ જોનામાં હોય, તો મૂર્તિના નામે કાર્ટોમાં ઝમઝમ કરી લાખો રૂપિયાનું પાણી કરતા અટકે. કેમકે ઝમઝમ મૂર્તિના છે પણ પ્રભુના નથી. કોઈને ચક્ષુ વિનાની મૂર્તિ જોઈએ છે, તો કોઈને ચક્ષુ ચક્રવેલી મૂર્તિ જોઈએ છે. મૂર્તિના બેઠાની માન્યતા તકરારનું કારણ છે; પરંતુ જો બંને પક્ષ મૂર્તિદ્વારા પ્રભુના પૂજારી બને તો મૂર્તિની તકરાર મટી જાય.

કૌરવો અને પાંડવોના વખતમાં એક બીલકુમારે દ્રોણાચાર્યના ચરણમાં મરતક નમાવી, શુરુમદારાજ અને બાણાવળી બનાવો એવી વિનંતી કરી. તેના ઉત્તરમાં દ્રોણાચાર્યે કહ્યું કે તું હવે જીતને હોવાથી તને વિદ્યા અપાય નહિ. નિરાશ ન થતાં બીલકુમાર જંગલમાં જઈ દ્રોણાચાર્યની માટીની મૂર્તિ બનાવી તેની સામે રહી બાણકળા શીખવા લાગ્યો. પરિણામે તે મહાબાણાવળી થયો. બીલકુમારે દ્રોણાચાર્યની મૂર્તિને માત્ર મૂર્તિ માની હોત તો દ્રોણાચાર્યની વિદ્યા કદી પણ સંપાદન કરી શકત નહિ. પરંતુ તે મૂર્તિને સાક્ષાત્ દ્રોણાચાર્ય માનતો હતો; એ જદાને લઈને જ પોતે બાણાવળી બન્યો.

જૂદા જૂદા દેશોના નકશાઓમાં પર્વત, નદી, રેલ્વે, સહેર, ગામને બતાવનારી માત્ર સંક્રાંતિક લીટીઓ હોય છે. નકશાના અભ્યાસી લીટીને લીટી ન માનતાં બતાવેલ વસ્તુસ્વરૂપને માની તે વિદ્યામાં કુશળ બને છે, અને તે ઉપરથી આખા દેશનું યાન મેળવી શકે છે. મોટી મોટી રટીમરો નકશાદ્વારા મુસાફરી કરે છે. મહાયુદ્ધોમાં નકશા

ઉપરથી જ બહારના ગોઠવણમાં આવે છે, જોડાયે નકશાની, લીટી
 નિમિત્ત કારણ છે. પરંતુ તેનું જે જ્ઞાન તે ઉપાદાન કારણ છે. નવાણું
 પ્રકારની પૂજામાં વીરવિજયમજા મદારાજ કહે છે કે, “અન્યથા વ્યતિરેકે
 કરો પ્રભુ દર્શન મુશ્કરં.” પ્રભુની જોળખાણ મૂર્તિદ્વારા જેને
 થઈ છે તેને જ પ્રખર ઉપર પ્રભુતા પ્રગટે છે. જ્યાં માત્ર મૂર્તિનાં દર્શન
 છે ત્યાં પ્રભુતા પ્રમટી થકે નહિ. સાક્ષાત પ્રભુ આજે-વિદ્યમાન હોય
 તો તેમનાં દર્શન, તેમની ભક્તિ આપણે જે ભાવથી, કરીએ, તે
 ભાવથી જ જિનપ્રતિમા દ્વારા પ્રભુદર્શન અને પ્રભુભક્તિ કરવી
 જોઈએ. સાક્ષાત પ્રભુને મજબૂત દાર બધે કરી તાળાં વારી પ્રભુને
 કેદ કરી ચક્રાં? સાક્ષાત પ્રભુની સેવા હવે નોકરોને સોંપી ચક્રાં?
 આ પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં નોકરોના જ ઉત્તર મળશે. તો ‘પછી’ જિન
 પ્રતિમાને આપણે કેવી રીતિમાં તેમજ કેવા નોકરો હસ્તે રાખીએ
 છીએ એનો વિચાર કોઈએ કર્યો છે?

જે સીધી રીતે મૂર્તિને નહિ માનનાર સરકાર, મદારાણી વિદ્ય-
 ટેરીઆના પૂતળાને આસડાનો દાર. કોઈ બદમાસે પહેરાવેલ અને
 પૂતળાનું મોઢું કાઢું કરી નાંખેલ. તે ચુંદેચારને સીધવા પોલીસે
 આકાશ પાતાળ એક કર્યાં હતાં. કારણ કે સરકાર માનતી, દત્તી-કે
 આ પૂતળાનું અપમાન તે મદારાણી વિક્ટોરીઆનું જ અપમાન છે.
 તેમ પ્રભુની મૂર્તિ એ સાક્ષાત પ્રભુજ છે એમ માની પ્રભુને શોભતાં વિનય
 વિવેક સાથે પ્રભુની મૂર્તિ તરફ આપણું વર્તન હોવું જોઈએ.

પ્રભુની ભક્તિના નામે કેટલાક એવા અવિવેકો દાખલા થઈ ગયા
 છે કે જેનો હેતુ કોઈપણ જોગમાં આવતો નથી. વર કોડે, ચંદને

અપભ્રંશ વરણોડો થઈ ગયેલ છે. એ શબ્દનો મૂળ ઉપયોગ વરને પર-
 ખાવના લક્ષ જતાં થોડે અપવચમાં આવે એ અર્થમાં વરણોડો શબ્દ
 વપરાતો. પરંતુ હાલમાં તમે તે ધાર્મિક પ્રસંગોમાં વરણોડો શબ્દ રૂઢ
 થઈ ગયેલ છે. એટલે જળમાનાનો વરણોડો રમવાનાનો વરણોડો એ
 રીતે વરણોડાશબ્દનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે તે સામે પણ તકરાર
 નથી. પરંતુ આવા ધાર્મિક વરણોડામાં લાવણ્યદીવડો, રાખવાનો રિવાજ
 અને પ્રભુની મૂર્તિને પોંખવાનો રિવાજ કોઈ રીતે છૂટ નથી. એ
 બંને રિવાજ લૌકિક દ્વારા જતાં લોકોત્તરદિવા સાથે અચાનકતાને
 લઈને જોડી દેવામાં આવ્યા છે. પવિત્ર પ્રભુની મૂર્તિને પોંખવી એ
 કેટલો બેદુર દેખાવ છે! ત્રાક, ઘોસર, રવાઈ, સંબિધુ વગેરે
 પ્રભુને દેખાડવા એનો અર્થ શું? મોડો એનો બેરીતે અર્થ કરે છે.
 એકલો પરકુવા જનાર વરને પોંખતી વખતે હાથમાં આવે છે કે
 આ ત્રાકથી વીધશે, માથે ઘોસર ધરશે, રવાઈની મારકે વસોંવશે,
 સંબિધાથી સાળની મારકે ખંડાઈ એ બધું કળસ છે? આવો અર્થ
 કેટલાકો કરે છે. આ અર્થ જુદુજ, હિતમ બંધ બેસતો ન મળાય. પણ
 બીજો અર્થ એનો એ થાય છે કે, સાત્રુ વરને પૂછે કે તારે ઘેર
 રંડીઓ છે? કુખડાં છે? બેતીવાડી છે? તારે ઘેર હમોદ ખંડાય
 છે? એ પૂછવાનું કારણ એજ કે તમે તેવી રિયતિમાં આવા સાધ-
 નોદારા પોતે થઈ ચકે છે. પોતે જ ઉપરથી પોંખણ. અપભ્રંશ થયેલ
 છે. આ બંને અર્થ પ્રભુ પ્રતિમાને પોંખવામાં સાત્રુ પડે છે? જો ન-
 પડતા દોષ તો આવો કદજો. ઉપદારસગ્નક રિવાજ સદંતર બધે
 થવો, જોઈએ, વચલાક્ષણમાં આ લૌકિક કદિ મોક્ષપ્રિય દોષાથી
 કેટલીક ક્રિયાઓમાં અને કેટલાંક પુરતોમાં રાખવ હરી દીપેલ દોષ

તો તે પ્રમાણિક ન ગણાય. અવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળ, મોક્ષ. એ પાંચે
કલ્યાણકર્મથી કોઈપણ કલ્યાણકર્મને યોગ્યતાની કિંમત લાગુ પડતી નથી.

કોઈપણ મૂર્તિપૂજન માનનારા માત્ર મૂર્તિની પૂજા માનતા નથી.
પરંતુ દરેક ધર્મવળા મૂર્તિદ્વારા પ્રભુની પૂજા માને છે. કેટલાકે
મૂર્તિને નહિ માનનારા જે નિરાલંબન ભક્તિની વાતો કરે છે તે તેમનું
માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાન છે. પરંતુ અમો હાલ એ ચર્ચામાં ઉતરવા માગતા
નથી. "જિનપ્રતિમા જિનસારિસારિણી" એ પદનો આશય માત્ર
દેખાડવા માંગીએ છીએ,

ધ્યાતા ધ્યાન ધ્યેયની દૃષ્ટિએ પણ પ્રભુમૂર્તિમાં ધ્યેયશુદ્ધિ ન
રાખતા પ્રભુમાં ધ્યેયદૃષ્ટિ રાખી ધ્યાન કરવું. જેથી અતે ધ્યાતા
પોતે ધ્યાનદ્વારા પ્રભુરૂપ બને અને એ મૂર્તિને ધ્યેય રાખી ધ્યાન
કરવામાં આવે તો એનું પરિણામ એ આવે કે ધ્યાતા પોતે મૂર્તિરૂપ
બની જાય. એટલે ધ્યાતા પોતે જડ બની જાય.

એક ચિતારાને અમુક માણસ સાથે તીવ્ર વૈરવૃત્તિ જાગેલી. તે
એટલી હદ સુધી કે ચિતારાનું હૃદય વૈરમય બની ગયું. તેથી તે ચિતારો
ગમે તેની મૂર્તિ ચિતરતો હોય પણ તેમાં પોતાના દુશ્મનની આકૃતિ
આવી જાય. પરિણામે ચિતારાને ચિત્રકામ છોડી દેવું પડ્યું. માટે મૂર્તિને
ધ્યેય ન રાખતા પ્રભુને ધ્યેય બનાવવા જોઈએ. ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી
મહારાજ લખે છે કે "અરિહંતપદ ધ્યાતા ચર્કા, દ્રવ્ય ગ્રથ્ય પર્વાયેરે,
મેદ છેદ કરી આત્મા, અરિહંતરૂપી યાયરે." ધ્યાતા અરિહંતનું દ્રવ્યથી,
ગ્રથ્યથી અને પર્વાયથી ધ્યાન કરતો પોતે અરિહંત સ્વરૂપે બની જાય છે.
અમો જે આત્મદ્રવ્ય અરિહંતમાં છે તેજ આરામાં છે. જે જ્ઞાન, દર્શન,

સારિય આદિ ગુણ અરિહંતમાં છે તેજ ગુણે મારામાં છે, જ્ઞાન, દર્શન, મારિયારિક પર્વાવનું પરિવર્તન અરિહંતમાં થાય છે, તેવુંજ પરિવર્તન મારામાં જોવામાં આવે છે. અરિહંતમાં અને મારામાં એક નથી; માત્ર તે સરીરને ત્યાંની મુકન થયા છે અને દુઃ સરીરી છું. પરંતુ-સરીર મારું નથી. કેમકે એવાતો અનંત સરીર મદ્ય કરીને મેં મૂક્યાં છે. સરીર ઉપર મારાપણ એ અજ્ઞાનજનક પ્રાપ્તિ છે. દુઃ સરીરથી બિન્ન છું એવું ધ્યાન કરતાં ધ્યાના પ્રભુ બને છે. મારે પ્રભુથી પ્રભુના પ્રમદાવશ મૂર્તિદાય પ્રમનું ધ્યાન કરવું જરૂરનું છે. જ્યાં બૂલ ત્યાં થાય છે કે ત્યાં પોતાની તેજુરી બેઠી જતાં પોતે પોતાને બિખારી માને છે. રાત્ર જતાં રાંકે જની બીજા મગિ છે. પોતે પોતાથી તરી શકે છે. જ્યાં મોઢ મને તારો એવા શકિં પોતે મારે છે. ખરીરીતે તો જે પ્રભુમાં છે, તેજ પોતાના આત્મામાં છે. તેથી તેનું જ્ઞાન કરાવવા પ્રભુમૂર્તિની જરૂર છે. સાચો અમર બોટો હીરા પોતાને ઉપલબ્ધ થયો હોય જતાં તેનાં સત્યાસત્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પોતાને હીરાનો પરીક્ષક બનવું જોઈએ. તે પછી જ ઉપલબ્ધ હીરા સાચો છે કે બોટો તેનો નિર્ણય પોતે કરી શકે. તેથીજ પહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા કહેવું છે.

જિંદગીબર " જિન પ્રતિમા જિન સારિખી " નો આશય સમ-
જ્ઞા વિદ્યા મૂર્તિને જિન માની પૂજન કરે તો તે કદીપણ પૂજ્ય બની શકે નહિ. પોતે પોતાના સ્વરૂપને જોગખી શકે નહિ. મૂર્તિ ઉપર હીરા, માણેક, મોતીના દામીના ચડાવી પુષ્પા કમલ કરી કેસર, મુખડ, ખરાસ, ચોપડી પૂજન કરવાથી વસ્તુસ્વરૂપનાં જ્ઞાનના અભાવે પ્રભુરૂપનો શું પણ મૂર્તિરૂપે નથી જની શકતો. મૂર્તિ ઉપરથી મોદ દળો જવો જોઈએ. મૂર્તિમાં ખરી જાણના પ્રમદ કરવી જોઈએ; તોજ જિન

પ્રતિમા જિન સારિખી એ સમગ્રજા બાકી મૂર્તિ એને જિન
 એથી માન્યતા ન્યામુધી છે ત્યમુધી મોદે દેવવાનો નથી. સંદેશ
 એ ઉપમા છે પણ પોતે તે નથી. તેથી ઉપમેવ જિન છે. અને ચંદ્ર
 મુખી કહેવાથી સીનુ મુખ ચંદ્ર બનવું નથી, કેમકે મુખ અને ચંદ્ર
 એ બંને વસ્તુ જિન છે. અમુક વસ્તુને સાકર જેવી માફી કહેવાથી
 તે વસ્તુ સાકર બંને નહિ, કેમકે સાકર જિન છે. મટિ ઉપમા એ
 સંદેશ સૂચક છે. પરંતુ તાદાત્મ્ય સૂચક નથી. તેમ જ જિન પ્રતિમા
 જિન સારિખી એ પંચ ઉપમાન ઉપમેવ છે. અને તે સંદેશ સૂચક
 છે. પરંતુ પ્રતિમા પોતે જિન નથી. પ્રતિમાથી જિન જિન છે.
 આવીરીતે જે આપણે પૂર્વકારિઓ અથવા હરી, શાનપૂર્વક વર્તે
 સુધારવામાં આવે તો પૂજક અવસ્થા પૂજનનો લાભ મેળવી શકે.

આચાર તિચાર

૬૫૫ કુટુંબોનું માનવું એવું છે કે આચારથી વિચાર ઘડાય છે અને કુટુંબો એમ પણ મનિ છે કે વિચારથી આચાર ઘડાય છે. આ બંને માન્યતામાં આચારથી વિચાર ઘડાય છે એ માન્યતા શોધી છે. અને કે આ માન્યતા સદૃશ પામી નિવાળી છે એમ તો કહી શકાય તેમ મૂળી (કેમકે પશુકર એમ પણ બને છે કે આચાર, ઉત્પન્ન થાય છે એવું આચારનો અમલ કરનારે તેમથી એટલે આચારના માધ્યમ થી તેમાં આચારમાં સ્વતંત્રતાથી વિચાર વિનિમયનું પ્રવૃત્તિનો નિરેધ કરે છે. માટે આચાર એ વિચારની લગામ છે. મહર્ષિ પ્રશ્નચંદ્ર શાસ્ત્રીના વિચારોને ઠેકાણે શાવનાર, મસ્તકનો લોચ, હલે, હું સાંધું છું, મોરો આચાર જીવતા પાળવાનો છે. માટે તેમથી જો મેં અશુભચરિત્ર લખી કરી તે મારા સમનો ધાતુ કરનારી છે તે જો સર્વથા ત્યાગ્ય છે. આવા વિચારો આવશ્યકી, પમાત્મકી, અથવા બને

તેને પરિણામે ઉચ્ચ શ્રેણીએ ચડી કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. આટલું કહ્યા પછી વિચારથી આચાર ધડાય છે, એ સંબંધમાં વિચાર વધારે આદરણીય છે અને મુખ્ય છે. કેમકે વિચારની વિશુદ્ધિથી આચારની વિશુદ્ધિ થાય છે. વિચારની મલીનતાથી આચાર અપવિત્ર બને છે. એટલે વિચાર એજ આચારનો ઉત્પાદક છે. પ્રથમ શ્રદ્ધાની વિશુદ્ધિ અને તત્તત્ત્વશીલ શ્રિયપૂર્વક મનુષ્ય પોતાની પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે પ્રવૃત્તિજ્ઞ હોવા વખતે સુધી દર્શી શકે છે, નહીં તો ધર્મક્રિયા કરતાં આચાર પાળતાં ધણા માણસો હલથાવનાર સંયોગો પ્રાપ્ત થએથી આચારમૃદુલ થતા જોઈએ છીએ. પણ જો શ્રિયપૂર્વક આચાર સ્વીકારવામાં આવેલ હોય તો મને તેવા સંયોગોમાં શ્રિયપ્રધાન આચારથી માણસ પતિત થતો નથી. તેથી જ પહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા શાસ્ત્રકારો કરમાવે છે. જ્ઞાન એ જાતનાં છે, એક જ્ઞાન શ્રદ્ધાની જામવિત્તિ કરી શુભ આચાર. તરફ શ્રિય વૃદ્ધિનાર અને બીજું જ્ઞાન જે આચાર પોતે પાળે છે. તે શા માટે? તેનું ક્યેય શું છે? આ આચારથી મારે શું મેળવવાનું છે, વગેરે જાણે છે. તેથી તેવા આચારમાં ગતાનુગતિક, પ્રવૃત્તિનો હોય અથવા અવિવેક હાખલ ધર્મ ચક્રોતો નથી. પણ, જ્ઞાનપ્રિયનાની પ્રવૃત્તિમાં અસમજસપણું હાખલ ધર્મ જવાથી પ્રવૃત્તિનું સ્પષ્ટર ધર્મ જાય છે એટલે મૂળ આચારનું સ્વરૂપ રહેવું નથી. હાલમાં ધણા જાણે તેવું જોવામાં આવે છે. કેમકે ધણાઓનું કહેવું અને માનવું એવું છે કે કરતાં કરતાં આવડશે. પણ જે ગામનો માર્ગ જાણ્યો નહિ હોય તે ગામે ગાલવામાં જમે તેવો દુષિયાર માણસ પહોંચી શકશે નહિ. તેથી જો પહેલી સમજણ અને પછી આચારથી થાય તો જરૂર એક દિવસે ક્યેયને મેળવી શકાય.

આચાર દાદામાં કેટલોક વખત યથા સાંપ્રદાયિક જની ગયો છે. એટલે અમુક અમુક સંપ્રદાયના અમુક અમુક આચાર નિર્ણીત થઈ ગયા છે. એનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે એક સંપ્રદાયવાળો બીજા સંપ્રદાયના સારામાં સારા ઉદાર આચારને સ્વીકારી શકતો નથી. સાંપ્રદાયિક આચાર એ સંપ્રદાયોમાં રહેલા તમામ માણસોને સાનુકૂળ રચીકર હોઈ શકેજ નહિ. ધરના ચાર માણસોમાં પણ વિચારભેદ, આચારભેદ, રચિ ભેદ હોય છે, તો પછી સંપ્રદાયોમાં કેમ ન હોય ? માટે સાંપ્રદાયિક આચાર રચના એ વાડાઓમાં ઘેટાઓને પૂરી રાખવા બરાબર છે.

જૈનોએ જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપ આચાર, વીર્યાચાર એ પાંચ આચાર જૂઠા જૂઠા બતાવેલા છે. તેમ જીવનાં લક્ષણમાં પણ નીચે પ્રમાણે ભેદ જોવામાં આવે છે.—જાણે જ દંસર્જ જેવ ચરિત્તં જ તથો તદ્દા, ધીરિયં ઉવમોગો ય, વયં જિવસ્સુ સ્વચ્છર્જં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને ઉપયોગ એ જીવનાં લક્ષણો છે.

ઝાંછી વધતી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ એ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપસમને આધારે થાય છે. દર્શનની પ્રાપ્તિ દર્શનાવરણીયનાં ક્ષયોપસમના આધારે તેમજ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપસમના આધારે થાય છે. તેવીજ રીતે તપ કરવાની શક્તિ વીર્યંતરાય કર્મના ક્ષયોપસમના આધારે આત્માને મળે છે. કહેવાની મતલબ એ છે કે જીવનાં લક્ષણોમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ વગેરે આવી જાય છે. તે ઉપરથી જ જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર વગેરે પાંચ આચાર બતાવવામાં આવેલ છે. જો કે એક ગુણમાં બીજા ગુણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, છતાં એ જૂઠા જૂઠા ગુણો જૂઠાં જૂઠાં કર્મોથી આટત હોય છે. તો તે તે કર્મોના ઝોજ વધતા ક્ષયોપસમના પ્રમાણમાં જીવને તે તે ગુણો

વિકાસ થાય છે, એટલે એક વ્યક્તિ આચરી પણ જુદા જુદા કર્મજન્ય
 કાર્યોપચારને લઈને પાંચે ગુણનો વિકાસ અને તે વિકાસથી રચાયેલા
 આચાર સરખા ન હોઈ શકે. તો જુદી જુદી વ્યક્તિઓના જુદા જુદા
 પ્રમાણમાં થએલ આત્મગુણનો વિકાસ તબજન્ય આચાર એક સરખા
 કેવી રીતે સંભવી શકે? માટે દરેક વ્યક્તિના વિચાર એક સરખા ન
 હોવાથી આચાર પણ એક સરખા ન હોઈ શકે. તો પછી જે સાંપ્રદાયિક
 આચાર દરેક સાંપ્રદાયમાં રહેનાર વ્યક્તિને, સી રીતે લાગુ પડી શકે?
 એક વ્યક્તિ પૂજા કરે, આખ્યાન સાંભળે, સામાયિક કરે, પોષક
 કરે, પ્રતિક્રમણ કરે અને તપ કરે, તેજ તે વ્યક્તિનું ધર્મમાં મજબૂત
 આમાંથી જેટલું જોઈએ કરે તેટલી તેના ધર્મમાં ખામી, માટે
 દરેક વ્યક્તિએ ઉપરની તમામ ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ. તીર્થયાત્રા
 અને ગુરુભક્તિ પણ કરવી જોઈએ. આ જાતનો જોગને દરેક ઉપર
 કરવો હવે ઉપદેશો તરફથી લાઠવામાં આવે છે. તેનું પરિણામ એ
 આવે છે કે પછી વ્યક્તિઓ લોકોને દેખાડવા અગર તો દેખાડેખી કરે
 છે, અને કેટલાકને તેમ કરતાં કેટલા પણ આવે છે. તેથી મન
 વિનોની ક્રિયા કરનાર ક્રિયાના એકને પ્રાપ્ત કરી શકેતા નથી. તેથી
 સાંપ્રદાયિક બંધારણ એ સામાન્ય લોકોપયોગી બને હોય પણ ધર્મોપયોગી
 ન હોઈ શકે. ધર્મના નામે પથો, પથો અને ઝગડા જે થતાં જોવામાં આવે
 છે, તેનું કારણ એજ છે કે આંતરરશ્મિ ધર્મક્રિયા ઉપર અગત ધઈ નથી.
 નહિતર ધર્મક્રિયા કરતાં, આચાર પાળતાં કેદી પણ એક બીજા વચ્ચે
 અયોગ્યતા થાય નહિ, રૂચિના અભાવે અગર રૂચિ જોવા વિના લાદી
 દીધેલા ધાર્મિક આચારના જોગને તબે દયામણા માણસો ધર્મરથાન-
 માં જ ઝગડા કરતા જોઈએ છીએ.

નેહ ખરીરીતે દરેક આચાર વ્યક્તિમત્તે જુદા જુદા હોવા જોઈએ. માટે જિલ્લે રૂચિવાળા મનુષ્યો માટે એક માર્ગ છે કે જેની જે આચાર પ્રાધનમાં અભિરૂચિ વધારે હોય તેજ આચાર તેને માટે બંધ બેસતો છે, કેમકે વિચાર, શુદ્ધિ પણ તેમાંજ હોઈ શકે અને વિચાર, શુદ્ધિ પૂર્વકની જે ક્રિયા તેજ રૂચિવાળી છે.

પરિપ્રેક્ષકો—શિક્ષકો પોતાના વિચારોને અનુકૂળ બીજાઓને બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પણ ત્યાં જે અધિકારબેદ, રૂચિબેદ, શક્તિબેદ નોવા જોઈએ તે જોવાતા નથી. જેને જે સાનુકૂળ હોય તેને જ તેની પ્રતિ આપવી જોઈએ.

જો આમો પરિપ્રેક્ષકો જ્યાં જ્યાં જાય છે આચાર જુદા જુદા છે અને આત્માના ગુણ પણ જુદા છે. તેના હોયોપશર્મ વધતા ઓછા પણ જુદા જુદા છે. તેથી કોઈને જ્ઞાન હવર પ્રીતિ હોય, તો કોઈને શ્રદ્ધા પ્રિય હોય, કોઈને ત્યાગ તરફ અભિરૂચિ હોય અને કોઈ વેદાવગ્ય સેવા પ્રેમી હોય છે. એક એક ગુણની પ્રધાનતા બીજા ગુણોને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, પરંતુ તે સ્વાભાવિક પોતાથી થતું જોઈએ. એમાં કૃત્રિમતા ન હોય; કૃત્રિમતાથી અન્ય ગુણોની પ્રાપ્તિ પણ ન હોય.

વીરપ્રજ્ઞના સમયમાં તેવાજ જિલ્લે જિલ્લે પાત્રો દરતી ધરાવતા હતા. કેટલાક જ્ઞાન ધ્યાનમાં પોતાનો કાળ વ્યતીત કરતા હતા. કેટલાક માત્ર શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાન હતા, અને કેટલાકો તપશ્ચર્યા કરી પોતાની કાયાને શુષ્ક બનાવતા હતા. કેટલાક શક્તિશાળી સિંદની ગુફા અને કૃષ્ણ કોઈને અવલંબી સહેલાઈથી ચાર ચાર માસ વ્યતીત કરતા હતા. કેટલાકો સિંદ અભ્યુદયની માફક વેદાવગ્ય કરવામાંજ આનંદ માનતા

હતા. કેટલાકોમાં ત્યાગ પ્રધાનપદ બોમવતો હતો. આવા ભેદો મુનિ-
ઓમાં અને શ્રાવકોમાં ભેદમાં આવતા હતા, અને તે ભેદો દાયો-
પશમજન્ય હોવાથી તે કાળમાં આદરણીય હતા. વર્તમાનકાળમાં પણ
આજ રીતિ સ્વીકારવામાં આવે તો અમો માનીએ છીએ કે જરૂર ધર્મને
નામે ધએલા મતભેદો, ગચ્છભેદો અને ઝગડા એની મેળે મટી જાય.

દુઃખનો વિષય તો એ જ છે કે પાછળથી સંપ્રદાયમોહમુગ્ધ
કેટલાક આચાર્યોએ એવાં શાસ્ત્રો રચ્યાં છે કે જે શાસ્ત્રોએ ઐક્યનો
નાશ કરી શત્રુનું કામ કર્યું છે. સાંપ્રદાયિક મોહમુગ્ધોએ તે શાસ્ત્રોને
આગળ ધરી ભોંઠોના વિચારો કર્યરી નાંખ્યા છે. માટે જ્યાં મુખી
વિચારપૂર્વક વ્યક્તિગત આચાર પાલનની સરખાતને આદર નહિ
અપાય ત્યાં મુખી ધર્મનું અર્થસ્વરૂપ પ્રાપ્ત નહિ થાય.

દિવાળી

દિવાળી દરવે આવે છે. અને પત્રકારો બનતાં સુધી દિવાળીનાં સેળો-લખે છે, કેટલાક દિવાળીનાં ચોકા કાઢે છે. એટલે દિવાળીપર્વ એ જનસમુદાયમાં મોટામાં મોટું વાર્ષિકપર્વ ગણાય છે. એ વાર્ષિક પર્વમાં થતી કેટલીક ક્રિયાઓ આવરમક અને આનંદજનક હોવાથી તે ક્રિયાઓને અને ક્રિયાના હેતુઓને લિન્ન લિન્ન સ્વરૂપ આપે છે. દિવાળીપર્વ એ જૈનેદષ્ટિએ જૈનપર્વ નથી, પણ સર્વમાન્ય લૌકિકપર્વ છે. કંપસત્રની ટીકમાં વીરપ્રભુ મોક્ષે ગયા પછી ભાવ-ઉદ્ધોત જગાથી દ્રવ્યઉદ્ધોત કર્યો. ત્યારથી દિવાળીની સરઆત ધર્મએમ લખવામાં આવેલ છે. તેમ જ પ્રભુનું નિર્વાણ થએલું સાંભળી નંદીવર્ધન રાજાએ એક દિવસ અશ્વમેધમાં કાઢ્યો. બીજે દિવસે નંદીવર્ધનના બહેને નંદીવર્ધનને સમજાવી પોતાને ઘેર તેડી જઈ જમાડ્યાં છે, એટલે ત્યારથી ભાઈબીજની સરઆત ધર્મ એ રીતે પણ લખવામાં

મહોત્સવ બળ્યો. તેથી ચમચમાં ચોક્કસ થઈ ગયો, અને લક્ષ્મીપૂજન મુખ્ય થયું. વળી એમ પણ લખેલ છે કે બળી રાત્રીએ બધા દેવોને લક્ષ્મી સાથે કેદ કર્યા હતા. ભગવાન વામનના રૂપે ત્રણ કમલા પૃથ્વી માંગીને વિરાટ સ્વરૂપ થયું. આસો વદ ૧૩-૧૪ ને અમાસના ત્રણ દિવસોમાં પોતાના વિરાટસ્વરૂપ દ્વારા ત્રણ પમલાંથી સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ, પોતાના અધિકારમાં લીધા. બળીને પાતાળમાં મોકલ્યો. દેવતાઓ સાથે લક્ષ્મીજીને બળીના કેદખાનામાંથી મુક્ત કર્યા, તેથી આ ત્રણ દિવસ દીપોત્સવી તરીકે મનાય. અને તેમાં આ લક્ષ્મીપૂજન થાય છે.

પદ્મ પુરાણમાં એમ લખ્યું છે કે વૈષ્ણવો અદિતે વિજયાદશમીને દિવસે દુર્ગાપૂજન કરી વેપાર માટે પરદેસ ગયો છે, તે ચૌદ દિવસમાં ચૌદ જીવનની લક્ષ્મી પોતાને ધરે લઈ આવ્યો છે. તેના આનંદમાં ત્રણ દિવસ સુધી ઉત્સવ ઉજવ્યો અને ત્રણ દિવસ સુધી લક્ષ્મીપૂજન થયું. ત્યારથી વૈષ્ણવોમાં એ પર્વને વધારે પ્રાધાન્યપદ મળ્યું છે.

એક એવી વાત પણ પ્રચલિત છે કે નળરાજ દિવાળીને દિવસે પોતાના ભાઈ પુષ્કર રાજ સાથે જુગાર રમ્યો. તેમાં પુષ્કર રાજ જીત્યો અને નળ રાજ હાર્યો. માટે દિવાળીમાં જુગાર ખાસ રમવું જોઈએ, એવી દંતકથા કેટલાએક મૂખાઓએ શોધી કાઢી છે. પુષ્કર રાજ જીત્યો પણ નળ અને દમયંતીની, કેવી દુરદશા થઈ. એનો પણ રમનારાઓએ જોયો. વિચાર કરવો જોઈએ. વેદભગવાન તો અક્ષૈર્માદિવ્ય પાસાઓથી રમવું નહિ એમ જુગાર રમવાની સાધ ના પાડે છે.

ઉઘોગિનં પુરુષસિદ્ધમુપૈતિ લક્ષ્મીઃ ક્ષેત્રે કુમ્ભે પૂજ્ય
 સિદ્ધને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વકાળમાં ક્ષેત્રે કુમ્ભે વેદ્ય કર્મ
 સાધવાદના રૂપે હજારો માણસો સાથે ઘરિયો ખેતરમાં વેદ્ય કર્મ કરી
 લક્ષ્મી મેળવતા તેઓને માટેજ ઉપરની કાઠિકા કે નરો કેર અથવા
 આંકેશરૂઢ જેવા હરામના ભુમારી ધધાતરીએ જોર કરીને હજાર
 મળે છે. કદાચ તાત્કાલીન ન્યાયે મળી જાય તે દેવકર્મ રાખી દાની
 નથી. પરિશ્રમથી મેળવેલી લક્ષ્મીજ લક્ષ્મી રૂપે દી છે. આજે
 દિવસતાનં દર દિવાળીએ લક્ષ્મીની પૂજા કરી જઈ દિવસ રમ છે?
 તેનો જવાબ એ જ છે કે અસહ્ય મહેનત કરી લક્ષ્મીને તે બહી
 મેળા છે.

વતરાજમાં દિવાળીમાં લક્ષ્મીપૂજાનો રીતે જનવેશે છે. તેમાં
 કથું છે કે લક્ષ્મીપૂજન કમળથી કરવું. એ દે લક્ષ્મીજ કમળમાં
 પધરાવવાં, કેમકે લક્ષ્મીજને કમળ પ્રિય છે. નંદુ જગમાં રૂઝ કમ
 લથી લક્ષ્મીપૂજન થાય છે તેના ધરમજી સુદ દિવસજી સુદી ત્રી
 દિવાળીમાં બાળકોને ખૂબ ખુશી જગડાં કરેલાં થાય છે. તે
 આખું વર્ષ રાજમાં જશે. બાળકો હજારે રૂઢ કરે દિવસજીને
 સંબંધ ખાસ રાજા જોડે પણ છે. હજારે રૂઢ કરેલાં મુખે એ
 છે, અને તે વડે લક્ષ્મીપૂજન કરવામાં કરે છે પણ હજાર રૂપાં
 નથી. કમળ પાણીમાં ઉત્પત્ત થાય છે. કલેશનમાં કરે રવે તે
 વધારે સારું છે આ વાત ખાસ ખાતર દેવકર્મની છે.

જેનો દિવાળીના દિવસે ચોરસ રૂઢ કરે
 ગયા માને છે, એટલે જે રાતમાં કરેલાં કર્મ

વીર પ્રભુના નિર્વાણની ક્રિયા કરવામાં આવે છે. અહીં ઉદ્ધવાતનો નિયમ નથી. વીર પ્રભુ સ્વાતી નક્ષત્રમાં મોક્ષે ગયા છે, પણ દાક્ષના પંચાંગો પ્રમાણે દિવાળીમાં સ્વાતી નક્ષત્ર કોઈ વખત આવે છે, અને કોઈ વખત નથી પણ આવતું. એટલે તિથિનો નિયમ જળવાય છે, પણ નક્ષત્રનો નિયમ જળવાતો નથી. નિર્વાણ કલ્યાણક પદેલા વીર પ્રભુએ સોળ પહોર પોતાનું તીર્થ કરનામકર્મ હાથ કરવા અર્ખંડ દેશના આપી છે. અમાસની મધ્યરાત્રિ સુધી દેશના આપી તેમાં પંચાવન અધ્યયન પાપકેળ વિપાકના અને પંચાવન અધ્યયન પુણ્યકેળ વિપાકના કર્યા છે, તેમ જ અષ્ટ વ્યાકરણ (કોઈના પણ પૂછ્યા વિના) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં છત્રીસ અધ્યયન કર્યાં છે. છેલ્લું મરૂદેવા અધ્યયન બોલતાં અમાવાસ્યાની મધ્યરાત્રિએ વીર પ્રભુ મોક્ષે ગયા છે. આટલા પૂરતું જોનારું પવં દિવાળી કહી શકાય. બાકી બાવ ઉદ્યોત ગયો તેથી ભોળાએ તે વખતે દીવાએ કરી દ્રવ્ય ઉદ્યોત કર્યો છે. તે કાચ તે રાત્રી પૂરતું જ ગણી શકાય. પાછળથી ભોળો દર વર્ગે દીવા કરતા આવ્યા તેથી જોનારે દીપમાળ કરવી જોઈએ એ માનવું બૂધ બરેલું છે. કારણ કે આતો એક જાતનું ગતાનુગતિક પંથુ કહેવાય. એમાં કોઈ જાતનો હેતુ નથી. એટલે મહાવીર સંધ્યામાં દિવાળીની શરૂઆત થઈ તે રાત્રીએ ભોળાએ દીવા કર્યા, એટલે જોનાર ત્યારથી દર વર્ગે દિવાળી અને દીપમાળ કરતા આવ્યા છે એમ માની તે જોનાર દિવાળી અને દીપમાળ કરતા હોય તો તે મિથ્યા છે. તેમજ નંદીવર્ધનને બહેને ભાઈનો સોગ મૂકાવવા પોતાને ઘરે જમાણા તેથી ભાઈજીની શરૂઆત થઈ એમ માની જોનાર ભાઈજીની કરતા હોય તો તે પણ મિથ્યા છે.

ઝમુક વર્ગે ઝમુક દિવસે ઝમુક માણસને ઘેર લખના પ્રસંગે મંગળગીત ગવાયાં હોય, અગર ઝમુક દિવસે કોઈ મરી ગયું હોય તેને અંગે રડાકૂટ થએલી હોય, તે મંગળગીત અથવા રડાકૂટ દર વર્ગે તે દિવસે કરે એ જોય ઉપદાસજનક છે, તેમ દરવર્ગે દીવા કરવા કે બહેન બાઈને જમાડે એ પણ ઉપદાસજનક છે.

જુદી જુદી રીતે જુદા જુદાઓની જુદી જુદી માન્યતાઓ દિવાળીના સંબંધમાં રજુ કરવામાં આવી છે. એટલે એકે એક ધર્મવાળા પોતાની માન્યતા પ્રમાણે દિવાળીપર્વને સ્વીકારે છે માટે દિવાળીપર્વ એ લૌકિકપર્વ છે. લોકોત્તર પર્વ નથી. જો જૈનોનું લોકોત્તર પર્વ હોયતો તે દિવસે સારાં સારાં વસ્ત્રાલંકારો પહેરવાનું તેમ જ મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવાનું ન હોય. માટે દરવર્ગે દરેક જૈન પેરવાળા દિવાળીનું મહત્વ જૈનીયપર્વનું મહત્વ માની પિષ્ટપેપજુ જેવા લેખો આપે છે એ નિરુપયોગી છે.

એક બીજી વાત તરફ પણ લક્ષ્ય એમાંએ છીએ કે ધનતેરસ પછી નરકચૌદસ (કાળીચૌદસ) તે પછી દિવાળી લક્ષ્મીપૂજન બતાવવામાં આવેલ છે. તેનો અર્થ એ પણ માનવાનો છે કે એક ધર્મરાજની કથા નરકથી બચવાનો ઉપદેશ કરે છે. એટલે સત્ય બોલવું, ટેક ન હોડવી, લક્ષ્મી તથા ચારદાનું પૂજન કરી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી ન્યાયથી ધન સંપાદન કરવું. હોળી, દિવાળી, વિજયાદશમી અને આવધૂતિ ઉત્સવ એ ચાર પર્વો આખા હિન્દુસ્તાનમાં ઉજવાય છે. તેમાં પણ દિવાળીને હોળી ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. વિજયાદશમી અને આવધૂતિ ઉત્સવ કેટલાક પ્રાંતોમાં દેશી રાજ્યોના અભાવે લપ્ત થઈ ગયેલ છે.

આ બધા લખાણની મતલબ અમારી એ છે કે દિવાળીપર્વ એ જૈનોનું પર્વ નથી પણ લૌકિક પર્વ છે. આ પર્વમાં તમામ ક્રિયા આશીર્વાપની છે. માટે જેમ તીર્થંકરોની કલ્યાણ તિથિનું આરાધન કરવામાં આવે છે તેટલું આરાધન આ પર્વમાં કરવાનું છે. બાકીની પ્રવૃત્તિ તમામ લૌકિક દાખલ થઈ છે.

Y

વિવિધ પ્રકારના

સમાજના

અંગ

સમાજના

વર્તમાન યુગમાં સમાનતાની અંખના

વર્તમાન યુગમાં જ્યાં જોઈએ છીએ ત્યાં દરેકને સમાનતાની અંખના લાગી રહી છે.

દરેક દરેકને સમાનતા જોઈએ છે. અસમાનતામાં 'શુદ્ધામીની' જાવનાની 'ગંધ' દરેકને આવે છે. પતિ પત્નીમાં, પિતા પુત્રમાં, રાજા પ્રજામાં અને મીઠાંત ગરીબમાં સમાનતાની જાગ પોષાણતી સંભળાય છે. યુવકો તુલો સાથે સમાનતા માટે જુએસ ઉપાડી રહ્યા છે, બીઓ મોટી મોટી સમાજો બંધી પુરુષો સાથે સમાનતા માટે અને સમાનતાના હક્કો માટે જોસજર ચર્ચા કરી રહેલ છે. ગમે તે બોમે દરેકને સમાનતા જોઈએ છે. સમાનતા માટે કેટલાક સદ્ સિદ્ધાંતની યોજના અમલમાં મૂકી રહ્યા છે. નાત, જાત ઉંચ નીચના બેદોને ધિક્કારી રહ્યા છે. કેટલીક અમલુ કેમો વાધરી, ચમાર, રેદ, લંગી પોંતાની કોન્ટ્રોલ-બરી સમાનતા માટે લડતો ચલાવવા વિચાર કરી રહ્યા છે.

કોઈના દબાણમાં કોઈએ ન રહેવું. આ જાતનો દરેકનો આંતરધ્વનિ
ગાણ રહેલ છે.

ઉપર જતાવેલી દિલચાલનું કારણ અસમાનતાના બોદા નીચે
વચલાકાળમાં પોતાથી ઉતરતાઓને એટલા બધા દાબી દીધેલા કે જાણે
તેઓમાં માણસાઈ જ નથી. અમારી યુવામી કરવા માટે જ તેઓ સરળ-
મધા છે. પતિઓએ પત્નીઓ જે અર્ધાંગના અને ગૃહિણી મણાય છે તેને
સંતતિ ઉત્પન્ન કરવાનું કારખાનું માની લીધું. યુવામી કરવા માટે જ
સ્ત્રીઓ સરળ છે. સર્વોપરી સત્તા પુરુષોની છે. પુરુષોએ સ્ત્રીઓના પરમેશ્વર
છે. સ્ત્રીઓને તોડનાં તરજનો કરેલી, ધરમાં ગોંધી રાખેલી, આંધા વિના
એક ડમલું પણ સ્ત્રી જારી શકે નહિ. આ પ્રકારનો પુરુષોએ પોતાનો
ધર્મ માનેલો. 'રાજ્યોએ પ્રાંતને માટે પંજું તેવી જ રીતે અપસાર
કરેલી કર. ભારથી પ્રાંતને કચરી નાખવી, પ્રાંતે પાસે વેદો કરાવેલી.
પ્રાંતના પુત્રે રાજાઓ, અને તે આનંદ ભોજવી શકે, અને યેસોમાંથી
પ્રાંતના જલા માટે કાંઈપણ કસવવાનો પ્રાંતનો હક્ક નથી. 'ધર્મ' શ્રુતિઓએ
ધર્મના નામે પોતાની સર્વોપરી સત્તા સેવકોપર નરક-રુદ્રગ્નિ લીધેલી
દેખાડી. ખૂન, જમાવી, સેવક માત્ર સેવા કરવા જ સરળમધા છે. પુરુષ
આંધા, એ, પ્રજા આંધા, સેવકોએ, માનવાની છિન્ન આંધારીતે, 'ધર્મ'ના
નામે, પ્રાંતનું સાનસ કચરી નાખવામાં હજારો છે, ન તેથી દરેકમાં
સ્વમાન જેવી વસ્તુ રહી નહિ. વચલાકાળમાં એટલી બધી બધા
ભાવના પ્રજા, યદ્ય કે તેના, અનેક પુરતોડ લખાણો અને તે પ્રમાણ
નામે, નીતિના નામે, કાવ્યરૂપે મનાવ્યાં. અસાનતાનો કાળમાં ઉચાએના
શુભનો નીચાએઓ ખૂન સહન કર્યાં. ૧૧/૧૨/૧૯૮૬ ૧૧/૧૨/૧૯૮૬

'એમિયું' જેવવગ્નીના પ્રતાપે દેશોદેશમાં જવા આવવાના સાધનોની
 વિપુલતાએ અને વિદ્યાનોની હથોથી લખાએલા ઇતિહાસો દ્વારા નાનાં
 મોટાં દેશો કાંઈકે માનુસાઈ સમજતાં થીપ્યા. સ્વમાન જેવી કાંઈ
 વસ્તુ છે એમ ક્યારથી જાણના થયા ત્યારથી પોતાની ઉપર મુન્દરામાં
 આવનાં લુધમોનો ખ્યાલ આવવું માંડ્યો. ધીમે ધીમે એની મર્યા
 કરી મર્યા. વતે માનકાગના સાહિત્યે દલિતોની દુર્દશા જતાવી. 'ત્યારથી
 લુધમકારોના લુધમો ખુલ્યા ક્યાં ત્યારથી પ્રજાની આંખ ઉઘટી,
 પ્રજામાં જગ આજીવું. પતિના દહો અને પત્નીના દહોની વહેંચણી
 કરી ધંધ, એટલુંજ નહિ પણ સમાનતાની જાવના સીઓમાં જાગી.
 પુરુષ અને સ્ત્રીઓ કરી રોકે, પુરુષ જાર કરી કરી રોકે, રખતો
 ગળી રોકે, 'હાં સ્ત્રીથી કાંઈ ન બોલાય એ વડો મીરાઈ મરો.
 સ્ત્રીઓ પુરુષો પાસે તેના ખુલ્યા માંજા તૈયાર થઈ એટલુંજ નહિ
 પણ સ્ત્રીઓએ સમાજો બરી પુરુષોના લુધમોના ચિતાર પોતાની
 બહેનોને સમજાવી પોતાનું સંમતન કર ક્યું. પ્રજાએ રાજા પાસે
 પોતાના દહોની માંગણી કર કરી. જમારી સંભતિથી તમે રાજ્ય
 ચલાવી શકો. સ્વતંત્ર રાજ્ય ચલાવવાનો તમારો અધિકાર અમે
 સ્વીકારતા નથી. એ જાના દેશગ કેમિયોદ્વારા પ્રજાએ સંમતનપે
 સંમતિએ આગળ પોતાની હતીતો રજુ કરી. ધર્મગુરુઓનાં જે લુધમો
 હતાં તેની સામે મુરોજાએ બંડ ઉઠાવ્યાં. શત્રુઓને પણ તેમાં દેટલુંકે
 વાંજળી લાગ્યું. પુત્ર પુત્રીઓએ મા બાપોને સંભગાવી દીધું કે
 નિંદગીના સહચારી અથવા સહચારની પસંદગીમાં તમારી કબજગીરી
 નિરપયોગી છે, કેમકે તમેએ ક્યાએને વેચી તેમજ
 ક્યાએ તમેએ તમારું જીવું ધંધ્યું છે. બાંગડ

કરી તમેએ અમારી જિંદગી બરબાદ કરી છે, એટલે હવે પછી તમારો એ હક્ક અમે છીનવી લઈએ છીએ. આ સ્વતંત્રતાના પરિણામે વર્ણાતર લગ્ન, રોહ લગ્ન શરૂ થયાં. આજ સુધી ઉપરીઓએ મહા પાપ કરી જે જીવમો ગુન્નવાં છે, તે જીવમોનું પ્રાપશ્ચિત્ત આજે તેઓ કરી રહેલ છે. આ સ્થિતિ સુધી વર્તમાન યુગ આવી પહોંચ્યો છે. હવે આના સંબંધમાં અકળાઈ ગયેલો માણસ જેમ આગળ પાછળ વિચાર કર્યા વિના દોડવા મડિ છે. તેવી સ્થિતિ હાલમાં આપણે જોઈએ છીએ. હાલની સ્થિતિ અને સમાનતાની વગર વિચારી ગંડીભાવના પણ નુકસાનકારક છે એ અમે નીચેના કારણો આપી સમજાવવા માંગીએ છીએ.

૧. સમાનતા, ૨. વિવિધતા, ૩. વિભિન્નતા, ૪. વિરોધતા, આ

ચાર પ્રકારના મુખ્ય જનસ્વભાવ હોય છે. કોઈમાં કોઈ ગુણની વિશિષ્ટતા અને કોઈમાં કોઈ ગુણની વિશિષ્ટતા. એટલે સમાનતા કરતાં મુખ્ય સ્વભાવમાં વિવિધતા વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવશે. એક પતિ પત્નીના સંબંધમાં લઈએ તો રૂપ, વય, સ્વભાવ, વિદ્યા (કળા) એની સમાનતા હજારમાં કોઈકમાં સંભવે; અને જ્યાં આ બધી જાતની સમાનતા હોય ત્યાં કદી મેળ મળે જ નહિ. દંપતીપ્રેમ એકબીજાની અસમાનતામાં જ સંભવે. જ્યાં સમાનતા ત્યાં નાશ એ સિદ્ધાંતને સ્વીકાર્યા વિના છુટકો નથી. વિવિધતા એ વધારે એકબીજા વચ્ચે આડપંક હોય છે. વિભિન્નતા એ જાતિસ્વભાવને લાગુ પડે છે. વિરુદ્ધતા જ્યાં હોય ત્યાં કદી કોઈ જાતનો મેળ મળે જ નહિ. સૌ પુરુષો વર્તમાનકાળમાં જ સમાનતા માંગી રહ્યા છે, તે સમાનતા જ દિવસે પ્રાપ્ત થશે તે દિવસે સૌ સંધર્મ, પુરુષ પુરુષધર્મ, બૂલી જશે.

તેમાંથી અંતરકલ્પ હિતપત્ર થશે. એક બીજા એક બીજાથી નિરપેક્ષતા સેવી પશુતા પ્રાપ્ત કરશે. માલુસાઈ તદ્દન નાશ પામશે. માટે સમાનતાનો અર્થ મર્યાદિત હોવો જોઈએ. હાલમાં જે સમાનતાનો અર્થ કરવામાં આવે છે તે સ્વતંત્રતા હિતપત્ર કરનાર છે અને એ સ્વતંત્રતામાંથી સ્વચ્છંદતા થવાની છે. સ્વચ્છંદતામાં સમાજવ્યવસ્થા રહી શકે નહિ. જ્યાં સમાજવ્યવસ્થાનો અભાવ થયો ત્યાં જંગલીપણું આવવાનું. માટે હાલનું જે કેટલુંક સાહિત્ય સમાનતા પોષક રચાયું રહેલું છે તે સમાજવ્યવસ્થા વિધાતક છે.

રાજા પ્રજા વચ્ચે, શુરુ સિંધુ વચ્ચે, રોક મુનીમ વચ્ચે, પિતાપુત્ર વચ્ચે, પતિ પત્ની વચ્ચે પ્રેમને બદલે દ્વંદ્વબુદ્ધ (અંતર કળહ) જન્મવાના. માટે હાલની સમાનતાની ઝંખના એ એક જાતનું ગાંડપણ છે. અધિકારભેદ, સત્તા ભેદ, કાર્યભેદ, વ્યવસ્થાભેદ અને કર્તવ્યભેદ એ જ સમાજની વ્યવસ્થાનો પાયો છે. સદુ સદુએ પોતાને અનુકૂળ વ્યવસ્થિત રીતે એક બીજાને પોષ્ય પોષકભાવે, રક્ષ્ય રક્ષકભાવે, સેવ્ય સેવકભાવે, મર્યાદાથી રહેવું જ જોઈએ. ફક્ત પોતપોતાના કાર્યમાં પૂર્ણ સ્વતંત્રતા મંગવી જોઈએ. એમાં એક બીજાએ માથું મારતું ન જોઈએ. પરંતુ એક બીજાના હક્કોના પોષણમાં એક બીજાએ સહાય સહાયક ભાવે રહેવું જોઈએ, પોતાની સત્તાનો ગેર ઉપયોગ કોઈએ પણ કરવો ન જોઈએ. એક બીજાને એક બીજાની મજેલી સત્તા અને શક્તિની શંકે એક બીજાને સહાયક જનવું જોઈએ. આ વ્યવસ્થા જે પ્રાચીન કાળમાં હતી, તે વ્યવસ્થા વર્તમાનકાળને અનુકૂળ સુધારા વધારા સાથે સ્વીકાર્યા વિના છૂટકો નથી. વ્યવસ્થાકાળમાં જે સ્વાર્થભારવનાને લઈને સશક્તોએ અશક્તોને કચરી નાંખવાની અન્ય

માણસાદ્યથી વિરુદ્ધ કરેલી પ્રવૃત્તિથી અકળાઈ જવાથી. લોકોમાં સમાનતાની ઝંખના પેદા થઈ છે, પણ તે વાજબી નથી. કારણકે સ્ત્રી પુરુષની સમાનતાથી, માતા, પિતા, પુત્ર, પુત્રીની સમાનતાથી, ગુરુ શિષ્યની સમાનતાથી, રાજા પ્રજાની સમાનતાથી તેમજ સેવ્ય સેવકની સમાનતાથી સંસાર ઠઠી ચાલી ચક્રવાતો નથી. સમવિષમથી જ સંસાર ચાલ્યો છે અને ચાલે છે. ત્યાં સમતા હોય ત્યાં ચલાવી લેવાની વૃત્તિ રહેતી જ નથી. રમેયુષ્ય, તમેયુષ્ય અને સત્વયુષ્ય આ ત્રણે ગુણની અસમાનતાથી પણ, પંખી, મનુષ્ય વગેરેનો વ્યવહાર અસ્થિતત્વમાં આવ્યો છે. સંસારનો આરંભ અસમાનતાથી જ શરૂ થયો છે.

આપણા જૈનો પહેલાં જુગળીયાં હતાં એમ માને છે. તેઓમાં ત્યાં સુધી સમાનતા હતી, ત્યાં સુધી તેઓ અવ્યવહાર જુગલિયા તરીકે રહ્યા. પણ જ્યારે તેઓમાં પણ અસમાનતા ઉભી થઈ ત્યારે તેઓને માટે વ્યવહારવ્યવસ્થા ઉભી કરવી પડી.

ગુણવ્રણાણાં સામ્યં પ્રવૃત્તિઃ ત્રણે ગુણની સમાનતા એ પ્રવૃત્તિ છે. પ્રવૃત્તિની નિયમો લગભગ અમલ હોય છે. એટલે ત્યાં અચલતા છે ત્યાં વ્યવહાર ન હોઈ શકે. વર્તમાનપુત્રમાં જે સમાનતા જોઈએ છે, તે વ્યવહારની સરળતા માટે પણ સમાનતામાં વ્યવહાર સરળતા નથી. માટે આવી જોડી સમાનતાની ઝંખના મૂકી દઈ પોતપોતાના અધિકારની લંકા વધારે ઉપયોગી છે. એક ખીજાએ એક ખીજાનો અધિકાર સાચવવામાં સંપ, સંતિ અને સુખ છે.

લગ્ન

લગ્નમંચબંદની વાખ્યા એકખીજાએ પ્રેમથી જોડાવું એ છે. એ જોડાણ માત્ર પતિ પત્નીએ જોડાવું એટલું જ નથી, પણ મિત્રોનું પ્રેમથી જોડાવું, સ્ત્રીઓએ પ્રેમથી જોડાવું, સેવ્ય સેવકે પ્રેમથી જોડાવું એ બધા જોડાણને લગ્નમંચ લાગુ પડે છે. પણ ખીજા જોડાણ ગૌણ છે, પતિ પત્નીનું જોડાવું એ મુખ્ય છે. કેમકે એ એક ખીજાનું જિંદગી-વારનું જોડાણ છે. એક ખીજાનું જીવન એક ખીજા સાથે આત્મપ્રેમ થઈ ગયેલ હોય છે. એક ખીજાએ એક ખીજાને પ્રાણ અર્પતા સુધી પાછું દડવાનું ન હોય, એ બંનેના પ્રેમથી ઉત્પન્ન થયેલ કળ-સંત-તિથી બંને આત્મસંતોષ માને છે. એ સંતતિનું પોષણ પ્રેમપૂર્વક એકખીજા કરે છે. તે કાળે બંનેની નિઃસ્વાર્થભાવના હોય છે. આ વાત મનુષ્ય જાત માટે યર્ષ. પ્રેમથી જોડાવું એ પરપુષ્પીઓમાં પણ હોય છે. પરપુષ્પી કરતાં પુષ્પીઓમાં નરમાદાનું જોડાણ સ્વતઃ એક

ખીજ કરી લે છે, અને તેઓ તેનો નિર્વાહ પણ લાંબાકાળ સુ
કરે છે. તેઓ પણ પોતાનાં સંતાનોને પૂર્ણ પ્રેમથી પાળે-પોષે,
પશુઓમાં પણ લગભગ એ જ રીતિ છે. તેમાં પણ જંગલોમાં સ્વતંત્ર
વિચરનારા પશુઓ નરમાદનો પ્રેમ લાંબા કાળ સુધી ટકાવી શકે છે.
માત્ર જે પશુઓને સ્વાર્થની ખાતર મનુષ્યો જ્યારે સંગ્રહ કરે છે, લાં
તેઓમાં ક્રોધજનિતનો નિયમ રહેતો નથી. છતાં ત્યાં પણ એક વાત તે
ચોક્કસ છે કે માતા પોતાનાં બાળકને ખૂબ પ્રેમથી પાળે-પોષે
મોટાં કરે છે. એટલે પ્રેમભાવના પશુપંખીઓમાં પણ ઓછી નથી.
મનુષ્યોએ તે ભાવનાને કેળવી છે. પશુપંખીઓએ તે ભાવનાને જેવી
છે તેવા રૂપમાં સાચવી છે.

મનુષ્યજાતે પૂર્વોક્ત ભાવનાને દોષિત પણ બનાવી છે. કેમકે
સ્વાર્થની ખાતર અનેક નિયમો ઘડી અનેક બંધનો ઉભાં કરી, સ્ત્રી
પુરુષમાં સ્વાર્થની બીંત બાંધી સ્વનિષ્ઠાની મૂળ વ્યાખ્યાનો નાશ
કર્યો છે. મનુષ્યજાતમાં પ્રેમને બદલે પ્રેમ વ્યભિચાર વધ્યો છે. કેટલાક
દેશોમાં તો માત્ર વ્યભિચાર સિવાય કંઈપણ બેચારમાં આવડતું નથી.
પશુપંખીઓમાં જે પ્રેમ હોય છે, તેનો પ્રેમ સ્ત્રી પુરુષોમાં પણ દેખાતો
નથી. સંમતના નામે અમર્યાદિત રીતે સરીરની આપલે કરે છે અને
છુટાં ધાય છે. તેમનાથી ઉત્પન્ન થએલી સંતતિ ઉપર પણ તેમને
પ્રેમ હોતો નથી. તે સંતતિનું પોષણ પણ ખીન્નજાને સોંપવામાં
આવે છે, આવાઓએ ખરેખર સ્વનું ખૂન કર્યું છે. એ રીતિને
વ્યાજનારાએ ભલે પોતાને અંજા સમજતાં હોય, પણ ખરી રીતે
તેઓ હઠાપણમાં પશુપંખી કરતાં પણ ઉતરતા છે.

સમ્રાટમાંથી માલેકોની જાવના ઉત્પન્ન થાય છે એ વાત સાચી છે. પરંતુ માલેકોની જાવના એ એક જાનની મર્યાદા છે. ફક્ત તે મર્યાદા પોતા પૂરતી દોવી નોંધ્યો. એક જીવનની માલેકો છિનવી લેવાની લાલચ એક જીવનમાં ન દોવી નોંધ્યો.

લગ્ન વસ્તુ ખરાબ નથી, પણ જુદા જુદા કાગમાં ઉભી કરેલી રીતિ ખરાબ છે. એક કાગે એક પુરુષ અનેક સ્ત્રીઓને પરજીતે. એ રીતિ પણ સારી ન હતી. રખાવો ગુખવાનો વિવાજ એક કાગમાં સાંભાળ્યું ગણાતો. એક જીવન એક જીવનની સીને ઉપાડી જતા. એક જીવનની રચના માટે અનુચિત માંડળીઓ કરવામાં આવતી. આ બધા વિવાજો લગ્નની વ્યાખ્યાના વિધાતક હતા. તે કાગમાં માત્ર જે સ્વયંવર થતા હતા તે સારા ગણાતા. ત્યાં પણ જે સ્ત્રી દળરો પુરુષોમાંથી એકને પસંદ કરી સ્વીકારતી તે જ પુરુષ જીવન સ્વયંવરમાં બીજા સ્ત્રી માટે ઉમેદવારી કરતો. તેટલી અલખતા તે કાગના પુરુષોમાં હતી. લો! સ્ત્રીઓને પિત્રાર છે, પણ ખરી રીતે પિત્રારવા લાયક તો પુરુષ જ છે. કેમકે કોઈપણ સ્ત્રી તરફથી પુરુષ જેવી નીચ પ્રતિ થઈ નથી. બાકી જીવનમાં અમેલી બીલાદી પણ મળે જાગે છે. તેવી સંકલિતો ઉપયોગ કોઈ કોઈ સ્ત્રીએ કર્યો હોય તો તે પુરુષના વળંનને જ આભારી છ.

આયર્ન સ્મૃતિ લગ્નને માટે બદલ મહત્ત્વ હતી. હેવટ આપત્તકાગે જીવન લગ્નને અવકાશ ન દેશ, તો પણ તે કાગે નાંધવું લગ્ન કરી દેના લગ્ન વિનાની કુમારિકા પત્ની બની શકતી નહિ, અને તેવો પ્રસંગ કોઈને માટે આવી જતો તો તે નિષ્પ્રસંગ ગણાતો. પૂર્વકાળથી

ધાત્રીજીથી સર્વ સુદની કામમાં પણ આજીવુથી લખે. મંરકારને માન અપાય છે. પુનર્લખમાં પણ સંસ્કાર અને સમતિ હોય છે, અને તે લખાને પણ હિન્દુ લોક લાગુ પડે છે. મનુસ્મૃતિમાં લખના અને પુત્રના અમુક અમુક પ્રકાર પણ જતાવવામાં આવ્યા છે. બીજા દેશો કરતાં હિન્દુસ્તાન બે ગૌરવને બોગવતું હોય તો તે ઉત્તમ સંસ્કારને લખે છે.

કમલાએ હાલનું હિન્દુસ્તાન પરદેશોનું અનુકરણ કરવા લાગ્યું છે. કેટલાક દેશોના રિવાજોને આગળ ધરી સુધારો કરવાની યેચ્છા નવશિક્ષિતોમાં જોવામાં આવે છે. પોતાના મંતવ્યને પ્રતિપાદન કરવા ભુદિતો ગેર ઉપયોગ કરી કામળ લલચના સુવક સુવ-તીઓમાં મલીન વાતાવરણ ફેલાવી રહ્યા છે. તેમાં પણ સહ-શિક્ષણની પદ્ધતિ શરૂ કરી આર્થસંસ્કૃતિ ઉપર કુદારાધાત શરૂ કર્યો છે. વર્ણોત્તરલખ શરૂ થઈ ગયા છે. આમ હિન્દુસ્તાન પોતાનું જ્ઞાન ભૂલ્યું છે. આમ થવામાં અમેને બે કારણ મુખ્ય લાગે છે. એક તો પાશ્ચાત્યદેશીય એક તરફી શિક્ષણથી ઉભી થએલી હવસખોરી; બીજું કોરણ શાંતિબંધનો. શાંતિબંધને વધારે નુકસાન કર્યું છે. કેમકે સ્વાર્થને ખાતર શાંતિઓએ ઉભા કરેલાં નાના નાના સરકલોમાં બહેલાઓને બહેલી કન્યાઓ મળતી નથી, અને બહેલી કન્યાઓને તેવાં વર મળતા નથી. બેમાંથી એક મૂખ અને એક લંબેલ હોય, એ બેનો મેળ શી રીતે મળી શકે. અધુરામાં પૂરું કન્યાવિક્રયે ઘર ધાતું છે. એવી જ રીતે વર વિક્રયે પણ ઓછી નુકસાની નથી કરી. આવાં કારણોથી અઠગાર્થ જાહેર લોકો આ નવી રીતિને સ્વીકારનારા થયા છે. એમને કન્યાને તેમ ન કરવાનું સમજાવવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ ઉપરની હકીકતો રજુ કરે છે. માટે બે શાંતિબંધનો, કન્યાવિક્રય, કે વરવિક્રય

જેવા ધાતકી, શિવાજીનો સત્વર નાશ કરવામાં નહિ આવે તો હવે
 આવસરસંસ્કૃતિની રહેણાંતી નથી. જોકે ઉચ્ચ દુધ માની પાશાત્પ
 અનુકરણે, કેનોરાઓને પણ પરિણામે ચેટ ભરીને ખસતાવાનો વખત
 આવવાનો જ, જ્યાં હવે વસ્તુ જ નહિ રહે ત્યાં સંતતિપાલન પણ
 મૌલિય મહાજરો, બાળકોને ઉછેરવા અનેક સંસ્થાઓ ઉભી કરવી પડશે.
 ધર્મપ્રેમ કે માનપ્રેમ જેવી કાંઈ ચીજ રહેશે નહિ. પરિણામે પણ
 કરતાં પણ હિતરતી હાથતમાં અનુધ્યક્ષત મુકાઈ જશે. કૌટુંબિક ભાવનાનું
 નામ નિશાન પણ રહેશે નહિ. ઉવટ એનું પરિણામ એ આવશે કે
 હિન્દુસ્તાનનો વિનાશ વહેણો ધશે.

આજે મુખી હિન્દુસ્તાન ઉપર અનેક વિદેશી સંજ્ઞાઓ રાજ્ય
 કરી ગયા છે, છતાં હિન્દુસ્તાનની પ્રજા પોતાની જાહોજલ્લાલી સાથે
 ટકી રહી છે તેનું મૂળ કારણ આયસરકારો જ છે.

બીજા દેશોમાં વિજેત પ્રજાએ તે દેશની મૂળ પ્રજાનો નાશ કર્યો છે,
 જમલમો બંદકતી રંજેળતી નામશેષ બનાવી દીધો છે. હિન્દુસ્તાનની
 પ્રજા પણ જો આયસરકારને ભૂલી જશે તો તેને માટે પણ એજ
 પરિણામે આવવાનું છે.

પૂર્વકાળમાં કૌંપિ આશ્રમોમાં સદશિક્ષણ હતું. પૈથું ત્યાં
 શિશુલેખા બંધુ, ભગિની પ્રેમને જ પોષણ મેળવતું કેમકે મહાન સંસ્કાર
 સંપન્ન નિરંપૂઢી યોગી મહાત્માઓની દેખરેખ તળે શિક્ષણ અપાતું.
 તેમ સીધી દેખરેખ પણ તે મહાત્માઓની જ રહેતી. તેમના આચાર
 વિચાર એટલા બધા હંચા હતા કે તેના અનુકરણથી ધર્મસંસ્કાર
 વિદ્યાર્થીઓમાં જાગૃત રહેતા. હવેમાં તે માહેલું કશું નથી. હાલમાં

સંતતિ નિયમનની વાતો થાય છે. સતી ધર્મ કે અગ્નિધર્મ ધર્મ બુદ્ધિથી
 જાય છે. જે હિન્દુસ્તાનની માતાઓએ મદ્ય ત્યાગી તથા વીર સમર્થ
 પુરુષોને જન્મ આપેલ છે, તે જ માતાઓ આજે સંતતિ નિયમનની
 વાતોમાં થેલી બની છે. વાતાવરણ જ નહીં જન્મથી જન્મવું જાય છે,
 ત્યાં સારાની આંસા ક્યાંથી રાખી રાખ ? માટે સંપ્રતનીઓએ કે
 જોનોએ અમર રાજપૂતોએ પૂર્વસંસ્કાર જે દેશી રાખવા દેવા, તે
 વાવણો કરવા કરાવો કરવા કે રાજ્ય પાસે દાદ મેળવવાનું બૂલી જઈ
 તત્કાળથીયે બંધનોનો નાશ કરવો જોઈએ અને ચાર વર્ગો પ્રમતી
 રથાપના કરી બ્રાહ્મણ બ્રાહ્મણમાં, વૈશ્યો વૈશ્યમાં, ક્ષત્રિયો ક્ષત્રિયમાં અને
 શૂદ્રો શૂદ્રમાં કન્યાની સેતી દેતી ચર કરે તો જ આયત્વ ટકી રહેવાનું છે.

પૂર્વકાળમાં રાજા મદ્યરાજ અને ચક્રવર્તી વગેરે જુદા જુદા
 દેશોની સ્ત્રીઓને પરણી લાવતા, પણ તેમની સાથે સ્ત્રી સંબંધ સિવાય
 ધાર્મિક સંબંધ કોઈ જાતનો રાખતા ન હતા. સ્ત્રીઓ પણ સૌ સૌનો
 ધર્મ પાળતી. તેમાં પતિ તરફથી કોઈ જાતનો આમદ ન હતો.
 દાસના હવસના શુભાશોમાં જો તાકાત પણ ક્યાં છે ?

ધર્મશુરુઓને પણ અમો ચેતવીએ છીએ કે તમારી જાહો-
 જલાશીનો સ્વર્ગ પણ અસ્તાચ્છ તરફ જઈ રહ્યો છે. યોગ જ સમયમાં
 આયત્વના નાશ સાથે તમો રસ્તાના રખડતા બિખારી બની જવાના.
 માટે જો હજુ કદાપણ હોયતો યાતિબંધન તોડવાનું ચર કરી દો. જે
 વખતે જરૂર હતી તે વખતે તમારા પૂર્વજોએ જ યાતિબંધનો ઉભા
 કર્યા હતા, હવે જરૂર નથી માટે તે બંધનોને તોડવાનું કાય પળ
 તમોરે જ ચર કરી દેવું જોઈએ.

જૈનધર્મ

વૃત્તમાનયુગમાં જૈનધર્મ ઉપર બીજા—અન્ય ધર્માવધૂંબી લેખો. અને વકતાઓ તરફથી છૂપા તેમજ ઉઘાડા અનેક જાતના હક્કા ધક્કા રચ્યા છે. આવી રિવાજિમાં જૈનત્વનો ખ્યાલ કરવો આવશ્યક છે. તે કરવા માટે દરેક જૈનોએ પોતાનું પાકું સંમદન કરી જૈનવિદ્વાનોએ સંયુક્ત સામનો કરવો જોઈએ. એમ કરવામાં સદાપશૂત ધવાની એક બીજા વચ્ચે સુધીની બહુ જરૂર છે. અંદર અંદરના મતભેદ નષ્ટ કરી અગર બૂલી જઈ આપણે દરેક પ્રસંગો માટે તૈયાર રહેવું જોઈએ, અને જૈનધર્મના રક્ષણ માટે સતત પ્રયાસ કરવો પડે છે.

સુભાગ્યે જ્યારે આપણા મતભેદો નાબૂદ થશે, વિપક્ષી સરોનો લોપ થશે, ત્યારે એકબીજા સંગીત સાંભળવાનો પ્રસંગ મેળશે, અને સર્વની સંદાનુભૂતિમાંથી ઉત્પન્ન થએલું એકમ પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે અનેક આપત્તિઓમાંથી આપણે આપણા જૈનધર્મનું રક્ષણ કરી શકશું.

વિશ્વનાં વાદળ વિખેરી યથા અને ઉત્કર્ષના મંદિરના શિખરનાં દર્શન
 કરી ચક્રાં. ધર્મોપદેશોમાં મતામદ વિશેષ દોષ છે. એક બીજાને
 મત સર્વ નિર્બંધ કરવાની વાત તેમને પસંદ દોતી નથી. એ વર્ત
 પોતાને સંપૂર્ણ માને છે, અને પોતાનું સ્વત્વ રાખવા જતાં પોતાને જ
 આત્મધાત કરે છે. ધર્મનાં એકબીની કલ્પના, બુદ્ધિના સ્વાર્થ અને
 અસાધ્યતાની કલ્પનાથી ઘણી જ ભિન્ન દોષ છે. કેટલાકો સર્વધર્મનું
 એકય સાધવા જાય છે. અને કેટલાક સર્વ જાતિઓને સુદૃઢ અને
 બળવાન બનાવવામાં અબુદ્ધિ સમજે છે. આ બધી કલ્પનાઓમાં
 ધસડાર્થ જવાથી સ્વત્વ બુદ્ધિ જવાય છે. નવા નવા વિચારોએ નવી
 નવી કલ્પનાઓમાંથી નવા નવા સમાજો ઉભા કર્યા છે. અશ્વોસમાજ,
 આર્યસમાજ, આવા કેટલાક સમાજો હિન્દુધર્મનું રક્ષણ કરવાના
 ઉદ્દેશથી ઉભા કર્યા છે. હિન્દુસંસ્કૃતિ હિન્દુસ્તાનમાં પ્રાચીન છે,
 અને તેમાંથી મઃદર્શનની ઉત્પત્તિ થઈ છે. જૈનધર્મ એક સ્વતંત્ર
 ધર્મ છે. સાથે સાથે કહેવું જોઈએ કે હિન્દુસંસ્કૃતિથી તે ભિન્ન નથી.
 હિન્દુસંસ્કૃતિમાં ધર્મના નામે યજ્ઞદિકની દિંસા વગેરે મૂઢરથ, ખાદ્ય,
 ધર્મશુદ્ધિઓએ પુરાણોદારા અનેક કલ્પનાઓ ઉભી કરી સોફોને વહેમી
 અને નિર્માસ્ય બનાવ્યા. પૌરાણિક કાલમાંથી કલ્પાર્થ મૂળસ્વરૂપ
 સોફો બુદ્ધિ. ખાદ્યઓએ પોતાના જોરવની છાપ પાડવા સોફોને અનેક
 પ્રકારે પ્રમિત કરી ધર્મના નામે શુદ્ધામ બનાવ્યા. આવા પ્રસંગે
 જોનોએ સત્યસ્વરૂપ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. મનુષ્યની સમાનતા તથા
 બંધુભાવની જામતિ કાવવા ખૂબ મહેનત લીધી. પરંતુ દોષોમાં
 પશુઓની ચત્તી દિંસા કરાવી. બૌદ્ધોએ પણ અમુક અંશે પોતાની
 ત્યાગ અને તાત્વિક બોધબજનક પ્રવૃત્તિથી સાથ પૂર્યો. આથી ખાદ્યોએ

મોટો ખંજલગાટ ઉભો કરી જૈનો હિન્દુ નથી, જૈનો વેદ બાલ છે, એવા ઉપદેશો આપવા ચાર કયાં. સાસ્તરચના કરી જૈનોને હિન્દુધર્મથી જુદા ચીતર્યા. આ બધું 'દ્વેષબુદ્ધિનું' પરિણામ છે. વસ્તુતઃ જૈનધર્મ જ ખરો હિન્દુ ધર્મ છે.

જૈનધર્મની શ્રેષ્ઠતા એ છે કે સાચતસુખ, મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવો.

એ મોક્ષપ્રાપ્તિનું સંપાદન એ જ મનુષ્યનું અંતિમધ્યેય જૈનધર્મે મળેલ છે. એ ધ્યેય જૈનોએ જોટલી પૂર્ણતાથી પ્રાપ્ત કરેલ છે, તેટલી પૂર્ણતાનું પ્રતિપાદન બીજા દર્શનોમાં નથી. કેમકે કોષ્ટએ ઈશ્વરને કતાં સ્વીકાર્યો, કોષ્ટએ ક્ષણિકવાદ સ્વીકાર્યો, કોષ્ટએ અદ્વૈતવાદ સ્વીકાર્યો. માયાની મૌલિક કલ્પનાઓ ઉભી કરી, કેટલાકેએ એતન ઔપાધિક માની આત્માને જક માન્યો. કેટલાકેએ યોગને મુખ્ય માન્યો, એમ દરેકમાં અમુક અમુક તત્ત્વો ઉત્તમ છે. પરંતુ તત્ત્વો ધણી થોડા શ્રેષ્ઠ પંક્તિના. સોફાથી જ વ્યવહારમાં ચૂકી શકાય છે, જૈનદર્શને એ દરેકને પોતાના અંગ માન્યા છે. જૈનોએ પોતે મોક્ષ મેળવેલ છે અને બીજાઓને તે પ્રાપ્તમાર્ગ દર્શાવ્યો છે. જૈનધર્મના તત્ત્વો જો સરળતાથી વિચારવામાં આવે તો સધળાઓને સર્વ સમયને માટે એક સરખા ઉપયોગી છે. સંનાતનધર્મ, એજ કહી શકાય કે જોના તત્ત્વો ત્રિક્ષણબાધિત હોય.

આવા શ્રેષ્ઠ જૈનધર્મના તત્ત્વોને સદ્ગતિવિચાર કરનારાઓને હાલના શોધિકા સાયન્સ સાથે લગભગ મળતાપણું જોવામાં આવશે.

ધર્મ એ એવી કોઈ મૂર્તિવસ્તુ નથી, કે જોના તરફ અંશુલી નિર્દેશ કરી બતાવી શકાય. ધર્મની ખરી વ્યાખ્યા મૂળ અવિકૃત દ્રવ્યનો સ્વભાવ થાય છે. બીજાં દ્રવ્યોને બાહ્યમાં રાખી આત્મદ્રવ્યોને જે સ્વભાવ તેને ધર્મશબ્દથી સંબોધવામાં આવે છે. આત્મા દ્રવ્ય છે અને એ તેજા

અનેક ગુણ છે. એ ગુણ આત્માથી અલિન હોવાથી ગુણ ગુણીભાવે રહેલ છે. એ ગુણોને પ્રગટ કરવા માટેની ક્રિયાઓને ઉપચારથી ધર્મ કહેવામાં આવે છે. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૂજા, દાન, શીલ, તપ, ભાવના, સર્વાવિરતિ, દેશવિરતિએ પ્રવૃત્તિઓને હાલ ધર્મના નામથી ઓળખાવામાં આવે છે. વસ્તુતઃ એ પ્રવૃત્તિઓમાંથી આત્મધર્મનો વિકાસ જે થયો હોય તે જ ધર્મ કહી શકાય. વિકાસ તરફ લક્ષ ન આપતાં, અથવા તો વિકાસને ધ્યેય બૂલી જઈ પ્રવૃત્તિમાત્રને ધર્મ કહ્યા કરવો એ અજ્ઞાનતાએ જ જૈનધર્મના મૂળસ્વરૂપને ઢાંકી દીધેલ છે.

નવપદની હકીકતમાં એ નવપદમાં “પણ છે ધર્મી ધર્મતે ચાર પ્રકારોજી” અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ પાંચ ધર્મી છે. યાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચાર ધર્મ છે; એ ચાર ધર્મ ઉપર બતાવેલા પાંચ ધર્મીમાં હોવા જોઈએ. અરિહંત, સિદ્ધ માટે તો કંઈ કહેવાપણું રહેતું નથી. પણ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને સાધુ એ ત્રણેમાં ઉપર બતાવેલા ચાર ધર્મનો વિકાસ જે થયો ન હોય, અથવા તેઓ કરી શક્યા ન હોય, છતાં પોતે પોતાને જૈનાચાર્ય, જૈન ઉપાધ્યાય અને જૈનસાધુ માનતા મનાવતા હોય, તો તેમની જે પ્રવૃત્તિ તે પ્રવૃત્તિને બીજાઓ જૈનધર્મ માની એસે અને તેથી જૈનધર્મનું મૂળસ્વરૂપ નષ્ટ થાય. તેનો હોય તે ધર્મીઓને આભારી છે. નાટકના એકટરો પણ નાટક-કર્તાની વખત જે જે પાઠ બજાવે છે, તેનું ચર્યાચર દર્શનને તેઓ ન કરાવી શકે, તો જે વ્યક્તિનો પાઠ લીધો હોય તે વ્યક્તિને તે દૂષિત બનાવે છે, કિંવા જ્ઞેનારની દૃષ્ટિમાં તે પાત્રને હલકું દેખાડે છે. ધર્મના સ્વરૂપની ઓળખાણનો આધાર ધર્મ ઉપર રહેલો છે. ધર્મની આમીશી ધર્મ આમીવાળો દેખાય છે.

જૈનો દર્શનમાં આવી જઈ જૈનશાસ્ત્રનની જય. જૈનધર્મની જયની ઉદ્ધોપણા કરે છે. પરંતુ તેઓએ સમજવું જોઈએ કે ધર્મની અને શાસ્ત્રનની જયનો આધાર તમારા ઉપર છે. બોધવા માત્રથી જય કદી થયો નથી. પણ આત્મબોધ આપી અનેક સંકરો વેળી જેઓએ છૂત મેળવી છે તેઓનો જ જય થયો છે.

કોઈ કહેશે કે ભલેને હાલના ધર્મોઓમાં જૈનધર્મનો મથાથ વિકાસ જોવામાં નથી આવતો, પણ જૈન શાસ્ત્રોમાં તો જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરેલ છે, માટે જૈનધર્મનું ગૌરવ અમારા જૈનશાસ્ત્રો સાંચવી રહ્યાં છે. જ્યાં સુધી જૈનશાસ્ત્રો છે, ત્યાં સુધી જૈનધર્મ જયવતો જ વર્તે છે.

આમ કહેનારાઓએ આટલું સમજવું જોઈએ કે શાસ્ત્રો એ જડ વસ્તુ છે. તેઓ પોતે પોતાની મેળે વસ્તુસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરી શકશે નહિ. માટે શાસ્ત્રોમાં જૈનધર્મના સ્વરૂપના પ્રતિપાદનનો આધાર હાલના જૈનોના હાથમાં છે, તેથી બે વાતોથી જૈનોએ સાવચેત રહેવું જોઈએ. એક તો શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ કરાતી પ્રવૃત્તિને શાસ્ત્રયુક્ત સ્થાપિત ન કરવી જોઈએ. બીજું જૈનોએ એક બીજા વચ્ચેની કડવાશ, મતભેદદાર કરી સંમતિદારો એકમ સાધવું જોઈએ. જો આટલું જૈનો કરે તો જૈનોએ જૈનધર્મની મોટી સેવા બજાવી કહેવાય. કેમકે યશ્વત્કાતમાં જ અંમેએ કહ્યું છે કે જૈનધર્મ ઉપર યતા ધુષા તેમજ ઉધાડા આસેપોથી જૈનધર્મને બચાવી લેવો જોઈએ. કમનસીબે આટલું પણ જો જૈનો ન કરી શકે તો જૈનો પોતે પોતાના હાથે જૈનધર્મનું ખૂન કરી રહ્યા છે એમ કહેનારને કષ્ટો આપવો નહાશે છે.

વર્તમાનનો અનોદર

ભૂત અને ભવિષ્યના વિચારે વર્તમાનનો અનોદર કયો છે. ધણી વાતોના ધણી માની લીધેલા સિદ્ધાંતોના અને વાસ્તવિકતાના મેળે આપણા આંખો, વર્તમાન કરતાં ભૂતકાળે તરફ ખૂબ જોતાં આવ્યાં છે. આથી વર્તમાનકોળાનુકૂળ નિઃસંકે સ્વતંત્ર વિચારપૂર્વક પ્રવૃત્તિમાં શિથિલતા સેવી છે. તેથી દરેક કોળામાં સામાજિકકુદીઓ રહી ગઈ છે. દરેક વર્તમાન, ભૂત મતો આવ્યા છે. છતાં એક કોળાના વર્તમાન બીજા કોળાનો ભૂત છે એ સંબંધમાં બહુ વિચાર કરામાં નથી. ભૂત સામાજિકજીવનની સેળબેળ વર્તમાનમાં કરાતી જોવામાં આવે છે. તેથી ધણીવાર વર્તમાનજીવન સંકિષ્ટ અને છે. જીવનની સરળતાના પોષક નિરંતર વર્તમાન જ હોય છે. ભૂતની વાતો ધણી જીવી હોય છે કે, જે વર્તમાનને બંધબેસતી હોતી નથી. અને જે બંધબેસતી દેખાતી હોય તેને ભૂત સાં માટે માનવો જોઈએ? અને વર્તમાનરૂપે જ સ્વીકારવાની જરૂર છે.

પ્રેમ પ્રસંગો ક્ષણિક હોય છે, અને ધણ પ્રસંગો લોભાકાળ સુધી બંધબેસતાં હોય છે. કેટલીક ધટનાઓ મુદ્દાચંદ્રની ગતિ સાથે સંબંધ ધરાવતી હોવાથી આપણને સ્થાયી જેવી પણ લાગે છે. વસ્તુતઃ તે સ્થાયી નથી. પણ તેના સંયોગો એવા મળતા આવી જાય છે કે એને આપણે સ્થાયી માની લઈએ છીએ. વસ્તુ અને વસ્તુના આકારોમાં ફેર છે. વસ્તુ સ્થાયી પણ હોય છે પણ આકારો સ્થાયી હોતા નથી. તે પણ તેમનું મળતાપણું આસ્વાદ્યી આપણે તેને સ્થાયીનું રૂપ આપીએ છીએ. નામ સંકળનામાં પણ એવું જ બને છે.

વર્તમાનકાળમાં રસ્તે, તાર, ટેલીફોન, વાયર્લેસ, ટેલીગ્રાફ તેમ જ એરોપ્લેન વગેરે આપણને પોતા તરફ આકર્ષે છે એમ આપણે માનીએ છીએ. પણ વસ્તુતઃ તે આકર્ષણ નથી. વર્તમાનકાળને બંધ બેસતી એ પરિસ્થિતિ છે. તેનો ઉપયોગ ક્યેં જ છુટકો તે વિના વર્તમાન બંધબેસે પણ બને છે. આ સંબંધમાં આપણે પોણ્વી વાતો વિચારીએ, પહેલાકાળમાં ખમરરતો ગાકાઓમાં જતા હતા, થોડાંઓ પર બેસતા હતા, ઉંટ ઉપર બેસતા હતા, એક ગામથી બીજે ગામ સગાઓની મહેમાની માણતાં મુસાફરી કરતા હતા, આને એ માહેણું કાંઈ છે ? આવી વાંચાત વાતો કરી વર્તમાનના સંયોગોનું અપમાન કરતા જેમએ છીએ. જે કાળની આપણે વાતો કરીએ છીએ તે કાળમાં આપણા ઇનના સાધનો બહુ સાંકડાં હતાં. પોતાનું પહેરી માથે લગડાની કટકો બાંધી ખર્ચે લગડું નાંખી ઉધાડે ચરીરે ચોરામાં બેસી પચાતો કરતા હતા. તકરારોના નીવેડા લાવતા હતા. તે કાળે એ જ આપણી કોટી મણાવી. આને તેમ યદ્યપિ તેમ છે ? કેમકે સાધનો વધ્યાં, સંયોગો રચ્યાં, રોજ પ્રજાના બંધારણો નવાં રચાયાં.

ભૂતકાળની વાતો કરી અપ્રાપ્યમાં પ્રાપ્યની લાલસા વધારી, વર્તમાનને અવગંધી પોતાના જીવનને વિષમય બનાવવું છે. ગામડાના ઝાંપા વચ્ચે રહેનારાઓ આજે મોટા સહેરામાં સહેરી બની મહાલતા આપણે જોઈએ છીએ. તેમની આમળ ભૂતકાળના ગામડાઓનો આનંદ કહેવો એ જેટલું નિરુપયોગી છે તેટલું જ મૂર્ખાઈ ભરેલું છે.

વર્તમાન શોધખોળને અંગે ઉભા થએલાં સૌધનો જોઈ આવડે સૌધનો પૂર્વકાળમાં પણ હતાં, એ કહેનારાઓ પૂર્વકાળનું મિથ્યાભિમાન સેવી વર્તમાનકાળની શોધખોળની અવગણના કરે છે.

સામાજિકજીવારણ, ધાર્મિકજીવારણ અને રાજકીયજીવારણમાં ભૂતકાળના સામાજિક, ધાર્મિક અને રાજકીયજીવારણોની ભેજસેજ કરવી એ વર્તમાનજીવારણને મલિન બનાવવા જેવું છે. ભૂતકાળમાં જે સંયોગોમાં સામાજિકજીવારણ રચાયેલું, તે સંયોગો। વર્તમાનકાળમાં ન હોવાથી નિરુપયોગી છે. ધાર્મિક અને રાજકીયજીવારણમાં પણ એ જ સમજવાનું છે.

ભૂતકાળમાં રચાયેલાં પુસ્તકો કેટલાંક એવાં છે કે તે વર્તમાન વર્તમાનકાળનાં મનુષ્યોનાં વિધિપ્રતિષેધરૂપે છે. કેટલાંક પદાર્થો નિરપેક્ષ કરનારાં છે, અને કેટલાંક સામાન્ય નીતિ અને વિશેષ નીતિનો પ્રતિપાદન કરનારાં છે. તેમ જ કેટલાંક વૈદકીય વિષયનાં અને નૈયતિય વિષયનાં પણ છે. તેમાં જે વિધિપ્રતિષેધરૂપે લખાયેલાં પુસ્તકો છે તે તે કાળનાં જીવારણને પ્રતિપાદન કરનારાં હોવાથી વર્તમાનકાળમાં સર્વથા ઉપયોગી નથી. તેવાં પુસ્તકોની વાતો કરવી, તેવાં પુસ્તકોનાં પુરાવા

આપવા અને જનસમૂહ આગળ તેવાં પુસ્તકો વાંચી લોકોનાં મન ઉપર ભૂતકાળના આચારવિચારોની વિધિપ્રતિષેધની જાપ પાડી કર્ત-વ્યયે વર્તમાનકાળમાં કહેવું એ ઉભયબ્રહ્મ બનાવવા જેવું થાય છે. માટે વર્તમાનકાળને અનુકૂળ જે સહેલાઈથી સ્થાપિતપૂર્વક રસ લઈ કરી શકે તેજ વિધિ અને જે મનથી તિરસ્કારી ત્યાગ કરી શકે તેજ નિષેધ હોવો જોઈએ. આવા વિધિપ્રતિષેધો જુદા જુદા કાળે જુદીજુદી રીતે ધાર્મિકાત્મા છે, અને તે ભૂતકાળમાં બળતા મયા છે.

પદાર્થ નિરપેક્ષ કરનારા જે પુસ્તકો છે તે પુસ્તકોમાં નિરપેક્ષ કરેલ વસ્તુસ્વરૂપ એ લગભગ સદાકાળ સ્થાયી હોય છે. આત્મા ને, જડ એ મુખ્ય વસ્તુ-પદાર્થ સ્થાયી-સનાતન છે. આત્માનું સ્વરૂપ કે જડનું સ્વરૂપ એ ત્રિકાળાબાધિત હોવાથી એને માટે ભૂત, ભવિષ્ય કે વર્તમાનકાળના ભેદો ન હોઈ શકે. તે સાથે એના અનુસંગી પુણ્ય, પાપ, પરલોક વગેરે પણ તેમ જ માનવાના છે. એટલે એના સંબંધમાં નવી કલ્પના કરવી કે તે તરફ અજુગમે બતાવવો એ નાસ્તિકવાદ છે. સાયન્સ, વર્તમાનકાળમાં ખૂબ ખીલ્યું છે, ખૂબ આગળ વધ્યું છે, છતાં પણ જે આત્મશક્તિ આત્મામાં છે, તે સાયન્સ પોતાથી કદી પણ ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ નથી. એ તમામ સાયન્સનો સમાવેશ જડમાં આવી ગયો છે. જોનાએ પરમાણુવાદ એટલો ઉત્તમરીતે પ્રતિપાદન કરેલો છે કે સાયન્સની શોધજોળનો સમાવેશ તેમાં થઈ ગય છે. એટલે તે તેથી પર નથી. ભવિષ્યને વર્તમાન કહેનાર અને વર્તમાનને ભૂત બનાવનાર એ આત્મા અને જડ એ બંને પદાર્થો છે. તેમાંથી પ્રકૃતિ જન્મે છે.

સામાન્ય અને વિશેષ નીતિનાં પ્રતિપાદક પુસ્તકો પણ ભૂતકાળનાં વર્તમાનમાં ઉપલબ્ધ છે. એમાંથી સામાન્ય નીતિ જે સત્ય બોલવું, ચોરી ન કરવી, પ્રમાણિકપણે વર્તવું, પોતાના સ્વાર્થની ખાતર બીજાને નુકસાન ન પહોંચાડવું વગેરે છે. સામાન્ય નીતિ પણ લગભગ ત્રિકાળાબાધિત છે. વિશેષ નીતિમાં અવશ્ય વર્તમાનકાળના સંયોગો ફેરફાર કરે છે; માટે નીતિનાં પુસ્તકોના બ્યાખ્યાતાઓએ સામાન્ય નીતિ સાથે વિશેષ નીતિનું મિશ્રણ ન થઈ જાય, એને માટે ખૂબ સાવચેતી રાખવી જોઈએ. વિશેષ નીતિ સામાજિકજીવન સાથે વધારે, સંબંધ ધરાવે છે. સામાજિકજીવન વર્તમાનકાળને અનુકૂળ ઘડાય છે, એ પહેલાં ચર્ચેલ છે.

હવે વૈદકીય વિષયનાં અને ન્યોતિયવિષયનાં જે પૂર્વકાળનાં પુસ્તકો લખાયેલાં છે, તેના ઉપર પણ સર્વથા આધાર રાખી શકાય નહિ, કારણકે જોરાકમેકે મનુષ્યોની ઉભી થએલી હાજતોથી પોષાતા શરીરમાં વિકૃતિના કારણે જે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે, તે રોગોને અનુકૂળ શોધખોળથી નક્કી કરેલ ક્વાજ ઉપયોગી નીવડે છે. તેથી પૂર્વકાળના વૈદકીય નિયમોવાળી ક્વા ઉપયોગી છે એ માન્યતા વર્તમાનકાળમાં ખૂલ બરેલી છે. ક્વા સાચી છે, વનરપતિમાં રહેલા જે ગુણ એ પણ સાચા છે, છતાં તે વર્તમાનકાળને અનુકૂળ ફેરફાર માગે છે.

ન્યોતિયના સંબંધમાં પણ એ જ પરિસ્થિતિ છે, કેટલાક રમૂગમણિત માનનારા હોવાથી ભૂતકાળના ન્યોતિયનાં પુસ્તકોના આધારે ન્યોતિયવિદ્યાનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે, પરંતુ ખરી રીતે તે બહુજ કટાક્ષ ગએલી વિદ્યા હોવાથી વર્તમાનકાળમાં નિરુપયોગી

જેવી છે. સૂક્ષ્મચિત્ત જે, અદ નક્ષત્રના સાચા ઉદયારતને સૂચવનાર છે, તે જ વર્તમાનકાળમાં વધારે ઉપયોગી છે. કેટલાક નવા મહોની શોધખોળ ખગોળવેત્તાઓએ કરેલી છે, એટલે ખગોળવિદ્યા વર્તમાન-કાળમાં જેટલી પ્રસિદ્ધ સપ્રમાણ છે તેટલી જૂતકાળમાં હતી કે કેમ એ એક સવાલ છે.

આ ઉપરથી જૂતકાળ તરફ આદર રાખી વર્તમાનનો અનાદર કરવાથી આપણે વર્તમાનનો આનંદ ખોષ બેસાડી છીએ એટલું જ નહિ પણ વર્તમાનકાલીન સંયોગોની સાનુકૂળતાના ક્ષુબ્ધ સંતોષથી વંચિત રહીએ છીએ.

મનુષ્યજાતને એકને એક સ્થિતિમાં ગોંધી રાખી આગળ ન વધવા દેવી એ મનુષ્યનો મોટામાં મોટો દ્રોહ કરીએ છીએ. જૂતકાળમાં બીલ જેવી જેટલીક હથકડી કામો જે જંગલમાં ઝુંપડાં કરીને રહેનાર અને જંગલી પેદાશમાંથી પોતાનો નિર્વાહ કરનાર, એક સ્વર્ગોદીથી ચરીર ઢાંકનારને આપણે એમ કહીએ કે જૂતકાળમાં તમારા આપણા જે સ્થિતિએ રહ્યા છે, તે સ્થિતિએ જ તમારે જીવનનિર્વાહ કરવાનો છે. એક તમ્મ પછી તમારે આમજ વધવાનું નથી. એ કૂરજને કોઈપણ કાળો માણસ સારી માનશે? સમયનો લાભ નાના મોટા દરેકને લેવાનો સમાન હોય છે. માટે જૂતકાળ તરફની દષ્ટિ જરૂર ફેરવવી. જોઈએ. પૂર્વકાળથી એ જુલને લઈને તે તે કાળના, વર્તમાનની સામાજિક, રાજકીય સ્થિતિ અધુરી જૂલ, ખરેલી જ રહેલી છે. મોટા હિન્દુ સમ્રાટો અને આદ્યદેવોની આદ્યદેવોના નાય એ વર્તમાનકાળની.

કરવાથી જ થએલો છે. દરેક દેશના ઇતિહાસના પોનાં ઉકેલતાં જોવામાં આવે છે, કે દરેક કાળનો ઇતિહાસ બુદ્ધવિનાનો નથી. એ બુદ્ધનું કારણ તે કાળના વર્તમાનને પૂર્ણ આદર ન આપવાથી ભૂતકાળના પોતાના પૂર્વજોના વર્તન તરફ દ્રષ્ટિ રાખવાનું છે. ભાટ ચારણોની ભાષાનો અભ્યાસ પણ એ જ જાતનો પડી ગયેલો જોઈએ છીએ કે તમારા આપદાદા આવા હતા, તેવા હતા, તેઓ આવાં આવાં કામો કરી ગયા છે. તમારા જેવા સુપુત્રોએ તેમને પગલે જ ચાલવું જોઈએ. પરંતુ કહેનારાઓને જ્ઞાન નથી કે આપદાદાના સંયોગે વર્તમાનકાળને અનુકૂળ કે નહિ? મતલબ કે આવી જ બુદ્ધો આપણે ધણજ કાળથી કરતાં આવ્યા છીએ.

ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાળનો વિચાર કરીએ તો ભૂતકાળ, ભૂતકાળના સંયોગે નાશ પામેલા હોવાથી તેનો વિચાર નિરુપયોગી છે. ભવિષ્યકાળ અનુભવ હોવાથી તે કાળના સંયોગે કે પરિસ્થિતિનો જ જ્યાં અભાવ છે તો પછી તે કાળના વિચારોની પરપરા ઉભી કરવી એ પણ નિરુપયોગી છે. વર્તમાનકાળ એ જ ઉપયોગી છે. નૈયાયિકો પણ ભૂત, ભવિષ્યકાળને નિરુપયોગી માને છે. એક વક્ષ ઉપરથી પડતા ફળને માટે પતતિ (૫૩ છે) એ ક્રિયાપદ બાધ બેસતું છે. કેમકે પતિપ્યતિ (૫૩થી) એની જરૂર નથી, અપચત્ (૫૩યું) એ પતતિ ક્રિયાની પરિસ્થિતિ છે. એટલે એની પણ જરૂર નથી માત્ર વર્તમાનકાળ જ અહીં ઉપયોગી છે. જેનો પણ જે સમય નષ્ટ થઈ ગયો છે, અને જે સમયની હજી ઉત્પત્તિ થઈ નથી; તેને ન માનતાં માત્ર વર્તમાનસમયને જ કાળ કહે છે.

એકની એક પરિસ્થિતિ પુદ્ગલદ્રવ્યની રહેતી નથી. અવસર્પિણી-
કાળમાં વર્ષુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરેની સમયે સમયે દાનિ જોના
માને છે. તેવી જ રીતે ઉત્સર્પિણીમાં સમયે સમયે શક્તિ માને છે,
તેથી પ્રકૃતિની રચનામાં પણ ફેરફાર થયા કરે છે. વર્ણી રચાણાદ
દષ્ટિએ દ્રવ્યના પર્માણુમાં ઉત્પત્તિ નાશ માનનામાં આવે છે, તેમ જ
દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, કાવ પ્રમાણે વર્તમાનમાં વર્તવા જે કાર મૂકવામાં
આવે છે તે પણ એ જ સૂચન કરે છે કે વર્તમાનમાં જે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર,
કાળ, કાવ હોય તેવું વર્તન મનુષ્યે રાખવું જોઈએ. ના પાડવી કામ
આવે તેમ નથી. શીયાળો ગરમ વસ્તો પહેરવાની ફરજ પાડે છે,
ઉનાળો શીતળતા ઇચ્છે છે. ચોમાસું જુદા જુદા માણસોને જુદું જુદું
કાર્ય કરવા પ્રેરે છે. માટે જૂતકાળની વાતો કરવામાં ડહાપણ ન માનતાં
વર્તમાનકાળને આદર આપવો અને તેને અનુકૂળ સાધન સામગ્રીના
ઉપયોગ કરવો એમાં જ માણસ જાતનો અભ્યુદય છે.

ત્યાગ

ત્યાગશબ્દ વિશેષણ વિશિષ્ટ છે. મોર્ચિયુ વસ્તુને છોડવી એનું નામ ત્યાગ છે. ત્યાગમાં દેવ, સખજા અને નિર્મળ એ દોષો છે. ત્યાગમાં ખીજ વસ્તુનો સ્વીકાર પણ રહેલો છે. સ્વીકારણીયવસ્તુ કરતાં ત્યાગ્યવસ્તુ બિચી દોષી નેષ્ટએ. જે ત્યાગમાં ત્યાગ્યવસ્તુ નિર્માત્ર દોષ તે ત્યાગ ઉત્તમ ગણાતો નથી. બાકીતો લેવું અને દેવું એ વ્યવહારમાં પણ ત્યાગ રહેલો છે. એ ત્યાગની વ્યાખ્યા ત્યાગશબ્દને લાગુ પાડી શકાય નહિ. એકવાત તો એકકસ છે કે ત્યાગનું પરિણામ મોર્ચ પણ વસ્તુનો સ્વીકાર છે. છતાં ત્યાગના ગૌરવમાં સ્વીકારણીયવસ્તુ મરિકચિત્ત હોવાથી તે તરફ દૃષ્ટ રહેવું નથી. માત્ર ત્યાગ જ મુખ્ય મનાય છે. મહાન યોગીઓન ત્યાગના ગૌરવની માયાએ એને લક્ષને જ ગણાણી છે. મહાન ત્યાગીઓએ જગત પાસેથી લેવા કરતાં જગતને ખૂબ આપું છે. શ્રી મહાવીર ભગવાન અને મહાત્મા ગાંધીજી

અનેક સંકેતો મદન કરી જગતના મનુષ્યોનાં બધાં મારે પેલાં
 રક્તિનો ને યાનનો ઉપયોગ કર્યો છે. તે પણ દુર્વાર્થભાવે, નિઃસ્વર્થ-
 રૂતિએ પોતે જે જ્ઞાન્યું, જે માણ્યું, પોતાને જેમાં સત્ય હત્યું,
 તે જ દુનિયાનાં માનુષ્યોને બતાવ્યું છે. એ જ એમની મંદગત અને
 ઉદારતા આજે આપણે માંધ રહ્યા છીએ. એમનાં જીવનમાંથી કંઈ
 વસ્તુ એવી ઉપસાધ્ય નહિ થાય કે, જેઓએ મેરો કે સિપ્પો ફેરવી
 કંઈપણ મેળવ્યું હોય. માત્ર સિપ્પો અને મેરોએ જે પોતાં મેરું
 મેળવ્યું તે જોઈ પ્રસન્ન થયા છે. અને તેમાંથી જે કંઈ ફળ
 ન થાય એટલું જ નહિ પણ હજી આગળ વધે તેટલું ફળ
 તેઓએ શાખી છે.

ત્યાગની પ્રેરક પોતાના ધણી તરફની અને પોતાના દેશ તરફની મમતા છે. તોપણ આ ત્યાગ સામાન્ય તો ન જ ગણાય.

પતિપત્ની, પિતાપુત્ર, બહુ ભગિનીનો સંબંધ એ કૌટુંબિક સંબંધ છે. એ સંબંધનો પોષક સ્વાર્થ છે. છતાં ધણીવાર એમાં પણ સ્વાર્થની મૌજુતા અને સંબંધની શ્રેષ્ઠતા જોવામાં આવે છે. એ શ્રેષ્ઠતાને લઈને એકબીજા પોતાનાં સુખનો એક બીજા માટે ભોગ આપે છે. અહીં પણ પોતાનાં સુખના ભોગે બીજાઓને સુખી કરવા એમાં પણ એક જાતનો સ્વાર્થત્યાગ રહેલો છે.

અમો પહેલાં જ લખી ગયા છીએ કે ત્યાગમાં હેતુ, સંબંધ કે નિર્બંધ એ રહેલા છે. ક્યા ત્યાગમાં સંબંધ હેતુ છે અને કેમાં નિર્બંધ છે એ વિચારોએ વિચારી લેવું જોઈએ.

કેટલાકો એમ માને છે કે ભતૂંદારિ અને વિક્રમોદિત્ય એ બાઈઓ હતી, પિંગલા વિક્રમ ઉપર મુગ્ધ હતી, વિક્રમ પિંગલા સિવાય કોઈને પણ ચહાતો ન હતો. દરમિયાન પિંગલાનાં રૂપમાં મુગ્ધ બની ભતૂંદારિએ પિંગલાની અનિચ્છાએ પિંગલા સાથે લગ્ન કર્યાં. વિક્રમ મોટાભાઈની ઇચ્છા વિરુદ્ધ ન થતાં પિંગલાનો, રાજ્યનો અને ભાઈનો બધાનો ત્યાગ કરી ચાલતો થયો છે. પ્રેમ વિનાની પિંગલા જ્યારે ભતૂંદારિને એવકા નીવડી ત્યારે ભતૂંદારિને વેરાગ્ય થયો. સાથે વિક્રમના આત્મભોગની કિંમત પણ થઈ. જેથી તંત્ર જ વિક્રમ પાસે હાથ ધરી રાજ્ય અને પિંગલાનો સ્વીકાર કરવા આગ્રહ કર્યો. પણ વિક્રમે તે પછી પોતાના ત્યાગને સુદૃઢ બનાવેલો હોવાથી તે માગણીને ઇચ્છાકારી કાઢી. પોતાના વેરાગ્યમાં પોતે સુદૃઢ રહ્યાં આ પણ એક

જાતનો ત્યાગ છે. જોમ ત્યાગનો અનેક રૂપ છે. કેટલાક ત્યાગમાં વિવેક હોય છે અને કેટલાક ત્યાગમાં અવિવેક પણ હોય છે.

જુદા જુદા દેશોના ધર્મોમાં પડી ગએલા સાંપ્રદાયિકભેદોના નેતા ધર્મગુરુઓમાં પણ કેટલાક ધર્મગુરુઓ ત્યાગી હોય છે. અને તેઓ પોતાને ત્યાગી માને છે. બીજાઓ પાસે મનાવે છે. બાહ્યદષ્ટિથી તેઓ ત્યાગી હોવા છતાં સાંપ્રદાયિક ભેદને લઈને જોમનો ત્યાગ વ્યવસાયમાં મળી જવાથી તેઓ ખરા ત્યાગી રહી શકતા નથી. પાછાં ઇતિહાસ લેતાં જણાય છે કે પોતાના સંપ્રદાયના સંરક્ષણ માટે ત્યાગી ધર્મગુરુઓએ કાગાદાવાસાયે બીજા સંપ્રદાયના નાશ માટે નહિ ઈચ્છ્યાં હોય. 'પગલાં ભર્યા' છે. એટલે સાંપ્રદાયિક ધર્મગુરુઓના જે ત્યાગ એ 'સાચો' ત્યાગ નથી. જેમાં પણ જે સાચા ત્યાગી નીકળ્યા છે, તેઓ સંપ્રદાયનો ત્યાગ કરી એકાંતવાસી બન્યા છે. લૈનોમાં શ્રી મહાન યોગી જ્ઞાનદેવનંદ અને ચિદાનંદનંદનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ બીજાઓમાં કેબીર, નરસિંહ મહેતા અને મીરાંજીનાં વગેરેનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. બીજાઓ પણ એવા મહાન ત્યાગીઓ ઇસ્લામમાં અને ખ્રિસ્તીઓમાં પણ સ્પષ્ટ મળ્યા છે. માટે એક વસ્તુનો ત્યાગ કરી તેની સમાનકક્ષાવાળી બીજી વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો એનું નામ દુનિયા, જમ્મે ત્યાગ કહેલી હોય પણ વસ્તુનાં તે ત્યાગ નથી.

સકામત્યાગ અને નિષ્કામત્યાગ જોમ જે જાતનાં ત્યાગમાં કોઈપણ ઇષ્ટવસ્તુની પ્રાપ્તિને અર્થે ત્યાગ કરવામાં આવે, તો તે સકામત્યાગ હોવાથી હવે ત્યાગ મળ્યો નથી; કેમકે ઇષ્ટવસ્તુ મેળવવા વર્તમાનકાલીન મનાએલી ઇષ્ટવસ્તુનો ત્યાગ કરી ત્યાગી બનેલ મહાત્માનાં હૃદયમાં

કરેલ ત્યાગ કરતાં ઇચ્છિતવસ્તુની પ્રાપ્તિની ભાવનાની લાક્ષણિક એટલી બધી ઉગ્ર હોય છે, કે તે દષ્ટિસન્નિપ રાખવાથી ગમે તેવાં કષ્ટો વેડી રહેલા હોય છે. પંચામિતપ, આડેની શાખાઓમાં પગ ભરાવી ઉંધે માથે લટકવું, એકપગે ઉભા રહી સૂઈ સામી આતાપના લેવી, સેવાળ તેમજ લીંમડાના પાનડાં ખાઈ જીવન ટકાવનારા ધણા ત્યાગીઓની જૂતકાળની વાતો વાંચીએ છીએ. વર્તમાનકાળમાં પણ એ માંદેલા કેટલાએક જોઈએ છીએ. પર્વતોની ગુફાઓમાં બંધકર જંગલોમાં રહેલા એવા ત્યાગીઓની અંતર્ગત કામના (ઇચ્છા) નષ્ટ નથી થઈ તેથી ત્યાગી હતાં એ સાચા ત્યાગી નથી.

નિષ્કામત્યાગમાં કોઈપણ વસ્તુની ઇચ્છા વિના ત્યાગ્યવસ્તુ આત્મ-મિત્ર પરકીય હોવાથી મારો એ વસ્તુ સાથે મારાપણાનો સંબંધ એ અસાનજનક છે, એ અસાનજનક સંબંધને મેં આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યું છે, મારે આત્માતિરિક્ત કોઈપણ વસ્તુ મારી નથી; હું તેનો નથી આત્મા અને આત્માના યાનાદિક ગુણો છે, તેજ મારા છે અને હું તેમજ છું. આને મારે એ ભાવનાવાહી નીચે માથાએ આપીએ છીએ.

દગો મેં લાસઓ બપ્પા નાળદંસણસંજુઓ, સેસા મેં વાહિરા માયા સચ્ચે સંજોગલક્ષણા. ૧ સંજોગમૂલા જીવેણ પત્તા દુખલવરંપરા । તમ્હા સંજોગસંયંધં સચ્ચે તિયિદ્દેણ યોસિરદ. ૨

જ્ઞાન, દર્શન, સંયુક્ત મારો શાશ્વત્ત્યાત્મા એક જ છે. બાકીના જે બાહ્યપદાર્થ છે, તે સર્વ સંયોગજન્મ છે. ૧ સંયોગને લઇને ઉત્પત્ત થએલ મમતાથી મારાતારાપણામાં અને કર્મબંધન કરી-જીવે જન્મ મરણનાં અનેક દુઃખો સહન કર્યાં છે. મારે આજથી હું તે સંયોગ

સંબંધેના ત્યાગ કરી મારા સ્વરૂપમાં રમણુ કરીશ, એ ભાવનાથી કરાપસો ત્યાગ એ નિષ્કામત્યાગ છે.

મોક્ષની ઇચ્છા એ પણ ત્યાગ્ય છે. જ્યાં સુધી મોક્ષની ઇચ્છા હૃદયગત હોય છે, ત્યાંસુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. માટે મોક્ષને માટે કરાએસો ત્યાગ પણ એક જાતનો સકામ ત્યાગ છે. ત્યાગમાં માત્ર સમભાવ ફળવલો જોઈએ. સમભાવ એ રામદૂષની નિવૃત્તિનું કારણ છે.

દૃષ્ટિ વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે અગર અનિષ્ટ વસ્તુના કંટાળાને લઈને જે ત્યાગી બનવું એ ત્યાગ નથી, રાજમહેલમાં રહેનાર કે જંગલમાં ખાંડની ઝૂંપડીમાં રહેનાર બન્ને એક સરખા છે. ઝૂંપડીમાં રહેનાર પોતાની ઝૂંપડીને રાજમહેલ માને છે. તેથી ઝૂંપડીના ત્યાગમાં દુનિયાની દૃષ્ટિમાં ભલે ફેર લાગે. રાજમહેલના ત્યાગીને છતી ઋદ્ધિનો ત્યાગી માને અને ઝૂંપડીના ત્યાગીને મરીબ ત્યાગી દુનિયા ભલે માને, પણ બન્નેનો ત્યાગ ત્યાગદૃષ્ટિએ સમાન છે. કારણ કે વસ્તુના ત્યાગમાં મહત્તા નથી, પણ વસ્તુપરની મમતાના ત્યાગમાં મહત્તા છે.

મનુષ્યશવનની જે બાજુ હોય છે. અને તે તત્વતઃ સ્વરૂપમાં પરસ્પર વિરોધી પણ હોય છે. એ બન્ને બાજુને જો આપણે વિશિષ્ટતા આપીએ તો એ બન્ને બાજુ નિરર્થક ઠરે છે, એકથી બીજાને વિશિષ્ટતા આપવામાં પ્રમાણ જોઈએ, અનુક્રમ જોઈએ અને ભાવના જોઈએ. કાર્યક્રમ જોઈએ અને તેને અંગેનો ઉત્સાહ પણ જોઈએ. ઇચ્છિત માનસ સૃષ્ટિ નિર્માણ કરવી હોય તો માનસિક પ્રેરકતા, અદમ્ય ઉત્સાહ અને ઉન્નત સ્વાર્થત્યાગ જોઈએ. કેમકે ઠાઠપણુ વિશિષ્ટ કાર્યક્રમ

આપણી નજર સમક્ષ રાખવો જોઈએ. તેને માટે ઉત્સાહ તેમ જ, સ્વા-
ત્યાગ પહેલો જોઈએ.

ત્યાગમાં આ સમજણ ત્યાગ પછી પણ સમજાય છે, અને ત્યાગ
પહેલાં પણ સમજાય છે. સમજણપૂર્વકનો ત્યાગ એ ઉત્તમ ત્યાગ છે
ત્યાગ પછીની સમજણ પણ ત્યાગને ઉપયોગી છે. એ બંને જાતનું
સમજણ વિનાનો ત્યાગ વસ્તુતઃ ત્યાગ નથી. તેમ વેશમાં પણ ત્યાગ
નથી. ત્યાગમાં વેશ હોઈ શકે અને તે ત્યાગ પોતે જ તેવા વેશને
રચી શકે.

સાંપ્રદાયિક ત્યાગીઓના વેશો એ તો સંપ્રદાયોની જાહેરખબર
છે. પણ તે ત્યાગે ધડેલો વેશ નથી. નિષ્કામત્યાગ એ જ ખરો ત્યાગ
છે. એ ત્યાગમાં નથી વેશની પ્રધાનતા કે નથી સાંપ્રદાયિક વિશિષ્ટતા.

સ્ત્રીઓ માટે રાજગાદી ત્યાગનારાઓની પ્રશંસા, રાજગાદીના
લાલસુ રાજગાદીના ત્યાગમાં મહત્તા માની જાણે શરે, અને સ્ત્રી માટે
રાજગાદીના ત્યાગમાં સ્ત્રી આશંકો (ત્રિમી પુરુષો). મહત્તા માને, એમાં
ખરો ત્યાગ નથી પણ પોતપોતાના વિચારોનું પ્રદર્શન છે.

ત્યાગનો વિષય જુદી જુદી રીતે ચર્ચા હોય છે એમ એ જ કહેવા
માંગીએ છીએ કે નિષ્કામત્યાગ એ જ ઉત્તમ ત્યાગ છે.

સંગીતકળા

સંગીત શબ્દ સાદે ગાવામાં વપરાય છે. સાદે એટલે આખાજ-
પોપાલ ઢરેકને ઠણપ્રિય અને હૃદયપ્રિય લાગે તે. સંગીત એ ખ્વનિ
છે. જેનો વિકાસ તથા વ્યવસ્થા તે સંગીતકળા છે. ખ્વનિ તંતુમાંથી,
ધન તંતુમાંથી અને સુપિર પોક્કાણુવાળી વસ્તુમાંથી નીકળે છે. તેને
ધનિ તંતુવાદ્ય, સારંગી, સતાર, દિલરૂઆ, ફિડલ વગેરે. ધનવાદ્ય,
મંજીરાં, ઠાંસી (ઝાંઝ.), ચાળી, ગજવેલના કટકા, ધંટ, ધંટડી,
ધૂધરા વગેરે. સુપિરવાદ્ય તબલાં, મૃદંગ, ઢોલ, ત્રાંસાં, ખંજરી, ડફ,
મંસી, પાવા, સરસાઈ, ઘુરી, વગેરે, વાજિંત્રોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. કેમકે
એ બધા ખ્વનિગળક છે. સ્વરની ઉત્પત્તિ અકરાદિ જે સ્વર છે તેમાંથી

થાય છે. એક અક્ષરના અક્ષર ઉચ્ચારમેદ થાય છે. અ ખનિની એ
જ્વલતની તરતમતા છે. દીર્ઘઉચ્ચાર, દુરર, દ્વિઉચ્ચાર અને ધ્રુવ જે
ઉચ્ચારમાં ઉહો અક્ષર ખેંચીને બોલાય છે એ. ઉદાત ઉચે સ્વરે
બોલાય, અનુદાત નીચે સ્વરે બોલાય, સ્વરિત સમાન ક્ષણે
બોલાય, મીઝા સાથે બોલવું તેને અનુનાસિક કહે છે. આમજ વિષમ
રાખી બોલવું એ અનનુનાસિક કહેવાય છે. એ બધા સ્વરોના
ઉચ્ચારમાં પણ જપ-ય, મધ્યમ, ઉત્તર ખનિમેદ હોય છે. ખનિમાં પણ
કામજ ત્રીવપણું હોય છે. ખનિ એ જ્વલતા હોય છે. એક વ્યક્ત અને
બીજો અવ્યક્ત, વ્યક્ત ખનિમાં અક્ષરોચ્ચાર હોય છે. એ અક્ષરોચ્ચાર
કંઠથી, તાળુથી, દાંતથી, ઓઠથી થાય છે અને ઠેલ્યાં ઉચ્ચાર એની
સહાયથી પણ થાય છે. અવ્યક્ત ખનિમાં અક્ષર ન સમજાય પણ
ઉચ્ચાર કણ્ઠપ્રિય લાગે. અવ્યક્તખનિ પણ બોધક હોય છે. અને મન
ઉપર અસર કરે છે. એ અવ્યક્ત ખનિ પક્ષીઓના ગામાં વધારે હોય
છે. ખાસ અમુક અમુક પક્ષી અમુક અમુક સ્વરથી જ બોલે છે.
જેમકે કાયલ પંચમ સ્વરથી બોલે છે. મોર દીપના સ્વરથી બોલે
છે. કબૂતર ખરજના સ્વરમાં બોલે છે. એમ દરેક પક્ષીઓના સ્વરમાં
સપ્રમાણ સ્વર વ્યક્ત થાય છે.

૧ પડજ, ૨ કાવજ, ૩ ગંધાર, ૪ મધ્યમ, ૫ પંચમ, ૬ ધૈવત,
૭ નિષાદ અને ૮ મો દીપનો સ્વર એનાં કુંઠાનામ સા રી ગ મ પ ધ ની સા.
ગોલ્લમાં આવે છે. એમાં સ અને પંચમ સિવાયના દરેક સ્વર
કામજ અને શુદ્ધ એમ બે જ્વલતા હોય છે. એ બધા દીપના સાથે
ગણીએ તો તે તે સ્વર થાય છે. બોલવામાં સામાન્ય માણસ ન
સમજી શકે તેવા તેમાં કંપ હોય છે. એ કંપના સદમગેદોને મૂળના

દેરામાં આવે છે. એ સ્વરોના તાલપથટા ગવેશ સોડો લે છે. આપણે જોને અરુપવિરામ, પૂર્ણવિરામ કહીએ છીએ; જૈનો જોને સંપદા કહે છે એ વિરામ તાલમાન, તાલભેદ ગવેશઓના વિરામ ચિહ્નો છે. એ તાલના પથ મનુષ્ય બતાવે અનેક ભેદ શોધી કાઢ્યા છે. જેમ જેમ સંગીતકળા ખીલતી ગઈ તેમ તેમ તેમાં સુધારા થતા ગયા છે. ૭ રાગ અને એકેક રાગની ૭ ૭ રાગણી મળી છત્રીય રાગણીના ભેદ સંગીતકળાવિદોએ શોધી તેના જુદાં જુદાં મુચ્ચનિષ્પન્ન નામ પાડ્યા છે. આ સંગીતવિષયની શોધ અને કળા ધણી જુની છે, કેમકે આર વેદમાં એક સામવેદ છે. જેમાં સંગીતનો જ વિષય બરેલો છે. બ્રાહ્મણોમાં જે કિષ્કાંધોમાં વેદમંત્રોઆર કરે છે, તેમાં પણ તેઓ સ્વરભેદ ઉંચા નીચા આડ હાથના એકટીંગ કરી બતાવે છે. આર વેદના આર ઉપવેદ છે તેમાં સામવેદનો ગાંધર્વ ઉપવેદ છે.

માનારને ગાતાં નસેનસની કસરત મળે છે, જાતી મજબૂત થાય છે, ગાવાથી જઠરાગ્નિ વધે છે. ગાવાથી અને ગાયન સાંભળવાથી શારીરિક અને માનસિક રોગ નાશ પામે છે. પૂર્વે અનેક રાગો સંગીતથી દુર કરેલાના દાખલાઓ આપણે વાંચીએ છીએ. કેટલાકો તો એમ પણ માને છે, કે દરેક રાગના અધિષ્ઠાયક દેવો છે. તેથી ખરા ગવેશઓ અમુક અનુષ્ઠાનથી રાગને સિદ્ધ કરતા હતા, અને તેથી તેઓ અમુક અમુક રાગથી અમુક અમુક કાર્ય કરી બતાવતા. મદ્દહાર રાગથી પરસાદ વર્ધાવતા હતા. દીપક રાગથી દીવા મધ જતા હતા. જોગીઆ રાગથી નિદ્રા આવી જતી હતી. વળી કેટલાક રાગ તો એવા હતા કે પરધરને મીઠું જેવા બનાવી દેતા હતા. રાગની અસર કુદરત ઉપર થાય છે. વાતાવરણમાં રાગ સુધારો કરી શકે છે. વનસ્પતિ ખીલી

નીકળે છે, પાણી સ્થિર થઈ જતું, માણસ અને પશુપક્ષીઓ ધંબી જતાં.
આ બધા પ્રયોગો પૂર્ણ સંગીતસાધક પુરુષો પૂર્વકાળમાં કરતા હતા.

સંગીત જેમ આનંદ આપનાર છે તેમ કષ્ટાને લાવનાર છે. સંગીત વિવાદમાં પણ ગવાય છે અને મરણમાં પણ સ્ત્રીઓ જાણ્યા ગાતાં ગાતાં લે છે. તેને માટે ખાસ સુસ્વરકંઠી સ્ત્રીઓને શિક્ષામાં આવે છે. કેટલાંક ચહેરામાં હાલ પણ તેવી સ્ત્રીઓને બોલાવવામાં આવે છે. આ કામમાં લંઘીઓ વધારે હોસિઆર હોય છે. મુસલમાનોમાં પણ કષ્ટાજનક પ્રસંગે મરસીયા ગાય છે. ઉપદેશકો ઉપદેશ દેવામાં પણ સંગીતનો ઉપયોગ કરે છે. તીર્થંકર મહારાજ માલોરા રાત્રમાં જ દેશના આપતા હતા. ગાથા કે પદ્યાત્મક સામ્બરચનામાં પણ સંગીત જ ભરેલું છે. કોઈ પણ સ્ત્રી કે ગાથા હંદ વિના બોલાય તો તે કુતરાએ ખડ ખાધા જેવું લાગે છે. કબીર, નરસિંહમહેતા, મીરાંબાઈ, અબો, પ્રેમાનંદ, શ્રી આનંદધનજી, તથા ચિદાનંદજી, મનસુર વગેરે સંતો પણ સંગીતમાં જ પોતાનું હૃદય દલવી ગયા છે. જે ગીતો હાલમાં સાક્ષર અને નિરક્ષર તમામ માઈ રહ્યા છે. પ્રસંગોપાત કહેવું જોઈએ કે, સંગીત જોનોએ ખૂબ ખીલ્યું છે. જેટલાં રતવનો, સનમયા, ચોપાઈ, ચોદાળીયાં, રાસા, જૈનાચાર્યોએ કરેલા છે, તેટલા ખીળા કોઈ સંપ્રદાયવાળાએ કરેલા નથી. નિષ્પદાપાત ઇન્સાફની ખાતર કહેવું પડે છે કે, એક વૈષ્ણવસંપ્રદાયે સંગીતને ખૂબ અપનાવેલ છે. ઉંચામાં ઉંચું સંગીત પણ વર્તમાનકાળમાં તેઓ જાળવી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિ પણ મજબાયામાં જે પદો રચાયા છે તે પદોને હાલપણ ગવૈયા લોકો ગાવામાં અગ્રસ્થાન આપે છે.

દુનિયાના માનવોએ માનેલાં જોડલાં દેવદેવીઓ છે, તેમની રત્ન-
તિઓ પણ સંગીતમાં જ ગયાય છે. પશુપક્ષીઓને પણ સંગીત બહુ
પ્રિય હોય છે. સંગીતમાં ઉંચ નીચનો ભેદ હોતો નથી, કેમકે સર્વ-
માન્ય વ્યાપક વસ્તુ સંગીત છે. વનના મૃગશા સંગીત પાછળ ગાંઠા
બને છે. એટલું જ નહિ પણ સંગીતનું જ્ઞાન તેમને સ્વાભાવિક હોય
છે. સર્પ પણ સંગીતપ્રિય છે. જ્યારે મોરલી વાગે છે, ત્યારે સર્પ મોરલી
ઉપર ડાકે છે. મોરલી જરાપણ બેચેરી થાય છે કે, તરત સર્પ મોરલી
ઉપર ફેણ પછાડે છે. હાલમાં અમેરીકામાં ગાયોને દોઢા પહેલા સંગીત
સંભળાવે છે; એટલે ગાય હાથમાં ખીલી નીકળે છે, અને તે વખતમાં
અખૂટ પ્રાસવ મૂકી દે છે, જેને લઈને એક ગાય એકેક મધુ દૂધ
આપે છે. દૂધ આપવામાં સંગીત સાથે ઉંચી માવજત પણ
કારણભૂત છે.

મનુષ્યમાં બાળકથી લઈને વૃદ્ધ પર્વત દરેકને સંગીત પ્રિય
છે. જે નાનું બાળક તદ્દન અજાણી હોય છે, ઘોડીઆમાં સુતું હોય
છે, તેને હાલકમાં ગાઈ સંભળાવી રહતું બંધ કરવામાં આવે છે.
અર્થાત્ તેવાં બાળકને પણ સંગીત પ્રિય હોય છે. વીરપુરુષો જ્યારે
વીરરસ ભરેલા વાગ્ગિત્રો અને લાટ ચારણોના કવિત સાંભળે છે, ત્યારે
તેઓ એટલા બધા વીરરસમાં મરત જની જાય છે કે, સગાંસંબંધીને
દુનિયાને તથા પોતાને ભૂલી જાય છે. માસ્તું કે મરતું એ જ એમના
મનમાં ધૂન લગાઈ જાય છે. દર્દી પણ સંગીતથી ચરીરવ્યથા ભૂલી
જાય છે. તેથી જ કહ્યું છે કે:—

સુચિનિ સુમ્નનિદાનં સુચિતાનાં વિનોદઃ

શ્રવણહૃદયહારી મનમથસ્વાગદ્ગતઃ ।

અતિચતુરસુગમ્યો ઘલ્લમઃ કામિનીનાં
જયતિ જગતિ નાદઃ પંચમઘોપયેદઃ ॥

સુખીમાં સુખનું સાધન, દુઃખિતોને વિનોદ-દર્પ આપનાર, ઇર્ષ્ય અને હ્રદયને આકર્ષનાર, કામદેવનો અમરૂત કેમકે શૃંગાર જોડેલો સંગીતમાં પોષાય છે તેટલો સાદો ભાષામાં પોષાતો નથી. ચતુર પુરુષોને અતિપ્રિય, જેઓ સંગીતજ્ઞ હોય છે, તેઓ સંગીતની ખાતર શરીર કુરમાન કરે છે. સ્ત્રીઓને સંગીત સ્વાભાવિક પ્રિય હોય છે. કામજાકંઠી સ્ત્રીઓના કંઠમાંથી નીકળેલું સંગીત વધારે આકર્ષક મનાય છે. માટે સ્ત્રીક કરનાર કહે છે કે પાંચમો ઉપવેદ-નાદ સદા જયવંત રહે.

ફરેક દેવોએ સંગીતને માન આપ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણે જાસી જાગવી માયોને અને મજાની નારીઓને તેમજ ગોપાલોને વશ કર્યા હતા. નારદજી પણ તંબૂરને એક ધડી પણ ફર મૂકતા ન હતા. સરસ્વતીએ પોતાના હાથમાં ધીણા ધારણ કરી, શંકરે કમર હાથમાં સખ્યું એટ-લુંજ નહિ પણ કેટલાકની માન્યતા તો એવી છે કે અદુલ્લખ દલક રંગેરે સ્વર અને વ્યંજન કમરમાંથી શંકરે કાઢ્યા છે. શ્રીકૃષ્ણે મુખમાંથી, સરસ્વતીએ હાથમાંથી, અને શંકરે હાથ અને પગમાંથી સંગીત ગાઇ જતાવેલ છે. શંકર નાચ્યા ત્યારે પગમાંથી તાલમાન જતાવી આપેલ છે. તાંડવનૃત્ય વગેરેની શરૂઆત શંકરથી મળેલી છે. આવી રીતે સંગીત મહાન પુરુષોથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, અને મહાન પુરુષોએ જીકારેલ છે, તે સંગીત વર્તમાનકાગમાં કેવી રિયલિટી પહોંચ્યું છે ! જોતાં દુઃખ થાય છે. જે સંગીતકળા ફરેકના ધરનો શૃંગાર હતી,

તેજ સંગીતકળા વિદ્યાર્થી ધરે જોઈને કાળજી કંપે છે. વળી પાછળથી સંગીત જે આનંદનું સાધન હતું, તે આજકાલનું સાધન બની જવાથી નાટકકારોએ અને નૃત્યકારિકાઓએ સ્વીકાર્યું. જેથી સંગીતનું માન ઘટ્યું. સંગીતમાં વર્ણસંકરતા આવી અને જે સંગીત રાગ, દેવોને પ્રિય હતું તેજ સંગીત નિદન્ય થઈ પડ્યું. એટલું જ નહિ પણ મૂર્ખોના મુખથી નીકળતાં કથુંકરૂં ગીતે સંગીતનું ખૂન કર્યું છે. જે સંગીતથી દેવો પ્રસન્ન થતા હતા, તેજ મૂર્ખોનું સંગીત દેવોને તો શું પણ મનુષ્યોને પણ ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે. જે સંગીતથી રાવણે તીર્થંકર નામકર્મ બાંધ્યું હતું અને રાવણની સ્ત્રી મંદોદરી જેમાં સદાયક થઈ હતી, તેજ સંગીત બકતોના ધરમાંથી નાશ પામ્યું છે. કાષ્ઠ જૂલેયુક્તે તેવાં સંગીતનું શિક્ષણ સ્ત્રી કે પુરુષ લે તો મૂર્ખશેખરો તેને ઉતારી પાડવાની વાતો કરે છે. આથી સંગીત ખૂબ હુપ્તપ્રાય થઈ ગયું. પરંતુ મુલાગે હાલમાં થોડુંક થયાં છાનાઓમાં સંગીતની શરૂઆત થઈ છે, તેથી લોકો સંગીતપ્રિય બનતા જાય છે. ભવિષ્યમાં જગતપ્રિય સંગીત ઉચ્ચ-શિખરે પહોંચશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

અતિચતુરસુગમ્યો વલ્લભઃ કામિનીનાં
જયતિ જગતિ નાદઃ પંચમશ્વોપવેદઃ ॥

સુખીમાં સુખનું સાધન, દુઃખિતોને વિનોદ-હર્ષ આપનાર, ધનુ-
અને હૃદયને આકર્ષનાર, કામદેવનો અમદૂત કેમકે શૃંગાર જેટલો
સંગીતમાં પોષાય ॥ તેટલો સાદી બાપામાં પોષાતો નથી. ચતુર, પુર-
ણોને અતિપ્રિય, જેઓ સંગીતમાં હોય છે, તેઓ સંગીતની ખાતર
શરીર કુરમાન કરે છે. સ્ત્રીઓને સંગીત સ્વાભાવિક પ્રિય હોય છે.
કામળકંઠી સ્ત્રીઓના કંઠમાંથી નીકળેલું સંગીત વધારે આકર્ષક
મનાય છે. માટે શ્લોક કરનાર કહે છે કે પાંચમો ઉપવેદ—નાદ સદા
જયવંત રહે.

દરેક દેવોએ સંગીતને માન આપ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણે બંસી બજાવી
માથોને અને મળની નારીઓને તેમજ ગોપાલોને વચ ક્યાં હતા.
નારદજી પણ તંબૂરને એક ઘડી પણ દૂર મૂકતા ન હતા. સરસ્વતીએ
પોતાના હાથમાં વીણા ધારણ કરી, શંકરે કમર હાથમાં રાખ્યું એટ-
લું જ નહિ પણ કેટલાકની માન્યતા તો એવી છે કે અ હ ડ ણ ય હ ક
વગેરે સ્વર અને વ્યંજન કમરમાંથી શંકરે કાઢ્યા છે. શ્રીકૃષ્ણે મુખ-
માંથી, સરસ્વતીએ હાથમાંથી, અને શંકરે હાથ અને પમમાંથી સંગીત
ગાઈ બતાવેલ છે. શંકર નાચ્યા ત્યારે પમમાંથી તાલમાન બતાવી
આપેલ છે. તાંડવનૃત્ય વગેરેની યશસ્વત શંકરથી થએલી છે. આવી
રીતે સંગીત મહાન પુરુષોથી ઉત્પન્ન થએલ છે, અને મહાન પુરુષોઓએ
સ્વીકારેલ છે. તે સંગીત વર્તમાનકાગમાં કેવી સ્થિતિએ પહોંચ્યું છે
તે જોતાં દુઃખ થાય છે. જે સંગીતકળા દરેકના ઘરનો શૃંગાર હતી,

તેજ સંગીતકળા વિદ્યાર્થી ધરે. જેઠને કાળજી કહે છે. વળી પાછળથી સંગીતને આનંદનું સાધન હતું, તે આજનિકાનું સાધન બની જવાથી નાટકકારોએ અને નૃસંકારિણોએ સ્વીકાર્યું. જેથી સંગીતનું માન ઘટ્યું. સંગીતમાં વર્ણસંકરતા આવી અને જે સંગીત શુભ, દેવોને પ્રિય હતું તેજ સંગીત નિંદનીય થઈ પડ્યું છે એટલું જ નહિ પણ મૂર્ખોના મુખથી નીકળતાં ઠણકડુ ગીતે સંગીતનું ખૂન કર્યું છે. જે સંગીતથી દેવો પ્રસન્ન થતા હતા, તેજ મૂર્ખોનું સંગીત દેવોને તો શું પણ મનુષ્યોને પણ ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે. જે સંગીતથી રાવણે તીર્થંકર નામકમં બાંધ્યું હતું અને રાવણની શ્રી મદોદરી જેમાં સદાયક ધર્મ હતી, તેજ સંગીત ભક્તોના ઘરમાંથી નાશ પામ્યું છે. કાષ્ઠ બૂલેચુકે તેવાં સંગીતનું શિક્ષણ શ્રી કે પુરુષ લે તો મૂર્ખશેખરે તેને ઉતારી પાડવાની વાતો કરે છે. આથી સંગીત ખૂબ લુપ્તપ્રાય થઈ ગયું. પરંતુ મુલાગ્યે દાદમાં થોડુંક થયાં શાળાઓમાં સંગીતની શરૂઆત થઈ છે, તેથી લોકો સંગીતપ્રિય બનતા જાય છે. ભવિષ્યમાં જગતપ્રિય સંગીત ઉચ્ચ-શિખરે પહોંચ્યો એવી આશા રાખીએ છીએ.

આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ

(૧)

પંચપરમેષ્ઠીમાં આચાર્યપદની ગણના ત્રીજો પદ કરવામાં આવી છે. નવકારમંત્રનું ત્રીજું પદ આચાર્યને નમસ્કાર કરવાનું આવે છે. નવપદમાં પણ આચાર્યપદ ત્રીજું લીધેલું છે. આપણે જાણીએ છીએ કે, પંચપરમેષ્ઠીની અને નવપદની પૂજા તીર્થંકરની મૂર્તિ આગળ કાણાવવામાં આવે છે. એટલે આચાર્યના ગુણોનો સમાવેશ અરિહંત-પદમાં થઈ જાય છે. તેવા અરિહંત મહારાજના અમુક ગુણો આચાર્યમાં હોય તો જ તે આચાર્ય બની શકે. એટલે આચાર્યપદ જે ગુણોને લઈને પ્રાપ્ત થાય છે, તે ગુણો જેમાં હોય તે જ આચાર્યપદને ધારણ કરી શકે. એ વાતની કોઈપણ પણ ના પાડી શકાય તેમ નથી. આટલું સ્પષ્ટ પછી—

‘‘ પંચવિધ સંવરણા તદ્દ નયવિહયમ ચેર ગુત્તિધરો ।
ચરવિદ્ધ વસાય મુકો દય સદ્ગારસ ગુણોદિ સંજુતો, ૧ પંચ
મહાવ્યય જુત્તો પંચવિદ્યાયાર વાલ્લભ સમથ્યો ।’ પંચ સમીઓ
તિગુત્તો છત્તીસ ગુણો ગુરુ મજ્જા. ૨

પાંચ ઇન્દ્રિય એટલે જ્ઞાન, આંખ, નાસિકા, શ્રવણ અને શરીર એ પાંચે ઇન્દ્રિયના વિષયોને જીતનાર; મતલબ નિંદા, સ્તુતિ, સાંભળતાં જેને સમગ્રેય થાય નહિ, આંખથી અણુમમતા રૂપરંગ તરફ તિરસ્કારની તેમ જ ગમતાં રૂપરંગ તરફ આકર્ષણની લાગણી થાય નહિ. નાકને સુગંધથી આનંદની અને દુર્ગંધથી તિરસ્કારની લાગણી ન થાય, જિહ્વા માટે નીરસ આહાર મળે તો પણ ખેદ ન

થાય, અને પડરસ સ્વાદચાગો આધાર મેલે તો તેમાં આસક્તિ જેને
 ન હોય. શરીરને અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ સ્પર્શ પ્રાપ્ત થએ પણ હર્ષ,
 રોડ જેમને ન હોય, એવી રીતે પાંચ ઇન્દ્રિયો જેમણે જીતી હોય,
 એવા તેમ જ નવ પ્રકારે જીવ્યચર્યને પાળનારા, ૧ જ્યાં સ્ત્રીઓની
 વસ્ત્રી હોય ત્યાં રહે નહિ, ૨ સ્ત્રી સંબંધી પ્રેમવાર્તા પોતે દેર નહિ,
 તેમ સ્ત્રીને નહિ. ૩ જે આસન ઉપર સ્ત્રી બેસી હોય તે આસને
 બે થકી સુધી બેસે નહિ. ૪ સ્ત્રીના અંગોપાંગ સરાગદષ્ટિથી ન જોવે.
 ૫ જીતને આંતરે સ્ત્રી પુરુષ રહેતા હોય, તેવા મહાનર્મા પોતે રહે
 નહિ. ૬ ગૃહસ્થાવાસમાં જે સાંસારિકમુખ બોગવ્યા હોય તેને માદલાવે
 નહિ. ૭ ઇન્દ્રિયને વિહાર હિત્યજ દેર એવા રસકસવાગા આધારને ન
 લે તેમ જ ૮ અતિશય અન્ન ઉપરાંત આહાર પણ લે નહિ. ■ પોતાના
 શરીરને કિંમતી વસ્ત્રાદિકથી ઝોલિત બનાવે નહિ. વળી ચાર કપાસ,
 કોથ, માંન, માષા, લોભ એ ચારથી રહિત. પાંચ મહાવ્રત-૧ સર્વથા
 એકેન્દ્રિયથી હર્ષ પંચેન્દ્રિય સુધીના તમામ જીવોની હિંસાનો ત્યાગ,
 ૨ મુદ્ધમમાં મુદ્ધમ અમત્ય ન બોલવું. એટલે સર્વથા અસત્યનો ત્યાગ.
 ૩ સર્વથા ચોરીનો ત્યાગ કે એક તણખાંડા જેવી ચીજ પણ રત્નવિના
 અદક્ષ ન દેરે, એટલું જ નહિ પણ રથાકિલ, યાત્રા વગેરેમાં જે ભૂમિનો
 ઉપયોગ કરવો પડે તેને માટે પણ ઇંદ્ર મહારાજની આજ્ઞા લેવી જોઈએ.
 ૪ સર્વથા ઉપર જતાવેલ નવવિધ (નવચાટ સહિત) જીવ્યચર્યને પાળે,
 પાંચમો સર્વથા પરિગ્રહનો ત્યાગ-એટલે સામાન્યમાં સામાન્ય ચીજ પર
 મૂંઝાં હોય તો તે પણ પરિગ્રહ લેજાય છે. એ પાંચ મહાવ્રત અને
 પાંચ આચાર, ૧. જ્ઞાનાચાર પોતે જ્ઞાન વાણે અને બીજાઓને અપ્રમત-
 પદે શિક્ષાવે, ૨. પોતાનું સમ્બંધિત ઉત્તર જાણી બીજાના સમ્બંધિતને

શુદ્ધ કરે. ૩. ચારિત્રચાર, પોતે શુદ્ધ ચારિત્ર પાળે, જીભજોતે પૂળાવે.
 ૪. તપાચાર-પોતે તપ કરે અને જીભજોતે કરાવે. ૫. વીર્યાચાર-પોતે
 સંજમ પાળવામાં શાનધ્યાનમાં પોતાના શારીરિક તેમજ માનસિક-
 બળનો સતત ઉપયોગ કરે. જીભજો માટે પણ તેવી જ કાળજી રાખે.
 પાંચ સમિતિ. ૧. ધર્મા સમિતિ, નીચીદૃષ્ટિએ ધોસરા પ્રમાણે જોતા
 ચાલે. કોઈ પણ જીવ વગેરેની દિંસા ન થાય તે માટે કાળજી રાખે.
 ૨. ભાષા જે વચન બોલવાથી દોષ લાગે એવું વચન કદી પણ
 બોલે નહિ ૩. એળણા-એટલે બેંતાલીશ દોષરહિત આહારપાણી મહત્ત્વ
 કરે. ૪. આદાન કોઈ પણ ઉપકરણ વગેરે વસ્તુ લેવી અમર મૂકવી
 તે પૂંછ સાફ કરી ને મહત્ત્વ કરે અમર મૂકે. ૫. પારિદાવણિયા-પરંઠવા
 જેવી કોઈ પણ ચીજ વિવેકપૂર્વક નિર્દોષ જગ્યાએ પરંઠવે. ત્રણ-
 શુભિ. શુભિ એટલે મન, વચન, કાયાના યોગોની પ્રવૃત્તિ જરૂર જણાય
 તો જ કરે. બનતા શુધી જેમ ઓછી પ્રવૃત્તિ થાય તેમ હચ્છે.
 ૧. મનોશુભિ-અસતવિદ્વેષોથી મનને વાળી સત્સંકલ્પમાં અગર
 સમભાવમાં મનને જોડે. વચન અને કાયાથી ગમે. તેટલો સંયમ
 પાળવામાં આવે પણ મનોનિમગ્ન તરફ દુર્લક્ષ રાખવામાં આવે
 તો બાહ્ય પ્રવૃત્તિ નિરુપયોગી થઈ પડે છે. પ્રશ્નચંદ્ર રાજકૃષ્ણે મનથી જ
 સાતમાં નરકની તૈયારી કરી હતી. અને મનથી જ કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું
 હતું. તેથી જ કહ્યું છે કે મન ઇવ મનુષ્યાણાં કારણં ચંદ્રમોક્ષયોઃ
 કર્મબધિવામાં અને હોડવામાં મુખ્ય કારણ મન જ છે ૨. વચન. જે
 વાણી બોલવાથી દોષ લાગે તેવી વાણી તો નહિ જ; શુદ્ધ વાણી, પણ
 જેમ ઓછી બોલાય અને જેમ વધારે મૌન સેવાય તેમ વધારે ઉત્તમ
 છે. તેથી જ કહ્યું છે કે મૌનં સર્વાર્થસાધકં. ૩. કાયશુભિ-કાય-

રોગનો ઉપયોગ નેમ અને તેમ જોડો કરવો. એટલે ચોતાનો વધારે વખત કાર્યોત્સર્ગના અમર બીજા ધ્યાનમાં વ્યતીત કરવો. આવી રીતે આચાર્યના છત્રીય ગુણ છે. જે આપણે સમજાવે રોગ બોલીએ છીએ.

ગાંધિભગમૂરિ મહારાજે પણ આચાર્યપદ માટે નીચેના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે.

“નમુસૂરિ રાજા સદા સત્ય સાજા, જિનદ્રાગમે પ્રૌઢ સામ્રાજ્ય માજા, પદ્મ વર્ગ ચર્મિત ગુણે ક્ષોભમાના, પંચાચારને પાલકે સાવધાના. ૧ મયિ પ્રાણોને દેશના દેશ કાલે, સદા અપ્રમત્તા યથાસ્થ આલે; જિકે જાસનાધાર દિગ્દતિ કર્યા જગે તે ચિરંજીવજો શુદ્ધ જગ્યા. ૨.

તત્ત્વજ્ઞાનમાં સદા તાજા, જિનેશ્વર મહારાજના આગમમાં પ્રૌઢ સામ્રાજ્ય ભોગવનારા, છત્રીય ગુણોથી શોભતા, પાંચ આચાર પાળવામાં સાવધાન, ક્ષમ્ય, ક્ષેત્ર, ક્ષણ, ભાવ, તેમ જ દેશકાળને નેપથ્ય ભરીપ્રાણીઓને દેશના આપનારા, અપ્રમત્તાલાવે સદા શિષ્યોને મૂનની વાંચના આપનારા, જૈનશાસનના દિગ્ગજ, દાધીની મારફત આધારભૂત એવા અને શુદ્ધ બોધનારા જગતમાં ચિરંજીવી એવા ગુણવાળા આચાર્યોને હું નમસ્કાર કરું છું.”

દેવચંદ્ર મહારાજ પણ આચાર્ય માટે કહે છે કે—

“આચારજ મુનિ પતિ ગણિ ગુણ છત્રીશો ધામોર્જી, ચિદાનંદ રસ સ્વાદતા, પરમાર્થે નિઃકામોર્જી, નિઃકામ નિર્મલ શુદ્ધ ચિદધન, સાધ્યનિજ નિરધારથી નિજ જ્ઞાન દર્શન ચરણ વીરજ સાધના

વ્યાપારથી, મયિજીવ ચોધક તત્ત્વજોષક સચલગુણ સંપત્તિ
ધરા, સંવર સમાધિ ગત ઉપાધિ, દુવિધ તપગુણ ભાગરા, ૨

આચારજ મુનિઓના રાજ ગણના ઉપરી છત્રીશ ગુણના ધામ
છે. ચિદાનંદ (જ્ઞાનાનંદ) ના રસનો સ્વાદ લેતાં પરમાવથી નદિ
રાયનારા એવા આચાર્ય મહારાજ વળી નિષ્કામતૃતિવાળા શુદ્ધ, નિર્મળ,
આત્માનંદની રાસિ અને નિશ્ચય જેમનું સાધ્ય છે. જ્ઞાન, દર્શન,
ચારિત્ર, વીર્ય એ સાધનાનો જેમનો વ્યાપાર છે, ભવિષ્યને યોધ
કરનારા તત્ત્વના શોધક સકળગુણથી સંપત્તિને ધારણ કરનારા, ઉપાધિને
દૂર કરી સંવરભાવમાં સમાધિને સેવનારા, બાહ્યઅભ્યંતરતપની ખાણ
એવા આચાર્ય મહારાજને હું નરનાર કરું છું.

પરીવિજયજી મહારાજ પણ આચાર્યપદની પૂજામાં આચાર્ય
માટે શું કહે છે તે વાંચો.

- ૧ પંથ આચાર જે સુધા પાળે, મારગ ભાળે સાચો;
- આચરજ નભિયે તેહ શું, પ્રેમ કરીને જાચો. ૧
- ૨ વર છત્રીશ ગુણે કરી સોહે, ધુગપ્રધાન જન માહે;
- જગ બોહે ન રહે ખિણ કોહે, સૂરિ નમું તે જોહેરે. ૨
- ૩ નિત્ય અપ્રમત્ત ધર્મ ઉવએસે, નહિ વિકથા ન કપાય;
- જેહને તે આચારજ નમીએ, અકલુષ અમલ અમાયરે. ૩
- ૪ જે દિએ સારણ વારણ ચોયણ, પડી ચોયણ વળી જનને
- પટધારી ગરજ થંભ, આચારજ તે માન્યા મુનિમનને. ૪
- ૫ અધ્યમીએ જિન સૂરજ, કેવળ ચંદ જે જગ દીવા;
- ભુવન પદારથ પ્રગટન પડે તે, આચારજ ચિરંજીવેરે. ૫

પાંચ આચારને જે શુદ્ધ રીતે પાળે, સત્યમાર્ગની પ્રશ્નપૂજા કરે, તે આચાર્યને પ્રેમથી પોતાના દિનની ચાચના કરતાં નમસ્કાર કરીએ. જે જીવીય મુજે કરીને શોભે છે, જે સુખપ્રધાન છે, જગતના પ્રાણીઓને પ્રેમથી પોતા તરફ આકર્ષે છે, જગતના જીવોને બોધ આપે છે, કષ્ટમાન પશુ કોષ્ટ જેમનામાં રહેતો નથી તે આચાર્યને નમસ્કાર કરે છું. જે સદા અપ્રમાદી રહી ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, વિકલા કે કોષ્ટ, માન, માયા, લોભ જેમનામાં નથી, તેમજ કોષ્ટ જાતનો મેલ કે માયા, કપટ જેઓમાં નથી, એવા નિર્મળ આચાર્યને હું નમસ્કાર કરે છું. જે જગતના જીવોની સારૂ જાણ કરે છે, અશુભ પ્રવૃત્તિથી શિષ્યાદિકને વારે છે, શુભ કામમાં પ્રેરણા કરે છે, તે પ્રેરણાની કાળજી વારંવાર રાખે છે. આચાર્યનો ખરો અધિકાર જેમણે ધારણ કર્યો છે, અને જે સમુદાયરૂપી મહેલના આધાર સ્થંભ પ્રમાણ છે અને દરેક મુનિઓને જેમના તરફ પ્રત્યક્ષમાન છે, એવા આચાર્યને હું નમસ્કાર કરે છું. કેવળદાનરૂપી સૂર્યચંદ્ર અસ્ત થયા પછી જે જગતમાં દીવાની માફક પ્રકાશ કરી રહ્યા છે, જગતના પદાર્થ (દ્રવ્યાનુયોગનું સ્વરૂપ) પ્રગટ કરવામાં જે કૃપાળુ છે તે આચાર્ય સદા ચિરંજીવો એમ કહ્યું છું.

આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ એના સંબંધમાં આચાર્યનું વર્ણન શાસ્ત્રોક્ત રીતે ઉચ્ચ કોટીનું આપવામાં આવ્યું છે. આ ઉપરથી બીજાઓને પ્રજ્ઞ કરવાનો આવકાસ રહે છે કે, વર્તમાનકાળમાં જેમ સંત્યાવીર્ય ગુણવાળા સાધુ નથી, પત્નીય ગુણવાળા ઉપાધ્યાય નથી તેમ જીવીય ગુણવાળા આચાર્ય નથી. મારે શાસ્ત્રોનાં લખાણો કે શાસ્ત્રોમાં કરેલાં વર્ણનો વર્તમાનકાળમાં શા કામનાં છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમે આ લેખના બીજા ભાગમાં આપ્યું તે વાંચનારાઓએ યાદ રાખવું.

આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ

(૨)

આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ એ વિષયના લેખોમાં વ્યક્તિની મુખ્યતા બતાવવામાં આવી છે. પરંતુ 'જે' પંચધર્મોમાં અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને સાધુ—એ પાંચ નામ સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે, તે અંગેને લાગે છે કે વ્યક્તિ આશરી નથી. પણ એ પાંચ પદ એટલે પાંચ સ્થાન પૃથક્ પૃથક્ ગુણના સમૂહ આશરી હોવા જોઈએ. જેમ વીસરયાનકમાં જ્ઞાનપદ છે, અભ્યસપદ છે, વિનયપદ છે, ક્રિયાપદ છે. એવા ધર્મ પદો છે કે જે માત્ર ગુણવાચક છે. છતાં તેને પૃથક્ પદો માની તેની સ્તુતિ કરવામાં આવેલ છે. એવી જીરી તે નવ-પદમાં પણ જ્ઞાનપદ, દર્શનપદ, આરિત્રપદ અને તપપદાદિ પદો પણ ગુણ આશરી છે. છતાં સંખ્યામાં નવપદ ગણવામાં આવે છે. તેથી સમજાય છે; કે પદ એટલે ગુણનું સ્થાન, એ ગુણનું સ્થાન આત્મા છે.

એ આત્મામાં તેના મુલો પ્રગટ કરવા એ પદારાધનનો હેતુ છે. એવી જ રીતે પંચપરમેષ્ઠીપદ એ પણ પાંચ સ્થાન છે. તેના જે મુલો છે, તે આત્મામાં પ્રગટ કરવા, એ એના જાપ, પૂજન અને સ્તુતિનો હેતુ છે.

અરિદંતપદ, સિદ્ધપદને ત્રીજો નંબર આપ્યો, એથી નંબર ઉપાધ્યાય અને પચિમે નંબર સાધુની મનુના હોઈ શકે નહિ. કેમકે બીજો નંબર સિદ્ધનું સ્વરૂપ કયાં? અને આચાર્ય ઉપાધ્યાયનું સ્થાન કયાં? એ વિચારતા બંધ બેસતી વાત નથી. માટે વ્યક્તિની દૃષ્ટિને દૂર કરી એ પદનું પૂજન-આરાધન માનવું એ જ મુક્તિમુક્ત ધામે છે.

બીજા વાત એ પણ સમજાય છે કે, દેવ મુરુ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વ જૈનધર્મમાં મુખ્ય મથાણાં છે. માટે દેવતત્ત્વ, મુરુતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વ એ તત્ત્વત્રયી પંચપરમેષ્ઠીમાં રહેલ છે. અરિદંતશબ્દ, દેવ-તત્ત્વત્રયી; આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, મુરુતત્ત્વવાચી અને સિદ્ધ એ ધર્મતત્ત્વ વાચી છે. વળી એ પચિનો સમાવેશ અરિદંતમાં આવી નય છે. અરિદંત સાધુ પણ છે. આચાર્યનું સ્વરૂપ બતાવનાર પણ અરિદંત છે. કાદ્યાંગીનું બીજક બતાવનાર પણ અરિદંત છે. વળી નિશ્ચયનયથી સિદ્ધસ્વરૂપી પણ અરિદંત છે. એ રીતે પંચપરમેષ્ઠીના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરવું સમરથ્ય કરવું એ વધારે ઉત્તમ છે. આ વિવક્ષા એ જ નવપદની વીચારવાનકની કે પંચપરમેષ્ઠીની પૂજન અરિદંતની પ્રતિમાં આચાર્ય ભણાવવામાં આવે છે. આચાર્યની પૂજન વખતે આચાર્યની મૂર્તિ, કે ઉપાધ્યાયની પૂજન વખતે ઉપાધ્યાયની મૂર્તિ, સાધુની પૂજન વખતે સાધુની મૂર્તિ રાખવામાં આવતી નથી. માટે કેટલોક વખત યધાં, સાધુઓમાં જે આચાર્ય, ઉપાધ્યાયની પદવીઓ લેવાદેવાનો

રિવાજ શરૂ થયો છે, તે પદવીધારકોની ગણના પંચપરમેષ્ઠીમાં ન હોઈ શકે. એ પદ્ધતિ બ્યવહારદષ્ટિથી યાજ્ઞયજી અધિકારભેદે ઉભી કરવામાં આવી છે. પંચપરમેષ્ઠી (નવકારમંત્ર) તો દ્વાદશાંગી ગણધરોએ શ્રુતી ત્યારેજ ગૂંથાએલ છે. તે કાળે આચાર્ય, ઉપાધ્યાયશબ્દની વિભત્તિ પણ ન હતી. કેમકે પ્રજાએ સંધની સ્થાપના પણ તે પછી જ કરી છે. તેમ આપણે એવા પણ સાબના ઉત્તેજો વાંચીએ છીએ કે, દગ્ગરો આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ નરકે ગયા છે અને જશે, તેથી પંથ માનવાને કારણ મળે છે કે, અપાતી પદવીઓવાળા વ્યક્તિઓની ગણના પંચપરમેષ્ઠીમાં કદી પણ હોઈ શકે નહિ.

આટલું લખાણ કરવાનો હેતુ એ છે કે, લોકોની સમજૂતી થવી હોય, તો તે દૂર ધાય અને પદવીધરો પોતાની ગણના પંચપરમેષ્ઠીમાં ગણવાની બૂલ ન કરે.

હવે અમે આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ, એ અમારા લેખની અનુસંધાનમાં જ લખવામાં માંનીએ છીએ, તે પદવીધરો આંદરી લખીએ છીએ માટે—

પદવીધર આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ ?

ગયા અંકમાં અમે આચાર્ય કેવા હોવા જોઈએ, એ સંબંધમાં શાસ્ત્રોમાં કરેલાં વર્ણન પ્રમાણે લખી ગયા છીએ, એ ઉપરથી એવો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય કે વર્તમાનકાળમાં જેમ સત્યાવીર શુશ્રુષા-રંક સાધુ નથી, ખચ્ચીશ શુશ્રુષુકત ઉપાધ્યાય નથી, એકવીસ શુશ્રુ-વાળા શ્રાવકો નથી, તેમ જીવીશ શુશ્રુવાળા આચાર્ય નથી. માટે વર્તમાનકાળને અનુકૂળ ને હોય, તે જરાજરજીરુમાંના પ્રશ્નનો ઉત્તર

આપ્યા પહેલાં અમારે અમારા વિચારો રપટ દર્શાવી દેવા જોઈએ, કે અમે પણ આટલું તો સ્વીકારીએ છીએ કે જે આચાર્યના ગુણો શાસ્ત્રમાં વર્ણવ્યા છે, તેના ગુણગુણ આચાર્ય ઉપલબ્ધ ન થાય એ બરાબર છે. છતાં એક સ્વાર્થની ખાતર અને બચાવની ખાતર આચાર્યપદની લાક્ષણિકતાઓ અને તેના બકતો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને આમગ ધરી વર્તમાનકાળમાં જીવીશ ગુણગુણ આચાર્ય ક્યાંથી હોય, એમ કહે છે. પણ તેવાત માત્ર આચાર્યના બચાવ પૂરતી જ કહેવામાં આવે છે, તે સામે જ અમારો વાંધો છે. જો દ્રવ્યક્ષેત્ર કાળભાવનો સ્વીકાર કરી તે પ્રમાણે વર્તન કરે, શાસ્ત્રના ઓઠા નીચે મન માનતી પ્રવૃત્તિ ન કરે તો અમેને વાંધો નથી. પરંતુ વર્તમાનકાળને ઠારે મૂંઝી બીજી જે પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રના નામે કરી રહ્યા છે, એટલું જ નહિ પણ પાટ ઉપર બેસી જાતી કાઢી ભોળા સોઢાને બરમાવી રહ્યા છે, કે અમે જે વાત કરીએ છીએ તે વાત અમારા ધરતી નથી. જુઓ આ શાસ્ત્રમાં લખેલ છે. એ રીતે કહેનારની મતલબ એ છે કે જેમ શાસ્ત્રમાં લખેલ છે, તેમ અમે વર્તીએ છીએ. તેથી અમે શાસનપ્રેમી છીએ. અને જેઓ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવને માત્ર આપી વર્તનારા છે, તેઓને શાસ્ત્રવિરુદ્ધ વર્તનાર કહી જૈનશાસનના વૈરીના નામથી સંબોધે છે. તો તેઓને અમે સીધો પ્રશ્ન કરીએ છીએ કે, તમે જે આચાર્યપદની લઈ રહ્યા છો તે શાસ્ત્રોક્ત છે એમ તમે કહી શકો છો ? અગર સિદ્ધ કરી શકો છો ?

બીજીવાત એ છે કે મહાવીર નિર્વાણ પછી એક સુધર્માસ્વામી જ પદધર હતા. તે પછી પ્રભવસ્વામી થયા. પછી રત્નવસ્વામી થયા. એમ અમુક પાટ સુધી એક જ પદધર જૈનગુરુવિધ ગ્રંથમાં હતા.

તે પછી જે થયા. ત્યારબાદ કુલગણમાં વધારો થતો ગયો. અને તે પછી તેમાંથી ગચ્છના ભેદો ઉભા થયા. એક એક ગચ્છમાં જુદી જુદી સાખાઓ થઇ. દાખલા તરીકે તપગચ્છમાં વિઙ્ગ, વિમળ, સાગર વગેરે તેર પાડીઓ થયા. એટલે તેર આચાર્ય પોતપોતાના સમુદાયના થયા. અરતરગચ્છ વગેરે બીજા ગચ્છોમાં પણ તેમ જ બન્યું. જો કે આ બનાવ ઇચ્છાચોગ્ય તો ન જ કહેવાય. છતાં તે કાળમાં એકે-બીજામાં સંપ દતો, ને સાસન પ્રત્યેની દાઝ હતી. સંધનું જરૂરી મદદનું કાપ હોય, ત્યારે સહુ એકમત થઇ વિચારભેદ વિના તે કરતા. એટલે તેઓથી જૈનસંઘોની રિશતિ ઝિમ્મિલ્ન નહોતી થઇ. પણ સારાં રચરખાં જળવાઇ રહી હતી. હાલમાં તેથી વિપરીત જોવામાં આવે છે. એકતો એકે, એક એક સંઘાડમાં અનેક સંઘાડ. તેમાં એક આચાર્યની હયાતી છતાં, પોતાના ચાર ચાર પાંચ પાંચ એકાઓને આચાર્ય બનાવી દેવા. તેમાં નહિ સકળસંઘની સંમતિ કે નહિ સાધુ-સમુદાયની સંમતિ. પોતાના એક બીજા એકા પણ જ્યાં બનેલા આચાર્યોને માન ન આપે, ત્યાં એ આચાર્યોની શી કિમત આકેવી ? શાસ્ત્રની દૃષ્ટિ તો એક બાજુ રહી. પરંતુ વર્તમાનકાળની દૃષ્ટિએ જેઓમાં વિદ્યતા નથી, જેઓમાં રૂપ નથી, જેઓની પ્રતિભા બીજાઓ ઉપર પડી સટતી નથી, જેમના દર્શનમાં આકર્ષણ નથી, સામા મળે તો જોતાં જ જોનારનું મસ્તક નથી પડવું જોઇએ, તે પણ જેમનાં દર્શનમાં નથી, કોઇ આંખે રંગા, તો કોઇ સૂકવ લકડી, જેમના મુખમાં અંદર-તાનું નામ નિશાન પણ ન મળે, એવા બેકાળ શરીરવાળા જે આચાર્ય બની બેઠાં છે, તે તો કોઇરીતે પણ યુક્ત નથી. એક તરફ વર્તમાનકાળના જૈનોના આચાર્યોને ઉભા રાખો, એક તરફ ભવ્યમૂર્તિ, પ્રચંડકાવ

ત્રેન્યુએટ મેએલા સંન્યાસીએને ઉભા રાખો. પછી તટસ્થ માણસને પૂછો કે, આ એમાંથી લબ્ધતાનાં દર્શન કેનામાં થાય છે? અમારી ખાતરી છે કે તટસ્થ માણસ જૈનઆચાર્યોને કદી પસંદ નહિ કરે. આ ઉપરથી અમે એમ કહેવા માગીએ છીએ કે આચાર્યના શરીરમાં મુંદરતા અને વાણીમાં મધુરતા, વર્તનમાં પ્રામાણિકતા અને સ્વભાવમાં સૌમ્યતા તો અવશ્ય હોવી જોઈએ. એ દાક્ષતા વર્તમાનકાળમાં યથા આચાર્યોમાં જન્મશે જ જોવામાં આવે છે.

પ્રતિષ્ઠા વગેરે કાર્યોમાં જે સનાથીઆ પસંદ કરવામાં આવે છે, તે ખોડખાપણુ વિનાના હોય તેને જ સ્વીકારવામાં આવે છે. આચાર્યના શરીરમાં કોઈ ભતની ખોડખાપણુ તો ન જ હોવી જોઈએ; પંડિતાર્થ માટે પહેલાં અમે લખી ગયા છીએ, અને ફરી લખીએ છીએ કે માત્ર વિશેષણો લગાડવાથી પોતામાં વિશિષ્ટતા આવી જતી નથી. કારણકે વિશિષ્ટતાની ઓળખાણુ માટે વિશેષણો હોય છે. દાક્ષમાં વિશિષ્ટતા વિનાનાં વિશેષણોથી રાચનારા ભલે રાચતા હોય, પણ તેથી વિદ્વાનોમાં તો તેઓ ઉપહાસને પાત્ર જ રહે છે. વર્તમાનકાળમાં ટેટલાક અનેલા આચાર્યોનાં જીવન એટલાં બધાં મંદાં અને સડેલાં છે, કે જેનું સ્મરણ યત્નાં જ કષ્ટારી છૂટે છે. એટલે એ સંબંધી કશું પણ લખાણુ કરી અમારી કલ્પને અમે દૂષિત કરવા માંગતા નથી.

વર્તમાનકાળમાં ચોરાસી ગચ્છ પૈકી ટેટલાક ગચ્છો દસ્તી ધરાવે છે. દરેક ગચ્છના જુદા જુદા આચાર્ય હોય એમાં પણ અમોને વાંધા નથી. વાંધા માત્ર ત્યાં છે કે એક એક સંઘાગ્રમાં ચેત્ત્યાયોઅની તપાસ વિના દમલા મોટે આચાર્ય થતા માંડયા છે; આથી આચાર્ય-

પદ્મ મહત્વ ધટ્યું છે. અમોને તો ખીક રહે છે કે, જેમ પહેલાં
 પંચાસપદ્મીનું મહત્વ મનાયું, તેનું મહત્વ ધટી હાલ આચાર્ય પંદવીનું
 મહત્વ મનાયું. હવે જો કોઈ યુગપ્રધાનની પદવીની શરૂઆત કરે તો
 આચાર્ય માંથી બધા યુગપ્રધાન યત્ન મારે. જૈન સાધુઓમાં જે પ્રૌઢતા,
 ગૌરવ, વિચારકપણું જોઈએ તે રહ્યાં નથી. એટલે મતાનુગતિકતાએ
 ધર ધાડ્યું છે. આ બધાનું કારણ એક જ છે કે સાધુઓ પર સંધનો
 કાબૂ નથી. ન્યાસધી સંધનું સંજકન નહિ હોય, ત્યાસધી સાધુસં-
 માજની અવ્યવસ્થામાં વધારો જ થવાનો છે, અને એનાં પરિણામે
 સાધુસંસ્થાનો વિનાશ છે. માટે જુના જાગર નવા વિચારના જૈનોને
 સાધુસંસ્થા ઉપર જો પ્રેમ હોય, અને તેમની જરૂરિયાત સ્વીકારતા
 હોય તો જૈનસંઘે પોતાનું ઐક્યગળ વધારવાની જરૂર છે. સાધુઓ
 એ વાત બરાબર સમજ્યા છે કે, જો સંધમાં ઐક્ય થશે તો અમારી
 સ્વતંત્રતા અને અમારી ધર્મજાનુકૂળ પ્રવૃત્તિ ઉપર તરત જ અંકુશ
 મૂકાશે. તેથી તેઓ જૈનસંઘમાં ભાગલા પડાવી રહ્યા છે. સૌ સૌએ
 સૌ સૌનો ગરાસ જમાવ્યો છે. સામસામા તેઓદારા લડી એકબીજાના
 બળનો નાશ કરી રહ્યા છે. હાલમાં જે આચાર્યોનું કીડીઆર ઉભારાઈ
 નીકળ્યું છે, તેનું કારણ એ જ છે કે કોઈ કોઈને કોઈ પણ પૂછે તેમ
 નથી. વર્તમાનકાળની પરિસ્થિતિ એતાં નીચેનો શ્લોક વારંવાર
 યાદ આવે છે.

सर्वेऽपि यत्र नेतारः सर्वे पंडितमानिनः ॥ १

सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति तद्वृन्दमवसीदति ॥

જ્યાં સર્વે નેતા બની બેઠા હોય, સર્વે પંડિતપોતાને પંડિત—

મત્તાં માનતા હોય, અને જ્યાં સવેને મોટાઈ જોઈતી હોય તે સમુદાય પરિણામે દુઃખી થાય છે.

આનંદધનજી મદારાજ પશુ પોતે દદ્દારી બાબમાં કહી ગયા છે કે—
 ગચ્છના મેદુ યદુ નંયણે નિદાલતાં તત્વનો ઘાત કરતાં ન હાજે,
 ઉદ્દર મરણાદિક નિજ કામ કરતાં ઘડાં, મોદ નડિયા ફલિ
 કાલ રાજ્યે જમ્જો બેઠે પાડી પોતપોતાના જમ્જો મદાર
 આપનો જામ્જો મોદમાં પડી, જમ્જો દિદિ કરવામાં પોતાના
 જીવનની ને જાનની ને જાજની જરખાઈ કરનારાઓ પાટ ઉપર બેસી
 તત્વની વાતો સમજાવતાં, એટલે રાજદેવને જીતી, સમજાવ મામ
 કરી, પરમાવધી વિરમી, સ્વમાવમાં રમણ કરી, કર્મશય કરી,
 દેવગમાન મેળવી, શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ કરી, મેણે પહોંચ્યા મુધીની
 વાતો કરનારાઓ કરમાતા નથી. તેમને લાજ આવતી નથી કે, જમ્જોના
 મોદમાં દુએલા જમ્જોને આવી વાતો કરવી ન શકે. પેટ ભરનારાઓ
 પોતાનો સ્વાર્થ માત્ર સાધનારાઓને મોદરાતએ આ કળિકાળમાં એવા
 બૂલાઓ છે કે, તેઓને પોતાની રિયતિનો ખ્યાલ નથી. આ
 આનંદધનજી મદારાજના અક્ષરે અક્ષર આજના સાધુઓને લાગુ પડે
 છે. ધરોવિજયજી મદારાજે પશુ એવી જ વાત કરી છે. કે—
 જેમ જેમ યદુધ્રુત યદુજન સમ્મત, યદુ શિષ્યે પરવરિયો,
 તેમ તેમ જિન શાસનને ઘેરો, જો નથિ નિશ્ચય ઘરિયો.
 જેમ જેમ વધારે બણેલો હોય, પણ શિષ્યોના પરિચારે કરીને યુક્ત
 હોય પણ જો નિષ્કર્ષસ્વરૂપને કારે રાખી માત્ર બાહ્યઅવદારમાં રમ્યોપમ્યો
 હોય તો તે ગિનશાસનનો દુરમન છે. પણ દિતેયુ નથી. આ સંજ્ઞે
 શબ્દ અજના આચાર્ય પન્થાસોને લાગુ પડે છે. કેમકે લાગમાં જ્યાં

જુઓ ત્યાં તીર્થોના અધ્યક્ષો ચાલી રહ્યા છે. અન્યમંતાવલંબીઓ
 જિન મંદિરોમાં પોતાની મૂર્તિઓને પધરાવી રહ્યા છે. દિનપ્રતિદિને
 જૈનોમાં બેઠારી વધતી જાય છે. જૈનોની સંખ્યા ધટતી જાય છે.
 ખીન-ધર્મવાળાઓ આગળ વધે છે, ત્યાં જૈનો પાછા ફરે છે.
 જૈનોમાં બાળકો ભર્યા વિના ધર્મો ન જડવાથી ખરાબ માર્ગે ચડી-
 ધર્મ બદલ્યા છે. આવી પરિસ્થિતિ જૈનસંઘોની ઘડી રહી છે, છતાં જૈન
 સાધુઓ નવાં નવાં મંદિરો બંધાવી, નવા નવા ઉપાશ્રયો બંધાવી, જિન-
 જરૂરી નવાં નવાં તીર્થો ઉભાં કરી રહ્યા અડધા જે શ્રીમતો છે, તેમના
 પૈસાની ખરબાદી કરાવી રહ્યા છે. એ સિવાય પોતાના માનસત્કારમાં જૈનોનો
 પૈસો વેડી રહ્યા છે. એટલે જૈનોની પાંચમાથી વત્ત માનકાળના સાધુઓ
 કરી રહ્યા છે. મંદિરો, ઉપાશ્રયો અને નવાં તીર્થોના બોળ જૈનો ઉપર
 લાદી રહ્યા છે. પરંતુ જૈનોનાં ભણાં માટે કે ઉદ્યોગ માટે જૈન સાધુઓ
 કંઈ પણ કરતા નથી. એટલે આડકતરી રીતે એ જૈનશાસનનાં
 વૈરી છે. જૈનશાસનનો ઉદ્દય, જૈનોની શક્તિ, જૈનશાસનની જાળો જાલી
 માટે કોણને ચિંતા છે? માટે યશોવિજયજી મહારાજના સબ્બો વત્ત માન-
 કાળના જૈન સાધુઓને અદ્ધરશઃ લાગુ પડે છે. તેમાં આ આચાર્યોનો
 તો સારડો શાદી નીકળ્યો છે. તેનો એવા જૈનસંઘોને પણ લાગુ
 પડ્યો છે. એટલે હાલ તો ભરદ્વજે વહાણ છે.

અંધ શ્રદ્ધા (અંધ વિશ્વાસ)

મનુષ્યને ધણા જૂનાકાળમાં જ્યારે કેળવણીનો અભાવ હતો. આખા ગામમાં એકાદ મનુષ્ય સામાન્ય બનેલો મળી શકતો હતો, તે કાળમાં કેટલીક અસૌકીક વાતોનો પ્રચાર એટલો બધો ચાલેલો કે જેથી મનુષ્યના હૃદયમાં એ વાતોનો વિશ્વાસ એટલો બધો સુદૃઢ થઈ ગયેલો કે એને માટે વિચાર કરવાનો કે સત્યાસત્યનો વિવેક કરવાનો માણસના મનમાં અવકાશ રહ્યો ન હતો. શુદ્ધિની મંદતાના કારણે એ સમયમાં એવી દાદાનિક અસૌકીક વાતો સમજવાનું સામાન્ય મનુષ્ય હૃદયમાં ન હતું; એ ચિત્ર વિચિત્ર વાતોની કલ્પનાસંદિ દ્વારા મનુષ્ય પોતે સંતોષમાનતો હતો.

એવી ધણી વાતો સંસ્કારવાળા અને કેળવણીવાળા જમાનામાં મનુષ્યના હૃદયમાં વારસા તરીકે હજુ પણ એ પ્રાચીન સંસ્કારથી રહી ગયેલી છે, શુદ્ધિના વિકાસનો જમાનો હોવા છતાં પ્રાચીનતાની અલૌકિક વાતોના મોહનો વિવેક કરવાનું આવશ્યક હજુ પણ મનુષ્ય-શુદ્ધિમાં ધરધાલી બેઠું છે. તેથી બીરુતા આદિ અનેક કારણોને લઈને અધેશદ્વા પૂર્ણ વિજય પામી રહી છે. એટલું જ નહિ પણ એ અધેશદ્વાને સુરક્ષિત રાખવા શુદ્ધિનો ગેરઉપયોગ થઈ રહ્યો છે, તે ત્યાં સુધી કે જેમ એક રાજા પોતાના પ્રધાનને કહે કે, તમે પ્રધાન ખરા પણ તમારે મને કોઈ જાતનો મત આપવો નહિ, હું જેમ કહું તેમ તમારે કર્યા કરવું. આવા રાજા પાસે પ્રધાનનું અસ્તિત્વ જેમ નકામું છે તેમ શુદ્ધિવાન મનુષ્યો અધેશદ્વાથી પોતાની શુદ્ધિની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરે છે, અને વારસામાં ચાલી આવતી વિશ્વાસની વાસનાઓનો ગુલામ બની બેસે છે, તેને લઈને મોટા મોટા શાસ્ત્ર-નિર્માતા અને શાસ્ત્રોના ચાતા એ અધેશદ્વાસની ભાજ તોડી શકતા નથી, એટલું જ નહિ પણ કેટલાક નિર્ભય મનના વિદ્વાનો પણ નત-મરતકે અલૌકિક ચમત્કારોની વાતો-સ્વીકારી રહ્યા છે.

પૂર્વકાળમાં તપ તથા ક્રિયાઓ દ્વારા આધ્યાત્મિકશક્તિઓ આત્મામાં ઉત્પન્ન થતી હતી, જેનો પ્રભાવ અલૌકિક દેખાતો હતો. એ શક્તિઓ દ્વારા યુગ-યુગની ઘટનાઓ બળથી ચકાતી, તેમ જ સપ્રભાણ બતાવી શકાતી હતી. આથી લોકો સન્માર્ગે વળતા, અહિંસા-ધર્મનો પ્રચાર પણ એ સિદ્ધિઓ દ્વારા જ જૈનગુરુઓએ કરેલો, ક્ષત્રિય રાજાઓને અને જનસમાજને એ આધ્યાત્મિકશક્તિ દ્વારા જ અહિંસાધર્મના પ્રતિપાલક બનાવેલા એટલે આવી આધ્યાત્મિક

શક્તિઓને અલૌકિક શક્તિઓ કહીએ તો તે અનુચિત નથી. કેમકે અમાની મનુષ્યોને એકલી જ્ઞાનચર્ચા દ્વારા જે ઉપકાર ન થઈ શકે તે તે શક્તિઓ દ્વારા થઈ શકે છે. વીર પરમાત્માએ શુદ્ધ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું, છતાં પણ એમના અતિશય સમવસરજ્ઞાનિક લોકોને જેટલાં આકર્ષક થતાં હતાં, તેટલું કેવળજ્ઞાન આકર્ષક થતું નહોતું. એ સિદ્ધિઓ અને અલૌકિક ચમત્કારો આધ્યાત્મિક શક્તિઓ દ્વારા જોએ પ્રાપ્ત કર્યા હતાં તેઓએ તેના ઉપયોગ જનકભ્યાસને અર્થે કર્યો હતો. બધાકે જનકભ્યાસને અર્થે થયો હતો. પાછળથી એ શક્તિઓની વાતો કરનારાઓ અલ્પજ્ઞોએ મનુષ્યનાં હૃદય ઉપર જે અસર કરી છે, તે અસરનું પરિણામ અંધશ્રદ્ધામાં પરિણમ્યું છે. નિર્ધનો ધન મેળવી આપવાની વાતો કરે, રામાત્ બીજાને નિરાગી, બનાવવાની વાતો કરે, એ જેટલે અંશે નિરુપયોગી અસલ છે, તેટલે જ અંશે શક્તિવિહીનો શક્તિની અલૌકિક વાતો કરી લોકોને અંધશ્રદ્ધાનું બનાવે છે. આમાં જેટલાક શુદ્ધિવાનો પણ હેતુાર્થ જાય છે. એવી અંધશ્રદ્ધા નુકસાન કરતી છે, એ જ અમારું વકતવ્ય છે. માતા કહીયા કરતાં બાળકને કહે કે 'જો બાવો આવ્યો ! રો માં, નહિતર પકડી જશે !' આ બપથી બાળક રહતું બંધ થાય છે, છતાં બાવાનું અસ્તિત્વ હોતું નથી. આના અસ્તિત્વ વિનાના ચમત્કારોની વાતોથી લાલચની કે બપની તરતમાં બંધે શુદ્ધિહીનો ઉપર અસર કરે પણ તેનું પરિણામ સારું નથી. સામાન્ય સદુપયોગ બંધે દેખાતો હોય પણ તેના ઉપરથી જેટલો લાભ છે, તેના કરતાં સોગલું નુકસાન છે.

વચ્ચા કાળમાં જૈનાચાર્યોએ ચમત્કારોથી ધર્મનો પ્રચાર કર્યો. કોઈ રાજકુમારને નીરાગી બનાવ્યો, કોઈને લક્ષ્મીવાન બનાવ્યા, એથી

લોકો તેમના અનુયાયી બન્યા. પણ તે અધર્મજ્ઞાને લઈને, જૈનધર્મનો સ્વરૂપ સમજીને નહિ. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે બીજા ધર્મોયોગીઓમાં અધિક ચમત્કારો દેખ્યા એટલે જૈનધર્મનો ત્યાગ કરી, તે ધર્મમાં દાખલ થયા. આવી રીતે ધર્મવૃદ્ધિ એ તરત ઉપયોગી લાગતી હોય પણ પરિણામે નિરુપયોગી છે.

હેમચંદ્રાચાર્ય અને કુમારપાળના સંબંધમાં એવા જ પ્રસંગો ઉપરિચિત થયા છે, પરિમાળકે જ્યારે કુમારપાળને એની સાત પેઢી બતાવી, જૈનધર્મથી ચલિત કર્યો, ત્યારે હેમચંદ્રાચાર્યે એકવીસ પેઢી બતાવી ખાતિમાં નાંખ્યો. પરિણામે એ બધું ખાટું છે, એ દેવી-શક્તિથી બતાવવામાં આવે છે, વસ્તુતઃ સત્ય નથી, એમ જ્યારે હેમચંદ્રાચાર્યે કુમારપાળને સમજાવ્યો ત્યારે જ કુમારપાળમાં સાચી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ. એટલે સમજણપૂર્વકની જ શ્રદ્ધા તે જ લાંબા કાળ સુધી ટકી શકે છે. પણ ચમત્કારો બતાવી પોતા તરફ આકર્ષણ કરી, પોતાના બનાવવાની જે કોશિશ કરવામાં આવે છે, તે શ્રદ્ધા નથી, પણ અધર્મશ્રદ્ધા અધર્મવિશ્વાસ છે. એવો અધર્મવિશ્વાસ માનવજાતને નુકશાનકર્તા છે.

આર્યાવર્તમાં ધાર્મિક ઝગડાઓ અને ખૂનામરડીને ચાલી હોય, અગર ચાલતી હોય તો તે અધર્મજ્ઞાને જ આભારી છે. ખરી વાત તો એ છે કે, ચમત્કારોથી ધર્મનો પ્રચાર થયો એના કરતાં ધર્મનો નાશ વધારે થયો છે. સમ્રાટ અશોક ચમત્કારને ધિક્કારતો હતો તેણે બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર જે કર્યો તે ઉત્તમ સત્પ્રવૃત્તિને લઈને કર્યો છે. હજારો સિદ્ધાસેઓ વાંચતાં સમજાય છે કે, દાન, પ્રવૃત્તિ અને પ્રજાસંરક્ષણના ચુલોથી જ અશોકે

પોતાનો ધર્મ દીધાઓ છે. પાછળથી જ્યારે બૌદ્ધોમાં તાત્ત્વિક વિદ્યાનું જોર વધ્યું અને ધર્મની, મંદિરોની, તેમજ લિલ્લુઓની રક્ષા તંત્ર-વિદ્યાથી માનવાની શરૂઆત થઈ, ત્યારથી શુદ્ધિહીનતા, અકર્મણ્યતા પ્રાપ્ત થઈ. મુસલમાનોએ મૂર્તિઓનો નાશ કર્યો ત્યારે એ વિદ્યા કંઈ કામ ન આવી.

દરેક મનુષ્ય શરૂઆતથીજ તત્ત્વજ્ઞાનનો શાતા બની શકે તો નથી. પરંતુ પ્રેમ, દયા, સેવા એ જ પ્રેમના અંગ છે, તેને દરેક માણસ સ્વીકારી શકે છે. અને ધીમે ધીમે તે તત્ત્વજ્ઞતા પણ બની શકે છે. વર્તમાનકાળમાં ક્રિશ્ચિયનોએ મનુષ્યની સેવા સ્વીકારી તે દ્વારા પોતાના ધર્મનો પ્રચાર એટલે બધો કર્યો છે કે તે આપણે નજરે જોઈ રહ્યા છીએ. ૧૭મી હાલના વિદ્યાને ચમત્કાર માનને ધૂળ બેગા કરી દીધા છે. ખરો ચમત્કાર તો એ છે કે, જેના પરિણામે કાશ્મીરની સિદ્ધિ થાય, એટલે ઉદ્યોગ એ ઉંચામાં ઉંચો ચમત્કાર છે કે, જેથી મનુષ્ય પોતે પોતાનું શાંતિથી ગુજરાન કરી શકે છે. કેટલાક મૂર્ખોએ ખરો ઉદ્યોગને બૂલી જઈ 'જેશીઓના ધરના પગથીઆ ધસે છે, અને તેઓને પૂછીને શ્રીમંત બનવાની આશા રાખે છે. એ ઉદ્યોગમાં શ્રદ્ધા નહિ રાખનારા જ્યોતિષ પાછળ અંધ બનેલા પોતાની જિંદગી જરૂર આઢ કરે છે. મોટા શહેરોમાં જ્યાં જોશું ત્યાં બિવિધવેતાઓનાં પાટીયાં લટકે છે, અને સેંકડો માણસોના પૈસા ધૂને છે. એજ બતાવી આપે છે કે આર્ષાવર્તવાસીઓમાંથી અંધવિશ્વાસ, અધેશ્રદ્ધા હજી ગમેલ નથી.

આધ્યાત્મિક શક્તિઓ સિવાયના ચમત્કારો એ અજ્ઞાનના છે. આધ્યાત્મિક શક્તિઓ પણ ઉત્તમ સંયમ રૂપરૂપનું હોય છે. બુદ્ધ,

અવિધ્ય, જ્ઞાન, વિજ્ઞાન એ શક્તિઓદ્ધાર પ્રાપ્ત થાય છે. વૈષ્ણવે નોંધી જ્ઞાન હોવાથી નાહીદ્ધારા અંદરના રોગની પરીક્ષા જેમ કરી શકે છે તેમ જ્ઞાની પુરુષો જ્ઞાનદ્ધારા પ્રાણીઓના જૂત, અવિધ્ય, વર્તમાન કર્મ શકતા હતા. સોફો બલે એને ચમત્કાર માને, પણ વસ્તુતઃ તે ચમત્કાર ન હતા. એતો જ્ઞાનથી વસ્તુસ્વરૂપનું નિરૂપણ હતું, માટે શ્રી મહાવીર પરમાત્મા વગેરે મહાપુરુષોએ સોફોને સન્માન આપી, તે ધર્મનો પ્રચાર કર્યો તે તેમના જ્ઞાનદ્ધારા તેમજ વિચારશીલતા, સત્પ્રિયતા, સદાચાર, અને ત્યાગાદિ સદ્ગુણોને લઈને કર્યો છે.

વર્તમાનકાળમાં મહાત્મા ગાંધીજી જે દેશસેવા કરી રહ્યા છે, એ સોફોને સત્પ્રમાણ આપી રહ્યા છે, તેની જાણ જે સોફો ઉપર પડી રહી છે, તે પણ મહાત્મા ગાંધીજીની સત્પ્રિયતા, સહનશીલતા, અને ત્યાગનું ફળ છે. છતાં મૂર્ખસોફો ગાંધીજીના નામથી પણ કેટલીક ચમત્કારોની વાતો કરી રહ્યા છે. ઇતિહાસમાં આજ સુધી જે જે સામાજિક કે ધાર્મિક ક્રાંતિ થઈ છે, તે મહાન પુરુષોના બુદ્ધિબળ અને દ્યોગશીલતાને આભારી છે. કમાલપાશાએ ચમત્કારો વિના પુર્ણિતો ઉદ્ધાર કર્યો. વોશીંગ્ટનને અમેરીકાને સ્વતંત્ર બનાવ્યું. મુસોલીની અને હિટલરે જે પોતાના દેશને તૈયાર કર્યા, એ પણ ચમત્કારો વિના. માટે ચમત્કારો ઉપર અંધશ્રદ્ધા રાખી બેસી રહેવું, એ નરી મૂર્ખતા છે. જ્યાં જોઈએ છીએ ત્યાં તીર્થસ્થાનો પર ગામડાંપે દેવદેવીઓની સ્થાપના કરી, અજ્ઞાની મનુષ્યોએ માની લીધું કે, અમારા તીર્થની, અમારા ગામની રક્ષા અમારા આ દેવદેવીઓ કરી રહ્યાં છે. તેથી પોતે નિરધોગી બની પોતાનું કર્તવ્ય ભૂલી ગયા છે. જ્યારે જ્યારે તીર્થો ઉપર બીજાઓનું આક્રમણ થાય છે, ત્યારે ત્યારે સરકાર માથાપની

જોડોનો આશ્રય શોધવો પડે છે, અને વકીલ પારી-
 રાણેવું પડે છે. ગામ બારવટીઆ લૂંટી જાય, છતાં ગામ
 સરેલા મદાધારી વજન હાંધે બોલતા નથી. આ સ્થિતિ
 ને એટલું જ કે આપણે મોતે એકાંત દેવદેવીઓ ઉપર શ્રદ્ધા
 બ્રહ્મ સ્થાપીએ. દેવદેવીઓનું અસ્તિત્વ નથી એમ અમો
 દેવદેવીઓ છે, પણ તેથી આપણે કર્તવ્યચિહ્ન બની જવું
 યોગ્ય છે. આપણા ચોખ્ખા હોય તેમ માની લેવું એ જ
 નીતિ છે. અમો એ જ કહેવા માંગીએ છીએ કે, તમો દરેક
 શ્રદ્ધા રાખો પરંતુ અધેશ્રદ્ધાશુ બની તમો તમારા કર્ત-
 વ્ય નહોતો.

કર મહારાજોનાં દર્શનપૂજનમાં પણ એ જ મૂખ્યકારણ છે
 કે અમોને તારણે, આપણે અપ્રમાણિકપણું સેવીએ, કુ-
 સંસ્કારના અનેક પાપારંભ કરીએ પણ પ્રભુનું પૂજન
 તો પ્રભુ એક દિવસ તારણે એ અધેશ્રદ્ધા પણ આપણને
 બતાવે છે. પ્રભુએ જે સન્માન બતાવ્યો છે, પ્રભુએ જે
 વીર્યવૃત્તિ છે, તે પંથે તમે ચાલો તો તમે તારણો, પ્રભુના
 નામ એટલો માત્ર તેમના ઉપકારનું સ્મરણ છે. તેમણે બતાવેલ
 જ આપણને તારનારા છે. માટે દરેક કર્તવ્યશીલ બનવું
 કલ્પી શકાય ઉચ્ચ વિનય નિરપેક્ષગી છે, માટે શ્રદ્ધાશુ બનો.
 કાલે દરવાથી અવરણ હું આ રજની પ્રાપ્તિ કરીશ એવી
 પ્રાર્થના એ શ્રદ્ધા ઉપયોગી છે. પણ અધેશ્રદ્ધા ઉપયોગી નથી.
 પણ જ્ઞાનપૂર્વક હોવો જોઈએ, નહિ તો એક માતાએ
 તે કલ્પ કે 'બેટા ! ધરમાં બેઠાં બેઠાં હું શું કરીશ ? બન-

રૂમાં જ, અને કાંઈ મહેનત કર. ' હોકરાએ તુરત જ માતાની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરી બજારમાં આ હેડાથી એ હેડા સુધી અને એ હેડાથી આ હેડા સુધી ખૂબ ફરવા માંડ્યો. એ પણ અધુરું લાભ્યું. એટલે એક ઠેકાણે જઈ ખૂબ ઢંક પીધ્યા, બેઠક કરી હેવટ ખૂબ ધાકી દેર આવ્યો અને માતાને કશું કે માથું આજતો ખૂબ પરિશ્રમ કરી ધાકી ગયો છું. માતાએ જ્યારે પરિશ્રમની હકીકત પૂછી ત્યારે કશું કે મૂખ આવો પરિશ્રમ ફજદાતા નથી, પણ તું સમજણપૂર્વક કાંઈ-પણ દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ થાય એવી મહેનત મળુરી કર. માતાએ તેની વિગત તેને ખૂબ સમજાવી, એટલે પુત્ર તે પછી સમજણપૂર્વક પરિશ્રમ કરી શટલા ભેગો થયો. એમ ક્રિયા પણ સમજણપૂર્વકની હોવી જોઈએ. તેથી જ કશું કે કે પહેલું જ્ઞાન અને પછી ક્રિયા

હાલમાં કેટલાકો હેઠું કારણ સમજ્યા વિના તપ કરે છે. ક્રિયા કરે છે અને માત્ર શ્રદ્ધા રાખે છે કે આથી મારું કલ્યાણ થશે. તો આવી ક્રિયા એ પેલા હોકરા જેવી ક્રિયા છે. એનું નામ પણ અધશ્રદ્ધા જ છે. આ અધશ્રદ્ધા માત્ર મૂઢરોમાં છે, એમ નથી પણ ત્યાગીઓમાં પણ આ અધશ્રદ્ધાએ ધર ધામ્યું છે.

પતિપત્ની સંબંધ

(૧)

ખાનુ પીવું જેમ મનુષ્યનું આવશ્યકીય કાર્ય છે, તેમ દંપતી-સંબંધ પણ આવશ્યક છે. દાંપત્ય જીવનમાં સ્વર્ગ અને નરક એટલે સુખ અને દુઃખ બન્ને રહેલાં છે, સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્ને સ્વતંત્ર છે, પરંતુ એ બન્ને બિલકુલ સ્વતંત્ર રહેવા ચાહે તો પણ સ્વતંત્ર રહી શકતાં નથી. એક બીજામાં એવી જાતની એક અપૂર્ણતા છે કે, બન્ને સાથે મળીને રહી શકે છે. બન્નેનું દેત એકત્વ બની જાય છે, એ બન્નેના જીવનની આશ્ચર્યજનક ઘટના છે, તે આજની નથી પણ પૂર્વકાળથી ચાલી આવે છે.

પશુઓમાં દંપતી સંબંધની કોઈ જાતની કિમ્મત નથી. કેમકે એમનું જીવન એટલું બધું ઉતરવું છે કે તેઓ એક બીજાનાં ઉપકારક બની શકતાં નથી. મનુષ્યમાં બુદ્ધિ અને વિચારબુદ્ધિ હોવાથી મનુષ્યોએ સામાજિક રચના ઉભી કરી છે. તેથી પુરુષ સ્ત્રીના કાર્યમાં

અને સ્ત્રી પુરુષના કાર્યમાં પૂર્ણ સહયોગ સાધતાં બે શરીર છતાં એક પ્રાણ બની પૂર્ણ સુખનો અનુભવ કરે છે. વળી દાંપતીપ્રેમ જીવનનું અનિવાર્ય અને આવશ્યક ફળ સંતાન છે. આ રીતે મનુષ્યમાં સ્ત્રી પુરુષનો સંબંધ અનુપમ હોવાથી સ્વર્ગની સૃષ્ટિ ઉભી કરે છે. એ સુખ પણ નિષ્કંટક નથી. કેમકે દાંપત્યજીવનરૂપી સ્વર્ગમાં સ્વાર્થરૂપી દાનવ દાખલ થઈ એક બીજા વચ્ચે સુખમાં અંતરાય પાડે છે.

કેટલાકો વર્તમાનકાળના વાતાવરણમાં ઉછરેલા એમ માને છે કે જેવી પશુઓમાં સ્વતંત્રતા છે, તેવી સ્વતંત્રતા સ્ત્રી પુરુષમાં શા માટે ન હોવી જોઈએ? વિવાહ કરી એક બીજાએ એક બીજાના શુદ્ધામ શા માટે બનવું જોઈએ? ભાઈ સુધી એક બીજાનો મેળ મળે ત્યાં સુધી રહેવું, અને પછી એક બીજાએ સ્વતંત્ર થઈ જવું. સ્ત્રીએ પુરુષની સ્વતંત્રતાને આડે ન આવવું, તેમ પુરુષે સ્ત્રીની સ્વતંત્રતાને આડે ન આવવું જોઈએ. પુરુષ જેમ વેપાર વગેરે કરે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ બાલ્ય બચ્ચાર સેવી ધનોપાજ્ઞની પ્રવૃત્તિ શા માટે ન કરે? એક બીજાએ એક બીજા સાથે સિદ્ધિચાર જાળવવો. માત્ર આવા વિચારો નથી રહ્યા, પણ અમલમાં મુકવાની શરૂઆત પણ થઈ ચૂકી છે. આ વિચારોની વાસ્તવિકતા અવાસ્તવિકતા વિચારીએ.

દાંપત્ય સંબંધમાં શુદ્ધામી માનવી એ જ પ્રથમ તો જૂલ છે. કેમકે દાંપત્ય સંબંધને જો શુદ્ધામી માનશો તો સહયોગને પણ શુદ્ધામી માનવી પડશે. કેમકે સહયોગના બંધનમાં રહેવું અને ઉત્તમ નિયમો પાળવા એ શુદ્ધામી નથી? કાલે તો કોઈ કહેશે કે પ્રમાણિકપણે રહેવું એ પણ શુદ્ધામી છે. સત્યને સ્વીકારવું એ પણ શુદ્ધામી છે,

આવી ગુલામી જો માનવામાં આવશે તો નરકના દુઃખમાં અને મનુષ્યના દુઃખમાં કોઈ પણ ફેર નહિ રહે. માટે દાંપત્ય બંધન એ સહયોગ છે, પ્રેમ છે. એક બીજા સહાય સહાયક બાવે સાથે રહે છે એ ગુલામી નથી, પણ આનંદ છે, શાંતિ છે. વિવાહ નષ્ટ કરવાથી સંતાનનો બોજો સ્ત્રી ઉપર એટલો બધો વધી જશે કે તે સ્ત્રી સહન કરી શકશે નહિ. પરિણામે સંતાનનો નાશ થશે. આદ્યજાતિમાં આવા સંતાનો મૂકવાથી માનુષ્યનો નાશ થાય છે. માટે સ્ત્રી પુરુષ બંને જો વિવાહ સંબંધથી જોડાએલા હોય, તો સંતાનનો બોજો બંને ઉપાડી શકે. એ સિવાય મનુષ્ય કે મનુષ્યની શક્તિ કામવાસના તૃપ્ત કરવા માટે જ જો હોય તો ધડીએ ધડીએ નરકની મંથ આવશે.

બીજી વાત એ પણ છે કે વિવાહ સંબંધના અભાવે કૌટુંબિક શ્રવન નષ્ટ થઈ જશે, અને તેના અભાવે રોમાલિકના પ્રસંગે કોઈ સાચો સાથી ન મળવાથી મનુષ્યને શારીરિક અને માનસિક જે કષ્ટ ભોગવવા પડશે, તેની કલ્પનાથી પણ હલકા કંપી ઉઠે છે. કોઈ કહેશે કે, ધરપીતાલોમાં બધું થઈ શકશે પણ જ્યારે દુનિયાના મનુષ્ય માત્રમાંથી કૌટુંબિક વ્યવહાર નષ્ટ થઈ જશે ત્યારે, ચોમાસામાં જેમ અગતીઆ ઉત્તરાર્ધ નીકળે છે, તેમ અશરણ, નિરાધાર, રોગી એટલા બધા ઉત્તરાર્ધ નીકળશે કે, ધરપીતાલોમાં જન્મ્યા નહિ રહે અને ડોક્ટરો તો આ પોકારશે. માટે કૌટુંબિક ભાવનામાં પ્રેમ રહેલો છે. તે પ્રેમથી રોગીની અર્ધાં જિભારી દૂર થઈ જાય છે, અને રાતદિવસ કુટુંબી પોતાના કૌટુંબિક દર્દી-રોગીને વીંટીને બેસી રહે છે. દરેક પોતે તેની સંભાળ લેવામાં આવે છે. એ સુખ દાંપત્યવિવહ વિના કદી મળવાનું નથી.

કેટલાકો વિવાહ સંબંધ સ્વીકારી છૂટાછેડા સ્વીકારે છે. એ વાત પણ ઉત્તમ પ્રકારની નથી. પહેલાંથી જ સ્ત્રી છૂટાછેડાની માન્યતા ધુસી ગઈ હોય, ત્યાં એક બીજા વચ્ચે ખરો પ્રેમ જન્મતો જ નથી. એટલે એનો સંસાર અમુક રખાસત વેરમાઓ કરતાં વિશેષ નથી.

સ્ત્રીને જે સમાનકક્ષ આપવાની વાતો કરે છે, કે સ્ત્રી પુરુષ બને એ એક બીજાની સમાનતા જાગવતી, જેમકે સ્ત્રી બહાર જાય તો તે ક્યાં જઈશું તે પતિને કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. તેમ પતિ બહાર જાય તો તે સ્ત્રીને કહેવાની કાંઈ જરૂર નથી. આવી સ્વતંત્રતાથી એક બીજા પોતાની ખ્યાનમી બિના છુપાવવાની કોશીશ કરશે. એક બીજાની હિંમતથી ઉપર એક બીજા નમર નાંખતાં ચીખશે. તેથી એક બીજામાં અવિશ્વાસ વધશે. પ્રેમ ઘટશે અને હાંપત્યસુખ નષ્ટ થશે.

હવે સ્ત્રીઓને પુરુષની મારફત ધનોપાજ્ઞની સ્વતંત્રતા સોંપવામાં આવે તો તેમાં અડચણ નથી, પણ કોઈ રાજકીય કે સામાજિક બાધા ન આવવી જોઈએ. વળી ગૃહસ્થ જીવનના વિભાગ તો અવશ્ય હોવા જોઈએ. બન્નેને એક સરખા કાર્યમાં લગાડવાથી પૂરકતા નહિ રહે. કારણકે સ્ત્રી પુરુષમાં જે એકતા છે, તેનું કારણ એ જ છે કે પુરુષની અપૂર્ણતાને સ્ત્રી પૂરી કરે છે, અને સ્ત્રીની અપૂર્ણતાને પુરુષ પૂરી કરે છે. જાતિભેદ કેટલાક કામ જ એવાં છે કે, જે કામ પુરુષને માટે કઠણ છે, તે કામ સ્ત્રી સહેલાઈથી કરી શકે છે. એવી જ રીતે જે કામ સ્ત્રી માટે કઠણ છે, તે કામ પુરુષ કરી શકે છે. પુરુષના કામમાં સહાયક થાય છે, અને સ્ત્રીના કામમાં પુરુષ સહાયક થાય છે. જે સમાનતાની જરૂર છે તેને કોઈ અર્થગુણ નથી કે પતિની

સંપત્તિ ઉપર ઈર્ષ્યા હોવો જોઈએ. પતિ જે કમાય તેના અંધો દિરસો પત્નીના નામ ઉપર રહેવો જોઈએ. જેમ પુત્રો મિત્રતમાં બાબીદાર ગણાય છે, તેમ ઈર્ષ્યાને પણ બાબીદાર ગણવી જોઈએ. એ સમાનહૃદયને અમો સ્વીકારીએ છીએ.

પુરુષની દાસી ઈ જેમ બને છે, તેમ પુરુષ પણ ઈર્ષ્યા દાસ બને છે, એ ખરી રીતે દાસત્વ નથી પણ એ પ્રેમની લીલા છે. એ સ્વતંત્રતાની અપેક્ષાએ બહુ દિશ્મતી છે.

સિદ્ધાચારના નિયમો મુજબ ઈ પુરુષમાં વિષમતાના નિયમો સ્વીકારવા એ અમોને ઠીક લાગતા નથી. નિયમોમાં સમાનતા જોઈએ. કોટુંબિકોમાં આદરસત્કારની અપેક્ષા કરતાં પ્રેમ અધિક જોઈએ. ઈર્ષ્યા કાર્યક્ષેત્ર ધરે છે અને પુરુષનું કાર્યક્ષેત્ર બહારનું કર્તવ્ય છે. ઈર્ષ્યા ધરકાર્યમાં ખૂબ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ અને પુરુષે બહારના કર્તવ્યમાં ખૂબ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. તેવી જ રીતે પુરુષનાં કર્તવ્યમાં ઈર્ષ્યા બાંધીદાર થવું જોઈએ. જેમ ધરે મહેમાન આવે તો તેમનું આગતસ્વાગત પતિની ગેરહાજરીમાં ઈર્ષ્યા ઉત્તમ પ્રકારે બજાવવું જોઈએ કે, જેથી પતિની આગરમાં બાબી ન આવે, એમ પુરુષે પણ સ્ત્રીનાં સરીરે કાંઈજાતની અડચણના પ્રસંગે ધરકાર્ય એટલી સહાયથી ઉઠવી લેવું જોઈએ કે, જેથી ઈર્ષ્યા શાંતિ અને સંતોષ બને મળે. એકબીજાનાં કર્તવ્યમાં અહંકાર અથવાતો અકર્તવ્યતાનો પ્રજા ઉઠવો ન જોઈએ. એક જ વાત દાંપત્યપ્રેમમાં હોવી જોઈએ કે એક બીજાને એક બીજાથી અધિક આરામ કેમ મળે; એક બીજા એક બીજાથી આનંદમાં કેમ રહે; એક બીજાનાં હૃદયમાં એક બીજા તરફ મૃદુતા

કેમ દેખાય. જસ, આટલું જો સમજાયતો દાંપત્યપ્રેમ જેવું સુખ સંસારમાં નથી.

હું એકલો આવ્યો છું, એકલો જવાનો છું, સાથે કંઈ લઈને આવ્યો નથી. અને સાથે કંઈ લઈને જવાનો નથી. જન્મતમાં સૌ સ્વાર્થનાં સર્ગા છે. આવી માન્યતા રાખવી અને વહેવારમાં રહેવું. એથી નથી તો બ્યવહાર સચવાતો અને નથી પોતાની ભાવના કામ આવતી. સંસારમાં રહેનારાને ઉપરોક્તભાવના દાંપત્ય શ્રવન અને સંસારબ્યવહાર સુખમય બનાવી શકતી નથી, એથી અતોચ્છદ્ય તતોચ્છદ્ય થાય છે. માટે મનુષ્યમાત્રનું કર્તવ્ય છે કે વર્તમાનકાળમાં જો કર્તવ્ય આપણા આગળ ઉપરિચિત થએલ હોય તેને વિષમય ન બનાવવું. એથી તો બાવાના બંને જમકયા જેવી દશા થાય છે.

કેટલાકો જાણે એમ માનતા હોય કે, સંસારમાં વિરક્તાવૃત્તિ રાખવાથી કર્મબંધન ઓછાં થાય છે. એ વાત જાણે સારી હોય, પણ બ્યવહાર તો નજ મણી શકાય સખ્ત તરસ લાગી હોય અને પાણી મળ્યું હોય, છતાં આનંદ ન આવે એ ન માની શકાય એવી વાત છે. કુધા લાગી હોય અને જમવાને બોજન મળે છતાં વિરક્તતા દાખવવી એ ગળે ઉતરે તેમ નથી. માટે વિરક્તતાવૃત્તિને બદલે યાનવૃત્તિ સ્વીકારવામાં આવે તો પ્રત્યયાય ન નડે, એમ અનુભવીઓનું માનવું છે અને આ બધું અનુભવથી જ સમજાય તેમ છે.

પતિપત્ની સંબંધ

(૨)

પતિપત્ની સંબંધી આ પહેલાના અંકમાં એક લેખ અમે આપી ગયા છીએ. બાકીની કેટલીક જરૂર પડતી હકીકત આ લેખમાં આપીએ છીએ.

પરંપરા પહેલાં સુવક અને સુવતીઓના ઠાનમાં કૌટુંબીઓ જે એક જાતનું વિષ રેડે છે, તેનાથી બચવા અમે સુવક અને સુવતીઓને ખાસ લક્ષ્યમણ કરીએ છીએ.

યુવક કે યુવતી જ્યારે યુવાનીમાં પોતાની સ્વતંત્રતા ઉપર પગ
 મૂકે છે, ત્યારે તેઓનામાં એક જાતનો તનમનાટ અને ચંચળતા જોઈ
 કોડુંબિયો યુવકોને કહે છે કે હાથ ને તોફાન કરવું હોય તે કરી લે.
 અમારું કહ્યું છું નહિ માને પણ બાયડી આવશે ત્યારે તને સીધો
 દોર બનાવશે, અને બાયડી આગળ મીમાંની મીનડી જેવો થઈ રહીશ,
 આ શબ્દો, પુરુષમાં અહંકાર જન્મત કરે છે. શું હું સ્ત્રીના તાબામાં
 રહીશ ! સ્ત્રીને તો હું પગની મોજડીની માફક રાખીશ, પુત્રીને પણ
 એવા જ શબ્દો સંભળાવવામાં આવે છે કે તારે ને તોફાન કરવા
 હોય તે કરીલે, અમારી પાસે છું સીધી ચાક્રે તેમ નથી, તને તો
 એવા વર સાથે પરણાવશું કે તને સીધી દોર કરી દેશે, આ શબ્દો
 કન્યામાં વરપ્રત્યેની તિરસ્કારભાવના ઉત્પન્ન કરે છે. બન્નેમાં એક જાતની
 પશુતા જન્મે છે. પરંપરા પછી એક બીજા પોતપોતાના વિચારોમાં
 મુક્તિ મેળવવાથી પ્રથમ પગથીએ પગ મૂકતાં જ માખી છોડે છે. આથી
 પતિપત્નીનું જીવન નીરસ બને છે. મુયોએ બાવા પ્રસન્ન પતિપત્નીમાં
 ન આવે અને શરૂઆતથી જ એક બીજા એક બીજાને પ્રેમથી ચાહતાં
 રીખે તો બીજું વિઘ્ન એ આવે છે કે, વૃદ્ધ માતાઓ અને બહેનો
 વગેરે પુરુષના કાનમાં ઝેર રેડે છે કે ' તારી સ્ત્રી તો આવી છે તેવી છે,
 હિંમત છે, હિંમતુ'બલ છે, સામી બોલે છે, ધરકામમાં ધ્યાન આપતી નથી,
 માટે લાકડાં સ્ત્રીને બહુ માલે ન ચડાવીએ જરા સારી સિખામણુ દેતો
 જા.' આ ઉપરથી કેટલાક માવડીઆ અને કેટલાક ઉતાવળીઆ સ્વભાવના
 પુરુષો સ્ત્રીઓને તિરસ્કારે છે-સિદ્ધા કરે છે. આથી એકબીજા વચ્ચેનો
 પ્રેમ નષ્ટ થાય છે. અને તે જન્મેનો સંસાર કલેશમય બને છે. 'એટલું જ
 નહિ પણ સ્ત્રીના હૃદયમાંથી કોડુંબિકપ્રેમ નષ્ટ થાય છે. અને ઉદયી

તેનાં હૃદયમાં વૈરહિતિ જાગે છે. પતિપત્નીનો પ્રેમ જોઈ કુટુંબે સંતોષ માનવો જોઈએ, અને જો કંઈપણ એકબીજા વચ્ચે ગેરસમજ થતી હોય તો એકબીજાને સમજાવવી એકતા કરી આપવી જોઈએ. નવદંપતીમાં અધિકમાં અધિક પ્રેમની જાગૃતિ થાય એવી સ્વતંત્રતાનો અવકાશ તેઓને આપવો જોઈએ. ફક્ત વડીલ તરીકે એટલો ખ્યાલ રાખવો કે, એમના ઉપર જે કર્તવ્યનો આવશ્યક જોગ છે, તે તેઓ ખૂબી ન જાય. પરંતુ જો વડીલો તેમની સાથે બચ્ચાંની માફક વાતચીત ન હોય તો પોતાની સ્ત્રીથી વિરક્ત થઈ પુરુષ કદાચિત્ દુરાચારી પણ બની જાય છે, તેમ પતિપત્ની વચ્ચે જોડણી વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન કરવાની વડીલો કોશિય કરશે, નેકલી જ કોશિય તેઓ પોતાના અદ્વિત માટે કરે છે એમ માની લેવાનું છે. વડીલોએ તો પુત્રવધુને પોતાની પુત્રી કરતાં પણ અધિક માનવી જોઈએ. કેમકે પુત્રી તો પારકા ઘરની મહેમાન છે; એનું સુખ તમારે જોગવવાનું નથી અને પુત્રવધૂ તો તમારા ઘરની બંધિયની માત્ર છે, બીજી રીતે એમના માખાપને છોડી તમારા ઘરમાં આવી છે. માટે અમુક વખત સુધીની તે તમારી મહેમાન પણ છે, અધિકાર હૃદયને જીતનાર નથી; હૃદયને જીતનાર તો પ્રેમ છે. પરંતુ તે પ્રેમ સાચો દોવો જોઈએ. માટે અપમાન કે તિરસ્કાર ન બતાવનાં વધુ ખાસે વડીલોએ પ્રેમથી કામ લેવું જોઈએ. તુરિ પણ પ્રેમથી સુધારવી જોઈએ. મૂર્ખ સ્ત્રીઓ વડુની નિંદા કરે છે અને વડુ શ્રદ્ધાઓની નિંદા કરે છે. એથી પોતાના કુટુંબની દલકાષ થાય છે. માટે એ સાવચેતી ખૂબ રાખવી જોઈએ.

યુવકોને પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે જે પત્નીને તમે પરવડા છો તે પોતાના માતા, પિતા, સ્વજન આદિને છોડીને તમારે

શરણુ આવી છે, તો તમારે એટલો જાણો પ્રેમ બતાવવો જોઈએ કે, જેથી માતા પિતા વગેરેના વિયોગનું દુઃખ તરત જૂલી જાય. એની યોગ્યતાની પ્રશંસા કરવી. એની રચિત્વનુસાર તમારી રચિ બનાવવી એ તમારું કર્તવ્ય છે, એટલું જ નહિ પણ દાંપત્યસુખને માટે આવશ્યક છે. આટલું ધ્યાન રાખવું કે તમારા પ્રેમના અતિરેકથી તે પ્રમાદી ન બને; પોતાનું કર્તવ્ય ન જૂલી જાય. વડીલોની ઉપેક્ષા અથવા અપમાન ન કરે. એવી જૂલને પણ પ્રેમથી સમજાવી સુધારવી, પરંતુ પત્નીને ગાંધીપ્રદાન કે મારફ્ટ કદી કરવી નહિ. આમ કરવાથી તમારી શક્તિનો નાશ થશે અને અંતિમાં ધીરાર્થ આવશે. તમારું સ્વર્ગીયસુખ મટી નરકદુઃખ તમારી સંમુખ ખડું થશે.

નવપરિણીત સ્ત્રીઓએ પણ સમજવું જોઈએ કે, સસરાના ધરમાં શરૂઆતમાં તમોને બધું નવું નવું લાગશે, પરંતુ તમારે સમજવું કે તમો આ ધરના મહેમાન નથી પણ આ ધરના તમો માલિક છો. ધરની સુખ-શાંતિની જવાબદારી તમારા ઉપર છે. તમો સુલો કે કાલેજોમાં બંધાયેલા હો તો એ બહુતર તો તમારે પરીક્ષા આપવા સુધીનું છે. એ બહુતરનો અલંકાર હવે તમારે રાખવાનો નથી. તમારા માતાપિતાનું ધર ગમે તેટલું વૈભવશાળી હોય પણ તેની સાથે તમારે હવે સંબંધ નથી. તમારે માની લેવું જોઈએ કે મારો પુનર્જન્મ થયો છે. તેથી થોડું બધું સહન કરવું પડે તો તે પ્રેમથી સહન કરી લેવું જોઈએ. પરિ-શ્રમથી દિગ્મત હારવી નહિ. તમારાં ચિકિત્સાનું રૂઝ આગસ નથી. અકર્તવ્યતા નથી, શારીરિક શ્રમથી પોતાનું અપમાન નથી; ઉચ્છૃં-ધરમ કરવામાં મૌરવ છે, સ્વાસ્થ્યની રક્ષા છે, નિશ્ચયપ્રેમ છે. એ

પ્રેમથી અને કર્તવ્યપરાયણતાથી સુદૃઢ શૈલીમાં પણ અમૃતનો સ્વાદ લાવી શકાય છે અને નરકને પણ સ્વર્ગ બનાવી શકાય છે.

દંપતી વચ્ચે કોઈ વાર કલેશ થવાનો પણ સંભવ છે. પરંતુ તે કલેશ એટલો બધો ભયંકર ન થઈ જવો જોઈએ કે જેથી એક બીજાનાં મન ભુદાં પડી જાય. તેમ જ કલેશને લાંબો ન વધવા દેવો. કુંઠ મુદતમાં એક બીજાએ એક બીજાની શક્તિનો અને આવડતનો ઉપયોગ કરી, એક બીજાને મનાવી લેવાં જોઈએ, તે મનાવવામાં લાંછન કે લધુતા નથી પણ ઉલટું ગૌરવ છે, મનાવનારની જીત છે.

કોઈ વખત સ્ત્રીની બૂઝ પણ યાય તો પુરુષે ન્યાયધીશની માફક ન્યાય કરવાનો નથી, પણ પ્રેમપૂર્વક સમજાવતી આપી ફરી આવી બૂઝ ન થાય એટલી ચેતવણી આપવી, આટલું જ બસ છે.

પ્રેમીયુગલના ઝગડાની વાત બહાર ન જવી જોઈએ, એક બીજા વચ્ચે ઝગડો થયો છે, એમ મુખ ઉપરથી, વાણી કે વર્તન ઉપરથી બીજાએ ન સમજી જાય એની ખૂબ કાળજી રાખવી જોઈએ. એટલું જ નહિ પણ એક બીજાનું અદર મન દોષાથી એક બીજાની જમવા જમાવવામાં ખૂબ કાળજી રાખવી જોઈએ, કે જેથી એક બીજાએ રોષમાં નથી આધું કે ઝોાધું આધું. આમ એક બીજા માટે ચિંતા રાખવાથી થએલ ઝગડાઓ મીઠીની માફક એની મેજે પીગળી જાય છે.

પુરુષે પોતાની શક્તિ અને પોતાના જ્ઞાનની શક્તિ, સ્ત્રીની શક્તિ સાથે અને સ્ત્રીના જ્ઞાનની શક્તિ સાથે કદી સરખામણી કરવી નહિ. જરૂરિયાત એક બીજાને લાગે તો તેની પૂરતીનાં પ્રાધનો મેળવી

આપવાં, અમર તો જાતે પરિશ્રમ લઈ પ્રેમથી શીખવવાં. કેટલુંક શિક્ષણ તો વાતોથી પણ આપી શકાય છે.

એક વાત બીજી પણ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે ઘરમાં માઈ પણ ચીજ સ્ત્રીથી જાની રાખવી નહિ. પૈસો ટોકા દર દાગીના જે કંઈ હોય તે સ્ત્રીને સોંપી દેવું. કંઈપણ ખરચ કરવું હોય તો એકબીજાંએ એક બીજાને પૂછીને કરવું. આવી સ્વતંત્રતાથી માઈ જાતની હાનિ નથી. સ્ત્રીઓ પુરુષ કરતાં પરિમિત ખરચ કરવામાં વધારે કુશળ હોય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓમાં દાગીનાની લાલસા હોય છે. પણ તેનું ઉંક કારણ તપાસીએ તો તે કારણ શ્રૃંગારપ્રિયતાનું નથી. પણ સ્ત્રીધન વધારવાની આકાંક્ષાનું છે. એ આકાંક્ષા સ્ત્રીમાં જન્મતા ન થાય એની ખાસ બિવિધ્યને માટે સંભાળ રાખવી એ પુરુષનું કર્તવ્ય છે.

નાટક રીતેમા વગેરે જેવા જવામાં એકબીજાંએ સાથેજ જવું. એકની ઇચ્છા ન હોય તો બીજાંએ પણ પોતાની ઇચ્છા મુકતવી રાખવી, કે જેથી બિવિધ્યમાં એક બીજાથી અવિશ્વાસનું. કે જુદાઇનું કારણ ન રહે, અને એક બીજાનું આરિત્ર નિર્મળ બન્યું રહે. કેટલાક મૂર્ખશીખરો સૌંદર્યમાં મોહિત થઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે વિશ્વાસપાત કરે છે, અને જે સાખા ઉપર પોતે બેઠા છે તેનેજ પોતે કાપે છે. આનંદ એ પ્રેમમાં છે. ઉદ્વિગ્ના સુખમાં નથી. ઉદ્વિગ્નસુખ તો હૃદય-સુખનું માત્ર સહાયક છે. માટે નિશ્ચયપ્રેમ અને સુખદુઃખનું સહયોગી-પણું જે સ્ત્રીમાં મળે છે તે વેરમા કે પરસ્ત્રીમાં કદી મળતું નથી.

સંતાન સુખ એ પણ સંસારની જરૂરી વસ્તુ છે. તેના અભાવે સ્ત્રીને અને કુટુંબને બન્નેને ચિંતા થાય છે, એ ચિંતાનો ભોગ બની

પુરુષે કદી પણ બીજી સ્ત્રી પરણવાની ઉતાવળ કરવી નહિ. સંતાન એ તો એક એવી વસ્તુ છે કે એ કાર્ષ્ણા દ્વાયમાં નથી, માટે આપણે પૂર્વ સંસ્કારને અને પૂર્વ કર્મને માનનારા હોવાથી તે વાત કદી ઉપર ઊડી દેવી.

સ્ત્રીશિક્ષણના સંબંધમાં યોગ્ય કદી દેવાની જરૂર છે. પુરુષ શિક્ષક હોય છે, ઉપદેશક હોય છે વકીલ, બારીસ્ટર, ડોક્ટર પણ હોય છે. એવો પુરુષ પોતપોતાની વિદ્યાનો ઉપયોગ જેમ બીજાઓને માટે કરે છે તેમ સ્ત્રી માટે પણ કરી શકે છે. ફેર માત્ર એટલો જ છે કે સ્ત્રી બાગળ પ્રેમથી વિવિધ નિયમોની ચર્ચા કરવાથી સ્ત્રીને ધણું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અને શિક્ષિત પતિની પત્ની પણ શિક્ષિતા બની શકે છે. ધારો કે તેવી સમજણ સ્ત્રીમાં ઓછી હોય તો સ્ત્રી સભ્ય અને સુસંસ્કૃતિવાળી બને, એટલે તો ખોસ ખ્યાલ રાખવો જોઈએ. બીજી સુશિક્ષિત સ્ત્રીઓને જોઈ આપણી અશિક્ષિત સ્ત્રી તરફ ધૃત્વ કરવાથી હિંસાપ્રેમ ઉપર તે પ્રકારનાં કરે છે. દુનિયાને સમજાવવાનો હવે કરનારા ગામડાના ગામડીઆઓને પણ સભ્ય બનાવવા હવે હવે સુધારકો પોતાના ઘરમાં પોતાની સ્ત્રીને ને સુધારી શકે તો તે માત્ર સુધારાની વાતો કરનારા જ છે. વળી અશિક્ષિત સ્ત્રી સુશિક્ષિત પતિને નિરુપયોગી એમ પણ માનવાનું નથી, એ અનેક દાખલાઓમાંથી માર્કાત્માં ગાંધીજી અને તેમના પત્ની કસ્તુરબાનો દાખલો જુઓ કે જે અશિક્ષિત છતાં સભ્ય અને સંસ્કારવાળાં હોવાથી પતિને સંદાયક બની છે. ગુજરાતના કવિ સમ્રાટ નાનાલાલના પત્ની માણેકબાઈ અશિક્ષિત છતાં પણ પતિ સેવા પ્રગણ્ય છે.

ધર્મના નામે અંધ:પંતન.

ધર્મશબ્દ એટલો બધો સેધામધ પડ્યો છે કે, જ્યાં હેય જ્યાં મનુષ્ય બધા મંત્રદાય કે જ્યાં દર્શન ધર્મના જહાના હેઠલ પોતે પોતાને ધર્મી માની રહ્યા છે. અહંતાનું પોપણ ધર્મના નામે થઈ રહ્યું છે. શાસ્ત્રોની રચના અને દગલાખંધ શાસ્ત્રો ધર્મના નામે લખાઈ રહ્યા છે. જુદા જુદા ધર્મોના ધર્મગુરુઓ ભક્તોનું સૈન્યબળ એકઠું કરી એક ખીજ એક ખીજ ઉપર આક્રમણ કરી રહ્યા છે. કેટલાક મન માનતી ભક્તિમાં ધર્મ માની રહ્યા છે. કેટલાક જાણત્યાગને ધર્મ માની રહ્યા છે. કેટલાક ક્રિયાકડિને અને કેટલાક તીર્થયાત્રામાં ધર્મ માની રહ્યા છે, કેટલાક તપશ્ચર્યા કરી કાયકલેસમાં ધર્મ માની રહ્યા છે, કેટલાક દેતાદેતાની વાતોમાં, કેટલાક અધ્યાત્મની વાતોમાં ધર્મ માની રહ્યા છે,

કેટલાક લોકપરચોકની, જન્મમરણની, પાપ પુણ્યની વ્યાખ્યા ધર્મના નામે કરી રહ્યા છે, મતલબ કે ધર્મના નામે ખૂબ ચૂંચાઈ ચૂંચાઈ રહ્યા છે, ધર્મના નામે મનુષ્યોનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે, કાષ્ટકજ વિરલ વ્યક્તિ એવી દશે કે જે ધર્મને ધર્મ તરીકે સેવતી દશે.

ઉપરનાં લખાણથી વાંચનારાઓએ ભાકવાનું નથી, કેમકે અમે ધર્મવરણનો અભાવ છે, એમ કહેવા મામતા નથી. માત્ર અમે એટલું જ સમજાવવા માંગીએ છીએ કે, આ ભગદેવીમાં ધર્મના નામે મનુષ્યો બૂલા પડ્યા છે. ધર્મમાં અધર્મ કદી હોઈ શકે નહિ એવો સવુને સ્વીકારવું પડશે. સાથે સાથે મનુષ્યોમાં મોટામાં મોટા ઝગડા-કલેશો અને મારામારી ધર્મના નામે જ થતી જોવામાં આવે છે. કુસંપ પણ ધર્મના નામે જ થએલ છે. હાનરો દેવદેવીઓની મૂર્તિઓની કલ્પનાઓ એ પણ ધર્મના નામે એક જીભથી લિન્ન નજરે પડે છે. પરશુદિંસા એ ધર્મના નામે થતી જોવામાં આવે છે. કેટલાક દેવદેવીઓ વામજી દરોજ હાનરો બહાર કપાતા જોઈએ છીએ, વામમાર્ગીઓ દારપાન, પરમાટીબદ્ધા અને બ્યભિચાર સેવન, શક્તિની પૂજાને નામે-ધર્મના નામે કરી રહ્યા છે. એટલે દિંસા, અસત્ય, ચોરી, બ્યભિચાર, ધનસંપ્રદ ધર્મના નામે થઈ રહેલ છે. તેને ક્યો કાજો માણસ ધર્મ કહી શકે ? એકવાર જે માણસ જે કહેવાતા માની લીધેલા ધર્મમાં લપટાણો તે જિંદગીભર એમાંથી નીકળી શકતો નથી.

સંપ્રદાય દર્શનો એ ધર્મના નામે જ લખાણું છે.

ધર્મ વાચક સમજે છે તો પછી એનું વાચ્ય અવરથ હોવું જોઈએ. એટલે ધર્મ-વસ્તુ છે, પણ તેની વ્યાખ્યા સમજાવી થઈ શકે તેમ

નથી. ફેટલીક વાતો એવી હોય છે કે સમજાય છે પણ સમજાવી શકાતી નથી. માટે ધર્મ શું વસ્તુ હોઈ શકે છે, તેને માટે અમોએક નીચે શાસ્ત્રીય દાખલો આપીએ છીએ. તે ઉપરથી વાંચનારાઓએ ધર્મનું વસ્તુસ્વરૂપ સમજી લેવાનું છે.

ધર્મની વ્યાખ્યા—

મગધદેશનો શ્રેણિકરાગ રાજસભામાં એક દિવસે પોતાના ઉમ્મરાવોને-સભાસભોને પ્રશ્ન કરે છે કે, મારી રાજગૃહી નગરીમાં ધર્મો ધણા કે અધર્મો? લોકોએ જે દૃષ્ટિએ ધર્મ માનેલ તે દૃષ્ટિએ કહ્યું કે, આપની નગરીમાં ધર્મો ધણા છે. અધર્મો તો કોઈક જ દરો. એ વખતે ભુદ્ધિનિધાન અભયકુમાર પ્રધાન કહે છે કે રાજન ! હું એમ કહું છું કે આપની નગરીમાં ધર્મો કોઈક જ દરો, બાકી હું તો ધણા-એને ધર્મોના નામે અધર્મો જોઉં છું. આ વાતમાં મતભેદ પડવાથી શ્રેણિકરાગએ કહ્યું કે 'અભયકુમાર ! આ વાતની આવતી કાલે મને તારે ખાતરી કરી આપવી જોઈએ.' અભયકુમારે ગામ બહાર મોટા બે તંજૂ નખાવ્યા. એક ધોળા અને એક કાળા. ગામમાં દરેકો પીડાવ્યો કે 'જેટલા ધર્મો હો તે સદ્ગુણ સત્કારમાં ધોળા તંજૂમાં દાખલ થઈ જવું.' અને જેટલા અધર્મો હો તેટલાએ કાળા તંજૂમાં દાખલ થઈ જવું.' સત્કારના પહેરમાં એકદમ મનુષ્યો બહાર નીકળી ધોળા તંજૂમાં અને તેના અડબે પડબે દાખલ થઈ ગયા. ફક્ત બે માણસો કાળા તંજૂમાં જઈ બેસ્યા. અભયકુમાર અને શ્રેણિકરાગ એવા નીકળ્યા. ધોળા તંજૂમાં એને પૂછ્યું કે તમે શું શું ધર્મ કરો છો? સદ્ગુણ પોતે જે જે ધર્મ કરતા હતા તે કહી બતાવ્યું. પડી ગયા

કાગા તંબુમાં ત્યાં બે કઢિયારા અગ્નિમાંથી આંધુ સારતા, પશ્ચાત્તાપ કરતા નીચી દષ્ટિ રાખી બેસા છે. ટેવળીકે પૂછ્યું કે “ બાપ તમે શું અધર્મો કર્યું છે કે કાગા તંબુમાં આવી બેસા છો ? ” પશ્ચાત્તાપ કરી કરી માન દાડ્યામ જેવા યરીરપર રહ્યાં છે, એ બેમાંથી એક મદ મદ કંઠે બોલ્યો કે ‘ રાજન્ ! અમે જનતા કઢિયારા છીએ, જન્મધર્મો લોકો સેવા મળેલા ત્યાં એક મદાન યોગીનાં દર્શન થયાં. તેઓએ કૃપા કરી અમેને બોધ આપ્યો, અમેએ તેમના બોધથી મદિરામાંસનો ત્યાગ કર્યો. કેટલાક દિવસ પછી એક દિવસે બૂધમાં અમેએ મદિરામાંસનો ઉપયોગ કર્યો. તરતજ અમારી બૂલ અમેને શાદ આવી, અમને મોટો પશ્ચાત્તાપ થયો. તે દિવસથી અમેએ અન્ન પાણીનો ત્યાગ કર્યો છે. હમો અમે ગુરૂદોષી બન્યા છીએ. એટલે અમે મદાપાપી છીએ. લીધેલ ચતનો જાંઝ કરવાથી અમે ચાકાગ કરતાં પશુ નીચ છીએ. અમારૂં પાપી મોડું કાઢને જતાવરા લાવક નથી. હે રાજન્ ! અમારા જેવા અધર્મો આ જન્મતમાં કોણ દોષ થકે ? રાજદુકમને માન આપી આ કાગા તંબુમાં આવીને બેસા છીએ. ”

એમનો પશ્ચાત્તાપ જોઈ રાજન્નું હૃદય પશુ ભરાઈ આવ્યું. અભવક્રમારે કહ્યું કે ‘ હે મદારાજ ! ખરા ધર્મો આ બે કઢિયારાજ છે. જેમને પોતાની બૂલનો પશ્ચાત્તાપ કેવો યથ રહ્યો છે. એ આપણે જોઈ રહ્યા છીએ. આવા પશ્ચાત્તાપ કરનારા કદી પશુ ખીજાર બૂલ કરે નહિ. જે મનુષ્યને પોતાની બૂલનું જ્ઞાન થાય છે, જે મનુષ્ય પોતાની બૂલનો અંતઃકરણપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરે છે, તેજ ખરા ધર્મો છે. ગાંધી બાબા ધર્મક્રિયાઓ કરનારા વ્યવહારમાં અપ્રમાણિકપણે વર્તનારા અનેકવાર પ્રતિજ્ઞાગ્રહ થએલા મોને પોતાને ધર્મો માની દર વર્ગે

જૂલોની માસી માગે. ફરી એની એજ જૂલો કરે છતાં અંતઃકરણમાં
પશ્ચાત્તાપ ન થાય એ ધર્મો નથી પણ ધર્મદોંગી છે. ધોળા તંતુમાં
એસનારા લગભગ આવેજ ધર્મ પાળનારા છે. માટે રાજન / ખરા
ધર્મો બહુ યોગ્ય હોય છે.

ઉપરના દર્શાવેલી વાચકો સમજી શકશે કે અંતઃકરણમાં જેને
પશ્ચાત્તાપ નથી, બ્વનહારમાં જ્યાં પ્રમાણિકણું નથી, દિવસમાં અને-
કવાર અસત્ય ધરાણપૂર્વક બોલાવું હોય, ફંલસેવન કરાવું હોય,
અનેકવાર લીધેલાં મત ભાંગતાં જેમનાં મનમાં આચક્ષે આવતો ન
હોય, અનેકવાર ત્યાગીનો વેશ પહેરી વેશ મૂકનારાઓને ફરી ત્યાગીનો
વેશ પહેરનારાઓ અને પહેરનારાઓ ખરા ધર્મની મંરકરી કરાવતા
હોય, ત્યાં ધર્મોપણું હોઈ શકેજ નહિ, માટે ધર્મ પામવો અને
પાળવો એ બહુ મુશ્કેલ છે. હાલ તો ધર્મના નામે ધર્મનું અધઃપતન
થઈ રહેલ છે.

શ્રી રામકૃષ્ણ શતાબ્દિ ઉજવવા કલકત્તામાં મળેલી સર્વ ધર્મ
પરિષદના પ્રમુખસ્થાને કવિ સમ્રાટ શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પણ એવુંજ
બોલેલા છે.

“કારાગારમાં જન્મેલાને આ કારાગાર છે એ ખબર પડતી
નથી. તેવીજ રીતે વેળવમાં રાચતાને ખબર પડતી નથી કે તેમના
શુમાનના કિલ્લામાં તેઓ બંધેદશામાં પડેલા છે. તેઓ સ્વાધીન હોતા
નથી. એટલુંજ નહિ પણ સ્વાધીન બનવાની ઇચ્છા પણ તેમનામાં
ભગૃત થતી નથી. આપણા નિત્યજીવનથી આપણને સંતોષ હોતો
નથી. ભાવિજીવન મને તેવું સંતોષજનક હોય તો પણ આપણે હમેશાં

પ્રાપ્ત અપરિમિતની જાંખના કરીએ છીએ, માનવજાતિ અપરિમિતને
 પ્રાપ્ત કરવાં હમેશાં પ્રયત્ન કરી રહેલ છે.”

“આશ્રવને શ્રાવ્યા કર્તા છે, પણ જે એક સ્વસ્થમય પ્રવેશને
 આપણે પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી તે છે આધ્યાત્મિક. આ દૃષ્ટિ સદિગ્ધ
 છે. તેનો અર્થ હજી સમજાવ્યો નથી, બધાં બધેનો કરનાં જે બધેનો
 આધ્યાત્મિક સ્વસ્થ લે છે, તેને દૂર કરવાં વધારે મુશ્કેલ હોય છે. બધા
 કોઈમારોમાં એ કારાગર સૌથી બચાવક છે. જેમાં માનવીનો આત્મા
 મુશ્કેલીમાંથી જાળવેલી બચાવમાં કેદ પડેલો હોય ॥ અને માત્ર દુન્યવી
 વસ્તુઓની સાધના કરતાં આચ આધ્યાત્મિક સ્વસ્થ માનવી વધુ
 સંકુચિત બને છે, અને જ્યારે ધર્મ એનાં મૂળ પવિત્ર સ્થાનેથી દૂરના
 માર્ગે પ્રવાસ કરે છે ત્યારે તેનું પતન થાય છે. તેની વાજગી હજી
 નાશ છે. તે એક બોધ બને છે. ધાર્મિક રીતરિવાજો અને ક્રિયાઓ
 તેનાં તેનાં રૂઢ રહે છે તેના વાંચા અગત્યમણી બને છે. માનવજાતિ
 તેના માર્ગમાં બારે અંતરાય રૂપ નીચડે છે, અને ધર્મો માનવજાતિના
 હૃદયે ભરડો લેતા તે મુશ્કેલીવાળા અંતર જેવા લાગે છે, નાસ્તિકાવાદ
 જેટલી પ્રભુની નાલેથી કરવો નથી, તેટલી નાલેથી આ અવસ્થા
 પામેલા ધર્મો કરે છે ધર્મનું આપું પતન સર્વવ્યાપી છે, તેને કોઈ
 હાથ બાંધવોના રકતથી ભરેલો અને અપવિત્ર છે.

આત્માની મુક્તિનો જેનો હેતુ હોવો જોઈએ, એટલે
 માનવીનાં મનને કુદિત કરેલાં છે તે નૈતિક હકેદોનો નાશ કરવો જે
 જ્યારે ધર્મના સંસ્કૃતિએ માનવીઓની કાલ અવસ્થાને દોષ
 પાત્રોને આધીર્વાદ આપ્યા છે, ત્યારે તે અદ્યતન અવસ્થા

આ રીતે તારણદાર તરીકે પ્રારંભ થએલો ધર્મ, કારાગારમાં, પરિણમે
 છે, અને એના સ્થાપકની ત્યાગની ભાવના ધર્મીઓના હાથમાં મિલ-
 કત અને માલેડીનું સ્વરૂપ લઈને અનેક કલહ ઉત્પન્ન કરે અને
 જળપ્રવાહમાં જેમ રોપા અને પાનડાં, કચરો અને ડાંખેળાં પાણી
 ચક્રવીને ગંધાતાં ખાબોચીયાં બનાવે છે, તેના જેવું જીવનપ્રવાહનું
 ધર્મોએ કદુ છે, અને તેના સ્થાપકોએ ન કંપેશ્ચા ઉપાયો ધર્મગુરુઓ
 કરીને લોકોને શોષે છે. જ્યારે ધર્મ પોતાના સિદ્ધિતાને બધાં પર લાદ-
 વાની અદ્વત્વાકાંક્ષા સેવવા માડે છે, ત્યારે તેનું પતન થાય છે અને તે
 એક પ્રકારના સાહીવાદનું સ્વરૂપ પકડે છે. ”

ઉપરનાં કેવિં સમ્રાટ શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના ઉદ્ઘારો મૂર્તિમંત.
 વર્તમાનકાળમાં ધર્મના નામે ચાલતા અત્યુચિતો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવી
 રહ્યા છે. ‘આથી ધર્મ’ કાંઈક ન્યારીજ વસ્તુ છે, વર્તમાનકાળમાં માની
 લીધેલા ધર્મોએ વસ્તુતઃ સત્યધર્મ નથી. ધર્મ એ આત્માનો વિશુદ્ધ
 ગુણ છે, એની બ્યાખ્યા સંબોધી થઈ શકે તેમ નથી. છતાં અમે એ
 જે કાળો ધોળો તંબુનો દાખલો આપ્યો છે તે ઉપરથી ધર્મ શું વસ્તુ
 છે તેની માત્ર ઝાંખી કરાવવામાં આવી છે.

મનુષ્યજીવનની વિશેષતા

મનુષ્ય પોતાનું જીવન બે રીતે પસાર કરે છે, એક તો જીવન દરમિયાન અનેક પરિદિનનાં કાર્ષ કરવામાં પોતાનાં જીવનની સફળતા માને છે, અને એક પોતાનું જીવન પોતાનાં મુખ્ય માટે પસાર કરે છે, જે માનવ પરોપકારમાં પોતાનાં જીવન વ્યતીત કરે છે, એની જ ગણના મનુષ્યજીવનમાં ગણાય છે અને એ જ જીવે છે. બાકી મનુષ્યપણ પામી પોતાના સ્વાર્થ સિવાય કંઈ પણ દરી શક્યો નથી એની ગણતરી મનુષ્યસમાજ નાબૂદોવાથી જીવનમાં ગણતરી નથી.

શરીર એક મંત્ર છે. એક દિવસ વિનાય પામનાર છે. એ શરીરશી મંત્રદ્વારા જે કાર્યપણું પરદિન કરે છે, તે શ્રુત્ય પછી પણ શ્રવંત છે અને જે એવું કાર્ય નથી કરી શકતો તે શ્રવતાં મુકદ્દાં સમાન છે.

એક માણસ એવો વિચાર કરે કે 'શું કરીએ ? બહોત ગર્થ અને થોડી રદી, હવે તો જિંદગી પૂરી કરવાની છે. છોકરા છોકરીઓની ઉપાધિમાંથી નવરા થઇએ તો બીજાનું કરીએ ને ।' આવી નિરાશા સેવતા માણસ શ્રવતાં પણ મુકદ્દાં સમાન છે. માનુસે વિચાર કરવો જોઇએ કે, મનુષ્ય કોઇને કોઇમતની પણ સેવા બીજા માણસની કરી શકે છે. માત્ર કર્તવ્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાની જરૂર છે. પોતાના સાધનને અનુરૂપ, પોતાની શક્તિને અનુરૂપ, મનુષ્યે કોઇને કોઈ નિઃસ્વાર્થ-ભાવે મનુષ્યસેવા અવશ્ય કરવી જોઇએ. કેટલાક કાર્ય બીજા ન જોઈ શકે એવાં હોય છે. માટે મનુષ્યે પોતાની દૃષ્ટિ કાર્ય કરવા તરફ રાખવી; પણ બીજાને દેખાડવાની દૃષ્ટિ રાખવી નહિ. જ્યાં બીજાને બતાવવાની દૃષ્ટિ રહે છે, ત્યાં પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પરિશ્રમ સેવતાં ધણી વાર પોતે પાછો પડે છે, તેથી કાર્યમાં હતાય થઇ જાય છે.

કેટલાક વૃદ્ધો એવો વિચાર કરી શકે છે કે 'આજ દિવસે સુધી મેં, સ્વાર્થ સિવાય કોઇપણ કાર્ય કર્યું નથી. હવે તો જે શક્તિ મારામાં છે તેને સદુપયોગ કરવો એ જ મને મુનાસબ છે.'

પુત્ર પણ જે જાતના વિચાર કરી શકે છે, એક પુત્ર વિચારે છે કે 'જો સમાજની સેવામાં પડીએ તો આ શ્રવનને આનંદ ક્યારે મોગવાય ? તેમ, પત્ની, માતા, પિતા અને બાળબચ્ચાઓની ચિંતામાંથી નવરાશ ક્યાં છે કે સમાજની સેવા કરીએ ? દુનિયામાં તો એમ આસ્વાંજ

કરે છે. દુનિયાને સુધારવાનો આપણે ક્યાં ઈગ્નરો લીધો છે ? ' બીજી યુવક એવો વિચાર કરે છે કે 'આ યુવાવસ્થામાં જ કાંઈપણ સમાજની સેવા કરી લેવી જોઈએ. જે ઉત્સાહ સાથે સાદસ જોડવાની શક્તિ યુવાવસ્થામાં છે, તે વૃદ્ધાવસ્થામાં નહિ રહે. મનુષ્યે જીવીને કાંઈપણ બહુ કરી જવું જોઈએ. જે ગાનારા ગાય છે કે 'કુચ્છ ન કુચ્છ કર જાયે' તે માટે કાંઈ પણ કરી જવું એ મારી ફરજ છે. જેમ મૃદાકાંઈ મારું કર્તવ્ય છે તેમ સાથેસાથે સમાજસેવા પણ મારું કર્તવ્ય છે.

શ્રીમંતો જ્યારે લક્ષ્મીની રેઘમહેત્રમાં ગરકાવ હોય છે, ત્યારે એણે સમાજસેવા માટે કાંઈ કાંઈ કહેવા જાય તો તેને કહે કે 'લાઈ તમે નવરા છો, અમે સોકાને તો ધડીની પણ પુરસદ ક્યાં છે કે સમાજની સેવા કરીએ ? તમારે જોઈએ તો પચાસ રૂપિયા લઈ જાઓ, બાકી તો સમાજસેવા કરવી એ અમારું કામ નથી.' બીજા શ્રીમંતો એવા પણ હોય છે કે, સંપત્તિનો સદુપયોગ સમાજ સેવામાં જ કરે છે. કેમકે તેઓ સમજે છે કે 'ગરીબ કે અમીર હરેકને પેટ પૂરવું જ જોઈએ જોઈએ છે. લક્ષ્મીની પધારી કરી તેમાં સુવાથી કે તેજુરીમાં બરી રાખવાથી લક્ષ્મીનંદોની છાંદગી વધતી નથી. મૃત્યુ ગરીબ અને તવંજર બંનેને સરખું જ આવે છે. તો પછી પ્રાપ્ત થએલ ધનનો સદુપયોગ સમાજની સેવામાં, સમાજની ઉન્નતિમાં તો માટે ન કરે ? ચંચળ લક્ષ્મીનો વિશ્વાસ સો ? માટે એનાથી જેટલું પરિત યાય તેટલું કરી લેવું એ મારી ફરજ છે.'

ગરીબ પણ જે જાતના હોય છે. એક સમાજસેવા કરનારાઓની નિંદા કરનારા હોય છે. 'ધરમાં ખાવાને માટે સાંસા છે, ત્યાં સેવા

કરવા ક્યાં જમએ ? બધા સેવા કરે છે એ બધાનાં પેટ ભરેલાં છે ત્યાં બધું સૂજે છે. અહીં તો મહેનત-મજુરી કરીએ ત્યારે રોટલા ભેગા થઈએ.

બીજો ગરીબ એવો વિચાર કરે છે કે ‘ગરીબી તો ભાગ્યમ લખાવી આપ્યા છીએ એક રૂપિયો દેવાની શક્તિ તો નથી. તો પછી મન, વચન અને કાયાથી જેટલું સમાજનું બધું કામ તેટલું કરી છૂટું એ મારો ધર્મ છે. અને સમાજની સેવા કરતાં કંઈ કષ્ટ પડે તો તે પણ સહન કરી લેવું’. કેમકે સહન કરવાની મારી ટેવ છે. મારું શું સહ લેવાના હતા ? પૈસાવાળાઓને ધનની ચિંતા. મહાત્માઓ ત્યાગી હોય છે, ત્યારે જ તેઓ સમાજની સેવા કરી શકે છે. તો હું પણ ત્યાગી જેવો જ છું. મારી પાસે શું છે ? વળી મારું શરીર ખડતલ છે. માટે સેવા કરવી એટો અમારા જેવા ગરીબોનું જ કામ છે.’

ઉઘોગી પણ બે જાતના હોય છે. એક પોતાના કામકાજનાં ઉદ્યોગમાં એટલો બધો લીન હોય છે કે તેને બહીની પણ પુરસદ હોતી નથી. તે માને છે કે ‘સમય ક્યાં છે ?’ કે સમાજની સેવા કરે ? ધર્મની વાતો સાંભળું, સભાઓમાં જાઉં, ભાઈ ! જમાનો કંઈથી આજે મહેનત-મજુરી કરી પાંચ પૈસા પેદા કરીએ છીએ તે કંઈ લૂંટાવી દેવાના નથી. ધર્મની અને સમાજની વાતો કરનારા એ બધા પેટભરા છે, એ બધા દંભ છે, એ બધી બેકારોની ચાલખાણ છે. જહાનમમાં જમ એ સમાજસેવા. સમાજની દુર્દશા યદ રહી છે તેમાં હું શું કરું ? મેં કંઈ સમાજની દુર્દશા કરી નથી. આપણને આપણા કામમાંથી પુરસદ ન મળે તેથી એ ઉપાધિમાં આપણે પડતા નથી. પશુઓ ક્યાં કોઈની ચિંતા કરે છે ?’

આવે જ બીજો શાબ્દ એથી બીજી રીતે વિચારે છે. કામ તે સદા છે જ, એમાંથી નવરાગ મળશે ત્યારે બીજું કામ કરશું એ વિચાર જ મૂર્ખાઈ બરેતો છે. કામમાં કામ થઈ શકે છે. ધરકામમાંથી દુરસદ મેળવી ધર્મનાં અને સમાજનાં કામમાં પણ રસ લેવાની જરૂર છે.

એક વિદ્વાન પોતાની વિદ્વાતાને ગેરઉપયોગ કરે છે. ફોનટ પંડિતાઈનો ડ્રોગ રાખી લોકોને ઉતારે છે. સમાજસેવા, સમાજસેવાની વાતો કરનારા મૂર્ખ છે, સમાજનો નાશ કાસે થતો દોષ તો બસે આજે જ થાય, એમાં મારું શું નવ છે ? બસ, શેઠશ્રીને રાજી રાખવા એટલું જ મારું કર્તવ્ય છે. જૂના જમાનાના માણસોને રાજી રાખવામાં જ માલ છે. વિધવાવિવાહની વાતો કરનારાઓ મૂર્ખ છે. એવા બે ચાર બાબ્બાનો આપીશ કે બે ચાર લેખ લખીશ. યાત્રોમાં યુક્તિઓના ક્યાં ત્રોટા છે. માનાકાંક્ષી યુવકોની સેવા કરીશ, એમનાં ગીત ગાઈશ. બસ, પૈસા લઈ પ્રસંગના બે ચાર સ્તોત્રો બનાવી આપીશ. બસ આપણે તો પેટ ભરવું, પાંચ પૈસા પેટા કરવા એમાં જ મજા છે.

બીજો વિદ્વાન એવો વિચાર કરે છે કે, સુભાગ્યથી અને સમાજની કુપાથી બે અક્ષર શીખ્યો છું. તેનો સદુપયોગ સમાજને સત્યમાર્ગ બતાવવામાં જ કરવો જોઈએ, આડે રસ્તે દોરનારા પેટભરા વિદ્વાનોએ સમાજને પામલ બનાવી દીધેલ છે. ખોટી શ્રદ્ધ, ખોટી ધર્મભાવના ઉભી કરી સમાજને ગેરરસ્તે ચડાવી દીધેલ છે. જેમ ચિકિત્સક રોગીની ચિકિત્સા કરી રોગરહિત કરે છે, તેમ હું સમાજનો ચિકિત્સક બનીશ. અને સમાજને સત્યમાર્ગ બતાવીશ. શાબ્દના નામે સમાજને જે વહેમી બનાવી છે, તે વહેમ શાઓદારા જ દૂર કરીશ. બહેને સ્વાર્થી વિદ્વાનો મારી નિંદા

અને શું હોઈ શકે તેનું દિવ્યદર્શન કરાવીશ. દરેક ધર્મ અદ્વિંસા, સત્ય અને ત્યાગની ત્રિપુટી ઉપર રચાયેલ છે. ન્યામ ન્યામ, ધર્મના નામે દિવંસા અસત્યનું સેવન થતું હોય, ત્યાગમાં વૈભવ દેખાતો હોય ત્યાં ધર્મ નથી. એ મારે જાતી ઠોકરીને કહેવું જોઈએ. આમ કરતાં શિવાદીઓ તરફથી ગમે તેટલો વિરોધ ઉભો થાય તે મારે સહન કરવો જ જોઈએ. જાપણ મદ્યવીર અને શુદ્ધમદ્યમા જોવાઓએ સમાજને સત્યમાર્ગ સમજાવતાં ઓછું સહન નથી કર્યું. આ રીતના વિચાર કરનારા પણ ધર્મ ધર્યો હોય છે.

અમે એ આ લેખમાં સમાજમાં જે ભ્રાંતના મતુષ્યો હોય છે એમ જુદી જુદી દિશાથી બતાવી આપેલ છે. જેઓ સમાજ માટે એ પરવા છે, સ્વાર્થમાં મગૂંચ છે તેઓનું જીવન નથી પણ તેઓ જીવતાં મુઠ્ઠા સમાન છે. અને જેઓ સમાજ માટે કાંઈક રાખનારા છે. પોતાનું જીવન સમાજ માટે જ ધડાયતું છે, એમ માની વતેનારા છે તેઓ મરણ પછી જીવતા જ છે.

હિંસા અને અહિંસાનું પૃથક્કરણ

(૧)

એક દેશમાં જ્યાં અને અમરજીની દરિયા જેન મુનિનાં અરિત્રમાં અહિંસાને પ્રથમ સ્થાન છે. દરેક વાણીમાં જેમ હિંસા પ્રધાન છે અને વ્યાપક છે તેમ મર્મમાં અહિંસા પ્રધાન અને વ્યાપક છે. ૧મો અહિંસા પરમો ધર્મ: એ પ્રાચ: હરી સર્વ મર્મનાગ્રાએ માને છે.

જે પ્રાણી જીવિએ મદ છે એટલે જેનો આત્મગુણ (સૈન્ય) વિનાશને પાત્રો નથી, અને તેથી જે અર્થસંચયનો ઉપયોગ સમજતો નથી, એથી જંગ, હંસ કરતો નથી, એવી કરતો નથી, ઈન્દ્રિયપૂર્વક શમ સેવન કરતો નથી, જેમાં મોક્ષપ્રાપ્તિ સકિન નથી અને મોક્ષે છે, તે જેવી જાણ તેલ સમજી શકતું નથી, એટલે પ્રાણી પણ હિંસા કરે છે. એટલે હિંસાનું એવ વિચાર અને વ્યાપક છે. એવી જ રીતે જેન મુનિનાં અરિત્રમાં અહિંસાનું એવ વિચાર અને વ્યાપક છે.

પ્રાણી માન જીવનું આદે છે. તેથી પ્રાણી પણ જીવનમાં મરણ મમનું નથી. માટે પ્રાણી પણ જીવે ન મરણ. એથી અહિંસાની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે. પ્રાણી માન મરણથી દરે છે, મરણ દ મરણમાં એને કદ વાળ છે. એટલે કદ વ્યાપકને પ્રિય નથી. તે એ અપ્રિય કિયાનો ઉપયોગ બીજા માટે કરે એ કદ નથી. કદથી જેમ-એવે અર્થનું ઇચ્છાએ છીએ, તેમ બીજાને

ન આપવું એવું નામ અહિંસા છે. પરંતુ ધર્મી કાર્યો એવા પણ હોય છે કે, જે કાર્યથી પહેલાં કષ્ટ અને પછી આનંદ થાય છે. પોતાના આનંદની ખાતર દરેક પ્રાણી પ્રયત્નશીલ અને છે. પરંતુ એવું કશું નથી. બાહ્યદૃષ્ટિથી આપણે કાઠને અપરાધી માનીએ તો તેવા અપરાધ આપણા જીવનમાં આપણે કરી રહ્યા છીએ કે નહિ એ વિચાર કરતાં આપણે પણ અનેકના અપરાધી કરશું. મતલબ કે હિંસા કે અહિંસા બાહ્યક્રિયા ઉપર આધાર રાખતી, નથી. પણ અંતઃકરણની બાવના ઉપર આધાર રાખે છે. એક મનુષ્ય બાહ્યહિંસા નથી કરતો છતાં એને હિંસાનું ક્ષણ મળે છે. અને એક મનુષ્ય બાહ્યહિંસા કરતો દેખાય છે, છતાં તેને હિંસાનું ક્ષણ પ્રાપ્ત થતું નથી. વળી એક માણસ મોઠામાં મોટી હિંસા કરે છે, એમાં એકને હિંસાનું ક્ષણ થાય છે અને એકને હિંસાનું ક્ષણ મળતું નથી. અને એકને હિંસા કરતાં અહિંસાનું ક્ષણ મળે છે. આ બધી હકીકત વિચારણીય છે. પૂરી રીતે વિવેક કરવાથી આ હકીકત સમજી શકાય તેમ છે. જેમ અહિંસાનું સ્વરૂપ સમજવું અને તેની પરીક્ષા કરવી કઠણ છે, તેવી જ રીતે હિંસાનું સ્વરૂપ અને હિંસાની પરીક્ષા કઠણ છે. હિંસા અને અહિંસાના સંબંધમાં પ્રરુપાર્થસિદ્ધિપ્રાપ્ત નામના ગ્રંથમાં અમૃત-અંશુરિએ સુંદર વિવેચન કર્યું છે.

अधिघायापि हि हिंसां हिंसाफलमाजनं भवत्येकः ।

હત્વા પરો હિંસાં હિંસાફલમાજનં ન સ્યાત્ ॥ ૧

एकाः स्वल्पा ददाति काले फलमनल्पम् ।

અન્યા ધ મદા હિંસા સ્વલ્પા ભવતિ પરિપાકે ॥ ૨

ભાનાર્થ— એક માણસ દિંસા કરતો નથી, છતાં તે દિંસાનાં ફળને પ્રાપ્ત કરે છે. બીજને માણસ દિંસા કરે છે છતાં દિંસાનું ફળ તેને મળતું નથી. એક માણસ થોડી દિંસા કરે છે, તો પણ કાળાતરે તેને દિંસાનું વિશેષ ફળ ભોગવવું પડે છે, અને એક મોટી દિંસા કરે છે તે કાળાતરે થોડા ફળને પામે છે. દાખલા તરીકે એક માણસ વિવેકપૂર્વક ડોહપણુ જીવ મારાથી ન મરે એવી કાળજીથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, છતાં અજાણનાં એનાથી દિંસા થઈ જાય તો તેને દિંસાનું ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. કેમકે એની જાવના દિંસા કરવાની નથી. તેમજ એક માણસ બેદરકારીથી દિંસાની પરવા રાખ્યા વિના પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રવૃત્તિ દરમિયાન એકે જીવની દિંસા થતી નથી. છતાં એને દિંસાને દોષ લાગે છે, કેમકે એની પ્રવૃત્તિમાં એનાં હૃદયમાં જીવનચાલવાની કાળજી નથી. એવી જ રીતે એક માણસ થોડીથી દિંસા કરે છે, પણ એ દિંસા કરવામાં આનંદ માને છે, અને પોતાની ચતુરાઈનાં પોતે વખાણુ કરે છે તેથી તેને કાળાતરે મહાન કષ્ટો ભોગવવાં પડે છે. અંધકમુનિના જીવે પરભવમાં એક ફળની મુક્તિપૂર્વક આખી જાણ ઉપેડી હતી, અને તેમાં પોતાની ચતુરાઈથી પોતે કુલાણુ હતો એ કમંથી અંધકમુનિના ભવમાં આખી સરીરની આમડી રાજસેવકોએ ઉતારી તેનું કષ્ટ પોતાને સહન કરવું પડ્યું. માટે થોડી દિંસામાં પણ જો પોતે રાંચે તો તેનું વિશેષ ફળ ભોગવવું પડે છે એવી જ રીતે એકને દોષે મોટી દિંસા થઈ જાય અને તરત જ તેને પશ્ચાત્તાપ થાય, તો તે જીવદિંસાનાં આજ્ઞા ફળને પ્રાપ્ત કરે છે. મતલબ એ છે કે, બાહ્ય દિંસા ઉપરથી ફળની પ્રાપ્તિનો નિશ્ચય કરી શકેતો નથી. કેમકે ફળની પ્રાપ્તિનો આધાર આંતરકરણની લાવના ઉપર રહેલ છે.

કેટલાકો અહિંસાની મરહરી કરે છે અને; કહે-છે-કે; 'આસો-
અવાસ લેવામાં પણ હિંસા થાય છે. માટે અહિંસાની વાતો કરનારા
મૂર્ખ છે. એને અમે ઉત્તર આપીએ છીએ કે, કર્મનાં બંધનનો
અને નાશનો આધાર ભાવ ઉપર ન હોય તો કાંતો પ્રાણી; માત્ર બાહ્ય
પ્રવૃત્તિથી મોક્ષે નય કે પ્રાણી માત્ર દર્શ કાળે મોક્ષે નય નહિ. માટે
બાહ્ય પ્રવૃત્તિની હિંસાની વાતો કરવી. એ એક ભલની મૂર્ખાઈ છે. એ જ
વાતને અમે વિસ્તારથી સમજાવવા માટે નીચેના શ્લોકો આપીએ છીએ.

વિશ્વજીવચિતે લોકે કચરન્કોપ્યમોદ્યતઃ

ભાવૈકસઃ ધનો યંધમોક્ષૌ યેન્નામવિવ્યતામ્. ૧

આપું જગત જીવથી ભરેલું છે. એ જીવોની હિંસાને જો હિંસા
માનવામાં આવે તો કાણુ સંસારમાં રહે અને કાણુ મોક્ષે નય ? તો
'મધમોક્ષુ' સાધન ભાવને ન માનીએ તો ઉપર કહેલી અમ્બરશ્યા
જિની થાય છે મહાભારતમાં પણ એક શ્લોક છે કે :

જલે જંતુઃ સ્થલે જંતુઃ આકાશે જંતુરેવયઃ.

જંતુમાલાકુલે લોકે કયં મિશ્નુરદિસકઃ.

જળમાં જંતુ છે, સ્થળમાં જંતુ છે, આકાશમાં જંતુ છે, આપું
જગત જંતુના સમુદાયથી ભરેલું છે. તો મિશ્નુ-(સાંધુ) અદિસક
શીરીતે રહી શકે ? આવો પ્રશ્ન મહાભારત-શાંતિપર્વમાં અણુનને
કર્યો છે. તેના ઉત્તરમાં નીચેના શ્લોક આપવામાં આવેલ છે.

સૂક્ષ્મા ન પ્રતિપીઢયેતે પ્રાણિનઃ સ્થૂલમૂર્તયઃ.

યે શપયાસ્તે વિશર્જ્યન્તે કા હિંસા સંયતાત્મનઃ ॥

આપણા કરીને પોતાને પણ મરણુ' જોઈએ. કેમકે જીવરામાં જ જો પાપ હોય તો પછી જીવવાની શી જરૂર છે ? પરંતુ ખરી વાત એ નથી. ખરી વાત તો એ છે કે, વહેણો મરી જવાથી કાંઈ દિંસા અટકતી નથી. કેમકે પરભવમાં જ્યાં જન્મશે ત્યાં દિંસા કરશે. આપણે તો દવા કરી તેને મરતો (તેની દિંસા થતી અટકાવવામાં) અદિંસાનો જ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.

પરામાં પણ હોમવા અને તેને ધાર્મિક કાર્ય માનવું, એ વસ્તુ-આધાર છે. કારણ કે પચિંદ્રી જીવોની આદૃતિ આપવી, પિતૃદેવોને તૃપ્ત કરવાની જે માન્યતા છે તે ખોટી છે. કેમકે કોષ્ઠપણુ દેવને કવચ આહાર છે જ નહિ. માટે દેવોની મૂર્તિઓ આગળ તેમ જ પરામાં જે પશુઓનો વધ કરવામાં આવે છે, તેમાં કોષ્ઠનું હિત નથી, કોષ્ઠનું કલ્યાણ નથી, તેમ પરોપકાર નથી. માટે તે દિંસા જ છે. અનીતિ અત્યાચાર કરનારને શિક્ષા કરવી એથી અનીતિનો જગ્યાવ થાય છે. એની શિક્ષા જોઈ શી જ પણ અનીતિ કરતા અટકે છે.

દિંસા ચાર જાતની છે. સંકલ્પી દિંસા, આરંભી દિંસા, ઉલ્લોગી દિંસા અને વિરોધી દિંસા. અનિચ્છા પૂર્વક કોઈ જીવની દિંસા કરવામાં આવે અથવા ઇચ્છા પૂર્વક દિંસા કરવામાં આવે તો તે સંકલ્પ દિંસા કરાતી હોવાથી સંકલ્પી દિંસા છે.

જાનનાદિ કાર્ય કરતાં અથવા ધર વગેરે સાર કરતાં હાલતાં દિંસા થાય તે આરંભી દિંસા છે.

જાનમાં ખેતી વગેરેમાં જે દિંસા થાય છે તે ઉલ્લોગી

પરત્રીનું હરણ કરે છે, આપણી ઝી કે બહેન ઉપર આક્રમણ કરે છે, કેટલાક ચોરો આપણા ઘરમાંથી ચોરી કરે છે. આવા માણસની અનિવાર્ય હિંસા હોવાથી હિંસા નથી. આ રીતે હિંસા અહિંસાની વ્યાખ્યા સૌ જુદી જુદી રીતે કરી રહ્યા છે. કેટલાકો તો મતમાં પશુઓને જે હોમે છે તે ધાર્મિક કાર્ય હોવાથી તેમાં હિંસા નથી એમ માને છે.

આ બધાની વ્યાખ્યામાં સતતા અસત્યતા જેટલી છે તેનાં આપણે વિચાર કરીએ.

જે એમ કહે છે કે ચિકાર અને યુદ્ધમાં હિંસા નથી, કેમકે તે ક્ષત્રિયધર્મ છે, એની વાત માની શકાય તેવી નથી. કેમકે ચિકાર કરવામાં ખીજાં જીવોને હણી તેનું માંસ બાજણ કરવાની નવાં લાલચ રહેલી છે, ત્યાં હિંસા નથી એમ કેમ કહી શકાય? યુદ્ધ કરવામાં પણ હિંસા જ છે; કેમકે પોતાનાં રાજ્યનાં રક્ષણ માટે યુદ્ધ કરવામાં આવે છે. ત્યાં પોતાનાં રાજ્ય ઉપર મમતા રહેલી છે, અને પરરાજ્ય સેવા માટે યુદ્ધ કરવામાં આવે તો ત્યાં પણ રાજ્ય વધારવાની લાલચ રહેલી છે. માટે આ હિંસા સેવાઈની ખાતરે કરાતી હોવાથી અહિંસા કહેવાય નહિ.

શરીરમાં ક્રોધ પડ્યા હોય, અગર માણસ માંદો પડ્યો હોય તો દવા ન કરવી, એ મંતવ્ય હડહડાવું મૂર્ખાઈ બરેણું છે. કેમકે એકેદ્રિયથી લઇને પંચેદ્રિય સુધી જેમ જેમ આત્માનો વિકાસ વધારે હોય તેમ તેમ તેની હિંસા વધારે હાનિકર્તા છે એમ માનવું જોઈએ. એકદ્રિ ક્રોધાના જગ્યાવની ખાતર પંચેદ્રિયને મરવા દેવો એ મોટી હિંસા છે. મનુષ્ય તંદુરસ્ત થશે, તો વધારે પાપ કરશે એવું માનનારાઓએ

હિંસા અને અહિંસાનું પૃથક્કરણ
(૨)

હિંસા અને અહિંસાના સંબંધમાં એક લેખ, અથવા અંકમાં અમે
લખી મળ્યા છીએ, છતાં એના સંબંધમાં કાંઈક વિશેષ વિસ્તારની
જરૂર છે એમ માની બીજો લેખ પણ એ સંબંધમાં લખીએ છીએ.

આપણાથી ઉતરતા પ્રાણીઓની હિંસા નિરર્થક ન થવી જોઈએ
એ વાત બરાબર છે, છતાં નિરર્થક સજ્જ માટે વધારે વિચારવાની
જરૂર છે. કેમકે કોઈ માણસ દાલવા ચાલવાથી થતી હિંસાને નિરર્થક
કહે છે. કેટલાક મોજશોખની ખાતર થતી હિંસાને નિરર્થક કહે છે.
એના સંબંધમાં બહુવું કે જે હિંસા સ્વાસ્થ્ય રક્ષા અને યોજનાંતિમાં

કાષ્ઠપથ્ય પ્રાણી આપણા ઉપર આક્રમણ કરે તિથી નિરુપાયે આત્મરક્ષણની ખાતર તેની હિંસા કરવી ખડે તો તે વિરોધી હિંસા છે.

આ ચાર પ્રકારની હિંસામાં સંકલ્પી હિંસા એ વાર્તાવિક હિંસા છે અને બોધીના ત્રણ પ્રકારની હિંસા એ હિંસા છે, પણ તે વિના જંગલને ચાલી 'ચક્રવર્તી' નથી માટે એ સોધારણ હિંસા છે. પરંતુ જે આપણે જરૂરિયાત વિના વધારે ખડતી પ્રવૃત્તિ કરતાં હિંસા કરીએ તો તે દોષવાળી હિંસા છે. એવું પ્રાયશ્ચિત્ત હોઈ રહે છે. બાકી પ્રમાણથી કે ક્યાયની તીવ્રતાથી હિંસા કરવામાં આવે તો તે હિંસા છે.

ઉપર આટલી જ માત્ર સમજવાની છે કે, પ્રાણી માત્રને જીવવાની ધમ્મિકા હોય છે. કાષ્ઠને બચત હોય છે તો કાષ્ઠને અબચત હોય છે. માટે જોઈએ તેની ચક્રોતેઈકું તેનાથી ભયવું તે અહિંસાધર્મીનો દરજ્જો છે, અને હૃદયની મહિનતા, હૃદયની મહિનભાવના, દુષ્ટજીવિ, સ્વાર્થની ખાતર ધર્મ અધર્મને નહિ માનનારા પ્રાણીમાત્ર હિંસાધર્મી છે. અને જેમનું હૃદય પવિત્ર છે, જેમનાં હૃદયમાં દરેક જીવો માટે અનુકંપા છે, પોતાના સમાન સર્વજીવોને સુખ દુઃખ થાય છે એવું જેમનું મંતવ્ય છે; જેમ અને તેમ દરેક કામ પૂર્વક કરવા, પરહિત, પરોપકાર, કરવા ઇન્દ્રિયોની સાશ્વત આજીવ કરવી, જીવ માત્ર તરફ મૈત્રીભાવના રાખવી. એવા શુદ્ધ વિચારો જેમના હૃદયમાં છે તે સદા અહિંસક છે. માટે હિંસા અને અહિંસાનો વિવેક કરી હિંસા અહિંસાની વ્યાખ્યા કરી તે મુજબ વર્તવું એ કાંઈ માણસનું કર્તવ્ય છે. હિંસા અને અહિંસાનો વિષય એટલો જલ્દી મહત્ત્વ છે કે તે વિચારવામાં વિદ્યાજીવિની અને સાપેક્ષભાવનાની જરૂર છે.

જૈનમુનિઓ માટે જે સ્નાનનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવેલ છે, તે સદાને માટે નહિ, પણ તે પ્રતિષેધ કાળપરત્વે કરવામાં આવેલ છે. પૂર્વકાળમાં મુનિઓ સમાજથી છેડા રહેતા હતા. આદારપાણી જે 'કુર્મધનુ' કારણ છે, તે પણ મુનિઓ કોઈ કોઈ વખત કરતા. બાકીનો વખત તપશ્ચર્યામાં ગાળતા, તપના પ્રભાવે તેમનાં શરીર પવિત્ર રહેતાં હતાં. તેઓનાંમાં એવી લઙ્ગિકાઓ હતી થતી હતી કે તેમનો પરસેવો પણ મુગધી થઈ જતો. વર્તમાનકાળના મુનિઓ સમાજ સાથે વસ્તીમાં રહે છે. અનેકા પરિચયમાં આવે છે, એ એ ત્રણ ત્રણ વખત આદાર-પાણી લે છે, કદાચ માત્રે જવાની પણ મર્યાદા રહેતી નથી. એટલે એમનાં શરીર સાથે મસિનતાનો પૂર્ણ સંબંધ છે. તેઓ પૂર્વના મુનિઓના દાખલાઓ લઈ જે શરીરશુદ્ધિ નથી કરતા તે જાનની, દેવની અને શુરની આશાતના કરે છે. માટે વર્તમાનકાળના મુનિઓએ શરીરશુદ્ધિ ન કરવાનો દુરામત્સર સેવવો ન જોઈએ.

એક વાત અહીં વિચારવાની છે કે અહીં આશાતનાનાં કારણે શરીરશુદ્ધિ અવશ્ય કરવી જોઈએ. પણ તેમાં શ્રૃંગારપ્રિયતાને માટે શરીર-શુદ્ધિની ભાવના ન હોવી જોઈએ.

મુદ્ધપતિ બાધિવાથી જેઓ વાયુકાયના જીવોની હિંસા થતી અટકે છે એમ માને છે, તે પણ ખૂલે છે. કેમકે વાયુકાયના જીવ કોઈ રીતે પણ રાકાતા નથી તેમ મુખની ગરમીથી મોઢાનાં ચૂંકથી વધારે હિંસા થવા સંભવ છે. નાસિકાના પવનથી, શરીરના દાહવા આહવાથી હિંસા થઈ રહી છે, તો માત્ર મુદ્ધપતિ બાધિવાથી અહિંસાધર્મ પંજોય છે, એ માનવું મિથ્યા છે. ફક્ત સંપાતિક ત્રસજીવો મુખમાં ન પડે એની ખાતર મુખની આડે મુદ્ધપતિ રાખી બોલવું જોઈએ.

સહાયક નથી તે હિંસા નિરર્થક હિંસા છે. જરૂરિયાત જેની જેની છે, તે તે કાર્યમાં હિંસા જે રહેલી છે, તે સાર્થક હિંસા છે. જેમકે વાયુસેવનમાં સંકલ્પી હિંસા નથી. સક્ષમ અને અદરમ જે હિંસા થયા કરે છે, તે સકારણુ હોવાથી તેમજ અત્યાચ્ચ, અણકચ કે દુઃશક્ય હોવાથી હિંસા થાય તે નિરર્થક હિંસા નથી. પરંતુ કોઈ પશુ-ઓનો શિકાર કરે તો તે હિંસા પર્યોદ્રિય પ્રાણીઓનો વધ કરવાથી સંકલ્પી હિંસા છે.

નિરર્થક હિંસાનો નિષ્કર્ષ કરવો જોઈએ કે કદાચ છે. પરંતુ અહિંસાના બીજા નિયમોને અનુસાર દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, બાવ દેખી સાર્થકતા નિરર્થકતાનો વિચાર કરવો જોઈએ.

કેટલાક કાલણુ નહિ કરવામાં, સ્થાન નહિ કરવામાં, મુહુર્તમાં, બાધવામાં, અહિંસાધર્મ માને છે. વળી કેટલાક કસાઈઓને પૈસા આપી જીવ છોડાવવામાં અહિંસાના માને છે. પરંતુ તેઓને સમજવું જોઈએ કે ઉપરનાં કાર્યો કરવાથી હિંસા અટકતી નથી. કેમકે કાલણુ નહિ કરવાથી મુખમાં મલિનતા પેદા થાય છે, અને મુખનો ખંરાબ બાગ પેટમાં જવાથી પોતાનાં શરીરને નુકસાન થાય છે, મેઘાણું પૂકું એરી હોવાથી જીવો મરે છે. વળી મોડું દુર્ગંધ મારે છે અને શરીર રોગગ્રસ્ત થાય છે. માટે જો અહિંસા હિંસાની જરૂરિયાત કારણુ છે. તેવી જ રીતે સ્થાન ન કરવાથી શરીરમાં મેલ થાય છે. એમાં અનેક સક્ષમ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. અને મરે છે. પ્રમાદ વધે છે. દુર્ગંધ વધે છે. એથી અહિંસા રોકાતી નથી. સામાન્ય રીતે શરીરશુદ્ધિ તો અવરૂપ કરવી જોઈએ.

૨૨. જેનું મુનિઓ માટે જે સ્નાનનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવેલ છે, તે સદાને માટે નહિ, પણ તે પ્રતિષેધ કાળપરત્વે કરવામાં આવેલ છે. પૂર્વકાળમાં મુનિઓ સમાજથી હેટા રહેતા હતા. આદારપાણી જે દુર્ગંધનું કારણ છે, તે પણ મુનિઓ કોઈ કોઈ વખત કરતા. બાકીનો વખત તપશ્ચર્યામાં ગાળતા. તપના પ્રભાવે તેમનાં શરીર પવિત્ર રહેતાં હતાં. તેઓનામાં એવી લાઙ્ઘિઓ ઉત્પન્ન થતી હતી કે તેમનો પરસેવો પણ મુગધે ઘર્ષ જતો. વર્તમાનકાળના મુનિઓ સમાજ સાથે વસ્તીમાં રહે છે, અનેકના પરિચયમાં આવે છે, બે બે ત્રણ ત્રણ વખત આદાર-પાણી લે છે. હલ્લે માત્રે જવાની પણ મર્યાદા રહેતી નથી. એટલે એમનાં શરીર સાથે મહિનતાનો પૂર્ણ સંબંધ છે. તેઓ પૂર્વના મુનિઓના દાખલાઓ લઈ જે શરીરશુદ્ધિ નથી કરતા તે યાનની, કેવની અને ચુરની આશાતના કરે છે. માટે વર્તમાનકાળના મુનિઓએ શરીરશુદ્ધિ ન કરવાનો દુરામલ સેવવો ન જોઈએ.

૨૩. એક વાત અહીં વિચારવાની છે કે અહીં આશાતનાનાં કારણે શરીરશુદ્ધિ અવરય કરવી જોઈએ. પણ તેમાં શૃંગારપ્રિયતાને માટે શરીરશુદ્ધિની ભાવના ન હોવી જોઈએ.

૨૪. મુદપતિ બાધિવાથી જેઓ વાયુક્રમના જીવોની દિંસા થતી અટકે છે એમ માને છે, તે પણ જૂલે છે. કેમકે વાયુક્રમના જીવ કોઈ રીતે પણ રોકાતા નથી તેમ મુખની ગરમીથી મોઢાનાં ધૂંકથી વધારે દિંસા થતાં સંભવ છે. નાસિકાના પર્વનથી, શરીરના હાલવા ચાલવાથી દિંસા થઈ રહી છે, તો માત્ર મુદપતિ બાધિવાથી અદિસાધમ પગાય છે, એ માનવું મિથ્યા છે. ફક્ત સંપાતિક ત્રસજીવો મુખમાં ન પડે એની ખાતર મુખની આડે મુદપતિ રાખી બોલવું જોઈએ.

કસાઈ સોકાને પૈસા આપી જીવ છોડાવવામાં આવે. હે એથી આડકતરી રીતે હિંસાને ઉત્તેજન મળે છે. કેમકે આપેલા પૈસાઓથી તેઓ ખીજી જીવો ખરીદે છે. માટે આવા ઉત્તેજનો-આપવા ખોટી રીતે કહી નથી. હવેની કેમળતા સાથે વિવેક અને વિચારશક્તિની ખાસ જરૂર છે.

કોઈ કોઈ વાર મનુષ્ય પોતાની મહત્તાનાં કારણે કાયરતા અમર દેખને વચ થઈ સ્વદેશ હિંસા બચાવવાને બાને કતવ્ય બ્રહ્મચાર્ય છે. હિંસાપદ્ધતિમાં એક ગીધ અને એક હરણ એ બન્ને મિત્રો હતા. હરણ જાળમાં ફસાણો તેને ગીધ પચાવ્યો છોડાવ્યો નહિ. કારણમાં કહ્યું કે મિત્ર ! આ જાળ તારાની બનેલી છે, એટલે હું નિરપાય છું. માંસબક્ષી ગીધનો એ ઇંચ હતો. એવા ઇંચનું સેવન અહિંસાને બાને અનેક મનુષ્યો કરી રહેલ છે. પરોપકાર કરવામાં રહેલી હિંસા, હિંસા નથી. કેમકે કલ્યાણમાર્ગને અનુસારે કલ્યાણજીવિ માટે મનુષ્યે પરોપકાર અવશ્ય કરવો જોઈએ. એ પ્રાણીઓમાંથી એકને મારવાથી બીજો જીવો રાકતો હોય, તો બચાવવાની છુદ્દિએ તેને બચાવવો તે પરોપકાર છે. જેમ એક માતાના ઉદરમાં બાળક ફસાઈ ગયું હોય, તો તરત જ તે બાળકનો કટકા કરી અગર પેટ ચીરી બાળકને કાઢી માતાને બચાવવી જોઈએ. જો બાળકની ઠપા કરવા જાય તો બાળકની હિંસા થાય છે. એવી જ રીતે અત્યાચાર કરનારને શિક્ષા કરી મનુષ્યને બચાવવો એ પણ અહિંસા છે. એક મનુષ્ય જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે; તેના ઉપર સિંહ આક્રમણ કરે છે. તે વખતે સિંહને મારી મનુષ્યને બચાવવો એ પણ પરોપકાર જ છે અને તે કાંતવ્ય છે.

આવક અને મુનિ એ બન્નેને અહિંસાધર્મ પાળવાનો છે. પણ કતવ્યમેદ મુનિના અહિંસાધર્મમાં અને શૂદ્રરચના અહિંસાધર્મમાં ફેર

દોષો જ નોંધવો. જે કાર્ય મુનિને માટે ત્યાગ્ય છે, તેજ કાર્ય આવ-
કને માટે ઉપાર્થ-આદરણીય છે. જે દર્શન્ય મુનિને માટે અધર્મ છે
તેજ દર્શન્ય આવકને માટે ધર્મ છે. વળી કેટલાંક આવકનાં દર્શન્ય
પણ એવા દોષ છે કે, મુનિ તેનો ઉપદેશ આપી શકે અને અનુમો-
દના પણ કરી શકે, છતાં પોતાને માટે અકર્તવ્ય હોય છે. ધર્મભેદે
અધિકારભેદે, અપેક્ષાભેદે એકનું અકર્તવ્ય બીજાનું દર્શન્ય મનાય છે.

ધર્મનું સ્વરૂપ કલ્યાણ છે. કોઈ કોઈ વખત જીવન કલ્યાણનું
વિશેષી પણ બની જાય છે. એવા સમયમાં કલ્યાણને માટે જીવનનો
સાગ-કંડવો પડે તો તે આત્માદત્તારથી દિંસા નથી. સંસેખના એટલે
સમાધિમરણની કિંચ એ આત્મકલ્યા નથી. કોઈ મુનિ અથવા મુદ્દરથ
અસંભવ ઉપદેશથી કે ગિમારીથી અથવા તો જરાવરણથી એમ સમજે
કે, આનો પ્રત્યુપાય કોઈ પણ નથી. માટે હું અનશન કરી આ અનિત્ય
શરીરનો ત્યાગ કરું તો એથી મારું કલ્યાણ છે. આમ વિચાર કરતાં
સૌમ્યવિધિથી, પ્રાણત્યાગ કરે તો એથી આત્મ દિંસા નથી. કેમકે
પ્રાણસાગ જીવનની અપેક્ષા કરતાં એને કલ્યાણકારી સાગે છે. સમા-
ધિમરણ માટે શાસ્ત્રકારો સંમત છે. તેમજ કોઈ સતીનું સતીત્વ નષ્ટ
કરવા, બાલકાર કરવા તેવાદે ત્યાગ, તે વખતે બીજે કોઈ ઉપાય ન
જડવાથી સતી બાલકાર કરનારનો વધ દરે, અગર પોતાનો નાશ
કરે, તો તેમાં દિંસા નથી. કેમકે એમાં ધર્મરક્ષા અને નીતિરક્ષાની
ખાતર જે દિંસા કરવામાં આવે છે, તે વિશેષિ દિંસા હોવાથી નિર-
ર્થક દિંસા નથી; માટે એને અદિંસામાં જ ગણવી પડે છે. કેમકે
દિંસાનું પાપ તેને સાગતું નથી.

જૈનધર્મમાં અહિંસાપાલનની અનેક અપેક્ષાઓ છે. કાંઈ જૈન
રાજાએ અહિંસા અણુમત અંગીકાર કર્યું; હોય, તો પણ પ્રજાને
અનીતિને અંગે દંડ પણ કરે છે, અને પ્રજાનાં રક્ષણ માટે મુદ્દ પણ
કરે, એ વાત જૈન કથાના પ્રયોગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે લખેલી છે. વળી
ગૃહસ્થને સવા વિસ્વાની દયા પાગવાની હોય છે. યાત્રિનાથ, કુંથુનાથ
અને અરનાથ એ તીર્થોં કર થયા અને ચક્રવર્તીની પદવી પણ ભોગવી,
ચક્રવર્તીની પદવીને અંગે જ અંડ સાધવા નીકળ્યા. અનેક સાથે મુદ્દો
પણ કર્યા. આ રીતે ગૃહસ્થધર્મમાં મુદ્દ કરવાની છૂટ અપાયેલી છે.
આ ઠેકાણે આ વાત અમોએ વધારે વિસ્તારથી લખી છે તેનું કારણ
એટલું જ છે કે કેટલાકે જૈનધર્મ ઉપર અણેષ કરે છે કે, અહિંસા-
ધર્મ જૈનોએ અહિંસાનો બોધ આપી લોકોને બાપલા બનાવ્યા છે.
આમ કહેનારાઓ જૈનધર્મનું સ્વરૂપ અને જૈનધર્મની અહિંસાનું સ્વ-
રૂપ સમજતા નથી. જે સમજ્યા હોય તો કદી પણ જૈનોની અહિં-
સાની નિંદા ન કરે. લોકોને બોલાવાનાં કારણ એ લાગે છે. એક તો
શ્રી મહાવીરના સમયમાં ધર્મનાં નામે ખૂબ હિંસા વધી ગયેલી તેથી
શ્રી મહાવીરે જોરજોરથી અહિંસાનું સ્વરૂપ લોકોને સમજાવ્યું.
ખીલું કારણ એ કે પાછળથી જૈન સમાજે અહિંસાનાં નામે બહુ
ઝીણું કાંત્યું. એથી લોકોને કહેવાનું કારણ મળ્યું છે. પરંતુ વસ્તુતઃ
તેમ નથી. વળી જૈનધર્મ વૈશ્યોના હાથમાં આવ્યો એ પણ એક
કારણ છે. અમારો કહેવાનો સાર એ છે કે જૈનધર્મની અહિંસાનો ક્ષત્રિ-
યત્વની સાથે જરાપણ વિરોધ નથી. જૈનધર્મો નિરર્થક સ્વરૂપમાં
કરે નહિ. બાકી હિન્દુસ્તાનમાં બાપલાપણું આવ્યું; હોય તો અંદર
અંદર સ્વાયં સાધવાની આવનાથી, ઈર્ષ્યાથી અને અંદર અંદરની

શાસ્ત્રીઓ આખું છે, સિકંદરી લઈને અગ્રેજી રાજ્ય સુધી ને મુદ્દ
ધવા, અને તેમાં દિન્દીઓનો ને પરાજય થયો એ અંદર અંદરના
કુસુપનું પરિણામ છે.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ભારતવર્ષના પરાજયમાં જૈનધર્મની
અદિસાનો ઉપદેશ કારણભૂત નથી. પરંતુ અંદર અંદરની ને
કુદ અંદર અંદરનો કુસંધ એ જ મુખ્ય કારણભૂત છે. પૃથ્વીરાજ
ચૌહાણ અને જયચંદના દાખલા પ્રસિદ્ધ છે. વળી મગદા સામ્રાજ્યમાં
સિંધીઆ દોસકરની ધર્મી કારણભૂત છે. હવે ઉપરાંતની કામા, હવે
ઉપરાંતનો વિશ્વાસ, સિપાઈઓમાં અડવા અબઘવાની બાવળ, એક
રાજ્યનો અધઃપાત જોનાં બીજા રાજ્યનું મૌન-એવાં અનેક કારણો
અધઃપતનનાં છે,

વર્તુલ્યવરયા એ રાજ્યોના હાથમાં હતી. એ વર્તુલ્યવરયા તરફ
રાજ્યોની બેદરકારી અને હવે ઉપરાંતની રાજ્યોની વિલામપ્રિયતા
એવા અનેક કુર્ગુજોથી દિંદનું અધઃપતન થયું છે.

જૈનાચાર્યોએ બતાવેલાં અદિસાનાં સ્વરૂપથી હાલિ ધષ્ટ છે એમ
માનનારાઓ બૂઝ કરે છે. વળી જૈનધર્મ સંતોષ અને શાંતિનો ઉપ-
દેશ છે. જો એ સંતોષ અને શાંતિનું સેવન કરવામાં આવે તો લગાડનો
સંભવ પણ નથી. ધર્મ સાથે રાજનીતિનું પાલન એ મનુષ્યને રક્ત-
પાત કરાવતાં અટકાવે છે. જૈનધર્મ નિર્ધર્મ રક્તપાત ન કરવો એમ
ઉપદેશ છે. જૈનચરિત્રોમાં ધણી એવી વાતો પણ આવે છે કે રાજર-
સાજને માટે કરેલાં મુદ્દ પણી ધણીઓએ સંસારત્યાગ પણ કરેલો છે.

જૈનધર્મમાં અહિંસાપાલનની અનેક અપેક્ષાઓ છે. કોઈ જૈન
રાજાએ અહિંસા અણુવત અંગીકાર કર્યું હોય, તો પણ પ્રજાનો
અનીતિને અંગે દંડ પણ કરે છે, અને પ્રજાનાં રક્ષણ માટે યુદ્ધ પણ
કરે, એ વાત જૈન કથાના મથોમાં ઠેકણે ઠેકણે લખેલી છે. વળી
ગૃહસ્થને સવા વિસ્વાની દયા પાળવાની હોય છે. શાંતિનાથ, કુંથુનાથ
અને અરનાથ એ તીર્થંકર થયા અને ચક્રવર્તીની પદવી પણ ભોગવી.
ચક્રવર્તીની પદવીને અંગે છ ખંડ સાધવા નીકળ્યા. અનેક સાથે યુદ્ધો
પણ કર્યાં. આ રીતે ગૃહસ્થધર્મમાં યુદ્ધ કરવાની છૂટ અપાયેલી છે.
આ ઠેકણે આ વાત અમોએ વધારે વિસ્તારથી લખી છે તેનું કારણ
એટલું જ છે કે ઠેકણે જૈનધર્મ ઉપર અણેષ કરે છે કે, અહિંસા-
ધર્મ જૈનોએ અહિંસાનો બોધ આપી લોકોને બાવલા બનાવ્યા છે.
આમ કહેનારાઓ જૈનધર્મનું સ્વરૂપ અને જૈનધર્મની અહિંસાનું સ્વ-
રૂપ સમજતા નથી. જે સમજ્યા હોય તો કદી પણ જૈનોની અહિં-
સાની નિંદા ન કરે. લોકોને બોલાવાનાં કારણ એ લાગે છે. એક તો
શ્રી મહાવીરના સમયમાં ધર્મનાં નામે ખૂબ હિંસા વધી ગયેલી તેથી
શ્રી મહાવીરે જોરજોરથી અહિંસાનું સ્વરૂપ લોકોને સમજાવ્યું.
બીજું કારણ એ કે પાછળથી જૈન સમાજે અહિંસાનાં નામે બહુ
ઝીણું કાત્યું. એથી લોકોને કહેવાનું કારણ મળ્યું છે. પરંતુ વસ્તુતઃ
તેમ નથી. વળી જૈનધર્મ વૈશ્યોના હાથમાં આવ્યો, એ પણ એક
કારણ છે. અમારો કહેવાનો સાર એ છે કે જૈનધર્મની અહિંસાનો ક્ષત્રિ-
મત્વની સાથે જરાપણ વિરોધ નથી. જૈનધર્મો નિરર્થક રક્તપાત
કરે નહિ. ખાકી હિન્દુસ્તાનમાં બાવલાપણું આવ્યું હોય તો અંદર
અંદર સ્વાર્થ સાધવાની બાવનાથી, ઈર્ષ્યાથી અને અંદર અંદરની

साधु ऋषि भर्ष भर्षे ।

સેવે' કે મેલ' દેવો' એમાં વાપુના આંતરે જતી જતી' વાપુનાં એ
હાથનો રંગ છે. જેમ વિદ્યારમ્યમાં નિષ્ણાન મર્યામાં લેવો' સમય
નેપમે, જેમ વાપુના પ્રાથમિક પદોમાં વાપુ' ધર્મીમાં' ધર્મી તેવારીએ
નેપમે. વેપારી-નિષ્કર્મીની' રૂઝી છે. જ-મુખીએ તેવો છે કે, જે
મુખીએ લાગ્યા, અમલગી, પરીક્ષાની રૂઝીમાં સ્થાયર અને તે દોષ જે
વેપારી, તરફ દાખલનાં મર્યામાં, જો, જેની વળગ્યા વિધાનમાં અદાગી

પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પે, તે વ્યક્તિમાં સાધુતાની અને જ્ઞાનની કેટલી
ચોખ્ખતા જોઈએ ? તે પછી જ તે સાધુધર્મ સ્વીકારવાને લાયક ગણાય.
પહેલી, બીજી ચોપડીનો અભ્યાસ કર્યા વિના પરમારો મેટ્રીક થએલો
કોઈએ જોયો છે ? રસોઈની રસવતી નિષ્પન્ન કરવાનો વિધિક્રમ
જાણ્યા વિના કોઈ રસોયો થયો જોયો છે ? તેથી જ નીચેના શ્લોક
બોધ કરે છે કે—

પદં પદેન મેઘાવી, યથારોહતિ પર્યતમ્ ।

સમ્યક્ તથૈવ નિયમાદીરચારિત્રપર્યતમ્ ॥

સુદ્ધિશાળી માણસ જેમ ધીમે ધીમે એક પછી એક પગે
પર્વત ઉપર ચડે છે, તેમ સમ્યક્ પ્રમાણના નિયમો અનુક્રમે પાળી ધીર
પુરુષ ચારિત્રરૂપી પર્વત ઉપર ચડી શકે છે. મતલબ કે મોટા પર્વત
ઉપર ચડવું હોય તો એકદમ ચડી શકાવું નથી; પણ ધીમે ધીમે
એક પછી એક પગથીએ ચડતાં વિસામો લેતાં લાંબા વખતે પર્વતની
ટોચે જેમ જઈ શકે છે, તેમ એક પછી એક નિયમપાલનમાં દરતા
મેળવી ચારિત્રનો અધિભાર જની શકે છે. જે માણસે ગૃહરથધર્મ
અનિષ્ક્રમ, ખાલ્યો નથી, પોતાની વીર્યશક્તિનો જોને અભ્યાસ નથી, એવો
માણસ સંયમભાર વહન કરવાને લાયક થઈ શકે નહિ એ મોટે નીચેના
શ્લોક તરફ ધ્યાન જેવીએ છીએ.—

યદ્યંચિધિ સમાયુક્તઃ સેવ્યમાનો ગૃહાથમમ્ ।

ચારિત્રમોદનીયેન મુચ્યસે પાપકર્મણી ॥

વિધિપૂર્વક ગૃથાગ્રમને સેવતા થઈ શરૂ મોદનીયકર્મરૂપી પાપક-
ર્મથી મુક્ત થાય છે. ગૃહરથધર્મ એટલે આવકધર્મનો મેતો નિરંતર ચારપણે

પાળતો થોડો આરિયભાદની વંકરને ઓછું કરે છે, અને તે ક્રમે
 ઓછી થએથી ઇંદ્ર મહામતનો અધિકારી થઈ શકે છે, માટે દીક્ષા
 સેવાના ઉમેદવારે આવકનો સામાન્ય ધર્મ અને વિશેષ ધર્મ પહેલાં
 પાળવો. તેમાં પોતે તે દ્વંદ્વ રીતે સિધ્ધ થાય તે પછી જ દીક્ષાની ઉમેદવારી
 કરે. એ સિવાય દીક્ષા લેનારમાં બીજા નીચેના ગુણો હોવા જોઈએ.

અથ પ્રવજ્યાદઃ, આર્યદેહોત્પન્નઃ, વિચિત્રજાતિકુલાન્યતઃ,
 ૧. ક્ષીણપ્રાયઃ કર્મમલઃ, તત્ત્વ ધર્મ વિમલેયુદ્ધિઃ, હુલ્લભે માનુષ્ય
 ૨. જંગમ મરણ નિમિત્ત, સંપદશ્ચપલઃ, વિપયાઃ દુઃખદેશયઃ સંયોગે
 ૩. વિયોગઃ, પ્રતિષ્ઠાન મરણ, દારુણો વિપાકઃ, હસ્યવગત સંસાર
 ૪. નૈર્ગુણ્યઃ તત્ત્વ ધર્મ સદ્ધિરક્તઃ પ્રતનુ કથાયાઃ અસ્વ દારુણાદિ,
 ૫. હૃતશ્ચ, વિનીતઃ, પ્રાગપિરાજામાસ્ય પૌરજનવદુમ્મતઃ, અદ્રોહ-
 ૬. કારી, કલ્યાણાંગઃ શાદઃ સ્થિતઃ સમુપસંપન્નઃ એતિ.

દરિભદ્રસરિ:

ઉપર જતાવેલા સોળગુણ સંપન્ન, જે હોય તે જ દીક્ષાનો અધિકારી
 હોઈ શકે.

૧. પ્રથમ આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થએલો હોય, કારણ કે જન્મભૂમિ
 તેમ જ માતા પિતાના સંસ્કારોની અસર માણસમાં હોય છે. અનુષ્ઠ-
 દેશોત્પન્ન માણસ અપેવાદપદે મતિસીનાદિકોના કારણથી આદ્યુષ્ઠ-
 મારક દીક્ષાનો અધિકારી થાય, પણ તે સામાન્ય નિયમ અનુસાર નહિ
 આર્ય ભાવના આર્યદેશમાં ઉત્પન્ન થએલામાં જ હોય છે. તેથી આદ્યુષ્ઠ-
 અસ્તિત્વની આવના બીજા દેશમાં હોતી નથી.

૨. ઉત્તમ જાતિ અને કુળમાં ઉત્પન્ન થએલો માણસ દીક્ષાને અધિકારી થઈ શકે, કારણ કે ઉત્તમ જાતિ અને કુળ જેના હોય તેમાં ઉદારતા અને શરમ વગેરે ગુણો સ્વાભાવિક હોય છે. એ ગુણોને લઈને એક વાર મનથી પતિત થએલો સાધુ પોતાના કુળજાતિની શરમને લઈને દીક્ષાને ત્યાગ કરતો નથી. ગુરુ પાસે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરે છે અને આશ્રિમાં સ્થિર થાય છે.

૩. નેના દીક્ષા આપવાનો વિધિ ત્રણ સમજતા દીક્ષા લેનાર હાલમાં આલતા દીક્ષા મૂકી દે છે. પોતાને ઘેર આવી સંસારી વેશ પહેરતાં જે સંક્રમ કે શરમ આવતી નથી. કેટલાક તો એટલા ભ્રષ્ટ્ર બેશરમ હોય છે કે, પેપરોમાં જાહેર કરવામાં પોતાનું મહત્ત્વ માની દીક્ષા મૂકે છે. એમ ઇલાવતાં શરમાતા નથી. જવદેવ જેવાએ ભાઈના સંબંધને લીધે ભાઈ જીએ લાંછળી નિરખાએ પ્રજા દીક્ષા પાળી. માટે દીક્ષા લેનારના જાતિકુળ અવશ્ય જોવાં જોઈએ.

૪. જેના યાનાવરણીય અને મોહનીય વગેરે કર્મો ધણા ભાગે દીક્ષા ધએલા હોય, તેને લઈને યાનદશા જેમાં પ્રવેશી દોષ અને રાગદ્વેષ વગેરે જેના ધરી મળ્યા હોય, એવા લઘુકર્મો છોડ દીક્ષાને સાચક સંસ્થાપ.

૫. ઉપર બતાવેલ ચાનની પ્રાપ્તિથી રાગદ્વેષની મહત્તાથી જેની શુદ્ધિ નિર્મળ થએલી હોય, મનનો ઉદ્દેગ અને અમુક અંશે રાગદ્વેષ જેના સાત ધએલ હોય, આત્મવિકાસ જેની શુદ્ધિમાં દેખાતો હોય એવા વિશુદ્ધ મનસાગો દીક્ષા લેવાને લાયક છે.

અર્થિ તીવ્ર સંસારેષ્વરી વૃત્તિથી તેમજ અજ્ઞાનને લક્ષને જેનું મન
 કલુષિત હોય, માત્ર સંસારનાં મુખનાં સાધનોના અભાવે સંસાર
 વ્યવહાર અધાવવાની અસક્રિયને લક્ષને દીક્ષામાં ખાવા-પીવાની સાધસાની
 તૃપ્તિ દીક્ષા સેવાથી મેળવવાની આકાંક્ષાવાળા જે દીક્ષાને અંગીકાર
 કરે છે, તે દીક્ષા આત્મદિત કરનારી ન હોવાથી અને દીક્ષામાંથી
 જે મુખ મેળવવાની કાવના હતી, તે ન મેળવવાથી દીક્ષા મૂકી, ધરખારી
 થતાં જોઈએ છીએ. તેનું કારણ એ જ કે દીક્ષા સેનારમાં જે શુભો
 જોવા જોઈએ, તે શુભો ન જોવાથી આ પરિણામ આવે છે.

સંસારની અસારતા જોણે અનુભવથી અનુભવી હોય,
 (કેમકે સંસારની અસારતા અનુભવથી અને ઉપદેશથી જે એમ
 બે રીતે સમજાય છે. તેમાં ઉપદેશથી સંસારની અસારતા
 સમજાય છે, તે કાળો વખત રહતી નથી. પણ અનુભવથી
 જોને સંસારની અસારતા સમજાય છે.) તેને સંસારની વસ્તુઓપ્રત્યી
 મૂઝાઈ, ઉતરી જાય છે. અનુભવ મેળવીને કહેવા અનુભવ જોને
 ગૃહસ્થાશ્રમમાં થયો હોય, છદ્ધિયોનાં મુખની અસારતા જોણે અનુભવી
 હોય, સંસારના પદ્ધતિ દર્શનથી શરૂ છે, શાશ્વતા નથી, અનુપપલ્લુ દુર્લભ
 છે, જોનો જન્મ છે તેનું મૃત્યુ અવશ્ય છે, સંપત્તિ લોભાળની મોહક
 થાય છે, સંયોગ છે ત્યાં વિયોગ છે એવો અનુભવ, યોગ અને
 વિવેકને લક્ષને જોને અજ્ઞેયો હોય તે માણસ સંસારને વ્યવહારમાં
 જોઈએલો. જોતાં દેવે સંસારના પદ્ધતિ ઉપર એક જાનની ઉદાસીનતા
 જ જોવામાં આવે છે. આવો માણસ અવશ્ય દીક્ષાને લાયક છે.

પરંતુ જોનાં જોનાં વેશો જોનાં હોય તે કદાપિ આવી
 પદ્ધતિ લોકાતો નથી. કેમકે આત્મા સિદ્ધિવાળા અન્ય સર્વ પદ્ધતિ

અનિત્ય છે એવું અનુભવવાન તેમાં, ઉત્પન્ન થએલું હોવાથી, એવો માણસ સાધુપણને આશ્રયલુપ્ત છે.

૭. ક્રોધ, માન, માયા લોભ એ ચારે કષાય જેના પાતળા પડી ગયા હોય, અનંતાનુંબંધી અને અપ્રત્યાખ્યાની કષાયનો સર્વથા જેમાં અભાવ હોય તે માણસ દીક્ષા લઈ દીક્ષાને કંદીપણ કલ્પિત કરે નહિ.

૮. હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા, અને શોક એ છ દુર્ગુણો જેનામાં એકો હોય તે જ દીક્ષાને લાયક છે. કારણકે હાસ્યમાં તોછડાઈ કુલ્લજોવૃત્તિ રહેલી હોય છે. રતિ, અરતિ એ રાગદ્વેષને વધારનાર છે. ભય એ મોટામાં મોટી નબળાઈ છે. દીક્ષા વીરપુરુષોની છે, નિબળોની નથી. જુગુપ્સા નિંદા એ સંધારણમાં સંધારણ માણસને કરવા લાયક નથી. જેને ભગવતી દીક્ષા ધારણ કરવી હોય તેમાં તો આ દુર્ગુણ ન જ હોવો જોઈએ. શોક એ આત્મધ્યાનનું કારણ છે. આત્મ રોદધ્યાન એ નરકના હેતુ છે. તેથી દીક્ષા અંગીકાર કરવાની ભાર્વનાવાળામાં ઉપર બતાવેલ એક દુર્ગુણ ન હોવો જોઈએ.

૯. કૃતજ્ઞ કરેલા ઉપકારને માનનાર, જેનાથી મોઝ જાતનો ક્ષાલ કે શુભની પ્રાપ્તિ થઈ હોય, તેને કદી વિસારે નહિ. કેમકે કૃતજ્ઞપણનો હોય એ મોટામાં મોટો દોષ છે. ચોરી વ્યભિચાર જેવા પ્રાપ્તોના નાશ કરવા તારતે ઋષિમુનિઓએ પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવેલ છે, પણ કૃતજ્ઞપણના દોષને દૂર કરવા માટે મોઝ જાતનું પ્રાયશ્ચિત્ત ચાલુમાં છે નહિ. કરેલો ઉપકાર જૂલી જાય તે મોટામાં મોટો પ્રાપ્તિ છે એમ ચાલો કહે છે. આવી કૃતજ્ઞતા સાધુના વેશમાં રહી ન્યારે કરતા જોઈએ છીએ, ત્યારે દુઃખ થયા વિના રહેતું નથી. જેમની પાસે વિદ્યાબ્રહ્મ કયો તેમની

સાથે દુરભનાઈ કરેલી; જેમના પાસે આચાર્યપદવી લઈ પોતાને પત્ર
લખાડ્યા છતાં પાછળથી તેમના તરફ બેઈમાની કરવામાં પાછા ન
હડ્યા એવા કૃતબ્ધ અંગરેજ આચાર્યપદવી લઈ પાંચ પચીસ સિંચો
મુંડી બહે આ જગમાં ફાવી જતા હોય, પણ પરજાવમાં તો એવાએને
માટે નરક સિવાય બીજું સ્થાન નથી.

૧૦. વિનય એ દસમો ગુણ છે, જેનધર્મનું મૂળ વિનય છે.
વિનયમૂલો ધર્મો જે માણસમાં વિનય નથી, પોતા કરતાં અધિક
જ્ઞાન તથા ગુણવાગાને જે માન આપતો નથી તે વિનયહીન છે.
પોતાના જે સંબાડમાં પોતાથી મોટા ત્યાગી, સોની, સાંત પુરોહિતો
પોતે તો નહિ પણ પોતાના સિંચો પણ નમસ્કાર કરતા નથી. આચાર્ય
ધુરધર કહેવાતા આચાર્ય પડિતો જેઓએ વિનય અને નમ્રતાને
દેશવર્દો આપ્યો છે, તેઓ દીક્ષા લઈ પોતાને ત્યાગી બહે કહેવરાવે,
પણ જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ તે આશ્રિની યોગ્યતા ધરાવનાર મજાવ નહિ.
વિનયના અભાવે શાસનમાં ધણુ વિજ્ઞાન સાધુઓ પડ્યા છે છતાં
તેઓની પાસેથી અભ્યાસ કરવાનું જતાં જેનોના પૈસે પડિતો રાખી
અભ્યાસ કરતા બેઠાં છીએ. જેમના પૂર્વજે એક માળે જ્યપુરમાં
વિજ્ઞાન યતિ પાસે અભ્યાસ કરતા હતા. અમદાવાદમાં મારવાડથી
આવેલ યતિ પાસે બમ્બતીસૂત્ર વાંચવા મોટા મોટા સાધુઓ જતા
હતા તે પણ એક માળે હોય. હાલમાં તેમના જ સંતાનો અદમિંદો
વિનયવિહીન બની અન્યદર્શી પડિતો પાસે અભ્યાસ કરે છે.

૧૧. દીક્ષા લીધા પહેલાં જે માણસ સૌમ્ય હોય, ઉત્તમ
વર્તનવાળો હોય, બીજાઓ પર સારી જાણ પાડી શકતો હોય, સોડો જેવું

આદર્શ જીવન અણુતા હોય તેવો માણસ દીક્ષા અંગીકાર કરે તો લોકોમાં
તે તરફ વધારે સહાય થશે છે. પણ જો દુસ્વારી હોય તો લોકોમાં
હોય, ૨૫ વહારમાં જે અપ્રમાણિક હોય, પારકું પચાવી ખાડવાની જેની
દેવ હોય, લોકોમાં જેની પ્રતિષ્ઠા ન હોય એવો માણસ કદાચિત્
દીક્ષા અંગીકાર કરે, તો પણ તે તરફ લોકોનો પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન
થાય નહિ. તે ઉપદેશક બની ઉપદેશ આપે તો તેના ઉપદેશની જાણ
લોકો પર પડે નહિ. મોટે દીક્ષા લેનાર દીક્ષા લીધા પહેલાંથી સદાચારી
હોવો જોઈએ.

૧૨. કોઈનો શ્રોત્ર-વિશ્વાસપાત્ર કરવાનો જેનો સ્વભાવ જુ હોય, જે
ક્રમિક વિશ્વાસપાત્રી મહાપાત્રી, એ કહેવત સુવર્ણ નાદેરા છે. માટે
વિશ્વાસ માણસ જ દીક્ષાને પાત્ર હોઈ શકે.

૧૩. જેનું શરીર ભલ્લ આકૃતિવાળું હોય, પાંચે શરીરો તેમજ
જ હોય. પગ, વગેરે પ્રમાણ સર હોય, મહેનતની ખોટ ખાંધે નહિ
હોય તે દીક્ષાને યોગ્ય ગણાય છે.

૧૪. બેઠાવાળો હોય, ધર્મ એ લવોલવ કહેવાય તેના કૃતાં કૃતિ, આ
આત્મહિત એમ સાધવાથી થઈ શકે છે. માટે જે વધારે આત્મકર્મથી
માટે દીક્ષા અંગીકાર કરે, એવી જાણનાથી દીક્ષા અંગીકાર કરે તો
તે ઉત્તમ છે, પણ ઉદરપાણી માટે દીક્ષા અંગીકાર કરે, દીક્ષા લઈને
પણ શ્રોત્ર પાસે પીપા કરે તો સંગ્રહી લેવાનું પોષણ કરે તેવો દીક્ષિત
પોતાનું અને પારકું હિત કરી શકે તે નથી.

૧૫. જે ક્રમિક માટે, અધ્યક્ષ હોય, તે પ્રક્રમમાં ગમે તેટલા
વિદ્યુત આવે, અતિશય નિશ્ચયથી પ્રોત્સાહન દિમ્મિત્તિય પૂરક

પોતે પોતાના નિશ્ચયમાં સ્થિર રહે, તેવો માણસ દીક્ષા લેવાને લાયક છે. કેમકે આવો ગુણ જેનામાં હોય, તેને સંવત્સરમાં ગમે તેવા સંદર્ભ વિષયો આવે, તો પણ પોતે પોતાના ધૈર્યથી ચલાવવાનું થાય. જો આવા ગુણવાળા આ સંસારમાં બહુ થોડા હોય છે. બાકી સામાન્ય હિપદેશથી કે ત્યાગીઓની વાણીની લાલચના ભેગ થઈ પડેલા એક વખત હિતાવગ્નથી દીક્ષા લઈએ, પણ તે દીક્ષા અને તેના પરિણામમાંથી કોઈ દેહી સંકટો નથી.

૧૬. દીક્ષા લેનાર ગુરુની શોધ કરતો ગુરુ પાસે આવેલો દોષી નોંધ્યો. મતલબ કે ગુરુ શિષ્યની શોધ કરે એના કરતાં શિષ્ય ગુરુની શોધ કરે એ વધારે ઉત્તમ છે. કેમકે જેને ખરા વૈરાગ્ય થયો હોય તે જ ગુરુને શોધતો રહે. લાલચે ગુરુઓ શિષ્યોને શોધતા રહે છે એ કોઈ સીતે ઉચિત નથી.

ઉપર જણાવેલા સૌને ગુરુ જેમાં હોય, આગર સૌને ગુણથી એક મહાન ગુણ એવો હોય કે જેમાં સૌને ગુણ આવી સમાતા હોય, તો તેવાઓને દીક્ષા આપવી એમ શાસ્ત્રીનું ફરમાન છે. આ નિયમ વતી માન દાગમાં શિષ્યોની સાધુઓ પાળવા નથી. તેના પરિણામે દીક્ષાને બાને બેઠામાં મતા જેવામાં આવે છે.

દીક્ષા કેણુ આપી શકે ?

દીક્ષા એટલે સંસારનો ત્યાગ કરવા ઉત્સુક થએલ મનુષ્ય જે ગુરુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરે તે ગુરુમાં ગુરુધર્મ નળવાનું, પાળવાનું અને વર્તનમાં મૂકવાનું જ્ઞાન હોયું નોંધજી. આવેલ માણસને મૂંઝી નાંખી સાધુનો સેવાસ પહેરાવી દેવો એટલા માનથી ગુરુ યદ્યદ્યકાય નહિ. પણ જોણે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે, તે સિધ્ધ દીક્ષા પછીના કાળમાં સંયમમાં કેમ આગળ વધે, તેમાં જ્ઞાનશક્તિ કેમ વિકાસને પામે, મનની વિશુદ્ધિ કેમ થાય વગેરે ચિંતા સતત ગુરુને હોવી નોંધજી, તેમ જ શિષ્ય માટે ગુરુ હમેશા કાળજી ધરાવનાર હોવા નોંધજી.

હાલમાં શિષ્યલોભી ગુરુ પોતામાં ગુરુતા છે કે નહિ, ગુરુપદની જોખમદારી ઉપાડવાની તાકાત મારામાં છે કે નહિ તેનો વિચાર કર્યા વિના શિષ્યો મૂંઝવા મડિ છે, અને પોતામાં શિષ્યની લાયકાત પણ પેદા કરી ન હોય, ગુરુનો વિનય, ગુરુની સેવા, શુશ્રૂષા કેમ કરવી નોંધજી તેનું જ્ઞાન પણ જોને ન હોય, ગુરુનો પ્રેમ પણ જો મેળવી શક્યા ન હોય, એવા સાધુ અને સાધ્વીઓ વર્તમાનકાળમાં ગુરુ બની બેસે છે. આવા એવા એલી કરવાનો મુખ્ય હેતુ એક જ હોય છે કે એવા એલીઓને યદ્યદ્યકાય, તો આપણે સ્વતંત્ર વિહાર કરી શકીએ. બીજી ભાવના એ પણ હોય કે, આપણા એવા એલીઓ હોય તો મારે સાજો આપણી ચાકરી કરાવવામાં તેમનો ઉપયોગ લઈ શકાય.

જ્યાં ગુરુએ શિષ્યને તારવાની શુદ્ધિએ શિષ્ય કરવો નોંધજી, ત્યાં વર્તમાનકાળમાં લગભગ ઘણા ભાગે મહિન અને સ્વાર્થી શુદ્ધિથી

એલા એલીએ - કરવામાં આવે છે. તેના પરિણામે ગુરુ એલા વચ્ચે અને ગુરુણી એલી વચ્ચે કહેણ, કંઠાણ, મારામારી જેવાના પ્રસંગો ઉભા થાય છે. વળી આવી રીતે કરેલા એલા અને એલીએ ગુરુથી છૂટા પડી એકલા વિચરતા નોંધાઈ જાય છે. માટે યોગ્ય ગુરુ દોષ તેજ બીજાને દીક્ષા આપી શકે. તેવા ગુરુમાં પંદર ગુણ દોષો નોંધાયેલાં :

ગુરુપદાર્દસ્તિવચંમૂલ ધવ, વિધિપ્રતિપક્ષમવગ્યઃ, સમુ-
પાસિતગુરુકુલઃ, અસ્તસિતશીલઃ, સમ્યગધીતાગમઃ, તત ધવ
ધિમલતરવોચાત્તત્ત્યવેદી, ઉપશાન્તઃ, પ્રવચનવત્સલઃ, સત્ત્વ-
હિતરતઃ, આદેયઃ, અનુવર્તકઃ, મમ્મીરઃ, અવિપાદી, ઉપશમ-
સમિધ્યાદિસંપન્નઃ, પ્રવચનાર્થવક્તા, સ્વગુર્પેનુષ્ઠાતગુરુપદ્ધ્યેતિ ॥
શી દરિભદ્રચરિ.

દીક્ષા આપનારમાં પંદર ગુણો દોષો નોંધાયેલાં. કારણકે ગુરુમાં ગુણ દોષ, તેજ તે સિદ્ધિમાં ગુણરૂપી બીજા રૂપી શકે, કહેવત છે કે—“જાપ તેવા એકા અને ગુરુ તેવા, એલા” વળી “જેનો નાવક આપણે તેનું સરકર કૃપામાં” માટે ગુરુની જવાબદારી જેવી તેવી નથી. ગુણસંપન્ન દોષ તેજ ગુરુપદધારણ કરી શકે. ગુણહીન પ્રેતજેવું છે, તે ગુરુ કર્માર્થી થઈ શકે. માટે ગુરુમાં પંદર ગુણ દોષો નોંધાયેલાં એમ સાત્ત્વકાર-કહે-છે. ૧. જેણે ઉત્તમ ગુરુ પામે વિધિસદિત દીક્ષા અંગીકાર કરી દોષ, ગુરુની જાવના અને કૃપાપાત જેના પર થયો. દોષ, એટલે પોતાના પ્રાણનું આરોપણ જે સિદ્ધિમાં ગુરુએ કરેલ દોષ, જે સિદ્ધિએ ગુરુપદ સેવી પોતામાં પલ્લુ તથાપ્રકારની યોગ્યતા કરી દોષ, તેજ ગુરુ થઈ શકે છે. ગુરુનો વિનય કરવામાં જેણે અવિનીત નીવડ્યા, દોષ, ગુરુની સેવામાં જેણેને કંટાળા આવ્યો દોષ, તેવા

વિનયહીન શિષ્યો શુરુ થવાને લાચક નથી. ૨. સમુદાયમાં રહી પોતાંથી
 મોટેરાઓની સેવા બજાવી હોય, નાનાઓ સાથે, જે પ્રેમપૂર્વક વર્ત્યો
 હોય, પોતાના ગુરુના આચારવિચાર તથા તેના હેતુ, કારણો સમજ
 તે આચારવિચાર બરાબર પોતામાં હિતાર્થ હોય તે શુરુ થવાને લાચક
 છે. પણ જેઓ શુરુની હયાતીમાં શુરુથી છૂટા પડી બીજાઓની
 ગુલામગીરી કરી આચાર્ય બની શુરુ, સામેનનાં કાંધણિં ઉભો રહે
 હોય, તેઓ ભણે, મોટે એમ માને કે તે કુલ શિષ્યો એકાએક શુરુ
 થઈ, પણ ખરી રીતે તે શુરુદોહી હોવાથી શુરુપદને લાચક ન થઈ
 શકે. મોતાના એકાએક પણ પોતા તરફ ઉદ્દતાઈ, માપરે તે તેમાં
 આચાર્ય નથી; ૩. જ્યારથી દીક્ષા અંગીકાર કરી હોય ત્યારથી મોતાના
 એકે વ્રતમાં દીપ ન લખાડયો હોય, એટલે એકે વ્રતને મહિન ન થયું
 હોય, અમર વ્રતનો ભંગ ન થયો હોય, ઉત્તમ રીતે ચારિત્ર પાળ્યું
 હોય, તેની હાપ શિષ્ય ઉપર પડે છે. અને શિષ્ય તેવા શુરુ તરફ
 પડુમાંની નજરથી જુએ છે. માટે શુદ્ધ ચારિત્રવાન જ શુરુ થવાને
 લાયક છે. યાની ગુરુમહારાજની સેવા કરી શુરુ દ્વારા અનેકે શાસ્ત્રી-ઓ
 મોતુ અધ્યયન સંપૂર્ણ રીતે થયું હોય; તેનું રહસ્ય પોતે બરાબર
 જાણે હોય, એવા યાની પુરુષો શુરુ થવાને લાચક છે. પણ હાલમાં
 મને પાંચો પ્રતિક્રમણ પણ પૂરાં આવડતા નથી, પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રોનાં
 ૧૪૧ પણ અવડતા નથી, દરેક કાર્તિક, આચારંગ એ સીધું મને
 મળેલ નારાં મુખ્ય આગમો છે તેનું અધ્યયન જેણે કર્યું નથી,
 વાંચેલા શુરુ બની બેસે છે એટલું જ મંદિ, પણ પંચાસ પદવી
 પાંચે મેમદાર પદવી લઈ અધ્યાસે બની જાય છે. કેટલાક મૂખશિખરો
 આચાર્ય થવા માટે આકાંક્ષ પાતાંગ એક કરી રહ્યા હોય છે!

આવાં રોગાઓ જ્યારથી જૈન ધર્મમાં દિલગીર્ષ નીકળ્યાં છે, ત્યારથી જ
જૈન ધર્મને કામ લાગુ પડ્યો છે. ૧. પાંચમો ગુણ લગભગ મોંઘાને
મળતો જ છે. એટલે શાસ્ત્રને સમ્યક્ પ્રકારે અભ્યાસ કરવાથી શાંતની
વૃદ્ધિ જેમાં થએલી હોય, જૈનનાં તત્ત્વોની સદ્મતતા જે સારી રીતે સમજ
સકાયો હોય, અને બીજાને સમજાવી શકવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય
તે ગુરુ થવાને લાયક છે. માત્ર કથાવાર્તાનાં ભાષાંતરો પાટપર, એસી
વાંચનારાઓ, રાજ્ય રાણીની વાતો કરનારાઓ, રાસનાં તથા ચોંપાઈ,
છાંપવાના ચમડા તાળનારાઓ શાંતી હોઈ શકે નહિ. તેઓ અશાંતી
સોળામાં બેસેને આનંદપાનને પામતા હોય; તેથી તેઓ ગુરુ થવાને
લાયક ન હોય. ૬. ગુરુમાં મોટામાં મોટો ગુણ શાંતસ્વભાવનો હોવો
જોઈએ. મન, વચન, કાયાના તમામ વિકારો જેના સમાધાન થએલા
હોય, અને જે મન, વચન, કાયાની ચપલતાનો નિમજ્જ કરી શક્યા
હોય તે ગુરુપદને લાયક છે. ૭. સંધ-સાધુ, સાધ્વી, આવકા આવિકા
ઉપર જેનો પૂર્ણ પ્રેમ હોય, સંધના મુખે સુખી, સંધના દુઃખે દુઃખી
જે હોય, તે જ ગુરુપદને લાયક છે. કેમકે સંધ પ્રત્યે જેનો પૂર્ણ પ્રેમ
હોય, તે સંધનો પણ તેમના પર પૂર્ણ પ્રેમ હોય. એક બીજા પ્રેમથી
એક બીજાને આદરતા હોય તે જ ગુરુ તરફ સંધનું જલુભાન હોય,
અને તેમનાં વચનો તરફ સંધનો આદર હોય એ સ્વાભાવિક છે.
સંધની એક પણ વ્યક્તિ દુઃખી હોય, તે સુખી કેમ થાય તેને કેમકે
કાળજી રાખનારા ગુરુઓને મન્ય છે.

જે ગુરુ પોતાના સ્વાર્થની, પોતાની પ્રતિષ્ઠાની ખાતર, સંધનાં
દુઃખનો ગેરઉપયોગ કરાવી રહ્યા હોય; ગરીબ જેનો સુખી કેમ થાય,
જેની સેવા માત્ર પણ જેમને પ્રસન્ન ન હોય, એવા ગુરુ ગુરુપદને લાયક

ન હોઈ શકે. પિતાની પુત્ર તરફ જેટલી ફરજો બજાવવાની હોય છે, તેટલી જ ફરજ સંધ માટે ગુરુને બજાવવી જોઈએ. તો જ તે ગુરુ (મોટા) કહેવરાવવાને લાયક છે. પિતા પુત્રનું રક્ષણ ન કરે, રાજા પ્રજાનું રક્ષણ ન કરે, ગુરુ શિષ્ય કે ભક્તોનું રક્ષણ ન કરે તો એ ત્રણે પાપી ગણાય છે. ૮. આઠમો ગુણ પશુ સાતમા ગુણને મળતો જ છે. કેમકે સર્વજીવના હિતમાં જેમની પ્રવૃત્તિ હોય, દરેક જીવનું ઔદિક અને પારલૌકિક હિત કેમ થાય તેવી જ લાગણી જોનામાં હોય, પ્રાણી માત્ર ઉપર મૈત્રીભાવ હોય, કોઈ પશુ જીવનું અહિત થાય એવો માર્ગ કોઈને પશુ બતાવે નહિ તે ગુરુપદને શોભાવનાર છે. ૯. જો મનુષ્ય વિતન અને જોના વિચાર એવા ઉત્તમ હોય કે દરેક માણસ તેના વચનને માન્ય રાખે અને લોકોનો ઉચ્ચભાવ તેના તરફ હોય તે ઉત્તમ ગુરુ ગણાય. ૧૦. જન્મતમા વિચિત્ર સ્વભાવના મનુષ્યો હોય છે. બધાના વિચાર એક સરખા હોઈ શકતા નથી. તેથી દરેક મોતીના વિચારને મળતા હોય એ અસંભવિત છે. માટે કોઈ વિરુદ્ધ વિચારવાળો આવે અને પોતાના વિચારો રજુ કરે તો તેના વિચારોને એકદમ તોડી પાડવા ન જોઈએ. પશુ શાંતિથી પ્રથમ તેના વિચારો સંભળી સેવા અને પછી તેના વિચારમાં જેટલી સત્યતા હોય તે અને જેટલી અસત્યતા હોય તે શાંતિથી મીઠા વચને સમજાવવી જોઈએ. આવી રીતે કરવાથી સામા માણસને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય. તેમજ પોતાના વિચારોને ફેરફાર કરવાનો અવકાશ પણ મળે છે. વિરોધી વિચારવાળાના વિચારો સંભળી એકદમ ઉરોરોધ જઈ. “ તું નાસ્તિક છે, જડવાદી છે, તારામાં ધર્મની શક્તિ નથી. માટે તારી સાથે અમે વાત કરવા નથી માંગતા, ” એમ કહી સામા માણસને ઉતારી પાડવો

એ ગુરુનો ધર્મ નથી. સાચા ગુરુ કેશીદુમાર ગજુધર નેવાએ, પરદેશી
 ગજુ નેવા નાસ્તિકને બોલે આપી આસ્તિક બનાવ્યો. મારે ગુરુમાં
 કેશીદુમાર ગજુધર નેવાં ગુણ દેવાં જોઈએ.

હાલમાં જે મુધારેનો ધર્મ ઉપરથી આસ્તા વિનાના બનતાં જાય
 છે, એ આજઠાસના તોષણમાં ભરેલા ગુરુઓનાં વર્તનને આભારી છે.
 પ્રજા પૂછનાર સંકાશીલ માણસમાં કંઈ હદ મુધીના પ્રશ્નો કરવાં એ
 મર્યાદા ન હોય. પણ ઉત્તર દેનામુએ તો મર્યાદામાં રહી સંતિથી ઉત્તર
 આપવા જોઈએ. ઉત્તર આપવાની શૈલી કરતાં શાંતિ એ સામોનાં મન
 પર વધારે અમર કરે છે. ૧૧. ગુરુમાં મંબીરતા મુખ્ય હોવી જોઈએ.
 મંબીરતા હોય ત્યાં ધર્મ પણ હોય. જેથી ઉભા થતા મુખ દુઃખના
 પ્રસંગોમાં પોતાની શાંતિ જોઈ બેસતા નથી, વળી ગુરુ પાસે આવી
 દરેક માણસ પોતાનાં મુખદુઃખની છનામાં છની વાત કરે છે. તેમજ
 મને તેવાં થઈ ગએલાં પાપ કાઢ આમળ પ્રગટ ન કરી સકાય તેવાં
 પણ ગુરુ પાસે આવીને કહે છે. ગુરુ તે પાપ દૂર કરવા પ્રાયશ્ચિત
 પણ આપે છે. આવી પાપની વાતો કે છનામાં છની કહેલી વાતો
 ગુરુનાં મુખથી કદાપિ બહાર ન નીકળવી જોઈએ. આવા ગુરુ આખા
 જગતનો વિશ્વાસ મેળવી શકે છે. ૧૨. ગુરુનાં મન ઉપર કે મુખ ઉપર
 વિગ્રહની ઈર્ષ્યા કદી પણ ન દેખાવી જોઈએ. તેમ મનમાં વિગ્રહ
 ઉત્પન્ન પણ ન થવો જોઈએ. વિગ્રહ (ચિંતા) એ માનસિક નબ-
 ઝાઈની નિશાની છે. નબઝાઈ મનને માણસ પરિસદ ઉપસર્ગોમાંથી
 પસારે થઈ પોતાનાં મત બરાબર પાળી શકે નહિ. વળી જ્યાં સુધી
 વિગ્રહની અસર મન ઉપર થાય છે, ત્યાં મુધીં સંયોગોની અનુકૂળતા
 અને પ્રતિકૂળતાને શ્રીતી સકતો નથી. તેમ આંશમાં આત્મિક આનંદ

પ્રગટી-શકતો નથી. માટે શુર ત્રિપાદ રહિત હોવા જોઈએ. ૧૩. શુર
 ગુમે-તેવા કોઈ માણસને, સાત કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. ૧૪.
 શક્તિ ને પોતામાં હોય તો જ તે બીજાને પોતાના વચનોથી શી
 કરી શકે છે. પણ પોતામાં શાંતિ ન હોય, અને માત્ર વચનોથી
 શીખતો સાત કરવા જાય તો તે બાહ્યી શબ્દોથી કંઈ શાંતિ થત
 નથી. ૧૪. પોતે કેવળ ચામના, અપાસી, પ્રદિ, પણ પોતે મેળવે
 ચાનથી બીજાને ઉપદેશ આપી બીજાઓનું ભલું કરવામાં જ
 તૈયાર રહે. તેમ પોતાને પોતાના ચાનનું અભિમાન ન હોય, જ્ઞાન
 શક્તિ, માણસનું ચાલ પોતાનું કે પ્રાર્થના ભલું કરી શકતું નથી. તે
 જ્ઞાનનો ઉપયોગ વાદવિવાદમાં એકેને કે કયામાં કરે છે. માટે એનું
 ચાન વાદવાવિવાદોનું સાધન છે. ૧૫. જેણે શુરપદ કે આચાર્યપદ
 પોતાના અચળા ગાયક શુર કે આચાર્ય તરફથી મેળવ્યું હોય, પણ
 પોતાની મેળે કે સો જસો આવકોને એકાં કરી ને સ્વયં શુર કે આચાર્ય
 બની બેઠા હોય તે શુરપદને લાયક નથી. પણ શુર એ પ્રભુસ્વામીની
 માથે પોતપોતાની પ્રમાણ કરતાં સ્વયંભવને જોઈ જાણી જોમ દીક્ષા
 આપી આચાર્યપદથી આપી હતી, તેવી એમ્મતા તપાસી આચાર્યપદ
 શુરપદ આપ્યું હોય તે જ શુર હોઈ શકે. ૧૬. આ રીતના પંદર ગુણ દીક્ષા આપનારમાં હોવા જોઈએ. આવા
 શુરને શિષ્યને મળે તે શિષ્યનાં અહોવાચ્ય સમજવાં કેમકે પંદર ગુણ
 સુકૃત, જે શુર હોય તે ઉત્તમ શુર કહેવાય છે, અને એથી ભાગના
 એક ગુણવાળા જે શુર હોય તે મધ્યમ શુર કહેવાય છે, અને પંદર
 ગુણમાંથી અર્ધા ગુણ જેમાં હોય તે નીચળ શુર કહેવાય. અર્ધા ભાગના
 પણ શુર જેમાં ન હોય તે શુરપદને લાયક ન હોઈ શકે.

પ્રમાણુવાદ અને બુદ્ધિવાદ

૧૦ ધાર્મિક જાગૃતમાં કેટલોકો માને પ્રમાણુવાદને માનનારા હોય છે. સાત્તમાં જામ લખ્યું છે મારે જોમાં ફેરફાર ન થઈ શકે; તેમજ જાપણે સાત્તમાં જોમ લખ્યું છે તેમ જ નિર્વર્તનું જોમજો. યાની પુરુષો જાપણ કરતાં ઠંડા હતા વગેરે.

બુદ્ધિવાદને માનનારાઓ વિવેક પૂર્વક, કોઈ વિષયને બુદ્ધિ પૂર્વક નિર્ણય કરે છે. સાત્તમાં જામુક લખાવ્યું કે કરમાન ને કરેલ હોય તે કયા દેવતા, કયા કાળે જોની જરૂરિયાત હતી. કાલ વર્તમાનકાળમાં તેની જરૂર છે કે નહિ, તેમ જ સાત્ત રચનાર કોણ પુરુષ છે. વગેરે બુદ્ધિપૂર્વક વિચાર કર્યો પછી તે વાતનો સ્વીકાર જોનો નિર્ણય નક્કરે જાને ધર્મની વાતમાં ને.

અને તેથી ધર્મ તરફ જે ધૃષ્ટા ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું માત્ર કારણ શુદ્ધિવાદ વિનાનો એકલો પ્રમાણુવાદ છે. જનિમલ્લિંગો આમ લખી ગયા છે, હરિભદ્રસૂરિ, હેમચંદ્રાચાર્ય આમ લખી ગયા છે, મૂળ સૂત્રોમાં આમ લખેલ છે, ગીતામાં આવી રીતે કહેલ છે, કુરાન સરીફ આ રીતે હુકમ કરે છે, બાઈબલનો આ ઉપદેશ છે, વેદમાં આમ ફરમાવેલ છે, મહાપુરુષોનો આ મત છે, પૂર્વે પુરુષો આમ કરતા આવ્યા છે. આવી રીતે પ્રમાણુવાદના કાર નીચે મનુષ્યની શુદ્ધિ કચરાઈ ગઈ છે. મનુષ્યનું મન ઘસ બની ગયું છે. ધર્મમાં કે ધર્મના વિષયમાં શુદ્ધિને રથાન રથું નથી. આજો મોટી જે કાંઈ લખ્યું છે; તે જ સત્ય છે તેમાં વિચાર કરવાનો અવકાશ હોય નહિ. પ્રમાણુવાદ શુદ્ધિને જડ બનાવે છે. પ્રમાણુવાદથી માણસ વિવેકશૂન્ય બને છે અને માનસિક વિકાસ થતો નથી.

હાલમાં વિરાન કેટલું આગળ વધી રહ્યું છે, શુદ્ધિ નવી નવી શોધો કરી આપણી આગળ ટેલીઆઈ, વાપરસેસટેલીઆઈ, ટેલીફોન, રેડીઓ, ફોનોગ્રાફ અને એરોપ્લેન વગેરે. આપણી નજરે નવારે આપણે જોઈએ છીએ, ત્યારે આપણે કહીએ છીએ કે જુના જમાનામાં વિમાન, હતાં શાનીઓ ફર ફર દેશથી સંદેશ પહોંચાડતા હતા, અગ્ન્યાત્ર હતા, મૂર્વકાળમાં શું ન હતું ? બાઈબલે એક વાત નવી નથી. બધું આપણા શાસ્ત્રોમાં છે, અને આ બધું આપણા શાસ્ત્રોમાંથી શોધી કાઢ્યું છે. આ રીતે મૂર્ખાઈ ભરેલી મિથ્યાભિમાનની વાતો કરીએ છીએ, અમે કહેનારાઓને પૂછીએ છીએ કે, મૂર્વકાળમાં બધું હતું, તો વર્તમાનકાળમાં તમો કેમ જોઈ બેસો ? તમારા શાસ્ત્રોમાં બધું છે તો તમોએ આજ સુધી તેની શોધ કેમ કરી નહિ ? મોંઝ

તમે વિદ્યાનંદ અને શુદ્ધિના, અધવિશ્વસ અને અધપ્રદાને લઈને
 યોત્સના બન્યા હો અને ધર્મનો ધાત પશુ એ દુર્ગુણને લઈને જ હરી
 રહ્યા હો. રોગની પ્રતિકૂલ દવાથી હરી પશુ રોગનો નાશ થતો નથી.

સર્વમાતમાં જીવનની શુદ્ધિ થાડે જ ધર્મની આવશ્યકતા છે.
 જીવનની શુદ્ધિ એ જ ધર્મનો પ્રારંભ પ્રયોગ છે. જેમ એક વિદ્યાની
 નાના પ્રયોગો દ્વારા અનેક સિદ્ધિઓ ઉઠીને એક સિદ્ધાંત ઉપર આવે
 છે, એવી જ રીતે ધર્મ પશુ અનેક સિદ્ધિઓનું શુદ્ધિ પૂર્વક મનન
 કરતાં એક સિદ્ધાંત ઉપર આવે છે. બોળા લોળા સર્વમાતથી જે
 ધર્મ રચીકારી લે છે, એને જ એ આદર્શ માની લે છે. સસાન્વેષણની
 તરફી લેતો નથી. સ્વયં માની લીધેલ તે જ સત્ય છે એમ નિશ્ચય
 કરી લે છે. એનું પરિણામ એ આવે છે કે, કદાચદુર્ગુણ તેને જ
 પકડી રાખે છે. પરિરિધિતનાં પરિવર્તન સાથે ઉપાયોનું પરિવર્તન
 કરતો નથી; સત્યની શોધ તરફ વળતો નથી. કેમકે પોતે માની લીધેલ
 તે જ સત્ય છે; પછી બીજે સત્ય શોધવાનો અવકાશ જ ક્યાં રહે છે ?
 આ બધું પ્રમાણવાદનું પરિણામ છે.

પ્રયોગ, અને સાધ્ય એ બે વસ્તુ પૂરક પૂરક છે. પ્રયોગ એ
 સાધન-કારણ છે. સાધ્ય એ અંતિમ શોધ છે-નિશ્ચય છે. ધર્મમાં,
 જે વ્યવહાર ધર્મ છે, એ બધાં સાધન-પ્રયોગ છે. સાધ્ય નિશ્ચય ધર્મ
 છે. જેમ વિદ્યાની પ્રયોગો દ્વારા શોધ કરે છે, અને જે પ્રયોગ નિષ્ફળ
 નીવડે છે તેને પડતો મૂકી નવો પ્રયોગ કરે છે. એમ પ્રયોગોનું
 પરિવર્તન થતાં થતાં સાચો પ્રયોગ દાઢમાં આવી જાય છે. તે
 પ્રયોગ વડે જે સાધ્ય (શોધ) શરૂવાનું હોય છે, તેની સિદ્ધિ થાય છે.

દરેક વિદ્યાનીઓએ આવીરીતે જ વિદ્યાનની શોધ કરી છે. કોઈએ પુસ્તકનાં પાનાં વાંચીને કે કોઈને પૂછીને શોધ કરી નથી. એવી જ રીતે ધાર્મિક વિષયમાં જે પ્રયોગથી પોતાનું ધ્યેય જે નિશ્ચયધર્મ પ્રાપ્ત ન થયો, તો તેણે બીજાને પ્રયોગ અજમાવવો જોઈએ, એમ પ્રયોગ ફેરવતા ફેરવતા સાચું સાધ્ય સિદ્ધ થાય છે. એટલે 'નિશ્ચયધર્મ' પ્રાપ્ત થાય છે. આ બધા શુદ્ધિવાદ ઉપર આધાર રાખે છે. ત્યાંસુધી માણસ શુદ્ધિવાદ સ્વીકારતો નથી, ત્યાંસુધી કદી પણ સાધ્યને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. સાધ્ય વિનાનું સાધન (પ્રયોગ) એ જ તકરાર અને કલેશનો ઉત્પાદક છે. કોઈએ નિશ્ચયની લગાઈ કરી નથી. ધર્મના નામે જે લગાઈઓ જે ખંડનમંડનરૂપે ચલી જોવામાં આવે છે તે પ્રયોગોની (સાધનની) લગાઈને લખે છે.

વૈદ્યાનિકો જે આવા લગાઈના ખેલ, પ્રયોગો માટે પ્રેર્યા હોય તો આજે જે વિદ્યાનીઓએ ધ્યેયને પહોંચી સાધ્ય સિદ્ધ કરી સોગોને આશ્ચર્યમાં નાખી દીધા છે, અને પોતે તેના પ્રતાપે જે કરામતિપતિ, અજ્ઞાતિપતિ બની બેઠા છે એ કંઈ પણ ન કરી શકતા. એમનું જીવન પ્રયોગોની લગાઈમાં જ ખતમ થાય. આજે તે તો જીત્યા છે, અને આપણે સાધ્યના સાધનની લગાઈમાં આપણું જીવન ખતમ કરી રહ્યા છીએ.

શુદ્ધિવાદ એ પણ પ્રમાણવાદનું એક અંગ છે. અમારા પૂર્વજો આમ કરતા આવ્યા છે. અમારા પૂર્વ પુરુષો કંઈ ગાંડા નહતા, માટે અમે જે કરીએ છીએ તે જ સાત્ય છે, એનાથી એક તરુ પણ અમે ખસીએ તેમ નથી. આ રીતે શુદ્ધિવાદની ચક્રીમાં આખી ધર્મ-બાણના પીસાઈ રહી છે અને આપણે લોકમત કે શુદ્ધિવાદના ગુલામ

યદ્ય બેદા હીએ આપણા આત્માના અને આપણા હૃદયના સાચા વિચારોથી વિદ્ધ યાથી રચા હીએ.

મનન અને તર્ક એ માનસ વિકાસનાં મુખ્ય અંગ છે. મનન અને તર્ક નો સુદિ દ્વારા કરવામાં આવે તો એનાથી નિશ્ચય કરેલ આચારવિચાર સંકલ્પ ખૂબ સુદઃ બને છે, અને શાંતિને આપે છે, તર્ક એ જ કવિ મહર્ષિઓ છે. તર્ક દ્વારા સુદિનો વિનિશ્ચય એ જ આપ્તવચન છે. માટે સુદિવાદ, શુષ્ક પ્રમાણવાદનો અને શદિવાદનો ઠેઠો યત્ન છે. સુદિવાદ એ ધર્મનો સંરક્ષક છે. સુદિવાદ અને વિદ્યાનવાદ લગભગ સદમિત્ર છે. પરસ્પર એક બીજાના સદાવક પણ છે. ત્યારે એ સુદિવાદને પ્રમાણવાદથી જુદા કરવામાં આવે છે, ત્યારે પ્રમાણવાદ ધર્મને ધર્મના સાધનને વિકૃત બનાવી નષ્ટમટ કરી નાંખે છે.

આને સુદિવાદને કારે મૂઢી પ્રમાણવાદને જ ધર્મનો આધાર બનાવી દીધો છે. વેદ અપૌરુષેય છે. શાસ્ત્રોનાં વચનો એ આપ્તવાક્ય છે, એ બધું જ શાસ્ત્રોમાં લખ્યું છે, એ જ સત્ય છે. ખરીવાત તો એ છે, કે મૌલવી, મુસ્લાઓ, પંડિતો, સાધુઓ, મુનિઓ તથા પીર પેશાવરીની આઠા એ સિરસાવંદ માની બોગા સેકોએ તેમનું અને તેમની વાણીનું અધ અનુકરણ કર્યું છે. સદુએ પોતપોતાના આચાર-વિચારો એક બીજાઓથી વિરોધી છતાં ધ્યેયનાં સાધનો મનાવ્યાં છે.

કવિઓ લેખકો અને વક્તાઓએ અધ્યક્ષદાનન્ય સાંપ્રદાયિકતાના દેશવા સિવાય નવું કંઈ પણ કર્યું નથી. ઉત્તતિના નામે કેવળ વિજ્ઞાપ કર્યો છે. શાંતિના નામે અશાંતિ પેદા કરી છે. ધાર્મિક કોન્ફરન્સોએ; શાંતિની કોન્ફરન્સોએ અને સામૂહિક કોન્ફરન્સોએ મુધારાના

નામે પેતપોતાની માન્યતા સુદૃઢ બનાવી બે કમલાં વધારે' એકબીજાનીથી
 હેટા ખરયા છે. આંખોથી દેખનારાઓ સૂચક દીપકના પ્રકાશમાં જાણ
 વરતુ જોઈ શકે છે. પરંતુ જેમ વિજ્ઞાનવાદી એક બટન દબાવવાથી
 આખા હોલમાં પ્રકાશ પાડી દે છે, તેમ શુદ્ધિવાદી અધિકારમાં હૃદયનું
 બટન દબાવી સત્યજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરી શકે છે. હેવટ અમો, આટલું
 લખીએ છીએ કે, શુભ અશુભ કર્તવ્ય અકર્તવ્ય ઉચિત અનુચિત
 એ જ્ઞાનદ્વારા જ જાણી શકાય છે. પદ્મપાતરથી અધિકાર એ, જ્ઞાન-
 પ્રકાશથી જ નાશ પામે છે. જ્યારે આવો પ્રકાશ હૃદયમય થશે ત્યારે
 ધર્મનો, ધર્મપાલનનો સત્યમાર્ગ એની મેળે પ્રાપ્ત થશે.

આપણે હાલ જોઈએ છીએ કે ઘણા ઉત્સાહી યુવકો જૈનના
 ત્રણે શિરકાને એક કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ, પણ
 સર્વધર્મપરિપક્વ ભરાય છે, અને તેઓ પણ દરેક ધર્મમાં એકતા
 કેમ વધે એમ ધન્ય છે. આ ઉપરથી આપણને માનવાને કારણ મળે
 છે કે હાલનો જમાનો પ્રમાણુવાદ કરતાં શુદ્ધિવાદને વધારે માને છે.
 અરજુ, હવે શુદ્ધિવાદને વધારે સ્પષ્ટ કરવા જૈનોનાં ત્રણે શિરકાઓનાં
 સંબંધમાં વિચાર કરીએ તો અમારી માન્યતા પ્રમાણે પ્રમાણુવાદને ગૌણ
 રાખી શુદ્ધિવાદ દ્વારા વિચાર કરવામાં આવે તો સહેલાઈથી બધાં એક
 થઈ જાય. તત્ત્વની બાજતમાં પદાર્થ નિરૂપણ સંબંધમાં તેમ જ ધ્યેયના
 સંબંધમાં ત્રણે શિરકામાં બિલકુલ મતભેદ નથી. ફક્ત અમો પહેલાં
 લખી ગયા છીએ કે પ્રયોગો (ક્રિયાઓ) માં મતભેદ છે. ક્રિયાઓમાં
 ભેદ ભેદે હોય, પણ જે ક્રિયા દ્વારા ખરી આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત થતી હોય
 એ જ સંપૂર્ણ ઉપાદેય છે. એનાં અંડનમંડન ન હોય. હવે શુદ્ધ
 પાડનારી હોય તો એક જિજ્ઞાસુ છે. સ્વેતાંજરી પ્રતિમાને વૈભવ-

વાળી જનાવી પૂજે છે. દિગંજરીઓ પ્રતિમાને ત્યાગીના રૂપમાં પૂજે
 છે. રથાનકવાસીઓને પ્રભુ પૂજાને અંગે યોગ્ય આદર્શ સમાર્પણ મળતો
 નથી. હવે મેનાંજરી તદ્દન વેળવ ઓછો કરી નાંખે. પ્રભુ પ્રતિમાના
 ઉપર ચાંપવચામાં આવતાં દરદારીનાં કાદી નાંખે, પૂજાને અંગેની
 ધમાકા અને સમાર્પણ ઓછા કરી નાંખે. દિગંજરીઓ ને ચમુની
 તકરાર મૂકી દે, તે એ જાને શિરકા સદગતમાં એક ધર્મ જાવ તેમ
 છે. ધણા રથાનકવાસી જંબુઓને પ્રતિમાની બદા છે. પણ જેથી એ
 ભાટે છે એ બાકામણી પ્રતિષ્ઠા કાદી નાંખવામાં આવે તેા હજાજન
 જોડે જોડે રથાનકવાસી મૂર્તિનાં દર્શન સેવા કરનારા ઘણ જાવ. મતલબ
 કે સદુ સદુએ થોડું થોડું મૂકવું નેહજે. તે જાને શિરકાને એક
 ધર્મ વાર સાને તેમ નથી. આ જાથી પ્રમાણવાદની તકરાર છે. માટે
 પ્રમાણવાદની હવે જરૂર નથી, હવે શુદ્ધિવાદની જરૂર છે. મારતર
 જાકે શીખવાદી દે, જાકી એની જાણવાકી સરવાળા વગેરે કરવા
 એ તેા શુદ્ધિનું કામ છે. શિક્ષક હખતા વાંચતાં શીખવી દે, પણ
 હખેલ પુસ્તકમાંથી શું સાર મહણ કરવાનો છે, એ શુદ્ધિનું કામ છે.
 કોયે વિાવ કેવી જાણમાં હખશું તેા પ્રિય ધર્મ પડ્યો એ પણ શુદ્ધિનું
 કામ છે. માટે જંબુઓ વાંચો! અધર્મમય જાનેલો ધર્મ સાચો ધર્મ
 જાવવો દેવ, તે પ્રમાણવાદને જોલુ રાખી શુદ્ધિવાદનો ઉપયોગ
 કરતાં શીખો. સત્યવચ્ચ શુદ્ધિવાદ વિના કદી પ્રાપ્ત થવાની નથી.

સત્ય અસત્યનું પૃથક્કરણ

હિંસા અને અહિંસાના પૃથક્કરણના બે લેખો અમો પહેલાં આપી ગયા છીએ. આજે સત્ય અને અસત્યના પૃથક્કરણનો લેખ વાંચકો સમક્ષ રજુ કરીએ છીએ.

અહીં પ્રશ્ન એ ઉત્પન્ન થાય છે કે, અહિંસા અને સત્ય એ એમાં મુખ્ય કોણ ? જોકે આ પ્રશ્નનો પ્રુથાસો ઠઠણ છે. અહિંસા પરમો ધર્મ એ પણ એક સૂત્ર છે. અને સત્યમેવજયતે એ પણ એક સૂત્ર છે, એથી બન્નેની જરૂરિયાત માનેલી છે. સત્ય એ અહિંસાને પુષ્ટિ આપનાર સાધન છે. સત્ય, અયૌર્ધ, અજસર્ધ, આદિ શબ્દોનો બ્યવહાર શિષ્યોને સમજાવવા ખાતર છે. બાકીતો આ બધા અહિંસાના સંરક્ષક અને અહિંસાને પુષ્ટિ આપનારા અંગો છે.

અહિંસા પાળનારાઓ એમ માને છે કે, અમો અહિંસાધર્મ પાળીએ છીએ, પરંતુ તેમાં સત્યના અભાવે સાચી અહિંસા પાળી શકાતી નથી. કેટલાક તો અહિંસાનાં નામે દંભ સેવી રહ્યા હોય છે. અસત્ય બોલી પોતાને અહિંસાધર્મી કહેવરાવી રહ્યા હોય છે. પોતપોતાની માનેલી અહિંસાને સિદ્ધ કરવા ધણું અસત્યનું સેવન કરી રહ્યા છે. કેટલીક હિંસાઓને પણ અહિંસા મનાવી રહ્યા છે. જેમકે કોઈ જનાવર દુઃખથી રીંગણું હોય તો તેનું દુઃખ દૂર કરવા એકદમ મારી નાખવું એ પણ એક જાતની અહિંસા છે, ચણદિકની હિંસાને પણ અહિંસા મનાવવામાં આવે છે. આવા પ્રસંગે વચનની પ્રધાનતા હોવાથી અસત્યને સત્ય ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો હોવાથી અસત્યથી

દિંસા થાય છે એમ સિદ્ધ થાય છે; માટે સત્ય એ અદિંસાનું પોષક છે. અને ન્યાં સત્ય હોય ત્યાંજ અદિંસાનું અસ્તિત્વ હોય છે. આચારમાં અદિંસાની મુખ્યતા છે. અને વિચારમાં સત્યની મુખ્યતા છે. અદિંસાથી આગિત ધર્મ છે અને વિચારથી તેની વિશુદ્ધિ રહે છે. માટે સત્ય વિના અદિંસાનું પૂર્ણ પાલન અસંભવિત છે. અદિંસાની મારક સત્યપાલનમાં પણ કઠિનતા રહેલી છે. તેમાં ખૂબ વિવેકની જરૂર છે. કેમકે કોઈ કોઈ વખત સત્ય પણ અસત્ય કહેવાય છે. અને કોઈ વખત અસત્યમાં સત્યતા રહેલી હોય છે. જેમકે જેવાને તેવો કહેવો એ સત્ય છે. પરંતુ એ સત્ય જ્ઞાનનાં ક્ષેત્રમાં છે. ધર્મક્ષેત્રનું સત્ય એથી ભિન્ન હોય છે, કેમકે ધર્મમાં એક જ ભાવના હોય છે, જગતના છવોનું કમ્બાળ કેમ થાય. તેથી જે બાળાથી જન્મતા છવોનું કમ્બાળ થતું હોય, તેને સત્ય કહેવામાં આવે છે. એ બંને જુદાં જુદાં સત્યો માટે, બે જુદાં જુદાં સત્યોનો ઉપયોગ કરવા માટે શબ્દો પણ જુદા જુદા નક્કી કરેલા છે. જેવાને તેવો કહેવો તેને તથ્ય કહેવામાં આવે છે, અને કમ્બાળધારી વચનને સત્ય કહેવામાં આવે છે. ન્યારે તથ્ય અને સત્યમાં વિરોધ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે એ વિરોધ સમજવો જરૂર મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જેમ એક ચોર એમ માને કે તથ્ય બોલીશ તો ચોરી નહિ કરી શકું, અને તેથી નહિ દુઃખી થઈશ, માટે મારા ધર્માં માટે અતથ્ય બોલું તો એ પણ એક જગતનું સત્ય છે. આમ થવાથી સત્યનો પણ નાશ થાય છે, અને કોઈ કોઈએ તથ્ય પણ અસત્ય દરે છે, જેમકે એક માણસ આંખે કાંચો કે આંધળો છે તો તેને આંધળા કે કાંચાના સંબોધનથી બોલાવીએ તો તે તથ્ય છે પણ સત્ય નથી. કેમકે એ શબ્દોથી તે માણસને અપ્રીતિ બંને

દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. સત્યથી ઠાઠને પણ દુઃખ કે અપ્રીતિ ન જાય તો નોંધ્યે, કેમકે સત્ય એ કલ્યાણકારી ભાષા છે.

હિંસાના સંબંધમાં જેમ સંકેતી, આરંભી, ઉદ્યોગી, અને વિરોધી બતાવી ગયા છીએ, તે જ ચાર પ્રકાર તથ્ય અને સત્ય માટે પણ છે. સંકેતી અતથ્ય, સ્વાર્થને લઈને બીજાનાં હિતાહિતનો વિચાર ન કરતાં નિરપરાધી માણસ સાથે અસત્ય બોલવું અથવા ઠાઈ પણ બીજી રીતે અસત્યભાવ પ્રગટ કરવો એ સંકેતી અતથ્ય છે.

યેલા માણસ સાથે, બચ્ચાંજી સાથે, રોગી સાથે તેમનાં બધા માટે અસત્ય બોલવું પડે અગર અન્યથા અસત્ય બોલાઈ જાય તો તે આરંભી અતથ્ય છે.

વેપાર એ એક એવી ચીજ છે કે, તેના કૃષિકર્મમાં તે સંબંધી કેટલુંક રહસ્ય છુપાવવું પડે છે. એ છુપાવવું નૈતિક નિયમોથી વિરુદ્ધ ન હોય, વેપારની એક કુનેહબાજી હોય તેને અંગે જે અસત્ય બોલવું પડે તે ઉદ્યોગી અતથ્ય છે.

અન્યાયનો પ્રતિકાર કરવા અને નૈતિક આત્મરક્ષણ કરવા જે બોલવું પડે એ વિરોધી અતથ્ય છે.

એ ચારમાં સંકેતી અસત્યનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો નોંધ્યે. આરંભી અસત્ય એ વ્યવહારભાષામાં મહુાય છે. ત્યાં આપણી ભાષાનો ઉપયોગ ન કરતાં સામી વ્યક્તિ જે ભાષા સમજી શકે, તે ભાષામાં બોલવું એને વ્યવહારભાષા કહેવામાં આવે છે. જેમકે બાળકે લાકડાનો ઘોડો ક્યો હોય, તો તેને એમ કહેવું પડે છે કે તારો ઘોડો ખેસવી

લે. જો કે વસ્તુતઃ જો અસત્ય છે, છતાં તેને વ્યવહારભાષા કહેવામાં આવે છે. તેમ જ રોગીની પરિસ્થિતિ લાગુ કરે હોય છતાં તેને ત્રાસ ઉત્પન્ન ન થાય, તેને માટે આશ્વાસન રૂપે કહેવું પડે છે કે ભાઈ! તને કંઈ નહિ થાય. કાલે તું સાચો ચર્મ જઈશ. આ પણ અસત્ય છતાં વ્યવહારભાષા છે. જો રોગીને એમ કહેવામાં આવે કે તારું મૃત્યુ નજીક છે, તો તેથી તેને ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે, અને આધાત લાગવાથી તેનું મૃત્યુ પણ થવાનો સંભવ છે.

ધનોપાર્જનના સંબંધમાં બીજાને હાનિ ન પહોંચે એ રીતે વેપારનું રહસ્ય છુપું રાખે, તો તેપણ અયોગ્ય નથી. અન્યાય દૂર કરવા માટે તેમ જ નૈતિક આત્મરક્ષા માટે જો અસત્યનો સ્વીકાર કરવો પડે તો તે દિનકર હોવાથી સત્ય જ છે. કાષ્ઠની દિંસા થાય અથવા દુઃખ થાય, એવી ભાષા સત્ય હોય તોપણ તે અસત્ય છે. મહાભારતમાં પણ લખ્યું છે કે—

સત્યસ્ય વચનં થેયઃ સત્યાવપિ દિતં વદેત્ ।

યદ્ગુપ્તહિતમર્થતમેતત્સત્યં મતં મમ ॥

સાચું બોલવું એ સાફ છે, પરંતુ દિતની અપેક્ષાએ બોલવું એ વધારે સાફ છે. પ્રાણીઓને દિતકારી વ્યયન એ મારા મતમાં સત્ય છે, જૈનશાસ્ત્રીમાં ચૌદ ગુપ્તચાનક જતાવેલ છે. એ આત્મવિકાસના ક્રમને જતાવનાર ચૌદ શ્રેણી છે. પાંચમી શ્રેણીમાં પ્રાણી અસત્યનો ત્યાગ, દેશ થકી કરી શકે છે, એને અલ્પવ્રત કહેવામાં આવે છે. અને છઠી શ્રેણીમાં પહેલેલો મનુષ્ય પૂર્ણ સત્ય પાળનાર હોય છે, તેથી તેને મહાવ્રતી કહેવામાં આવે છે. અસત્યવચન યોગ બારમી

ત્રેણી સુધી રહે છે. છતાં એમાં સત્યપ્રરૂપણા હોવાથી, મહત્વતનો ભંગ થતો નથી. એમની બાધાનો ઉપયોગ કલ્યાણુ અર્થે જ હોય છે. એક બીજી વાત પણ છે કે, ન્યાયનાં રક્ષણની ખાતર અસત્ય બોલવામાં દોષ નથી. તે જ અસત્ય નો સ્વાર્થની ખાતર બોલવામાં આવે તો તેમાં દોષ છે. દરામખોર શુંડાઓ એક અબળાની પાછળ પડ્યા હોય, એ શુંડાઓ આપણને આવી પૂછે કે, અહીંથી એક સ્ત્રી ભાગતી કંઈ તરફ ગઈ છે? આપણે જાણીએ છીએ, છતાં નો વિરોધ કરવા જુદાએ તો આપણને તે શુંડાઓ ગોળાથી દાર કરે. કાંઈ ન બોલીએ તો પણ તે લોકો આપણને મારીફીદીને પણ બોલાવે. આંધ સંયોગોમાં અટકવા વિના વિશ્વંબ ક્યાં વિના જે રસ્તે સ્ત્રી ગઈ હોય, તે રસ્તાથી ઉલટો રસ્તો એઓને બતાવી દેવો કે જ્યાં રસ્તે સ્ત્રી ગઈ છે. આમ અસત્ય બોલવાથી અબળાનું અને અબળાનાં શીયળનું રક્ષણ થાય છે. માટે એ અસત્ય સત્યની કોટીમાં જાય છે. એવા જુદા જુદા પ્રકારના અનેક પ્રસંગો ઉપરિથત ચર્તા સ્વાર્થ વિના બલ્યાની ખાતર જે અસત્ય બોલવું પડે તેની ગણના સત્યમાં જ થાય છે. એ બધી આધાર બોલનારના વિવેક ઉપર રહેલો છે.

કોઈ ચોર કે બારવડીયા આપણા ઉપર આક્રમણ કરી લૂંટવા આવ્યા હોય, તે વખતે અસત્ય બોલી પોતાની અને ધનની રક્ષા કરે, તો તેમાં કોઈ જાતનો દોષ ગણાતો નથી. કેમકે તે વખતની ભાષા પણ સત્યમાં જ ખરે છે.

અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે કે, તમે પહેલાં લખી ગયા છો કે સ્વાર્થની ખાતર અસત્ય ન બોલવું. તો અહીં ધનની રક્ષા અને પોતાની માટે

બોલ્યાએક અસત્યને સત્ય કેમ કહે છે? સમાધાન:-એવ તૂંટારાઓથી
ધનની રક્ષા કરવી, એમાં સ્વાર્થ કરતાં ન્યાયની રક્ષા વધારે છે.
ચોરી રૂપી અન્યાયથી ધનનું રક્ષણ કરવામાં આવે છે.

૩૪ એમ માને કે દફલાજીને મારે અસત્ય બોલવું એ સત્ય
છે. તો પછી આપણે જે સંપ્રદાયને માની રક્ષા છીએ, તે સંપ્રદાયથી
સોફિસ્તાજી પણ આપણે માનીએ છીએ. મારે સંપ્રદાયની પુષ્ટિ મારે
જે-કંઈ બોલવામાં આવે એ બધું સત્ય જ છે. આમ દરેક સંપ્ર-
દાયવાળા માને અને પોતપોતાના સંપ્રદાયની પુષ્ટિ કરતાં બોલાયલા
શબ્દોને સત્ય મુને. પોતપોતાના સંપ્રદાયનાં લખેલાં પુસ્તકોને સત્ય
માને, બીજા સંપ્રદાયના કહેલા અંકોને સત્ય માને તો એમ
માનનારને જાણવું કે આપું સત્ય તે વસ્તુતઃ સત્ય નથી. જનક-
સ્વાજી માની લેવું એટલે એક જાતનો પોતાના સંપ્રદાય ઉપરનો
વ્યામોહ છે. વ્યામોહને લઈને દરેક સંપ્રદાયવાળા ઉપરોક્ત જૂસો કરતા
દોષ, અને તેને સત્ય માનતા દોષ, તો તે તદ્દન અસત્ય છે. કેમકે
એમાં વ્યામોહ છે, અર્દાર છે અને સ્વાર્થ છે. આ તો એવી વાત છે
કે એક માણસ વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થએલ સાધુ બની ગયો. પછી
એ જ સાધુ એમ કહે કે વ્યભિચારથી ઉત્પન્ન થએલાને સાધુપદ્યું
અપાય નહિ. મનુષ્ય કે પોતે પોતાની જાતને અને પોતાનાં
મંતવ્યને બીજાનું અંકન કરતાં જુદી જાણ છે. એટલું જ નહિ
પણ વાસ્તવિક સ્વરૂપનો વિચાર કરવાનો અવસર રહેતો નથી.
અસંવયમાં સંવય માનવો અને સંવયમાં અસંવય માનવો, આ
પરિસ્થિતિ સંપ્રદાયબંધે એવામાં આવે છે. છતાં પોતપોતાના સંપ્રદાયના
આચારવિચારને દફલાજીનો માર્ગ માનવા દોષ તો તે જાણે છે.

દિગંબરી, શ્વેતાંબરી સાથે લહે છે, શ્વેતાંબરી દિગંબરી સાથે
 લહે છે અને આ વાતની સિદ્ધિ માટે મનમાન્યા અસત્ય બોલે છે.
 એ અસત્ય ધર્મની રક્ષા માટે છે, માટે કાંતવ્ય છે એમ માનવું એ
 મૂર્ખાઈ છે. આવા જૂઠ્ઠાને ધર્માર્થે બોલવાનું કદી એક જાતની પોતાની
 મૂર્ખાઈ એક બીજા સાબિત કરે છે. એ જ રીતિ હરેક સંપ્રદાયો માટે
 સમજવી. ખંડનખંડનનાં પુસ્તકોને પ્રમાણભૂત માની તેવાં પુસ્તકોને
 આગળ ધરી પોતાનાં મંતવ્યને સિદ્ધ કરવા જે ઇરાદાપૂર્વક જૂઠ્ઠા
 બોલવામાં આવે છે, અને કુચુકિતઓથી ચુકિતઓનું ખંડન કરવામાં
 આવે છે, એને જનકલ્યાણ માટે માની લેવું એના જેવો કદાચક
 ખીજો કોઈ નથી. કેમકે જે પુસ્તકોનું પ્રમાણ અપાય છે, તે પુસ્તકો
 ખંડનાત્મક હોવાથી રાગદ્વેષથી ભરેલાં હોય છે. એવાં પુસ્તકો કદી
 પણ પ્રમાણિક હોઈ શકે નહિ. નિઃસ્વાર્થ શુદ્ધિ સામાન્ય વિધિરૂપે
 લખાયેલાં પુસ્તકો માનવામાં અડચણ ન હોય, પણ જે પુસ્તકો જ
 બીજાઓના ઉપર દ્વેષ જતાવનારાં હોય, જે પુસ્તકોના લેખનકાળ
 ખટપટોથી ભરેલો ઇતિહાસ પુરવાર કરતો હોય, જે પુસ્તકોએ તે કાળે
 શાસ્ત્રનાં નામે રત્નોનું કામ કર્યું હોય, તેવાં પુસ્તકોના વિદ્વાનો
 જનકલ્યાણ માટે કદી પણ હોઈ શકે નહિ. માટે સત્યની વ્યાખ્યામાં
 આવાં પુસ્તકોનાં પ્રમાણો આપી સ્વમત સ્થાપન રસિકે હાથના
 દેટલાકે આચાર્યોનું કથન એ સત્યની વ્યાખ્યામાં કદી આવી શકે નહિ.
 સત્ય રાગદ્વેષ રહિત શુદ્ધ શુદ્ધિ જનકલ્યાણના હિતની ભાવ-
 નામાં જ રહેલું છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુની સંઘવ્યવસ્થા

શ્રી ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવનમાં અનેક જાતની આશ્ચર્ય-જનક વિશેષતાઓ જોવામાં આવે છે. આ વિશેષતાઓ અધ્યશ્વદાણુઓ માટે છે એમ નહિ પણ વિદ્વાનો અને પ્રીક્ષોને માટે પણ આશ્ચર્યજનક છે. ભગવાનનું યાને અદ્ભુત હૃદય. ચારિત્ર અને તપમાં પ્રભુ ચરમ સીમાએ પહોંચ્યા હતા. બીજી વિશેષતા એમની વ્યવહાર-કૌશલતાની હતી. કેમકે તેઓએ બાધિલાં બધારજુના પ્રતાપે જૈનધર્મનું જીવન હજુ સુધી ટકી રહ્યું છે. પ્રભુ યાની-તપસ્વી હતા. એટલું જ નહિ પણ લોકોનું કલ્યાણ પણ કરવામાં અતિ લાગણી ધરાવતા હતા. વીરપ્રભુએ પોતાને કેવળજ્ઞાન થયા પછી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરી સાધુ અને સાધ્વીઓમાં અધિકારમેદની પણ સ્થાપના કરી. એ સંઘવ્યવસ્થા ખરેખરી આશ્ચર્ય-જનક કરવામાં આવી હતી.

મહાવીરપ્રભુના વખતમાં આ ભારતવર્ષમાં જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મની સરખાતે સારા પ્રમાણમાં હતી. બન્નેની પ્રવૃત્તિ પાછળ રાજબળ પણ હતું.

જમે તે કારણથી બૌદ્ધધર્મનો પ્રચાર તે કાળમાં અધિક હતો. પરંતુ બૌદ્ધધર્મની વ્યવસ્થાની-અધારણી ખામી હતી. જેને લઈને ભારતમાં આજે બૌદ્ધધર્મ નામશેષ થઈ ગયેલ છે. અને મહાવીર-સ્વામીના ઉંચા અધારણને લઈને ભારતવર્ષમાં જૈનધર્મ હજી ટકી રહેલ છે એ અધારણને જ આભારી છે. સમાજમાં કે ધર્મમાં જેટલી અધારણની સુવ્યવસ્થા તેટલું તેનું લાંબુ જીવન હોય છે.

બૌદ્ધસંઘમાં સાધુ અને ઉપાસક એ બે અંગનો બૌદ્ધસંઘ હતો. સાધ્વીસંઘ તો બિલકુલ હતો જ નહિ. આનંદ નામના ઉપાસકની વિનંતીથી ગૌતમીને શુદ્ધભગવાનની ઇચ્છા ન હતાં સાધ્વી બનાવવામાં આવી. શ્રી મહાવીરે તો સરખાતથી જ ચતુર્વિધસંઘની વ્યવસ્થા કરી હતી. અને તે સંઘ ચોતપોતાના ક્ષેત્રમાં સ્વતંત્ર હતા, તો પણ એક બીજાનો પ્રભાવ એક બીજા ઉપર પડતો હતો. મોઢિયું સંઘવ્યક્તિ માર્ગથી પતિત થતી. તો બીજો સંઘ તેને અંકુસમાં લઈ પતિત થતાં અટકાવતો.

સાધુધર્મની સરેશ્વરતા લગભગ દરેક ધર્મમાં સ્વીકારેલ છે. આજે આજે અને કાલિયોથી લઈને શુદ્ધ સુધી-તે અધારણ હતું. પરંતુ વ્યવસ્થા કાળમાં સાંકડા વિચારના આઠણેએ વેદાધ્યયન તો નહિ પણ વેદ-સાંભળવાના પણ અધિકારી નથી. એટલું નહિ પણ તપ-વગેરે કાંઈ પણ ક્રિયા શરૂ કરે તો તેનું શીર ઉઘડી દેવું એમ કહેવાં માંડ્યું.

મહાવીરરામીએ તો પોતાના સાધુસંઘમાં શરૂ અને ચાંડાળ
મુખીને સ્થાન આપ્યું છે. દરિયાની જેવા ચાંડાળો મદર્ગિઓ થયેલા
છે, અને તેની પ્રશંસા પ્રજાએ સ્વયંએ કરેલી છે. એવાઓને કેવલતાન
પણ થયું છે એ વાત વીરપ્રજાના શત્રુઓમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. યાઆખ્યનની
સમાનતા હવે નીચે દેરકને સરખી આપેલી. એજ સમદર્શિ પ્રજાની
અદ્ભુત ઉદારતા હતી. મૌર્યપુત્રની માતા વિજયાદેવી પહેલાં ધનદેવની
પત્ની હતી. તેનાથી મંડિક નામનો પુત્ર થયો, પછી એજ વિજયાદેવી
ધનદેવનાં અવસાન પછી મૌર્યની સ્ત્રી થઈ. તેનાથી મૌર્યપુત્ર થયો.
મંડિક અને મૌર્યપુત્ર શ્રી મહાવીરના ગજુધર થયા અને અગ્યાર ગજુધ-
રમાં તેમની ગજુતરી કરવામાં આવી, એ જાળને ઉવટ કેવલતાન થયું
અને મોક્ષે ગયા. આ પશુ વીરપ્રજાની જેવી તેવી ઉદારતા ન ગણાય.

જે દાનરોની સંખ્યામાં સાધુસંઘ હતો. તે ગજુધરોને આધીન
હતો. જેમ જેમ ગજુધરો મોક્ષે જતા ગયા તેમ તેમ પોતાના શિષ્યોને
મુખ્યમંત્રીવામીને સોંપતા ગયા. દરેક સાધુને બિદ્યા સેવા જતું પડતું.
ઐશ્વર્ય શ્રીતમ પોતે જાતે બિદ્યા સેવા જતા. જે બિદ્યા હાંવતા તે
શુરને જતાવતા. એ બિદ્યામાંથી જે બિદ્યા આરોગવાંની શુર ના
પાડતા તે બિદ્યા બીજા શુર, જ્ઞાનને આપી દેતા. બિદ્યા સેવામાં
દેનારને કોઈ જાતનું કષ્ટ ન થાય તે રીતે બિદ્યા સેવાની આદ્ય હતી.
વળા દોષ હોય તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાતું. પ્રતિક્રમણ પણ દોષ ટાળવા
કરતું પડતું. દરેક પ્રતિભા અભિસાર અને લોકહિતની મુખ્ય કાળજી
રાખવામાં આવતી. આવું બધારણ વીરપ્રજાએ નિયત કર્યું હતું.
સાધુસંઘના સંબંધમાં પણ પ્રજાએ સ્ત્રી અને પુરુષનો અધિકાર સમાન

છે 'એમ બતાવી' આપ્યું હતું. તે કાળમાં સીમત તરફ લોકોને સફળતા બિલકુલ ન હતી. પુરુષોની સેવા કરવી એ જ સીમતે કરેલું મનાયું, એટલે એક જાતની ગુલામ આવસ્થા સીમતે ભોગવતી. ધર્મ-મથો વાંચવાની પણ સીમતે મનાઈ હતી, સીમતે તરફ લોકોની આવશ્યક એટલી બધી કમ ચતી કે, સીમતે પુરુષો કરતાં ઉતરતી પંકિતમાં રાખતા. પુરુષોની મારફતે જ સીમતે બિલકુલ ન હતી. મહાત્મા ગૌતમશુદ્ધ જેવા મુધારક શિરોમણિ પોતાના સંઘમાં સીમતે સ્થાન આપવા બિલકુલ ઈચ્છતા ન હતા. તેઓ સીમતે પ્રવ્રજ્યાને સાચક નથી એમ માનતા.

એકવાર ગૌતમ કપિલ વસ્તુના નિગ્રાહારામમાં વિરાજમાન હતાં. તે વખતે મહા પ્રજાપતિ ગૌતમી તે મહાત્મા પાસે આવી અને કહ્યું કે 'હે ભગવાન! માતાનું સ્થાન ભોગવતી સીમતે પણ પ્રવ્રજ્યા આપવી જોઈએ. ગૌતમ શુદ્ધે કહ્યું હે, ગૌતમી! તમારા જેવી સીમતે આવો વિચાર પણ ન કરવો. સીમતે પ્રવ્રજ્યા આપવી એ હું હિત-કર નથી માનતો. ગૌતમીએ ત્રણ આરવાર આમહૂંવેક પ્રાર્થના કરી. તોપણ ગૌતમ શુદ્ધે વાત સ્વીકારી નહિ. તે ઉપરથી દુઃખી થઈ આસુ પાડતી ગૌતમી ત્યાંથી ચાલી નીકળી.

ફરી એકવાર મહાત્મા શુદ્ધ વૈદ્યાળમાં મહાવક્ત્રિ કૂટાચાર્યાળમાં વિરાજતા હતા. તે વખતે પોતાના માયાના કેસ જોઈ કાંપી નાંખ્યા છે, કાંટાં તૂટેલાં કળાવણ જોઈ ધારણ કર્યા છે, ચાલતાં ચાલતાં જોના પેમે સૂઝી ગયાં છે, આખાં શરીર ઉપર ધૂળ જોડે ચોટલી છે, એવી ગૌતમી ધણી સીમતે સાથે દરવાજા ઉપર આવીને ઉભી છે.

તે વખતે આનંદ નામનો શુદ્ધમહાત્માનો સેવક ત્યાં આવી ચડ્યો છે. શુદ્ધમહાત્માના ચિષ્યો ગૌતમીને અંદર પ્રવેશ કરવા દેતા નથી. તે વખતે ગૌતમીની આ સ્થિતિ જોઈ આનંદે ગૌતમીને પૂછ્યું. 'ગૌતમીએ પ્રવ્રજ્યાની માંગણી કરી. ગૌતમીની દયાગળક સ્થિતિ જોઈ આનંદે ગૌતમશુદ્ધ પાસે જઈ પ્રવ્રજ્યા આપવાની માંગણી કરી. તે વખતે ગૌતમશુદ્ધે કહ્યું કે, મેં એને ઘણીવાર ના પાડી છે. મારે મારો એજ ઉત્તર છે કે સ્ત્રીઓને હું પ્રવ્રજ્યા નહિ આપું. ત્યારે આનંદે ખીજો પ્રશ્ન કર્યો કે હે ભગવાન ! સ્ત્રીઓ અદ્વૈતજીને સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત નથી કરી શકતી ? જોડે કહ્યું કે કરી શકે છે. ત્યારે આનંદે કહ્યું કે ગૌતમી આપની અભિભાવિકા છે. પોષિકા છે. દીરઘાધિકા છે. અનેક રીતે આપની ઉપકારણી છે, આપની માતા ગૂજરી મયા પછી આપને દૂધ પાષ્ટ મોટા કરનાર ગૌતમી છે, એને આપ જરૂર પ્રવ્રજ્યા આપો. ગૌતમશુદ્ધે કહ્યું કે ગૌતમી આઠ સરતો સ્વીકારે તો પ્રવ્રજ્યા આપું. સો વર્ષની દીક્ષિત સાખી હોય, તો પણ એક દિવસના દીક્ષિત બૌદ્ધભિક્ષુને વંદન કરે. ઈત્યાદિ આઠ સરતો પાળે. બૌદ્ધભિક્ષુને કાંઈ પણ ભિક્ષુણી કહી શકે નહિ. પરંતુ ભિક્ષુ ભિક્ષુણીને કહેવાના અધિકારી છે. આવી સ્ત્રીઓને અપમાનજનક સરતો ગૌતમીએ નિરુપાયે સ્વીકારી. અને ભિક્ષુણીસંઘની સ્થાપના કરી. છતાં ગૌતમશુદ્ધે આનંદને કહ્યું કે, આ કામ સારું નથી થયું. સ્ત્રીઓની પ્રવ્રજ્યાથી સંપ્રદાય સ્થાયી નહિ રહી શકે. જે સંપ્રદાય હજાર વર્ષ સુધી ટકવાનો હતો, તે પાંચસો વર્ષ પણ ટકશે નહિ. મહાત્માશુદ્ધના અવસાન પછી બૌદ્ધસંઘે કહ્યું કે આનંદ-૧-તે મોટો ગુનેહો કર્યા છે. સ્ત્રીઓ પાસે ગૌતમ ભગવાનને વંદન કરાવ્યાં. અને તેમનાં અચ્ચુથી ભગવા

શરીરને અપવિત્ર કરાવ્યું. સ્ત્રીઓને પ્રવળ્યા અપાવી એ તારો. મુન્દે
 છે. માટે તું પાપી છે. તો સંધની માશી માંગ એ રીતે શુદ્ધસંધ પામે
 માશી મંગાવી. ભગવાન મહાવીરે સાધુસંધ સમાન સાધ્વીસંધને
 સ્થાપના કરી. અંદનગાળાને અધ્યક્ષ નીમી સ્વતંત્ર સંધ બનાવ્યો. સાધુ-
 સંધના ઉપરી સાધુ અને સાધ્વીસંધના ઉપરી સાધ્વી નીમ્યા.

યત્ત સય દીક્ષીમાર અજ્ઞાપ અજ્ઞદીક્ષીમો સાધુ,
 અભિગમણ વંદણ નમંસણ વિણયેણ સો પુજો. ૧

આ પાઠ માટે ફેટલાક એમ માને છે કે, જૈનમંથોમાં બૌદ્ધસં-
 પ્રદાયમાંથી પાછળથી પુસાડી દેવામાં આવેલ છે. આ પાઠ મહાવીર
 કથિત નથી. કેમકે મહાવીરે તો સાધ્વીસંધને સ્વતંત્ર બનાવેલ છે,
 જેટલો અધિકાર સાધુસંધનો હતો. તેટલો જ અધિકાર સાધ્વીસંધનો
 હતો. સાધ્વીસંધ પેટી ધણી સાધ્વીઓએ પડતા સાધુઓને ટેકાવે
 આપ્યા છે. સ્ત્રીઓ પુરુષોની શ્રદ્ધા મન હતી. સ્ત્રીઓ કેવળગદાન મેળવી
 શકતી હતી. સ્ત્રીઓ મોક્ષે જઈ શકતી હતી, એટલું જ નહિ પણ
 સ્ત્રી તીર્થંકર થઈ શકે છે. આ જૈનસિદ્ધાંતની શુદ્ધસિદ્ધાંત કરતાં
 વિસિદ્ધતા છે. સ્ત્રીસ્વતંત્ર ઉપર દાખલો આપીએ છીએ કે ન્યારે
 જમાલી મહાવીરનાં વચનનો વિરોધી બન્યો, અને પોતાનો શુદ્ધ
 સિદ્ધાંત રચાવ્યો, ત્યારે ભગવવાનની જ પુત્રી પ્રિયદર્શનાને જમાલીના
 પક્ષ સાચો લાગવાથી એમાં દાખલ થઈ ગયેલ. પરંતુ પાછળથી
 ન્યારે એ જ પ્રિયદર્શનાને જમાલીના પક્ષમાં દોષ માલમ પડ્યો ત્યારે
 જમાલીના પક્ષને છોડી પાછા મહાવીરના પક્ષમાં આવ્યાં. આ ઉપરથી
 પણ સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર શુદ્ધનો ઉપયોગ કરતી હતી. અધિકાર કે તાબેદારી
 મહાવીરના શાસનમાં સ્ત્રીઓ માટે ન હતી.

આવકસંધ ગૃહસ્થ આવકો વિના કોઈ પણ સંપ્રદાયનું કામ ચાલી શકતું નથી. જૈનસંધ એક સંગઠિત સંસ્થા હતી. જૈનઆવક સંધનું સ્થાન સાધુસંધથી અલ્પમહત્વનું ન હતું, કેમકે સાધુસંધ અને શ્રાવકસંધને શ્રી મહાવીરે પરસ્પરાવલંબિત બનાવેલ હતો કે જેથી કોઈમાં પણ સ્વચ્છંદતા દાખલ ન થઈ શકે. સાધુસંધને આવકસંધ કહી શકતો હતો. કેમકે આવકસંધને સાધુસંધના માતા પિતાની ઉપમા આપેલી છે. પુત્રપુત્રી ઉપર માળાપનો જેટલો અધિકાર તેટલોજ અધિકાર આવકસંધનો હતો. તેમજ આવકસંધને સાધુસંધ પૂજ્ય પણ હતો, અને તેવી આપત્તિમાં સાધુસંધની સારસંભાળ આવકસંધ રાખી શકતો.

ગૌતમમુદ્દના સંધમાં પરસ્પર સંબંધ રહિત સાધુસંધ તંદન સ્વતંત્ર હતો. જેથી ધીમે ધીમે એ સાધુસંધમાં નિરંકુશતા દાખલ થઈ, કેમકે ગૃહસ્થસંધનું પીઠબળ સાધુસંધને ન હોવાથી ભારતવર્ષમાંથી તેમનું અસ્તિત્વ નાશ પામ્યું. અને જૈનસંધ પરસ્પરાવલંબિત હોવાથી હજુ સુધી ભારતવર્ષમાં ટકી રહેલ છે. મહાવીરના આવકસંધમાં એક એવો પ્રસંગ બન્યો હતો કે, મહાવીરના મુખ્ય આવકોમાં એક મહાસતક પણ હતો. એની બી રેવતી માસભક્ષિણી અત્યંત વિષયાંધ હતી. એક વખત જ્યારે મહાસતક પૌષ્ઠશાળામાં પૌષ્ઠ લઈ બેઠેલ છે, ત્યાં રેવતી આવી અને ઉન્માદયુક્ત અનેક કુચેષ્ટા કરવા લાગી. ત્યારે મહાસતકને ક્રોધ ચડ્યો અને ક્રોધાવેશથી તેનો તિરસ્કાર કર્યો અને કહ્યું કે તું મરીને તત્કાળ નરકમાં જઈશ. આ વાતની ખબર મહાવીરને પડી. મહાવીરે તરતજ ગૌતમને કહ્યું કે હે ગૌતમ ! તું મહાસતક પાસે જા, અને કહે કે તે મતમાં

તારી સ્ત્રી તરફ દુર્વ્યવહાર સેવ્યો છે. તમેને એ કરું ઉચિત ન હતું. માટે એ સ્ત્રીની મારી મગિ, ગૌતમે જઈ મહાવીરનો સંદેશ મહાસતકને ઠણો, અને મહાસતકે પોતાની સ્ત્રીની હામા માંગી. મન-લગ એ છે કે મહાવીર પોતાના દરેક સંધની શુદ્ધ સ્વધારવા માટે ખૂબ કાળજી રાખતા હતા. એક વખત મહાવીરના મુખ્ય શિષ્ય ઉદ્ધમતિ ગૌતમને મહાવીરના કહેવાથી જ્ઞાનક આવક પાસે મારી માંખવી પડી હતી. અને ગૌતમને તે માટે જ્ઞાનકને ઘેર જવું પડ્યું હતું. મતલબકે મહાવીરનો આવકસંધ સાધુઓની દૃષ્ટિમાં તે કાળે હાડકનિ માણો ન હતો. આવકસંધનું સ્થાન સાધુસંધની સમાન મહત્વ પૂર્ણ હતું. સાધુમહાત્મની હતા. એટલે તેમનો કેટલોક જોગને આવકસંધને ઉપાડવો પડતો હતો. તે જોગને સન્માનપૂર્વક આવકસંધ ઉપાડતો હતો. છતાં વ્યવસ્થા અને ન્યાયમાં બનેલું મૂળ સમાન હતું. આવકસંધથી વિરૂદ્ધ થઈને સાધુસંધ કાંઈપણ કરી શકતો ન હતો. મહાવીર પછી પણ આવકસંધે જ્યાંચાંથી પતિત આચાર્યોને પણ જ્યાં-યંપદથી ઉતારી નાંખ્યા છે. દુરાચારી સાધુઓનો વેશ છીનવી લીધો છે. વચલા કાળમાં સાધુસંધ વિના પણ આવકસંધે પોતાનું કાર્મિક જીવન સુરક્ષિત રાખેલું.

દિગંબરોમાં પણ બટારોને અમાન્ય મણી આવકસંધે સ્વતંત્ર પકડન પાડન કરી મહાન વિદ્વાન પડિતો હિપ્તન કર્યો. જે વર્તમાનકાળમાં પણ અસ્થિતત્વ ભોગવે છે. એ જ રીતિ બૌદ્ધસંધ ન કરી શક્યો. કેમકે એક બીજા સંધો એક બીજાથી સ્વતંત્ર રચા માટે. આવિકાસંધના સંબંધમાં પણ સામ્યસંધ જેટલો વિશ્વાસ મહાવીર પ્રમુખે કર્યો છે. એ સંધની ઉપરી સુલસા અને રેવડી જેવી

આવિકાઓ રચાપી. જે રીતે આવકસંધ અને સાધુસંધનું પરસ્પરાવ-
 ધનિતપણું બતાવ્યું. તેજ રીતે આવિકાસંધ અને સાધીસંધનું
 પરસ્પરાવધનિતપણું હતું. એક બીજા એક બીજાને સદાય સદાયકે
 બાવે રહેતા. મી મહાવીર જ્યા રીતે ચારે સંધ ઉપર પોતાની દૃષ્ટિ
 રાખના. દરેક સંધોના ધર્મ સમગ્રવત્તા. આ રીતે ચારે સંધની એવી
 ઉંચા પ્રકારની વ્યવસ્થા કરી કે જે જાજ સુધી ટકવા પામી છે.
 જેમ અમુક રાજા વખતે રાજ્યમાં જેરવ્યવસ્થા ઉભી થાય, પરંતુ
 પછી બીજા રાજા સાથે થાકી પર આવે તો સુખ્યવસ્થા થઈ જાય,
 એવી જ રીતે મહાવીરના સંધના અમુક અમુક સંધમાં વચમાં વચમાં
 વ્યવસ્થા થયેલી. પણ પાછી મહાન પુરુષોથી સુખ્યવસ્થા થતી આતી.
 જે સમાજનું બધારણ સુખ્યવસ્થાને દેખ તે સમાજને બધારણ વિરદ
 આપવું કદી પાસવે જ નહી, અને આસે તો તે પોતાની જાતને
 નુકસાની પહોંચાડે. જુદા જુદા વખતે સાધુસંધ અને આવકસંધ
 નવી નવી વ્યવસ્થાઓ બધારણને મુદ્દ બનાવવા થઈ છે. એને માટે
 અનેક પુરાવાઓ મળી આવે છે. આ લેખમાં મુખ્ય ત્રાત અમેએ
 એ સમગ્રવત્તા માંત્રી છે કે, શુદ્ધસંધના બધારણ કરતાં મહાવીરનું
 બધારણ ઉચું હતું. એ મહાવીરના જાનને આજારી છે.

પ્રયુષણ પર્વ

પ્રયુષણપર્વ ઉપર જામે એકથી વધારે લેખો લખી ગયા છીએ. હાલ તો સ્વગભગ દરેક જૈન સામાજિક અને પાશ્વિક, માસિક વગેરેમાં એવો દિવાળ પડી ગયો છે કે પ્રયુષણ આવે એટલે તે પહેલાં પ્રયુષણ માહાત્મ્યના લેખો ચેપરોમાં આવવા જ જોઈએ. એટલે પ્રયુષણના લેખોમાં ફરવર્ષે એની એ વાતો પુનરુક્તિ રૂપે લખાઈ રહેલ છે. તેથી જામેએ પ્રયુષણપર્વના સંબંધમાં વારંવાર લખવું એ યોગ્ય ન લાગવાથી બંધ રાખેલ. છતાં આ વખતે કાંઈક સ્પષ્ટતા થવાથી એ સંબંધમાં લખવા પ્રેરાઈએ છીએ.

જ્યારે પ્રયુષણ આવવાનાં હોય છે, ત્યારે અગાઉથી દોઢ મહિનાના, મહિનાના, પંદર દિવસના અને આઠ દિવસના મથાશક્તિ ઉપવાસ કરે છે. તેનો છેલ્લો દિવસ સંવત્સરીએ આવવો જોઈએ એ ગણતરી

રાખવામાં આવે છે. અને કેટલાકે અગાઉથી પણ કરી લે છે. આ એક રૂઢિ થઇ પડી છે. પરંતુ એની સરખાત સહેતુક છે. વાર્ષિક પ્રતિક્રમણ વખતે ઉપવાસોથી શારીરિક અને માનસિક મળ નાસ કરી તદ્દન પવિત્ર થઈ અંતઃકરણની પૂર્ણ શુદ્ધિપૂર્વક વાર્ષિક અપરાધ ક્ષમાવી પૂર્ણ પવિત્રતા મેળવવી એ એનો હેતુ હતો. હાલ તો તપના કરનારાઓ પણ તે હેતુ ભૂલી ગયા છે અને તપ કરવાની રૂઢિ થઇ ગઈ છે.

પર્યુષણના દિવસોમાં જૈનો ધર્મધ્યાન કરવા ઉતરી પડે છે. આખા વર્ષમાં જેઓએ દેરાસર ઉપાશ્રયનાં પગધિયાં પણ જોયાં ન હોય, તેઓને પણ પર્યુષણના દિવસોમાં દેરાસર અને ઉપાશ્રયમાં હાજરી આપતા જોઈએ છીએ. સંવત્સરીને દિવસે પ્રતિક્રમણ ન કરે એવા તો કોઈક જ જૈન હશે. આ પ્રવૃત્તિ પણ જો સમજણપૂર્વક થતી હોય તો તે આદરણીય છે. પરંતુ આ પ્રવૃત્તિને પણ જૈનોએ પોતાનો કુળ-ધર્મ માને છે. આટલું કરે તો તે જૈન કહેવાય. પર્યુષણ વીસા પછી પર્યુષણની અસર એ દિવસ પણ જૈનોમાં રહેલી જોવામાં આવતી નથી. માટે પર્યુષણ આવે ત્યારે જ જાગે એ જૈન ન કહેવાય. જૈને તો નિશ્ચયિન 'જગત' જ રહેવું જોઈએ. સદા મતિ કરવાની જોને ટેવ હોય તે જ દોટ પણ મૂકી શકે છે. પરંતુ જે ચાલી ચકતો જ ન હોય, તેને માટે ટોટની આશા તો ક્યાંથી રાખી શકાય? જે દરરોજ ઉપાસનાં કરતો હોય, તે જ મહા ઉપાસના સાધી શકે છે. જેણે આખા વર્ષમાં કોઈ જાતની ઉપાસના કરી નથી, કરવાને ટેવાયેલો નથી તે પર્યુષણના દિવસોની ઉપાસના પણ ક્યાંથી કરી શકે? જેનું કોઈ ધ્યેય નથી, જેની કશી સાધના નથી તે મહાસાધના શી રીતે સાધી શકે? પર્યુષણના દિવસોની સાધના તે જ કરી શકે કે જે સદાનો સાધક હોય. સાધક વિના

અમુક દિવસ માટે સાધક બની શકતો નથી, જે સમયે માનવી બની શક્યો નથી, તે જૈન બનવાને પણ લાયક નથી અને જે જૈન હોય તે પર્યુષણપર્વની આરાધના કરી આરાધક બની શકતો નથી.

વીરપરમાત્માએ નિર્વાણકાળ નજીક આવતાં સોળ પંદોરની અખંડ દેશના આપેલી. તેમાં છેલ્લું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અર્થથી પ્રકાશ્યું છે, એ ઉત્તરાધ્યયનની સરખાતમાં જ નીચેની હકીકત કહી છે.

ચત્તારિ પરમંગાણિ, કુલ્લહાણિહ જંતુણો.
માણુસત્તં સુર્યધન્વા, સંયમમ્મી વ ધીરિયં.

ચાર પરમઅંગ પ્રાણીને પામવા દુર્લભ છે, એક મનુષ્યપણું, શાસ્ત્રનું અવણું, મધ્યમું શ્રદ્ધા અને તે પ્રમાણે વર્તન, અહીં પહેલું જ મનુષ્યપણું દુર્લભ બતાવવામાં આવેલ છે. એનો અર્થ મનુષ્યનો આકાર પામવો દુર્લભ છે એમ માની લેવાનું નથી. પરંતુ જેમાં માણુસાઈ હોય, મનુષ્ય તરીકેના ગુણો હોય, તે જ માણુસ હોઈ શકે. માણુસનો આકારમાં પણ કેટલાક રાક્ષસના સ્વભાવવાળા હોય છે, કેટલાકના સ્વભાવ મકેટ જેવા હોય છે, કેટલાકના સ્વભાવ સર્પ જેવા હોય છે અને કેટલાકના કાગડા જેવા સ્વભાવ હોય છે. આવા બિનબિન સ્વભાવના માણુસો વસ્તુતઃ માણુસ નથી. માત્ર કે સહેરમાં જે યોગીદારો રાખવા પડે છે, તેજુરીને તાળાં દેવાં પડે છે, લોકો બાર બંધ કરીને મુએ છે, તે સહેર કે ગામમાં હિંસક સિંહ કે દીપડા વગેરે પ્રાણીઓના ભયથી નહિ, પરંતુ માણુસો જ એવા સ્વભાવનાં હોય છે કે, જેમના ભયથી ઉપરોક્ત સાવચેતી રાખવી પડે છે. વસ્તુતઃ તે હિંસક પ્રાણીઓ કરતાં પણ ભયંકર મનુષ્યના આકારમાં રાક્ષસો છે. માણુસાઈ જેમાં હોય, તેનાથી

માનુષ્યને ભય કદી હોઈ શકે જ નહિ. માનુષ્ય માનુષ્યના ખૂન કરે છે, સાન પેરી સુધી વેર રાખે છે, બીજાઓનું બૂંડું કરી પેતે રાજ થાય છે. આનું મનુષ્યપણું પામતું એને વીરપ્રભુ કદી દુર્લભ કહે જ નહિ. એવું મનુષ્યપણું તો જીવ અનંતીચાર પામ્યો છે. પણ ખસ માનુષ્યના પ્રથમ જેમાં હોય એવું મનુષ્યપણું પામતું દુર્લભ છે.

જે પદ્મપુત્ર કે સંવત્સરીની આરાધના કરવી છે, તેને માટે જ વિરાધનાનાં પદ્મપુત્ર મંડાવ, એના નામથી કદામદ સેવાય, ખેરી પ્રરુપજા થાય, અસાનથી ભરપૂર જીવે એ માની લીધેલ મંત્રજ્ઞે સાચું કદાવવા આશય પાતાય એક કરે. આ બધું પદ્મપુત્રના આરાધનના બાના દોષ કરવામાં આવે તો તેઓ ખરી રીતે આરાધક નથી બનતા પણ વિરાધક બને છે. સલની સિદ્ધિ માટે અસત્યનો સ્વીકાર એ જેમ બેઠું છે, તેમ પદ્મપુત્રની ચર્ચા પણ બૂખાઈ બરેલી છે. શાસ્ત્રોમાં વાંચીએ છીએ કે, જ્યાં મતભેદો પડ્યા છે, ત્યાં મદ્યન આચાર્યોએ બન્નેનાં મનોનો નિર્દેશ કરી, કોઈપણ પક્ષમાં નિર્ણય ન આપતાં તત્ત્વ કેવલી જાણે એવા શબ્દો વાપર્યાં છે. તેઓ બવબીર હતા, ઉત્કૃષ્ટ પ્રરુપજાથી અનંત સંસાર વધે ॥ એમ તેઓ માનતા હતા. આજે ॥ એ ભય ? સેંકડો વર્ષોથી આવી આવતી પરંપરાને મનમાં સંકેત રાખ્યા વિના ખોટી કદાવી અને કુચકિતઓનાં જોરે પોતાની વાત સિદ્ધ કરવી એ આરાધનાનાં નામે નરી વિરાધના જ છે. રામદેવની દુર્મધ જે લખાણોમાં આવી રહી હોય, વેર વિરાધની શ્રદ્ધ જે લખાણો કરી રહ્યાં હોય, અનેક ખટપટો પ્રયત્નો રમી રહી હોય, ત્યાં આરાધના કે આરાધકપણું સંભવે જ નહિ. કદાચ અંતમાં લખ્યું છે કે,—

અમિમલ્યં સમાવિયલ્યં જો સમદ તસ્સ નધિય આરાદના, જો
 ન સમદ તસ્સ નધિય આરાદના સે કિમાદુ મંતે. ઇવં હુચ્ચદ ?
 ઉવસમસંસારં શુ સામણ્ણં.

વૈર વિરોધ અંતઃકરણપૂર્વક બીજાઓ સાથે થએલા ખમાવવા
 અને પોતે પોતા તરફથી ક્ષમાપના અર્પવી. જે ખમે છે, બીજાઓને
 ખમાવે છે તે આરાધક ભાવને પામે છે. જે અંતઃકરણથી ખમતો નથી,
 ક્ષમા અર્પતો નથી, બીજાઓને ક્ષમાવતો નથી, તે વિરાધકભાવને
 પામે છે. અહિં સિખ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, હે પ્રભો ! એમ કેમ કહો
 છો ? પ્રશ્ન કહે કે, ઉપશમ એ જ ક્ષમાશ્રમણનો સાર છે, ધર્મ
 છે. અર્થાત્ જ્યાં ઉપશમ નથી, ત્યાં ક્ષમાશ્રમણ સાધુપણું નથી. આવા
 શાસ્ત્રીય ઉદ્દેશોની હાલના કદાચ અસ્તોને દરકાર છે ?

આ અર્થ ખરું જૈનત્વ ખરું માનવીપણું નથી, તેનું આ પરિણામ
 છે. જૈન માખાપને પેટે અવતર્યા તેથી જૈન નથી બની 'ચક્રાવૃત્ત'.
 ગાંધીજીના પુત્રો ગાંધીજી બનવાનો દાવો કરી શકે નહિ.

સાચી ભગૃતિ, સાચી માનવતા આપણાં અંતરની નિર્મળતા
 અને સમ્યક્ ઉપર રહેલી છે. આપણા આત્માની વિશુદ્ધિ એ જ
 આપણું જૈનત્વ હોઈ શકે અને કાપમ ટકી શકે.

કીડાની જેમ જીવનારા જૈનો ન હોય, ગૂઢાણના પોપડ જૈનો
 ન હોય, લાવા ઉપર કાણુ વિનાના જૈનો ન હોય; એ તો એકબીજાના
 અનાય જે ગણાય. જિનના ખરા સેવકો જિનનાં વચનોને આદર
 આપનારા જિનનાં જીવનની આરાધના કરનારા હોય તે જ જૈન હોઈ
 શકે. જિન રાગદ્વેષને જીવનારાના સેવકો રાગદ્વેષના અખાધમાં લડી

મરનારા જૈન દહી હોય શકે નહિ. એતો જૈનત્વને લાંછન લગાડનારા જ ગણાય. ઝવેરાતનો ધધો કરનાર પુત્ર ઝવેરાત વેચતો હોય ત્યાં સુધી જ તે ઝવેરી દહી શકાય. પણ નામ ઝવેરી અને બકાણું વેચતો હોય, એ કરી ઝવેરી હાથનામ કે વિશેષણને લાયક ન ગણાય. એ જ રીતિ જૈન સંબંધી જોગખવારા માટે સમજવાની છે. એમ કહેવાય છે કે, ભાવનગરમાં વાપણ આશાસમે નાટકમાં માળવદેશના રાજાનો વેશ લઈ પાઠ ભજવ્યો હતો. એ જોઈ ભાવનગરના મહારાજા ખુશી થઈ ઈનામ આપવા મંડવા ત્યારે વાપણ આશાસમે કહ્યું કે, આ દાણે હું બાણું લાખ માળવનો રાજા છું. મારે હું જ્ઞાન આપનાર છું પણ લેનાર નથી. આ રીતે એક નાટકના પડદા ઉપર એક્ટરનું કામ કરનારને પણ પોતાના વેશનું અને દરજ્જાનું માન હતું. આજે જૈન સાધુઓમાં વેશ પહેરનારાઓને વીતરાજના સાધુ છીએ આટલું પણ અભિમાન નથી. કારણ કે વેશ પહેરી ખરું જૈનત્વ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી. જૈનત્વ હોય ત્યાં અંધકાર ન હોય, જૈનત્વ હોય ત્યાં અજ્ઞાન ન હોય, જૈનત્વ હોય ત્યાં દુષ્ટ ઈર્ષ્યાના અખાડા ન હોય, જૈનત્વ હોય ત્યાં પ્રેમ હોય, સુખ હોય, આનંદ હોય, સ્વામીવત્સલતા હોય, ઉદારતા, વીરતા, મહાનુભાવતા હોય.

સાચો જૈન હંમેશનો સાચો ઉપાસક હોય, અને સાચો ઉપાસક હોય તે જ સાચા પર્યુષણ ઉત્તવરાનો હકકદાર હોય. જૈનોમાં જૈનત્વનો એકાદ ગુણ તો હોવો જ જોઈએ. આગમ રહસ્યનો જાણકાર, સૌમ્ય-મૂર્તિ કે વીરતા એ ગુણો પૈકી એકાદ મહાન ગુણ તો જૈનમાં હોવો જ જોઈએ. આવા વીર જૈનોથી જૈનઉપાગ્રય, જૈનમંદિરા ગાજતાં હોય,

સાગી બકિતનાં પૂર વહેતાં હોય, જૈનત્વના બેદી નાદથી ગગન ગાગતું હોય, જૈનત્વની શીતલ અમામાં આખી પૃથ્વી આનંદ માણતી હોય.

હાલ પર્યુષણમાસ જૈનોના ઉપાશ્રય અને મંદિરો કંઈકાં કંકાસોથી ગાજી રહ્યા હોય છે. આખાં વર્ષની લેવડદેવડની ધમાલંચે પર્યુષણમાસ થાય છે. શુધવાર ગુરવારની તકરારો પણ રાક્ષસીની માફક એક પીળાતે ગળી જવા જ્યાં મોઢું ફાટી રહી હોય, ત્યાં જૈનો ખરૂં જૈનત્વ પરવારી બેઠા ■ એમ માન્યા વિના છૂટકો નથી. યૈદિસા સૂત્રની એક ગાથામાં લખ્યું છે કે—

કયપાયૌચિ મણુસ્સો આલોહય મિવિય ગુરુસગાસે,
દ્યોદ અરેગ લહુઓ ઓદરિયમરુમ્મ મારવહો.

પાપનો કરનાર મનુષ્ય શુદ્ધ સમીપે પોતાનાં પાપની આલોપણા લઈ, પાપની નિંદા કરી પાપથી અતિથય હલકો થઈ જાય છે. એટલે તેને આત્મા જે પાપથી બારે થયો હતો, તે વિશુદ્ધ થઈ હજીવો થઈ જાય છે. જેમ કોઈ બારવાહકે માથે બાર ઉપાડેલ હોય, તેનાં વજનથી પીડાતો હોય પરંતુ ન્યારે તે બારને નીચે ફેંકી દે છે, ત્યારે તે હજીવો થઈ જાય છે. એમ પ્રતિક્રમણ દ્વારા પોતાનાં કરેલાં પાપોથી બારે થએલો આત્મા તે પાપોને આલેખી, નિંદી, પાપરૂપી બારથી હજીવો થઈ જાય છે. આ રીતે સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ કરનારની સ્થિતિ પણ યવી જોઈએ. તે વર્તમાનકાળમાં થાય છે? એ સદુએ પોતપોતાનાં આત્માને પૂછી લેવું.

ઔદ્યોગિક શિક્ષણ

ભારતવર્ષ આશરે દહારેક વર્ષથી પરતંત્રતા-અનુભવે છે તેમ કહેવાય છે. પરંતુ તે અર્થ પરતંત્રતા ત્યારથી જ થયું ગણાય કે; ત્યારથી તેણે પોતાના ઉદ્યોગો પ્રતિ આખી મીંચામણા કર્યાં. પરિણામે ઉદ્યોગો, વિદેશીઓના હાથમાં આવી પડ્યા, અને આપણે તે વિષયમાં લાચાર થયા. મોટો વર્ગ શુદ્ધિવિદ્યાસને અનુરૂપ અભ્યાસને પણ પડ્યો, અને પરિણામે આપણે આગણે જોમના ચહેરા પર નૈરાશ્યની શીકકાશ છવાઈ છે તેવા મૈન્યુએટોનાં કીડીઆર્તા ઉભરાયાં. માત્ર શુદ્ધિવિદ્યાસને અનુરૂપ આપણી આધુનિક શિક્ષણપ્રણાલિએ આપણા આખા વર્ગની નજર દૂર કરી છે,

તેનાથી કેશુ અભણું છે ? કોલેજ છોડ્યા પછી આપણા યુવાનને રોટલીનો દુકડો મેજવવામાં જે જહેમતો ઉઠાવવી પડે છે, અને યાતનાઓ સહેવી પડે છે તે અમાનુષી છે. આવા આપણી લાચારીના સમયમાં કેટલાક ડાહ્યા પુરુષો ઔદ્યોગિક વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવા આપણને કહી રહ્યા છે, પરંતુ દુર્ભાગ્યવશાત્ હજી આપણું ધ્યાન તે તરફ કે દ્રિત થયું નથી, અને અમારું માનવું છે કે, જ્યાં સુધી તેમ થશે નહીં ત્યાં સુધી આપણી એ લાચારીને આપણે હઠાવવા સક્રિય થઈ રાખીશું નહીં. હજી આપણે આપણાં બાળકો લાંબી મજૂરીને અમલદાર બને, તેવા મોહ છોડી શકતા નથી. જે કે અમલદારશાહીની જડને ઉખેડી નાખવાના પ્રયત્નમાં આજ સારું જગત કેંદ્રિત થયું છે ! આવા સંઘર્ષોથી આજે આપણો આમરનું રોટલીની મુંઝવણમાં આવી પડ્યો છે, પોતાનાં બાળકોના કહેવાતા શિક્ષણ પાઠ્ય વેરેણું પુષ્કળ ધન, સેવેલી મોટી મોટી અભિલાષાઓ છતાં પરિણામ " બોલો કુંગર અને કહાડ્યો ઉંદર " ના જેવું જોઈને હતોત્સાહ થઈ રહ્યો છે, તેવા સંજોગોમાં કિશોર સૂચનરૂપે, સંમત દેશમાં ટૂંક ટૂંક ઔદ્યોગિક શિક્ષણસંસ્થાઓનો પ્રચાર બહુ સમયોચિત અને અગત્યનો છે. આપણી ચાલુ શિક્ષણપ્રણાલિકાનાં નિષ્ફળ પરિણામથી આપણા સુવકવર્ગની દુર્દશા દેખીને હમણાં હમણાં વિદેશી સરકારને પણ લાગી આવતું હોય તેમ પ્રતીત થાય છે ! યુનિવર્સિટીઓના પ્રદીપ્ત સમારંભોમાં ગવર્નરોનાં બાળણો વાંચવાથી આપણને તે જાણી આવે છે, ઔદ્યોગિક વાતાવરણને અપનાવવાની તેમની સલાહ અમૂલ્ય છે. વળી પંજાબની સરકારે તો ઔદ્યોગિક કોલેજો ખોલવાની જનહેરાત પણ કરી છે, અને તેનું અનુકરણ બીજા પ્રતિ કરે તે સંભવિત છે. આપણી

કમેળના ઉપયોગની નંદરીઆંતોના ઉદ્યોગો જે જે હતા મળેથી
 અસિદ્ધિ અને અજ્ઞાત માન્યોના હાથમાં આવી પડેલા છે, અને
 પરિણામે તેને ઉદ્યોગ દળાવેલી અને અજ્ઞાત ઉપજો તેના બાસે
 છે. આમ ધરતું કરણ ઉદ્યોગોમાં દર્શાવેલ ઉત્પત્તિને રચના નથી
 તેવું નથી; પરંતુ જે વર્ગના હાથમાં તેઓ આવી પડેલા છે, તેમની
 બીજાવાડત અને અશાધનસંપન્નતા છે, તેમજ આપણે વિશિષ્ટ
 તત્ત્વ જે તેના ઉદ્યોગો પ્રતિમૂલ્ય બતાવી રહ્યો છે તે છે; પરંતુ ન્યા
 મુખી એ મુખની વૃત્તિને એ પુરકવર્ગ હોડી ચક્રો સમર્થ નહીં થાય,
 ત્યાં મુખી ગેઝારી અને હાથારીની સુખલાઓમાંથી તેઓ છૂટી ચક્રો
 નહિ એમ અમે નિમિત્તપણે કહીએ છીએ. જે જે દેશોએ આવા છૂટા
 સાથે સંબંધ ધરાવતા ઉદ્યોગોને સુચિહિતવર્ગના હાથમાં રાખ્યા છે,
 તે તે દેશોનું રચાન કેટલું ઉચ્ચ છે તે આપણથી અજ્ઞાત નથી.
 અમુક જ વર્ગના હાથમાં આવી પડેલા ઉદ્યોગો બીજા (ઉદ્યોગિઆત)
 વર્ગથી નજીક આવે, આવી આમને માન્યતા આપણા કમનસીબ દેશે
 સિવાય અન્ય દેશોમાં ક્યાંય પહોંચી પહોંચી નથી જ. અરપૂરવંતાનિવાર-
 બીજો અર્થ માત્ર દેશોમાંથી એકતાથી એક જ જગ્યા પૂરતો જે નથી,
 પણ દુનિયાનાં દેશોએ પ્રતિની સૂચને પેલું હોવા એ છે. ત્યાં મુખી
 આપણે વિશિષ્ટ તત્ત્વ આ વિશિષ્ટ પ્રમાણ સુધી સુધી તેમની
 મૂલ્યવર્તનો ઉપર એક ચક્રો નહિ એમ અમારું માનવું છે. દુહા, સુનાર,
 રંગ, મોઝી, કડીયા, રંગરંગ, ચમારનાં છત્યાદિ અને વિવિધ
 અવનોપયોગી ઉદ્યોગો આજે સેક્ટો વર્ગથી એકનીએક દીક્ષિતમાં
 અમુક અસિદ્ધિ વર્ગના હાથમાં આવી પડ્યા છે. નથી તેઓ તેમાં

કાંઈ વિશિષ્ટતા હાવી શકતા, કે નથી તેમણે ધર્મ, યે સાત્ત્વીય તાલીમ
 લીધેલી હોતી, કે નથી-તેમની કને સાધનો અને સાધનાને સમજ
 વાનું જ્ઞાન, કે જે વડે તેવાજ ધર્માઓ જાપાન, અમેરિકા, બ્રિટન,
 જર્મની જેવા દુનિયા ઉલોગેને થીજરે ખીરાજતા દેશોએ કેવી રીતે
 ખીલ્યા છે, તે જાણે આ પરિસ્થિતિ બદલાવવા અને આવા
 ધર્માઓમાં કળા, સૌંદર્ય અને દેશ કાળને અનુરૂપ સમજા ઉમેરવા,
 પુનરુદ્ધાર કરવા, હવે આપણા સિદ્ધિતવર્મને બહાર પડવું જોઈશે.
 જગતની સાથે ટકી રહેવા, અન્યદેશોએ સાધેલી પ્રગતિ સામે
 આપણાથી હવે લાંબી મુક્ત આંખમાં આમણું થઈ શકે નહીં. અને
 તેટલા માટે પણ સિદ્ધિતવર્મે હવે નોકરવાદના મોહ છોડી વાણી
 વિદ્યાસંભાળી જીવને અને પુસ્તકિયા પુરાણોમાંથી પોતાની આંખને
 થોડો વખત આરામ આપી; પોતાના હાથના ઉપયોગને હાથ ધરવે
 પડશે. સમાજવાદ તરફ જે મુવો જેવાતા માલૂમ પડે છે, તેમણે
 આવા ઉલોગો પ્રતિ સ્વયં ધરાવવાનું માનસ છોડવું જ પડશે, જેમને
 હેડે દેશદાન છે, તેમણે જ્ઞાન કાર્યકર્તાઓના કુંઠામાં પડ્યા રહે-
 વાનું છોડી ઈર્ષ્યે ખીજા સર્વ સામાન્ય ઉલોગોને તેટલા જ પ્રેમથી
 અપનાવવા પડશે એવી અમારી માન્યતા છે. દેવમંદિરોમાં હજારો મથુ
 રૂપ અને કેસરના માહાત્મ્યને વર્ણોથી જાણનારા અને અટળકે ધનને
 ઉપયોગ તેવા અનેક દેરાલયો ચલાવવામાં જે ધર્મપ્રેમી બાઈઓ પ્રવૃત્ત
 છે તે બાઈઓ પોતાના પુત્રો અને પોતાની કામ અને દેશના મુવકો
 ઔદ્યોગિક કેળવણી હાઈ સ્કૂલો કમાતા થાય. તેમ કરવામાં આંખ-
 મીઆમણું કેમ કરી શકે! જે પ્રજાના હાથમાં એ મંદિરો અને ધર્મની
 પ્રતિષ્ઠા રહેવાની છે, તે હાથોને મજબૂત બનાવવા તમારે યોગ્ય કાળો

આપવો લેખશે. અને નદી તો ધર્મગ્રેભીનું ગિરદ સ્વજવાશે એમ ૨૫૯
કહેતાં અમોને સંદાય થતો નથી. સમાજના પગપર નભતા સાધુવર્ગે
પણ પોતામાં વિશ્વાસ ધરાવનારા સંસારીઓને આવી આવી વિગતો
સંભળાવવી ઘટે, કે જે વડે તેમનો અને તેમના દેશનો ઉદય થાય. અને
દેશના ઉદયમાં ધર્મનો ઉદય અંતરથ હોય છે એ સમજાવવાનું નહોય.

પોતાની કેમ અને જાતને ઉંચ માનનારા આપણે વસ્તુ વિનિમ-
યમાં અપ્રમાણિકતા અને સદા વગેરે અનૈતિક ધંધાઓ કરવામાં
ગૌરવ માનીએ છીએ, તો જે ધંધાઓ વડે દેશમાં દુનર્-ઉદ્યોગ અને
કળા પોષાતી હોય, જે ધંધામાં માનવસેવા પોષાતી હોય, તેવા ધંધાઓ
પ્રતિ આપણાથી દુર્લ્લેખ કેમ જ થાય ? જે ધંધો દુકાન મૂડીમાં હાથ
મધ શકેતો હોય, અને પરિણામે સ્વાશ્રયી થવાનું હોય, તેવા ધંધાપ્રતિ
મૂર્ખ વિના ખીજો કેણુ અણુમો ખતાવે ! અમે હિંમતીએ છીએ કે
ઉંચ નીચના ખેડા ખ્યાલોને તણ દેશનો આ સમય છે. “પ્રમાણિક
ઉંચ અને અપ્રમાણિક નીચ છે” તેનું શાઓએ હિમ્મતીમ્ વગાડીને
કહ્યું છે તે આપણે કેમ ભૂલીએ ? આજના અંકમાં અન્યત્ર ઉપાયલા
“વૈજ્ઞાનિક કટીંગ અને ટેલરીંગ કોલેજ”ની જાહેર ખખર તરફ
વાચકનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

સમાજવ્યવસ્થા

જિ. સમાજવ્યવસ્થા જૂતકાળની વર્તમાનકાળમાં સર્વથા ઉપયોગી ન હોઈ શકે. દેશકાળ સંયોગાનુસાર સમાજ પોતે પોતાની વ્યવસ્થા ધરે છે. બુદ્ધિ વ્યવસ્થા જેમ એક જાતની હોતી નથી તેમ સમાજવ્યવસ્થા પણ એક જાતની ન હોઈ શકે. સમાજમાં પણ સમાજબેદ હોય છે. સહેરી જીવન, આખ્યજીવન અને જંગલી જીવનમાં જેમ તફાવત છે, તેમ તેની વ્યવસ્થામાં પણ તફાવત હોય.

ભારતવાસીઓમાં વિચિત્રતા એક એ છે કે તેઓ નરક, રવગ, મોક્ષ, પાપ, પુણ્ય, કર્મફલથી મુક્તિ માનનારા છે. એટલે એમની સમાજવ્યવસ્થામાં શાનીમદદિઓપ્રણિત ધર્મશાસ્ત્રનાં વચનોની અપેક્ષા

ભાગમાં ધર્મક્રિયારૂપે જ્યારે દાખલાયદ્ જાણ છે, ત્યારે તેના નેતા ધર્મગુરુઓમાં અને ધાર્મિક સમાજમાં અવ્યવસ્થા જોવાય છે. માન-સિક વાચિક હિંસા અગર કાચિક હિંસા; અસત્ય બોલી સત્યનો પ્રચાર કરવો, ધર્મના નામે ચોરી કરવી, અપ્રમાણિકપણે વર્તવું, સ્વદ્વર્ચમાં અપવિદો દાખલ કરવા, ધર્મસ્થાનકોમાં ધર્મને અગે પેદાશ કરવામાં સંતોષને તિલાંજલી આપી, અપ્રમાણિકપણે ધર્મના નામે દ્રવ્યસંગ્રહ કરવો, એ અવ્યવસ્થાથી ધર્મના મૂળભૂત અગોના નામે વિકૃતિ સેવાય છે. એથી જ ધર્મના નામે સમાજમાં અનેક કાળે અનેક દેશોમાં સામાજિક બળવા જાળ્યા છે. ધર્મક્રાંતિકારોને દેહાંતની શિક્ષા થએલી છે.

આ ઉપરથી જાનીપ્રણીત અગર તો મહાવિપ્રણીત ધર્મશાસ્ત્રો સમાજના બધારણમાં સર્વથા ઉપયોગી છે. એમ માનવાનું નથી. એ શાસ્ત્રો વડીલોની પેઠે આપણને શિખામણ આપનારાં છે, સમાજના કાયદા ધકનારાઓના અભ્યાસ માટે ઉપયોગી છે, પરંતુ નિષ્કૃંધ કરવાની સત્તા તેમની નથી. જુદા-જુદા દેશોના કાયદાશાસ્ત્રોના આપણે જાન ખાતર, ઈજવણી ખાતર, અભ્યાસ કરી શકીએ. એમાંથી આપણે કંઈપણ મેળવી શકીએ અને કંઈપણથી આપણે દેશકાળ અનુસાર સમાજવ્યવસ્થા રચી શકીએ. બાકી શાસ્ત્રોના પાનાં જોઈને માથુસ સમાજરચના કદી કરી શકે જ નહિ. માટે ધર્મશાસ્ત્રો સ્મૃતિઓ વગેરે આપણા માટે આદરણીય વસ્તુ છે. આપણા પૂર્વજોની અનુભવ મૂડી છે. પરંતુ જાણના ધર્મનિષ્ઠ સમાજપુરુષો સમાજની રચના દેશકાળને જોઈને કરે છે તેમાં આપણા ધર્મશાસ્ત્રો સલાહકારનું કામ ભરે કરે, પરંતુ તેઓ આપણા સાસકે કદી ચડ શકતા નથી. 'ધર્મમથોતુ' કામ ઈજવણીનું છે, પરંતુ વ્યવસ્થાનું કામ તે તે કામના કાલા પુરુષોનું છે.

જુનાં શાસ્ત્રો જતાવી નહું કાંઈપણ ઉપયોગનું નથી એ કહેવામાં તો શાનીના વચનેનો, દેશકાળનો અનાદર રહેલો છે. એથી તો દાસના સ્વરૂપ શોધાને જુની તરવાર, ટાલ અને જુની જંદુઝી જતાવી આપણા આપણાઓ આવી લડ્યા છે, વિજય આપનારા આ આપણાં જુનાં શાસ્ત્રો છે મારે રિવાજવર, મરીનગનો રાઈફલ વગેરે નવાં શાસ્ત્રો એ આપણા પૂર્વજોનાં નહોતં નકામાં છે-એવી સિખમણ દેવા જવું છે.

પ્રાચીન કાળથી જોતા આવીએ છીએ તો ધર્મગુરુઓએ ધર્મતંત્રમાં રાજતંત્રનું અનુકરણ કરી ધર્મનું આપ્તું વાતાવરણ કલુષિત કરી મૂક્યું છે. પોષ, ખંડિષ કે ચંકરાચાર્ય વગેરે ધર્મગુરુઓ માદી કરી બેસે અને લોકોનાં બાજુ છવન ઉપર હકુમત ચલાવે અધી ધર્મ અપમાનિત જ ચાલ છે. સંતોએ એ માર્ગ પસંદ નથી કર્યો. તેઓએ બાજુ તંત્ર તરફ ઉપેક્ષા રાખી કેવળ હૃદયતંત્ર ઉપર અંસર કરવાનું પસંદ કર્યું છે. માણસ એ અતે માણસ જ છે. આકાશનું શુદ્ધ પાણી જમીન ઉપર પડતાં જોમ એમાં જમીનનો ગુણ આવી જાય છે, તેમ સંત પુરોહિત હૃદયમત શુદ્ધાસય આકાશથી પડેલ શુદ્ધ વચનો પૂર્વોક્ત ધર્મગુરુઓનાં મુખથી જ્યારે નીકળે છે ત્યારે તેમાં ધર્મગુરુઓની મલિનતાનો દોષ આવી જાય છે. કેમકે આપણાં શાસ્ત્રોમાં ૨૫૯ કથું છે કે, આપણાં શાસ્ત્રો આપણા મહર્ષિઓનાં અંતઃકરણનો ખ્વનિ છે. મહર્ષિઓ પોતાના સમાજના સર્વોત્તમ પુરુષો હોય છે, પણ સમાજરચનામાં તેઓ પણ ધણી વખત મીન સેવે છે.

હિન્દુધર્મનો ૨૫૯ સિદ્ધાંત છે કે, દુનિયામાં બધે સમાનતા જ દેવી જોઈએ. ઊંચ, નીચ, સંજળ, દુર્બળ, રાજા, રાક, નિર્ધન,

ધનવાન, હેરપ, સુરપની સ્થાવના સમાજને ડિન્નજિન્ન કારનારી છે. આખું વિશ્વ એકનાનેકલા માળા જેવું છે. બધા સમાન આત્માનાં સંતાનો છે. શ્રી વીરપરમાત્માને મહામાણુક પણુએ જાહેરપદેશ કરી ગયા છે. તેમના સિદ્ધાંત, વર્તન અને ઉપદેશ એ જાહેરતા સમાજ-રચનામાં તેમના સિદ્ધિતિલે આદર્શરૂપ રાખી સમાજરચના, દેશકાળ, અનુસારે સમાજ નેતાઓ કરે તો તે આદર્શીય છે. પરંતુ તેમના સિદ્ધિતિને જ સમાજરચનામાં દાખલ કરે, અથવા તદનુસાર કુલ સમાજરચના રચવા જાય તો તે કદી જની શકે નહિ. તેથી સમાજ-વ્યવસ્થા માટે મૂલકાળના સમાજની રચના વર્તમાનકાળમાં નિરુપદેશી છે.

જિન્ન જિન્ન જાતિઓને ચાર વર્ણની અંદર લાવતાં માણસ, જાતિનું, અને કુળનું અભિમાન હોડી ન શકે. મરિણુમે સમાનતાનો સિદ્ધાંત શિથિલ થયો. ધર્મની આશ્રયવ્યવસ્થામાં હિંમતીય-ભાવ સજ્જકપણે પ્રેમી થયો. પછીનાં કેટલાંક ધર્મશાસ્ત્રોએ પ્રોતાની ત્રિકા મુજબ, જિંમનીયભાવની કટુતા ઓછી કરવા સહેજસાજ પ્રયાય, સેઓ, સંત, પુરુષોએ, જિંમનીયભાવને, પ્રોતાની સાંત્વિક વાણીથી, વખોડી, કાઢ્યો. પરંતુ અભિમાની સમાજો તેવા સંતોને નમસ્કાર કરી ખૂંટી કીધા અને ધર્મતા નામે અભિમાનનું પેપણુ કપું. તેથી સમાજ ધામે ધામે નજીક શિથિલ થઈ સાંકડી દષ્ટિવાળો બન્યો.

સમાજવ્યવસ્થા પણ પેપીઓમાં પણ હોય છે. પરંતુ તે અસા-નજનક હોવાથી તેને વ્યવસ્થા તરીકે કહેવું એ ઠીક નથી. વ્યવસ્થા સમજી માણસ દ્વારા રચાવી જાય છે. એ વ્યવસ્થા પણ રચાયી રહેતી નથી. કેમકે વ્યવસ્થાનો આધાર દેશકાળના જાયેઓ ઉપર હોય છે.

રેડેલ

રાષ્ટ્રવ્યવસ્થા, સમાજવ્યવસ્થા, ધર્મવ્યવસ્થા એમ વ્યવસ્થાના પ્રકારે
પણે હોઈ શકે. પરંતુ એ દરેક વ્યવસ્થાઓનો સમાવેશ સમાજવ્યવ-
સ્થામાં થાય છે. છતાં દરેકમાં બંધારણમાં જોઈએ અંશે ફરકેર હોય
છે, તેથી કોઈ કાળે રાષ્ટ્રવ્યવસ્થામાં કોઈ કાળે સમાજવ્યવસ્થામાં અને
કોઈ કાળે ધર્મવ્યવસ્થામાં તુટી જવામાં આવે છે. તેથી એનું ધર્મતંત્ર
કાળા મંથુસે ફરી હાથ ધરે છે.

એક બ્રિટિશ બુદ્ધિઃવ્યવસ્થામાં ચિચિદતા આવી, ભ્રમ થયે,
દુઃખાગ્ને નેતા, એકો પૂરો નાસ્તિક હતો, બ્રાહ્મણને માનતા ન
હતો, છતાં તે શુદ્ધ પ્રમાણિક હતો. એક વિવેક ઠાકુર મિત્રે પ્રજા
કે તમે બ્રાહ્મણને માનતા નથી, તો પણ પ્રમાણિકતામાં એકાદો
એનું કારણ શું? જોડો, મિત્રને, મહે છે કે મારા જિવો બ્રાહ્મણ
માણસને અપ્રમાણિક અને તો સમાજવ્યવસ્થાને, મોટી કાનિ મહોલે.
સમાજમાં દેહલાક એવા પણ છે કે, જેમને અનુકરણ પ્રિય હોય
છે, મારે સમાજની ખાતર પણ કાલા માણસે પ્રમાણિકપણું
સાચવવું જોઈએ.

એકબીજા દેશની, રાજ્યની કે ધર્મની વ્યવસ્થાને કારણે પણ
માણસોએ પોતાની વ્યવસ્થામાં ફરકેર કરવા પડે છે. સાચ્યેતી છતાં
બીજા દેશના, રાજ્યના કે ધર્મના વિકારો વ્યવસ્થામાં દાખલ થઈ જાય
છે. એવા વિકારોને બંધારણમાં જોડી દેવા જોઈએ અથવાતો તરતજ
સુધારવા જોઈએ. નહિતો તે વિકારો વ્યવસ્થાને વિકૃત બનાવે છે.
ત્યાં શત્રુની વાતો કે પૂર્વજોની વાતો કામે નથી આવતી. દેહલાક
શત્રુો તે તે કાળના સમાજના રીતરિવાજને પૂર્વક લખાણું છે. શ્રી

હરિભદ્રસુરિના વખતમાં પરજીવાનો રિવાજ સવારમાં હશે એટલે એમના પ્રથોમાં પ્રાતઃકાળ લખેલ છે. શ્રી હેમચંદ્રચાર્યના વખતમાં રાતે હશે, તેથી તેમનાં રચિત ત્રેસઠ સ્થાપ્ત પુસ્તકોનાં ચરિત્રોમાં રાત્રિ લખેલ છે. જેમ પહેલી ભાષા અને પછી બાકીનાં બને છે, તેમ પ્રથમ વ્યવસ્થા અને પછી શાસ્ત્રો લખાતાં આવ્યાં છે. વિધિ પ્રતિષેધો પણ એમજ લખાયા છે. તેથી આપણા પ્રથોમાંથી ભિન્ન ભિન્ન વખતના આચારના નિયમો અને સમાજવ્યવસ્થાની રચનાઓ તપાસી વર્તમાનમાં કયાં તરવે સમાજહિતનાં છે અને ક્યાંને અનુકૂળ છે, એની તપાસ કરી વર્તમાનકાળને અનુકૂળ સમાજધર્મના અને ધાર્મિક વિધિપ્રતિષેધના નિયમો વિદ્વાન ડાહ્યા માણસોએ કરવાની જરૂર છે. આ રીતનો શ્રદ્ધિચૂસ્તોમાં વિચારપથો ન્યાં સુધી નહિ થાય ત્યાં સુધી સમાજ-વ્યવસ્થામાં દિવસે દિવસે સડો વધવાનો જ. શિરજેરીએ વ્યવસ્થાની સંરક્ષક નથી, પણ વિનાશક છે.

માતાપતા અને વડીલોનો વિનય

આ ભારતભૂમિ આર્યોને માટે પ્રસિદ્ધ છે. આર્યોના આચારો પૂર્વે ઘણા ગએલા પરમ મહર્ષિઓએ નિર્માણ કરેલા છે. જે આચાર-વિચારોનાં પાલનમાંજ અર્થ આર્થ સમાજોલ્લ છે. અનેક આચાર-વિચારો પૈકી માતાપિતા તથા વડીલોની ભક્તિ કરવી, તેમનો વિનય કરવો, તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું એ આર્યોનું મુખ્ય ભૂવર્ણ છે. આ આચારની સરખાત પહેલાંથીજ ચાલુ છે.

આપણા પ્રાચીન આર્ય પુસ્તકોમાં પણ એને માટે અનેક દાખલાઓ
જતાવવામાં આવ્યા છે. રામાયણમાં રામચંદ્રજીએ પિતૃભક્તિ કે પોતાના
પિતાનું વચન રાખવા માટે રાજપાટ મૂકી ચૌદ વર્ષ સુધી વનવાસ
સ્વીકાર્યો. તમે આવી દૃષ્ટાંત કયા દેશના ઇતિહાસમાંથી શોધી શકશો ?
આપણા જૈનોના છેલ્લા તીર્થંકર પૂજ્ય ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી
જ્યારે ત્રિશણ્ણદેવીના હિરમાં હતો, ત્યારે મારી માતાને દુઃખ ન થાય,
તેમ વિચારી કેટલોક સમય અચલ રહ્યા. તે વખતે માતાએ માન્યું
કે મારો ગર્ભ પહેલાં હાલતો ચાલતો અને હવે હાલતો ચાલતો નથી,
તેથી ગર્ભને તુકશાન પહેાંચું લાગે છે. આથી માતા કંઈપાત કરવા
લાગ્યા અને મૂઝા પામી જમીન ઉપર ઢળી પડ્યા. પોતાનાં
ચાનથી ભગવાને માતાની આવી સ્થિતિ જાણી પોતે વિચાર કર્યો
કે, હજી મારો જન્મ થયો નથી, માતાએ મને જોયો નથી તે પહેલાં
આટલો પ્રેમ છે. તો હું જન્મીશ અને મને માતા જોશે ત્યારે તેમના
મનમાં કેટલો પ્રેમ થશે! એવી પ્રેમાળ માતાને મૂકી જો હું દીકરા લઈશ
તો મારી માતાને મોટો આઘાત થશે, તેથી માતાપિતા જીવતાં મારે
દીકરા ન લેવી એમ પોતે પ્રતિજ્ઞા કરી.

મહાન પુરુષોનાં આચરણમાં કોઈ જાતની પણ અપૂર્વતા હોય
છે. જાવિ મનુષ્યો માતાપિતાની ભક્તિ કરવામાં શિયિલ થશે, તેથી
માતાપિતાની સેવા એ અપૂર્વ ધર્મ છે. એમ જાવિ મનુષ્યોને મારે
મારો વંત નથી જતાંવી આપણું જોઈએ. એમ પ્રભુએ વિચાર કર્યો.
જે ભગવાને આપણે પૂર્વમાં પૂજ્ય માનીએ છીએ, અને જેમના
દરેક એકને આપણે માને આપીએ છીએ, વળી જેમની એકેએક
પ્રશંતિ નિષ્કારણ મેં હોય એમ આપણે સમજીએ છીએ, તેમણે

પોતે માતાની સેવાથી જે બોધ આપ્યો તે આપ્યો છે, તે તરફ આપણે દુહાંત્ય રાખીએ તો આપણે જરૂર ભગવાનની આશા વિરુદ્ધ વર્તનારા કહેવાઈએ. માટે માતાપિતાને ઉપકાર દ્વંદ્વમાં લાવી તેમને જેથી મુખ ઉપજે તેમ વર્તવું જોઈએ એટલું જ નહિ પણ ત્રિશોળ માતાપિતાની પૂજા અને નમરકાર કરવા જોઈએ, જે વાત નીચેના શ્લોકથી સ્પષ્ટ થાય છે.

પૂજનં ધાર્ય વિશેષ્યં વિસંખ્યં નમનક્રિયા ।

તસ્યાગંધસરેપ્યુષ્ઠેતસ્યાશેપિતસ્યતુ ॥

પ્રાતઃકાળ, મધ્ય દ્વંદ્વકાળ તથા સ્વયંકાળે માતાપિતા વગેરે પૂજ્ય-વર્ગને જે નમરકાર કરવા, તે તેમનું પૂજન કરવા જરાજર છે. આટલો સમય પણ જે ન મળે તોપણ તેમનું ચિત્તમાં ઉચ્ચ પ્રકારે આરોપણ કરી તેમને નમરકાર કરવા, પરદેશ જતાં પરદેશથી આવતાં અથવા બીજાં જમીને તે કમળી શરૂઆત કરવી દેવા, તે પરદેશ માતાપિતા વગેરેને નમરકાર કર્યા પછી પ્રેમ પ્રગટિ કરવી જોઈએ. માતાનું દ્વંદ્વ બહુ જ પ્રેમાળ દેવ છે. તેથી તેણે આપેલી આશીર્વાદ પુત્રનાં કાર્યની સિદ્ધિમાં અમરતનો વાગ ભરવે છે. માટે માતાપિતા તરફ જમે તે પ્રસંગે દ્વંદ્વ કરવો નહિ. તેમની તરફ ઉદ્દતોષ વાપરી તેમનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, એમની આશાનું ઉર્ધ્વધન તો કદી કરાવે જ નહિ. તેમની આંતરડી દુભાય અથવા તેમને દુઃખ ઉત્પન્ન થાય, એવું કાર્ય કરવાથી પુત્ર કે પુત્રી સુખી થતાં નથી.

હાલમાં વિદેશી શિક્ષણ-દાસ શિક્ષિત બનેલા પુત્રો માતાપિતાના છુતા વિચારોની મરકરી કરે છે. તેઓ કું સમજે એમ માની તેમના

વગતોનો અનાદર કરી પોતે પોતાની કાલા માને છે. કેળવણી લીધેલ પુત્રીઓ પણ માતાપિતાના તેમજ સાસુસસરાના વિચારો તથા વર્તનની મરકરી કરી સ્વજંદી બને છે. આ ભારતવર્ષનાં દરેક પ્રાચીન વર્તનને 'દંબગપણ' માની પાશ્વત્યદેશીય વર્તનને સ્વીકારે છે, પછી બસેને તે દેશને, કુળને, સમાજને પ્રતિકૂળ હોય! તોપણ તેમાં પોતે શાભા માને છે. આથી જોઈએ છીએ કે, ધણા યુવકો અને યુવતીઓ કુળમર્યાદા મૂકી ઉઠુંબળ-ઉઠત બની જાય છે. પરિણામે પતિ પત્ની વચ્ચેના ક્લેશ, કંકાસ અને અણુજનાવથી પોતાનું જીવન વિષમય બની જાય છે. દાહની સ્ત્રીઓનાં શરીર રોગિષ્ઠ, અસક્ત પીઠાં પડી ગયેલાં ઘણે ભાગે પ્રદરના દર્દથી પીડિત થયેલાં જોવામાં આવે છે. ડોક્ટરોના બાટલા પીવા એ તો દાહનાં યુવકયુવતીઓનો નિત્ય નિયમ થઈ ચુક્યો છે. ધણી કમાતો હોય કે ન કમાતો હોય, કરજદાર હોય કે બેકાર હોય છતાં ધણીઆણીને પાણી ભરવા, દામ વાસણ મંજવા, લૂગડાં ધોવા, ધાટી તો જોઈએજ. સમા વિનાનું જે ઘર હોય તે ઘર આંબરદારમાં ન ગણાય. વળી નવી નવી ફેશનમાં લુગડાં ધરણીની મોંઘણી સદા ચાલુ જ હોય. આથી કંટાળી ચિંતાનાં પોતાનું શરીર ખોઈ ધણા યુવકો ક્ષય જેવા ભયંકર રોગથી પીવાઈ મરણને શરણ થાય છે. તેથી જ દાહમાં નાની ઉંમરની વિધવાઓ વધારે પડતી જોવામાં આવે છે.

પૂર્વકાળની સ્ત્રીઓ દળણું હાથે દળતી, પાણી હાથે ભરતી, લુગડાં તથા દામવાસણ હાથે ધોતી અને રસોઈ પણ હાથે કરતી. આથી તેમને કસરત મળતી, તેને લઈને તેમનાં શરીર નિરોગી રહેતાં,

વળી ધણીની કમાણીના પ્રમાણમાં ધરખર્ચ ઊંચો કરદસરથી ચંદા-
વતી. આથી ધણીને પણ રાહત મળતી ઊંચોનું સૌભાગ્ય ચિહ્ન હોવા
સમય સુધી અરત નહોતું થતું. હાલની ઊંચોને જુના વિચારની
સાસનું વર્તન તથા શિક્ષણ નથી જમતું, અને તેમના ઉપરથી પૂજ્ય-
ભાવ ઉડી જાય છે. તેના પરિણામે હાલનો સંસાર કેવો દુઃખદાયી થઈ
પડ્યો. એ સદુ કાર્થ જાણે છે. જ્યારથી માતા, પિતા, સાસુ, સસરા
વગેરે પૂજ્યવર્ગના વિનય નહીં થયો ત્યારથી આ ભારતવર્ષની પડતી
થઈ છે એમ અમે માનીએ છીએ.

માતા પિતાની સેવા માટે સ્થાનાયિકત્વમાં પણ વીરપ્રજ્ઞાએ કહ્યું
છે કે માતા પિતાને પ્રસન્ન કરવાને જ્યેતે કાર્ય કરવામાં આવે તો
પણ તેમના ઉપકારનો બદલો વળી શકે નહિ તેમને શાંતિ આપવાથી
શાંતિથી તેઓ નિશ્ચિંત થઈ ધર્મસાધન દ્વારા આત્મકલ્યાણ કરી શકે.
તેવી સિદ્ધિમાં મૂકવાથી જ ઉપકારનો બદલો વળી શકે છે. પુત્ર,
માતા પિતાને કહે કે ધરનો સબળો ભાર મારે ચિર છે. તમે નિમિત્ત
થઈ ધર્મધ્યાન કરો. આવાં વાક્યો જેના મુખમાંથી નીકળે તેનું
નામ જ મુપુત્ર છે. જેમ માતા પિતાની સેવા અને વિનય કરવાનો
છે તેવી જ રીતે બીજા પૂજ્ય વડીલોનો પણ કરવાનો છે. વડીલો કેને
કેને કહેવા તેને માટે નીચેના શ્લોક આપીએ છીએ.

માતા પિતા કુલ્લાચાર્યા પતેપાં શાતયસ્તયા ।

હૃદ્યા ધર્મોપદેષ્ટાસો ગુરુવર્ગઃ સતામતઃ ॥

માતા, પિતા, કળા શિખવનાર કળાચાર્ય, તેમની શાંતિ તેમજ
વૃદ્ધ પુરુષો તથા ધર્મના ઉપદેશક એ સર્વે પૂજ્ય વડીલવર્ગમાં ઉત્તમ

પુરુષોએ - માનેલા છે, તેમનો વિનય બહુમાન કરવાના પ્રકારનીયેના
મોટાકામાં બતાવવામાં આવ્યા છે —

અમ્યુસ્થાનાદિ યોગેવ સર્વેતેનિમૂતાંસનં ।
મામદ્રદ્યનાસ્થાને નાવર્ણેઽયર્ણં પચચિત્ ॥

વડીલ પુરુષો આવે ત્યારે ઉભા થવું, સામા જવું, આદરપૂર્વક સત્કાર કરી
બેસવાને, આસન આપવું, સુખદાંતિ પૂછવી તથા તે પ્રસન્ન થાય તેમ
વર્તવું. એમની સમીપે વિનયપૂર્વક બેસવું, આપની શી આત્મા છે
એમ પૂછવું એ વગેરે તમામ વડીલ પુરુષોના વિનયમાં આવી જાય
છે. જેમ મંત્રાક્ષર પ્રજ્વળું નામ અપવિત્ર જગ્યામાં ઉચ્ચારતા નથી
તેમ વડીલ પુરુષોના નામ પણ અયોગ્ય સ્થળે ઉચ્ચારવા નહિ. તેમનો
અવજ્ઞવાદ (નિંદા) બોલતો હોય, તેને જો સંકલિત હોય તો
બોલનારને સમજાવી અગર શિક્ષા કરી બોલતો બંધ કરવો. અને જો
સેવી સંકલિત ન હોય તો તે સ્થાનથી ઉડી બીજે સ્થાને જવું. આસન
પાછા વિનય ગણાય. હૃદયનું બહુમાન અને લક્ષિતલેવ એ અસંકર-
ણનો વિનય છે. ઉપરથી ઘિછાંચાર તરીકે પૂરેક જાતનો વિનય કરવામાં
આવે; પણ હૃદયમાં પૂજ્યભાવ બહુમાન ન હોય, તો તે લક્ષિત પૂર્વ-
કનો વિનય ગણાય નહિ. કંઠમાં કંઠ્ય પ્રસંગે આવે વિનયમાં
આમી આવી જાય; પણ હૃદયમાં બહુમાન અને પ્રેમ ન હોય તેમાં
આમી કદી આવે નહિ. આપણે, અમુકી જાણકિયા, કંઈતા આપણા
ભાવને વધારે ઉત્તમ ગણ્યો છે.

આજ વિનયમાં વાણી-ઉપર જુગ કાણુ હોવો જોઈએ. મધુર
વાણીએ. મનુષ્યનો મોટામાં મોટો ગુણ છે. અમૃત આપવા જે

અહમમાં જે રહેલા છે તે જાણ મિત્રતા કરાવે છે, તે જ અહમ શત્રુતા
 કરાવે છે. અહમમાં મંચીકરણ મંત્ર રહેલો છે. બીજાનું બૂંડું બોલી
 મનુષ્ય પોતાની અંદાજ કદાચ વર્તા પોતાનો નાશ કરે છે. આપણને
 જ્યારે કોઈ સ્વયં દોષ છે, ત્યારે ખૂબ મૌનવ્રત ધારણ કરવું જોઈએ.
 કારણ કે કોઈવેશમાં એવા ચંદો બોલી જવાય છે કે, જે ચંદો આખી
 જિંદગી સુધી સાંભળે છે. આપણમાં રહેલો છે કે “શબ્દોના ધા ઝટ
 રાખ” છે, પણ વચનનો કારી ધા જિંદગી પથ તરફ રાખો નથી. માટે
 બોલતાં રહેલાં માણસે ખૂબ વિચાર કરવો જોઈએ. ભાષાશુદ્ધિ એ
 ઉત્તમમાં ઉત્તમ ગુણ છે. “મનઃપૂર્તચરેત્ કાર્ય” મનથી પવિત્ર કરેલું
 કાર્ય કરવું. જમતમાં જે અનર્થો યાય છે તે ધણા ખરા અવિચારને
 ક્ષીણ જ થાય છે. પણ તે સમજણ અને હકાવણું વિચાર કર્યો વિના
 કોઈનું પરિણામ જ્યારે અનિષ્ટ આવે છે, ત્યારે ધણાને બોલતાં સાંભ-
 લીએ છીએ કે “જે મેં વિચાર કર્યો હોત તો કદી પણ તે કાર્ય કરત
 નહિ. એક દામ્ય જરૂર છે મેં મનને વિચાર કરવા તરફ આપી હોત
 તો ખૂબ તાલેરેસો ચંદાં કદી દુઃખ ઉચ્ચારત નહિ. આવો પશ્ચાત્તાપ
 કરતા ધણાને જોઈએ છીએ, પણ તે રીડમાં પાછીનું કહીપેલું છે. માટે
 દરેક મનુષ્ય પોતે અને પોતાના બાજેકને મધુર વિનયયુક્ત ભાષા
 બોલતા શીખવું જોઈએ. ભાષાએ વિનયનું મૂળ સાધન છે, ભાષાની
 અંધાર નેમ પરને થાય છે તેમ પોતાને પણ થાય છે. નમ્ર ભાષા
 બોલવાથી પોતે નર બને છે.

માતા, પિતા વગેરે પ્રુલ્લ વહીવેનો વિનય કરવો એમ જે
 અમેએ બતાવ્યું તે વિનય માત્રથી ઇતિ કર્યાવતા પૂરી થતી

નથી. સાથે સાથે માતા પિતા વગેરે વડીલવર્ગનું પોષણ કરવું જોઈએ. ઉપદક્ષણથી પોતાની સ્ત્રી પોતાનાં બાળકોનું પણ પોષણ અવરય કરવું જોઈએ. મનુસ્મૃતિમાં મનુમહારાજ પણ કહે છે કે—

“ દૃઢો ય માતાપિતરૌ સત્તો માર્યો સુતાન્ શિશૂન્ ।

અપ્યક્ષ્મશતૈ કૃત્વા મર્ત્તધ્યાન્ મનુરયવીત્ ॥ ”

દૃઢ માતાપિતા, સતી સ્ત્રી અને પોતાનાં નાનાં બાળકોનું રક્ષણ કરવું એમ મનુ કહે છે, અને જો પોતાની પાસે ધનસંપત્તિ સારી હોય, તો બીજાનું પણ પોષણ કરવું. કાંઈ રીતે પોતાની પાસે થોડું પોષણનું સાધન ન હોય, તો પોતાનાં કુળને, પોતાની જાતને અનુચિત એવાં મજૂરી દાસત્વ વગેરે કાર્યો કરીને પણ પોષણ કરવું જોઈએ. માથુસની માથુસાઈની પરીક્ષા પોતાના આશ્રયે આવેલાઓનું રક્ષણ કરવું તેમાંજ છે. વળી માથુસે જોખમદારી પોતાને શિર લેતાં પહેલાં જાદુજ વિચાર કરવો એકવાર લીધી તો તેનો નિર્વાહ કરવો એ મનુષ્યનો ધર્મ છે. જો માથુસો જોખમદારી સમજતા નથી, જોખમદારી લઈને બરાબર અદા કરતા નથી, બરછુપોષણ કરવા થોડું કુટુંબને જો નિરાધાર રિયતિમાં મૂકે છે, તે સ્વકર્તવ્યથી ચૂકે છે. કુટુંબનાં બરછુપોષણથી કંટાળી કેટલાક સાધુપણ અંગીકાર કરી ખોટો વૈરાગ્ય ધારણ કરે છે, તે ધર્મને ઠેકાણે પાપ કરે છે એમ અમે માનીએ છીએ.

સાધર્મી કેને કહેવાય ?

(૧)

સાધર્મિક માને કહેવાય એ હાલ કેટલાકેને 'યથેતિ' વિષય
 થઈ પડ્યો છે. એ ધર્માત્મ' કારણ અધેશદા અને મનની મુક્તિ
 વ્યાખ્યા છે. જનસ્વભાવનું સાંન હોય તો આવા પ્રશ્નો ફરી ઉદ્ભવ
 થાય નહિ. ભિન્ન ભિન્ન સંચિનો મનુષ્યો પોતપોતાની રીતે જીવે
 લિલ ભિન્ન નજરે પડે છે. એક બીજાની ભિન્નતા એક બીજાને કદાચ
 ઉપદ્રાસપારપદ અથવાતો કલહોત્પાદક થઈ પડે છે. વિચારે દિલ્લિતના
 એ જનસ્વભાવ છે, એનો વિચાર ન કરતાં પોને એટલા નિર્લેપમાં
 આમહી બને છે. આટલાથી ન અટકતાં બીજાને જેટલું જાણે તે
 લક્ષ્યાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં તથાના મનુષ્યે અત્યંત વધી રહ્યા
 નથી, તત્ત્વ શોધી શકતા નથી. એટલે જ નહિ પણ એટલેને

શોધવાની ટેવ પણ હોતી નથી. કેઈ જિજ્ઞાસુ તત્ત્વની શોધમાં નીકળે અને તે સંબંધમાં પ્રશ્નપરંપરા ઉભી કરે તો તેવાઓને મદિરામતની માફક જ્ઞાન બૂલી અવિચારી બની અપમાનવા પરાસ્ત કરવા વગોવવા મંડી પડે છે, અને છેવટ જ્યારે પોતાનું આદર્શ નથી ત્યારે નારિતક કહી પોતે સંતોષ માને છે.

પોતાના હૃદયપટ ઉપર જૂની પુરાણી જનજનિત નિર્માત્મ અધ્યક્ષતાની દુર્ગંધિને બહાર કાઢી થયાય અને સત્ય સુગંધિને દબાવી દે છે, હોહોને તેવાં સત્યનો ઉપયોગ લેતાં બટકાવે છે, બટકાવે ॥ અને પોતાના જેવા આમ્રકી બનાવે છે. બાધી ધણા જિજ્ઞાસુ આવા આમ્રકવાળાના પરિચયથી દૂર રહે છે એટલું જ નહિ પણ એઓના આમ્રકની પોષ સંશોધકો જ્યારે બહાર પાડે છે, ત્યારે પોતાનાં ટોળાને ઉશ્કેરી સત્યશોધકો અને સત્યપ્રકાશકોને સંઘ બહારની શિક્ષા કરાવી દબાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે. આ બિના વર્તમાનકાળના ઇતિહાસમાંથી પુરવાર માપ છે, ક્રિસાદની ખાતર કહેલું જોષએ કે, આપરિચિતિ માત્ર એક આર્થાવર્તમાં જ છે એમ નથી. પરંતુ ધણા દેશોમાં તેમ બનતું આવ્યું છે અને બને છે. છતાં જો કાર્ય મનુષ્યશક્તિમનુષ્યબળથી નથી કરી શકાયું તે કાર્ય જમાનો કરી શકે છે. તેવા સંયોગો જમાનો જ ઉભા કરે છે. તદનુસાર વર્તન પણ જમાનો જ શીખવે છે.

વર્તમાન જમાનો શોધબોળનો, સત્ય સમજવાનો છે, એ વાત વર્તમાન જમાનાના મનુષ્યોનું વર્તન સિદ્ધ કરી આપે છે. ડેજવણીને લઇને સમજ્યા પછી હા પાડવાની ટેવ પ્રગટેલી જોઈ જૂની બાંધે જોનારા તેઓને ઉદ્ધત અવિવેકી શ્રદ્ધાહીન કહે છે. કેમકે તેઓ વગર સમજાયે હા એ હા કરતા નથી. આવા વિદ્વાનો માટે ખરી રીતે માન ધરાવવું

નેપ્રત્યે. તેઓમાં સમર્થતા છે. તેથી સમન્થા પછીના સ્વીકાર તેઓ નિહીતીના છે. મુખી મૂકતા નથી. બાકી લાગ્યે સરમથી કે અંધશ્રદ્ધાથી હા એ હા કરનારાઓમાં પ્રથમ તે વિચાર જ હોતો નથી. છતાં તેઓ જે કંઈ વિચાર બાધિ છે તેમાં તેઓ મક્કમ રહી શકતા નથી. એક બીજાથી એક બીજાને વધારે મુક્તિવાન મળે તો તરત જ તે તરફ ખેંચાઈ જાય છે.

જોડા વિકલ્પને જન્મ આપે છે. વિકલ્પાતિશયમાંથી વિકળતા પેદા થાય છે અને તેથી ખેતાનું મનુષ્યજીવન સારું કરી શકતા નથી. અભેદ એ એકત્વ સંપાદક છે. અભેદમાં વિકલ્પનો વિરામ છે. અને ત્યાં જ શાન છે. શાની શાસ્ત્રોના વિષયોની અપેક્ષા સમજી શકે છે. કેમકે શાસ્ત્રોનાં લખાણો સદા સાપેક્ષ હોય છે. એમાં પણ જૈનધર્મ તો સદા સાપેક્ષને જ માનનાર છે. હેમચંદ્રાચાર્ય જેવાનાં વચનોની સાપેક્ષતા સમન્થા વિના સાધર્મિની વ્યાખ્યા બાધી સોઢાને સમન્વવવા પ્રયત્ન સેવવો એ ખરી રીતે સાપેક્ષતા નથી, પરંતુ એમાં અપેક્ષતાની શત્રુતા છે, તેથી તેમાં ચોખ્ખું મૂળાવાદનું સેવન રહેલું છે.

ઘચનનિરપેક્ષ વ્યવહાર જૂઠો કહ્યો,

ઘચનસાપેક્ષ વ્યવહાર સાચો,

આનંદધનજી.

ન્યાં વચનમાં અપેક્ષા છે, ત્યાં વિચાર પણ સાપેક્ષ હોય છે. વચનમાં અપેક્ષા નથી, ત્યાં વચન સાપેક્ષા હોઈ શકે નહિ. મરજી મુજબ સાધર્મી માનવા મનાવવાની કોશિસ કરવી અને હેમચંદ્રાચાર્ય જેવાનાં વચનો ટાંકવા એ નરી ધૂર્તતા છે.

જુદી જુદી જાતનાં ખાતાઓની બનેલી ખાતાવહીનાં સરવૈયાં ખાતા, નરનાં મને તેવાં હોય, પણ દરેક : સરવૈયાનો આધાર ઉપજ ખાતાના એક સરવાળા ઉપર રહે છે. શાસ્ત્રોનું વાંચન પણ તેનું જ છે. એક બીજાં શાસ્ત્રોની સાંકળના મઠોડા એક બીજાં શાસ્ત્રોની સાથે સંકળાવવા એ શુદ્ધિઐશ્વર્યનો વિષય છે. દરેક શાસ્ત્ર વાંચનમાં હોય. ઉપાદેય અને જેય એ ત્રિપુટીને ઉપયોગમાં લેવી જોઈએ. હાલમાં અમુક સંપ્રદાયની કે અમુક વ્યક્તિની સાચી જૂલ હોય તેમનું કથન શાસ્ત્રવિરુદ્ધ હોય, તો પણ સાચાઓને ગાળીપ્રદાન આપી નિરક્ષરોના સમુદાયોને ઉસ્કેરી ખગર સમજાવી સાંપ્રદાયિક શિક્ષા કરાવવા પ્રયત્ન સેવે છે. સત્યનો નિર્ણય એ પોતાનું મંતવ્ય માની બેસે છે. મથારા લેખકે અને સત્યવક્તાઓને દબાવવા માટે પોતાની પ્રપંચગળમાં નિરક્ષરોને ફોસલાવી ફસાવી અયોગ્ય ચર્ચા ઉભી કરી અસત્યનો પ્રવાહ વિસ્તારે છે. છતાં વર્તમાનકાળમાં બીજા પક્ષ એવો પણ છે કે કસોટીએ કસાયલી વાત માત્ર સ્વીકારવી. આવા તટસ્થ વિદ્વાનોનાં હંખાણો સ્વાર્થપદ્ધતિ ધૂતોને ગમતાં નથી.

હવે સ્વધર્મો કેને કહેવો, એટલે જૈન કેને કહેવો એ પ્રશ્નના ખુલાસામાં એક વાતતો એ ■ કે, જૈનશબ્દની આગળ કોઈ જાતનું વિશેષણ ન હોયું જોઈએ. જેમાં જૈનત્વ હોય, જેનો આત્મા પવિત્ર હોય, જેની ક્રિયા અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે હોય તેજ જૈન કહી શકાય, અને એવાઓને જૈન કહેવા એજ સર્વથા ઉચિત છે. હાલનું વાતાવરણ જૈનશબ્દ માટે એટલું બહુ ડાંગાણ મથું છે કે અમો જૈન છીએ એટલું કહેવાથી ખુજનારને સતોષ થતો નથી, તે તો તરતજ પાછો સવાલ કરે કે તમો કેવા જૈન છો ? એટલે ખુજનાર એમ જણાવવા મગિ છે કે દિગંબરી છો ?

સ્થાનકચાસી હો ! શ્વેતાંગરી મૂર્તિપૂજક હો ? આવી પ્રજાપરંપરા પૂજનાર તરફથી આવે છે તે છેવટ કયા મગ્ગના હો ? કયા સંધાકાને મત્તન્યાર હો ? તમારા ગુરુદેવ કોણ છે ? આવી પરિસ્થિતિ ન્યાં વતમાનકાળના જેનોએ કરી મૂકી છે, ત્યાં જૈન કોને કહેવા અને સ્વધર્મ કોને કહેવા એ સવાલ ઉભો બ રહે છે. જે જૈનશબ્દ રાગદ્વેષ છતનાર જિનને માનનારાઓને માટે છે, જેના માર્ગમાં રાગદ્વેષ છતવાતા ગ્રુખ્ય ઉદ્દેશ છે, તેથી તે માર્ગ સ્વીકારનારાઓમાં રાગદ્વેષની મહત્તા હોવી જોઈએ તેને બદલે એકબીજા એકબીજાથી પોતાને બિન માની સામા પક્ષને પોતાના પ્રતિપક્ષી તરીકે માને તેવાઓ જૈન પણ નથી અને સ્વધર્મ પણ નથી. ન્યાં રાગદ્વેષ છે ત્યાં સંસારની વૃદ્ધિ છે. અને અને ન્યાં સંસારની વૃદ્ધિ છે ત્યાં જૈનધર્મનું પાલન સંભવી શકે નહિ.

જેનો ચૌદ ગુરુસ્થાનકને માને છે, અને તેનો સંબંધ કર્મની સાથે રહેલ છે. તેમાં જૈનત્વની શરૂઆત ચોમાં ગુરુસ્થાનકથી થાય છે. સમ્યક્ત્વ મોહનીકર્મનો ઉપશમ ક્ષયોપશમ અને ક્ષાપિક એ ત્રણ પ્રકાર ચતુર્થ ગુરુસ્થાનકમાં હોય છે. મિથ્યાત્વ મોહનીકર્મનો ઉપશમ એ ચોમાં કાળ માટે છે. અને ક્ષયોપશમ તથા ક્ષાપિક એ ઈશ્વર કાળ સુધી ટકે છે.

મિથ્યાત્વમળના અભાવે આત્મસક્તિ નિર્મલ થાય છે, અને યથાર્થ જ્ઞાન પ્રગટે છે. તેથી તેની દષ્ટિ સમ્યક્દષ્ટિ-યથાર્થદષ્ટિ થઈ જાય છે, તેથી જે વસ્તુ જે સ્વરૂપે હોય છે, તે સ્વરૂપે સમજવાનો તે અધિકારી બને છે. એવો સમ્યક્દષ્ટિ જૈન સંસારમાં કર્મની વિચિત્રતાને લઈને જીવોની વિચિત્ર પ્રકારની સ્થિતિ જોઈ તેના ઉપર રાગદ્વેષ ન કરતાં સમભાવથી

જીએ છે. તેમજ તે સમજે છે કે આમાં જીવનો સ્વતંત્ર હોય નથી. રક્ત કર્મને સધને જીવ પોતાના સ્વરૂપને જાણે છે. આવી રીતે સમજદારી હોય છે, અને તેજ ખરા જીના કહેવાય છે.

હાલ તો બધાઓ પોતાને જૈન માની રહ્યા છે. એક બીજા એક બીજા ઉપર વેર રાખી રહ્યા છે, એક બીજા એક બીજાને કંદા કરી મારે છે. મિથ્યાકૃત્ય રાજ ને પશ્ચાત્તાપ સાથે આત્મશુદ્ધિ મોટે હતો તે વર્તમાનકાળના જૈનોએ એક સાધારણ ઉપદાસજનક બનાવી દીધી છે. આવા જૈનો જૈનરાજને અને વીતરામના માર્ગને લાંચેનું લંગોડનારા અને વેગોવનારા છે. ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જૈનધર્મને બેન્યાની દૃષ્ટિમાં હલકો પાડનારા છે. આવી જૈનોથી જૈનપણ જળવાય છે એમ કહેનારાઓ પોતે જૈનધર્મના લોપ કરે છે. અનેક શિરકો અનેક બેઠા જૈનના નામથી જોઈએ, પણ પામ્યા હોય તો તે આવા જૈનોને આવારી છે. જ્યાં અહીં જૈનપણ છે, ત્યાં શિરકા કે બેઠની પાંધ, પણ ન હોય. શકે સાચું જૈનપણ એ આત્માને શુદ્ધ છે. એ આત્મિક શુદ્ધિ વર્તન તેજ જૈનનું વર્તન છે. જોઈએ અંશ પોતે શુદ્ધ વર્તન રાખી શકે તો નથી, તેટલે અંશ પોતે પોતાને નિંદે છે ધિક્કારે છે. આમાં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા હોય છે. સકામનિર્જરા પણ તેને જ હોય શકે. તે વિનાની ક્રિયા એ કાયકલેશ છે. તેનાથી સકામનિર્જરા બહે થાઓ, પણ તે આત્માને ઉપયોગી નથી. ખરા જૈનોમાં આલાડખર ઓછો હોય છે. માનોકાંક્ષીપણ તેઓમાં બનતાં મુઘી બેવામાં આવતું નથી.

હાલના જૈનો સાઅવળ્ય કરે છે, શુદ્ધેવની સેવા કરે છે, જિનેશ્વરભગવાનની પૂજા કરે છે, સામાયિક પ્રતિક્રમણ વગેરે પણ ચૂકતા.

નથી. છતાં આવા જૈનો એક તરફથી ઉપરોક્ત ધર્મ કરતા જોવામાં આવે છે, બીજી બાજુથી વેપારમાં અનેક જનના મુલાવાદ, ઇર્ષ, પ્રપંચ કરતા જોઈએ છીએ. સંધર્માં, યાત્રિમાં, કુટુંબમાં, મિત્રોમાં કતેશ જતાકનારા પણ એ જ જૈનો હોય છે. વિશ્વાસઘાત કરવામાં આવા જૈનોને સંકોચ થતો નથી. આશ્ચર્ય તો એ છે કે, એવાઓ જે અંશરુપુ' શાન મેળેવી પોતે યાત્રીમાં અપવા જાય છે. મતામદ, મધ્યમદ પણ એવાઓમાં ખૂબ જોવામાં આવે છે. બોલવા પ્રમાણે વર્તણુ' એ બહુ કાંચુ છે. બીજાઓના દોષ જોનારા પોતે પોતાને જોતા નથી કે મારામાં કેટલા દોષો રહેલા છે. જો માણસ સ્વરોગ નિરીક્ષક બને તો જનતાં સુધી પારકા દોષ ન પાસવાની, પારકા માટે ઇન્સાફ આપવાની એવાઓને પુરસદ. પણ ન હોય, એક વખત કેટલાક યુવો એક બાઈને પત્નરો મારતા હતા. તે વખતે ત્યાં હમુકાધરદ આવી પહોંચ્યા. બને તેઓએ યુવાનીઓને પૂછ્યું કે તમે આ બાઈને પત્નર કેમ મારો છો ? યુવો કહે છે કે આ બાઈ મદાપાપી છે. હમુ યુવાનીઓને કહે છે કે બરાબર છે, પાપીને પથરા મારવા જોઈએ, પણ એ પથરા કોણ મારી શકે કે જે પોતે પાપી ન હોય, માટે જો તમે પાપી ન હો તો તેમ કરી શકો છો. પણ જો તમારામાં કોઈ જનતાં પાપ હોય તો તમે બાઈને પથરા મારી શકો નહિ. યુવો સમજી ગયા કે જો પાપ વિમુક્ત નથી, માટે બાઈને મારવા અધિકારી પણ નથી. પોતે પ્રેતાની જાતને સુધાર્યાં સિવાય બીજાઓને માટે સાધર્મી બાઈ આવા જોઈએ તેવા જોઈએ એવી શીખામણ દેનારાઓને ઉપરનો ઈશુનો દાખલો બસ છે.

સાધર્મી કેને કહેવાય ?

(૨)

સાધર્મી કેને કહેવાય, એ શીર્ષક નીચે એક અમલેખ અમે અમારા સમયધર્મના ગયા અંકમાં આપી ગયા છીએ. આને આ લેખ પછી તેના અનુસંધાનમાં વાંચકવર્ગ આગળ રજુ કરીએ છીએ.

વર્તમાનકાળના જૈનો પૈકી ધણા જૈનો પોતે પોતાની જાત માટે પોતાના જ અંતઃકરણને પૂછશે, તેમજ પોતાની બિંદગી હરમિયાન કરેલ સામાયિક, દેવપૂજા, તીર્થયાત્રા વગેરેનો સરવાળો મૂકશે, અને તેનાં પરિણામે માનસિક શુદ્ધિની કેટલી સરજતા મેળવી એ તપાસશે, તો બાહ્યાવસ્થામાં જે દશા હતી, તે જ ધૌવનાવસ્થામાં અને ધૌવનાવસ્થામાં જે રચિતિ હતી, તે જ વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતાનાં અંતઃકરણની નિકાળશે. જીવનનો ધણો ભાગ શુભ ક્રિયાઓમાં નિર્મમન કયાં હતાં અંતઃકરણમાં કાંઈ પણ ફેરફાર થએલો જોઈ શકશે નહિ. તો જ્યાં મચ્છિનતા દૂર થઈ નહિ, ક્રવાસના ખસી નહિ, અત્યાચાર બુલામા નહિ, ક્રોધાદિક મંદ પડ્યા નહિ, વૈર વિરોધને તિલાંજલી અપાઈ નહિ, સ્વદારીરની હાજતોમાં ફેર પડ્યો નહિ ત્યાં કરેલ ક્રિયાનું ફળ શું પ્રાપ્ત થયું ? કેમકે મનશુદ્ધિ એ ક્રિયાનું પ્રથમ ફળ છે. એ શુદ્ધિ જ્યાં સુધી થઈ નથી, ત્યાં સુધી તેવા જૈનોને ભાવજૈનપણું પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે. જેઓમાં ઇદ્રિય વેપારમાં ઝોદાસીન્ય આણું નહિ, ધનધાન્ય પુત્ર પૌત્રાદિક, કુટુંબ ઉપરથી મૂર્છા મંદ પડી નહિ તો પછી કરેલી શુભ ક્રિયાઓથી મેળવું શું ? મમતા, તૃષ્ણાની વૃદ્ધિ કરે છે, અને

તૃષ્ણાવશવર્તી જીવ રાગદ્વેષમાં વીંટાઈ અનેક અનર્થ સેવે છે. તેવા જીવોનો પ્રાયઃ ઉપરનો દેખાવ મને તેવો હોય, પરંતુ અંતઃકરણ ધર્મપરાંદમુખ બને છે. શ્રાવણને દ્રવ્યનો લોભ, સાધુઓને પદ્મીઓનો, મોટાદમિના લોભ ત્યાં સુધી ફર થતો નથી ત્યાં સુધી તેઓ હયા સ્થિતિ પર આવી શકતા નથી. બહારે પ્રાપ્ત મએલ સ્થિતિથી પતિત થવાને પ્રાપ્ત થાય છે.

નિર્મમસ્યૈષ વૈરાગ્યં સ્થિરત્વમવગાદતે; પરિત્યજેત્તતઃ પ્રાપ્નો
મમતામત્યનર્થદામ્. ૧ વિપયૈઃ કિં પરિત્યક્તૈર્જાગર્તિ મમતા યદિ;
ત્યાગાત્કંચુમાદ્રસ્ય ભુજંગો નૈવ નિર્વિપઃ ૨ કષ્ટેનદ્વિગુણદ્રામં
મગુંણોકુરુતે મુનિઃ; મમતા રાક્ષસી સર્વ મક્ષવત્યેકદેહલયા. ૩

(ઉપાધ્યાય શ્રી શ્રીવિજયપદ.)

નિર્મમત્વમાંજ વૈરાગ્ય સ્થિરતાને પામે છે, માટે કાલા પુરુષો અત્યંત અનર્થને આપનાર મમતાને છોડી દે છે. જો હૃદયમાં મમતા નાશૂત છે તો વિપયો છોડી દેવાથી શું ? કારણ કે કાંચળી માત્રનો ત્યાગ કરવાથી સર્વ નિર્વિપ થતો નથી. મુનિઓ અનેક પવિત્ર ક્રિયાઓનાં કષ્ટે કરીને શુભના સમુદાયને એકદા કરે છે, પણ મમતા રાક્ષસી તે સર્વ શુભસમૂહને એક હાથમાં બંદાણ કરી બંધ છે. માટે મમતા અનેક અનર્થને આપનારી છે, કેમકે તેની વૃદ્ધિ વડ ખીજની માફક અનેક પ્રપંચની રક્ષણને વધારે છે, અને મમતા વ્યાધિ, પ્રતિક્ષણે વધતાં જ્યારે વિશેષ વૃદ્ધિને પામે છે ત્યારે તે છેલ્લી દુઃસકલ સર્વ પડે છે. મમતાવાન મનુષ્ય પાપનો ભય રાખ્યા વિના નિઃશંકેપણે આરંભની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. વણાએ સાંજળ્યું અને વાંચ્યું કરશે કે, ધનલોભી મનુષ્યો પોતાના પુત્રનું જૂન કરતાં પણ અચકતા નથી. મમતાધિ

અને જાત્યંધર્મા આટલો જ ફેર છે કે, મમતાંધર્મ જેમાં જે નથી તે દેખે છે. અને જાત્યંધર્મ જે છે તેને નથી દેખતો. માટે જાત્યંધર્મ કરતાં મમતાંધર્મ વધારે અધિક છે. જેમાં જે ગુણ ન હોય તેમાં તે ગુણો મમતાંધર્મ દેખે છે. વનમાં જઈ ગુફાઓમાં એસી ધ્યાન ધરે, સર્પ સન્મુખ આવે પગે હોવા રહી આતાપના થયો, ગમે તે કષ્ટ કરો, ગમે તે ત્યાગો પણ હૃદયમાંથી મમતા જ્યાં સુધી ગઈ નથી, ત્યાં સુધી તે બધું છોડી ઉપર હાંપણ કરવા બરાબર છે. માટે જાત્યંધર્મ ત્યાગીપણું થઈ શકતું નથી, જેમ કાચળી કાઢવાથી સર્પ નિર્વિષ થતો નથી. મમતાં ગમે તે સ્થળમાં ગમે તે વિષયમાં પોતે પોતાનું કામ કર્યાં જ કરે છે, અને જગતના જીવો તેમાં છેતરાય છે. પુત્ર ત્યજ્યા તો શિષ્ય ઉપર મમતા થઈ, ધર મૂકી અનગાર બન્યા ત્યાં ઉપાશ્રયમાં મમતા જાગી, ધન મૂક્યું તો પુરતકોનાં સ્વરૂપે મમતાએ દેખાવ આપ્યો. આ બધું સચવાયું તો છેવટ સ્વમતાગ્રહ રૂપે મમતાએ પોતાનો દેખાવ દીધો. નાનામાં નાની ઓછી જેને આપણે નકામી માનતા હોઈએ તેમાંથી પણ મમતા જન્મ પામે છે. ત્યાગીઓ માટે જ્યારે મમતા પોતાનો સ્વભાવ બજાવે છે, ત્યારે મૃદરથાશ્રમમાં રહેતારાઓ માટે તો કહેવું જ શું ? આ ફરક હકીકત ઉપરથી સમજવાને કારણ મળે છે કે, ક્રિયાજ્ઞેનો કરતાં વિચારજ્ઞેનો વધારે હિતમ છે. વિચારજ્ઞેનો વિના ક્રિયાજ્ઞેનો માત્ર નામના જ જ્ઞેનો છે એમ ધણા ભાગે માનવું પડશે. અને તેથી જ લખેલ છે કે મેરૂપર્વત જેટલા ઝોઘા અને મુહૂર્તો મૃદલ કરી તો પણ તેઓ સંસારનો પાર પામી શક્યા નથી.

હવે અમો સ્વધર્મો (જૈન) કેને કહેવા એના સંબંધમાં વિશેષ લખીએ છીએ. ૧ વિચારજ્ઞેન, ૨ ક્રિયાજ્ઞેન, ૩ વિચાર ક્રિયાજ્ઞેન એમ

તેજુ ભાતના જૈન હોઈ શકે છે. વિચારજૈન એવું અને પૂણ્યવાસુંદર
જેવા રાગઓ હતા, અને તેઓએ ક્ષાયક સમ્યક્ત પ્રાપ્ત કરેલું હતું,
તેઓ માત્ર સમ્યક્ત્વના પ્રભાવે વિચરવાનું પેહી એક પદની
આરાધનાએ તીર્થ કર નામકમ બાંધ્યું હતું. હવે આત્ર કિયાજૈનોનો
વિચાર કરીએ તો તેમાં અબલી, કુર્બાવી તથા મિથ્યાદષ્ટિ પણ જોવી
જાય છે. વિચારકિયાજૈનોમાં આનંદ કમરૂદેવ જેવા પવિત્ર શ્રીઓને
ગણવા જોઈએ, કેમકે તેઓમાં વિચાર સાથે કિયા કરવાપણું રહેલું છે.
માટે માત્ર કિયા હિપર ભાર મૂકનાર કિયાથી જ જૈનો માનનારા થાય.
કે સાધુઓ વરણતઃ જૈન થઈ શકતા નથી, કેમકે એવા વેશવિધો જૈન
તરીકે ગણવાને લાયક નથી. એતો હોળીનો રાગ મુખ્ય વિચાર સમ્યક્
જેવા છે. કિયાજૈનોમાં અપવાદ તરીકે કેટલાક સરસ્વતશાવી પણ હોય
છે, પરંતુ વિચાર વિનાની કિયાથી તેઓ આચાર વેશ રાતા નથી.

હાલમાં રૂઢપરંપરાથી મૂર્ખસમૂહમાં અને અધર્મીય સમૂહમાં
એમ મુદ્દ મનાઈ ગયું છે કે કોઈપણ જૈન હોય તે એ મૂર્ખ ભાતની
કિયા તો કરવી જ જોઈએ. જો કોઈ ભાતની કિયા ન કરે તે તેને જૈન
ન કહેવાય. કોઈ વિચારજૈન તેમને કહે કે જૈન હું, તો તેશને
હાલના જૈન માની હસી કાઢી બિઝારસો એવું કહેવાને આચરો.
ખાસે, એટલું જ નહિ પણ હું જૈન નથી, જો કહે કે અમે જૈન
કરીએ છીએ તેમ હું કેમ કરતો નથી, આરજીસોએ અમુક
જાતનો જૈનધર્મનો ધર્મનો લીધો હોય, તેમ જૈન વિશ્વ પ્રીતિઓને
જૈન માનતાં પણ અચકાવે છે, એટલું જ નહિ કે જૈનધર્મ વ્યાપક
હતો, હિન્દુ, પારસી કે ચાહુદી અમે તે જૈન કહે કે તેના બધા
અમુક જાતિએ પોતાને જૈન માની લીધા છે. જે જૈન કિયા ન

શકતા હોય, કંઈ ત્યાગ ન કરી શકતા હોય. તો તેવાઓ જૈન નથી એમ કહેવાના જેનો માની રહ્યા છે. કર્મના સંયોગોને લઈને એક જૈન ખાણક્રિયા ન કરી શકતો હોય, તેથી તે જૈન નથી એમ કહેવું કે માનવું એ તદ્દન બૂલ બારેલું છે અને કર્મના સ્વરૂપને તે ગણ્યતો નથી. જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમથી યજ્ઞેષ જ્ઞાનવાળાને સમ્યક્ત્વ મોહનીય-કર્મના ક્ષયોપશમ કે ક્ષય વિના સમ્યક્ત્વ (યથાર્થ-શ્રદ્ધા) પ્રગટી શકે નહિ. અને તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમથી યજ્ઞેષ જ્ઞાનને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. એવી જ રીતે જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ક્ષયોપશમથી અને સમ્યક્ત્વ મોહનીયકર્મના ક્ષયોપશમ કે ક્ષયથી જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ બન્ને હોય છતાં આરિત મોહનીયકર્મના ક્ષયોપશમ ન હોય, તો તે જ્ઞાન સમ્યક્ત્વ ન છતાં ક્રિયા કરી શકતો નથી. માટે તે જૈન નથી એમ કહેવું એ, બૂલબારેલું છે. કેટલાક જીવોએ સમ્યક્ત્વ મોહનીય અને આરિત મોહનીયકર્મના ક્ષયોપશમ કર્યો હોય, પરંતુ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના તથા પ્રકારનો ક્ષયોપશમ ન કર્યો હોય તો તે બોળાભાવે, સરળ સ્વભાવે ક્રિયા કરે છતાં તેની ક્રિયા જ્ઞાનપૂર્વકની ન હોવાથી તે આગળ વધી શકતો નથી.

અલ્પાગમ જદ્દ ઉગ્રવિહાર કરે વિચરે ઉદમવંતંજી

ઉપદેશમાળામાં ક્રિયા સેહની કાય ક્લેશ સસ હુંતંજી.

જ્ઞાનવિમળસરીશ.

અલ્પજ્ઞાની સાધુ ઉગ્રવિહાર કરે, ઉદમવંત વિચરે છતાં જ્ઞાન વિનાની ક્રિયા હોવાથી ઉપદેશમાળામાં તેની-ક્રિયા કાયકલેશવાળી કહેલી છે. એટલે જ્ઞાનપૂર્વકની ક્રિયા કરનાર જૈન અને વિચારજૈન એ બે જોનો જ ઉત્તમ જોનોની કોટીના જૈન છે, માટે ફરીથી અગો કહીએ છીએ કે

અમુક સ્થિતિવાળાને જ જૈનો કહેવા કે માની લેવા અને તેવાઓને સાધર્મી બાઈ તરીકે માની લેવા એ પોતાની જ મૂર્ખાઈ છે. અમો બરાબર સમજીએ છીએ કે, અત્રેજી ભણેલાઓ પોતાને નહિ માનનારા હોવાથી જૈનો નથી એ એમની ધરમયુ વ્યાખ્યા છે. આ રથને મુજુરયાનકર્તુ સ્વરૂપ સમજાવ્યું હોય તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડે. પરંતુ અમારો આજનો વિષય “ સાધર્મીબાઈ - ” (જૈનો) નો છે એટલે જૈનોના નામથી વર્તમાનકાળમાં પોતાને જે જૈનો માની બેઠેલા છે, એ તેમનો પોતા તરફનો વ્યામોહ અને ખીજાનો તરફ તિરસ્કાર સિવાય બીજું કંઈ નથી એ જ દેખાડવા પૂરતો અમારો આ લેખનો ઉદ્દેશ છે.

ઉપરની દલીલો ઉપરથી વાચકો સમજી શક્યા હશે કે જૈનપણું કહેવારાવતું એ સહેલું નથી. કેટલાક જૈનાભાસો પોતામાં જૈનપણાનું મિથ્યાભિમાન રાખી કહે છે કે અમો જૈન છીએ, જૈનની ક્રિયા કરનારા છીએ, જૈનધર્મ પાળનારા છીએ તેવાઓ કદી જૈનો હોઈ શકે જ નહિ. કુળધર્મને લઈને લાંબા કાળના પરિચયને લઈને અથવા તો કેટલાંક છૂપાં કારણોને લઈને કેટલાકોને અમુક ક્રિયા ઉપર અમુક ધર્મના અંગ ઉપર એક જાતનો મોહ વર્ધ જાય છે. પરંતુ ખરી-કસોટીએ ચડે એ મોહ નિષ્ફળ નીવડે છે. યથાર્થ શ્રદ્ધા વિના મોંઢમાં આગ્રહ સેવવો એ જૈન નામને લાંચન છે, અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના ઈર્ષ્યા, વૈર-વિરોધ અંતઃકરણમાંથી દૂર કર્યા વિના મન શુદ્ધિ ચતી નથી. મન-શુદ્ધિ વિના જૈનત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. સાધર્મીપણાની વ્યાખ્યા સમજાવનારા લેખો વાંચતાં જ અંદરથી ઇર્ષ્યાની કુર્ષીઓ આવે છે, માટે એ લેખો શુદ્ધ હૃદયથી લખાયેલા નથી, એ એમના ઉદ્દેશો જ પૂરવાર કરી આપે છે.

કેળવણીની વ્યાખ્યા

(૧)

આત્મામાં અંત સક્રિય રહેલી છે. તે સક્રિયને આર્થસંગત
 પોતાને જે, કોણે જે, ઉપયોગી થાય તે કોણે તે સક્રિયને શાસ્ત્રદ્વારા,
 કળાદ્વારા ખોલવે છે, એટલે પ્રકાશમાં આવે છે. અમુક અમુક વિષયની
 સક્રિયને ખીલવવી-પ્રકાશમાં આવવી તેને આપણે કેળવણી-શિક્ષણના
 નામથી સંબોધીએ છીએ. સદરહું શિક્ષણ; શિક્ષકમાં જે પ્રમાણમાં
 હોય તેટલા પ્રમાણમાં આપી શકે છે. છતાં જે શિક્ષણ લેનારમાં વિચાર
 સક્રિય વધારે હોય તે શિક્ષણ લેનાર શિક્ષક કરતાં પોતાની સક્રિય
 વધારે ખોલવી શકે છે. એવા વિદ્યાર્થીઓ ધણાં નીકળે છે. તેથી જ
 " ગુરુ કરતાં એવા આગળા " એ કહેવત ચાલેલી છે,

શિક્ષણની અનેક પ્રકાર પૈકી કાનાના સંબંધમાં પ્રથમ દષ્ટિ
માંગીએ છીએ. એક કાળ એવો હતો કે તે-શોપયોગી શિક્ષણ તે
કાળમાં અપાતું. સમયદ્રવ્યના સમયમાં તેમજ પાંચ-સોડનું અનુ-
યાયમાં, ધનુષ્યાણની કળા વધારે ઉપયોગી ગણાતી. તેથી તે કાળમાં
તેવા શિક્ષણ પણ દસ્તી ધરાવતા હતા. તેઓ હારા તે કાળમાં શિક્ષણ
અપાતું. તે કાળમાં બીજાં ચત્તારત્રોની આવરણતા એકી ગણાતી.
તેમકે, દરેક-કાળે જાણથી કરી ચકાતી હતાં. આ કાળ વર્તમાન-
કાળમાં સાધારણ રીતે બીલોએ જાળવી રાખી છે. પણ તે સંસ્કૃતિ-
સાધી, મૃતપ્રાણ જેવી થઈ ગઈ છે. ઉપરમાં પૃથુસમ-સુધી તે કાળ
સારા સ્વરૂપમાં જાળવાઈ રહી હતી.

રાજપૂતોમાં અસિસંચાલનકળા થઈને ઉત્તમ પ્રકારે જરૂરી
હતી. સામાના પ્રદારનો કેમ જવાબ કરવો એ પંજુને દેતો મુદ્દાની
રીતે જાણના હતા. મુસલમાની રાજ્ય પાછી ગંદકીની શિક્ષણ
શરૂ થઈ. તોપેનો ઉપયોગ પણ તે કાળથી વધારે પ્રચલિત રહ્યો.
હાલતો જાણ કે તરવાર કાંઈ થાક પણ કરવું નથી. આ કાળ મુલુ
અને તરવારની લગાઈ હતી ત્યાં સુધી તે લગાઈ રહ્યો હતો.
શરવીરતાની જરૂર તે લગાઈમાં જ મુખ્ય ઉપયોગી ગણાતો હતો. તે
સાંચ-સની શોધથી ઉભાં ચએલાં સાધનો હામ જે દર્શાવે હતાં.
તેમાં ચાલ્યાણથી મનુષ્યોનો સંહાર કેમ કરવો તેમ જોવામાં આવે
છે. બંદુક તોપેનો ઉપયોગ સુધારા વધારા સારું થયું છે. પણ નિદા-
નજાણની તેમાં મોલુતા વધારે જોવામાં આવે છે. આ કાળમાં તેમજ
જે પહેલાં મળતું હતું તે હાલમાં નથી.

ખીજી કળા સંગીત સંબંધી. પૂર્વકાળમાં સંગીત એ ધણ જ ઉપયોગી મનાતું, અને તે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ટોચે પહોંચ્યું હતું. જ રાગ અને એકેક રાગની જ રાગણી તેમ જ મૂર્ચના વગેરેનું જ્ઞાન તે કાળમાં ઉત્તમ પ્રકારનું હતું. એટલું જ નહિ પણ અનુજ્ઞાનદ્વારા રાગને સિદ્ધ કરવામાં આવતા હતા. જે જે રાગથી જે જે કાર્ય કરવાનાં હોય તે તે કાર્ય તે કાળમાં કરી શકતા હતા. રાગનો નાચ રાગથી થતો હતો, વર્ષાક રાગથી વર્ષતો હતો, દીપક રાગથી સ્વતઃ દીવા ચંદ્ર જતા હતા, કંઠેય પથ્થર રાગથી પીગળા મીલુ જેવો થઈ જતો. પણ પંખી પણ રાગથી વચ કરતાં. એમ અનેક કાર્ય રાગથી થઈ શકતાં. એટલે સંગીતકળા પૂર્વકાળમાં ઉત્તમ ગણાતી.

વચલા કાળમાં કાર્તિયાવાક, કચ્છ, ગુજરાતમાં સંગીતકળા હુમ-પ્રાપ્ત થઈ ગઈ હતી, પણ કાલમાં તે કળા દરી જામતિમાં આવવા લાગી છે. પરંતુ પૂર્વકાળમાં આ કાળમાં જે જીવન હતું-પ્રાણ હતો તે વર્તમાનકાળમાં નથી એ તો સદુને કશું કરવું જ પડશે.

નૃત્યકળા પણ જે પૂર્વકાળમાં હતી તે વર્તમાનકાળમાં નથી. પૂર્વકાળમાં ઘણા બાંધે નૃત્યકળા સાથે પ્રાણાયામ વગેરે હાથોગ શીખવવામાં આવતા. તેથી નાચનારા પ્રાણાયામનાં જળથી શરીરભાર અધર રાખી સરસવના પુજ ઉપર સોય તે પર કમળ મૂકી તેના ઉપર નાચી પ્રેક્ષકોને આશ્ચર્યમુગ્ધ કરવામાં આવતા હતા. નૃત્યકળાનાં ઉત્પાદક શ્રી ચંકરને કહેવામાં આવે છે, કેમકે તડિવનૃત્ય એ રાંકર પોતે કરતા હતા. તાલ-માન માટે તેઓ સુપિરવાલ તરીકે ડમરનો ઉપયોગ કરતા. શ્રીકૃષ્ણ પણ બંસીનો ઉપયોગ કરતા. એનો સમાવેશ

પણ સુગિરવાંઘમાં થાય છે. શ્રી કૃષ્ણનો 'જંસીનાદ' ખૂબ વખેલાયતો છે. એના નાદમાં મનુષ્યો એને પશુપંખીઓ જાનભૂક્ષ્યા બની જતા હતા. તંત્રવાદ, વીણા, તંબૂર, વગેરેના ઉપાસક શ્રી નારદજી અને સરસ્વતીજીને જાનવામાં આવે છે. તેઓના ચિત્રોમાં તેઓના હાથમાં તેજ આપણે હજુ પણ જોઈએ છીએ. આ ઉપરથી આટલું ચોક્કસ છે કે, ગાયન, વાદ્ય અને વૃત્ય વગેરેની પૂજ્ય મનાતી વ્યક્તિઓ ઉત્પાદક હતા. ખરેખર જે રાગ પદ્ય, બાજક, અને સર્પ જેવાને પણ વશ કરે છે તે રાગનું અમારા જોનોએ લગભગ ખૂન કરેલ છે. હાથમાં ધણાં ભાગે બેસુગ બેતાલા, જે પ્રભુ આગળ સ્તવનો ગાય ॥ તે પૂરેપૂરી અનાવડત સાબીત કરે છે. જે સંગીતથી રાવણે તીર્થ'કર નામ બાધ્યું તેને જ હાથના જોનો તિલાંજલી આપી રહ્યા છે. પ્રભુભક્તિ ભાકુતી થઈ ગઈ છે. ન્યાયની ખાતર કહેવું જોઈએ કે, સંગીતશાસ્ત્રની કળા હજુ હવેલીમાં વૈષ્ણવ સંપ્રદાયે જાળવી રાખેલ છે. બાકી તો હાથના કવિઓ અને ગાયકોએ બીજા રાગોનું મિશ્રણ કરી સંગીત-કળાને દૂષિત બનાવી છે.

સ્થાપત્યકળાને માટે જોનોને ધન્યવાદ આપવો ઘટે છે. કેમકે પૂર્વકાળથી આ કળાને જોનોએ ખૂબ પોષણ આપેલ છે. હાથમાં શહેરામાં કે જંગલમાં અથવા તો તીર્થોમાં જે પ્રાચીન મંદિરો ઉભા છે તે સ્થાપત્યકળાના અપૂર્વ નમુના છે. પત્થરે પેત્થરમાં તે કળા અંગકી રહી છે. એવી જ રીતે પ્રાચીન રાજમહેલ, જળાશય, શુદ્ધિઓથી આ આર્યાવર્તમાં આ કળા ખૂબ ખીલી હતી એ સંખીત થાય છે. આ કળાનાં અનેક શાસ્ત્રો રચાયાં છે. આ કળા સાથે ન્યોતિપનો પણ ખૂબ નિઝદ

મંજી રહેલો છે. ચિત્રકળામયી રથાપત્ય અને રથાપત્યમયી ચિત્રકળા વિકાસને પામી છે. બાકી કેણુ કેની ઉત્પાદક છે એ કહેવું મુશ્કેલી બરેલું છે.

ચિત્ર માટે આટલું તો કહેવું જ પડશે કે, પૂર્વકાળમાં જે રંગોની મેળવણી હતી તે હાલમાં નથી. કેમકે હજારો વર્ષોના ચિત્રો હાલમાં જોઈએ છીએ, તો તે આખા પડમાં દેખાતા નથી, સાચસે કેટલેક અંશે આ કળાને ખીલવી છે, એ વાત કબૂલ છે; પણ સાથે સાથે એ પણ કબૂલ કરવું પડશે કે ભુલિને પરાધીન બનાવી છે. પૂર્વકાળમાં શુદ્ધ સ્વતંત્ર કામ કરતી હતી તેને બદલે હાલમાં સાંધનો દ્વારા કામ લેવાય છે. સાંધન ન હોય તો સ્વતંત્ર રંગની બનાવટ અને ચિત્રની બનાવટ કરી-સકાય કે કેમ એ એક સવાલ છે.

કાષ્ટધન, સુચારની કળા પણ પૂર્વકાળમાં જે હતી તે વર્તમાન-કાળમાં નથી એ વાત ચોક્કસ છે. એ વાતને પૂરવાર કરનાર જૂનો નમુના છે. હાલમાં કામ કરવું એ મુશ્કેલીનું કામ છે. એકદંડીઆ મહેલની વાતો, હાલકાના ઘોડા આકાશમાં ઉડતા હતા એ વાતો હંસી કાઢવા જેવી નથી.

મણપખીની કેળવણીની કળા પણ પૂર્વકાળમાં હાલના કરતાં ચઢતે ફરજો હતી. અશ્વકળા, હસ્તિકળા હાલમાં છે જ કયા? નળરાગ્ય જેવાની વાતને અતિશયોક્તિ માનનારા તે કળાથી અનબિચ છે. હાલ યુરોપમાં કુતરા અને કબૂતરોને જે કેળવવામાં આવે છે, તેથી કુતરાઓ અને કબૂતરો અપૂર્વ કામ કરી રહ્યા છે. એ જેમ ખોટું નથી તેમ પૂર્વકાળ માટે માનવું.

લોકદાર કળા માટે પણ ને માન જૂતકાળને ઘટે છે, તે વર્ત-
 માનકાળમાં જમે તેટલી શોધજોગ થઈ હોય તો પણ વર્તમાનકાળને
 ઘટવું નથી. વધારે તો શું પણ દિલીની બહાર ને ધાતુનો સ્થંભ છે
 તેવો સ્થંભ હાલનો કારીગર બનાવી શકે તેમ છે? ધાતુની માછલી
 સમુદ્રના તળાએ જઈ મોતી લઈ આવતી હતી, આ વાતો જૂની-પુરાણી
 વાર્તાઓ કરનારા કહે છે, હાલની ટોરપીડો દરિયામાં ને કામ કરે છે એ
 એનો પુરાવો છે. ઉણુખાટલી અને વિમાનોની વાતો ને પૌરાણિક
 કથનના માનવામાં આવતી હતી તે હાલની શોધ સાચી કરી બતાવી છે.
 પાંડવોના વર્ષાતનુ સાક્ષાત્કૃત વિદુરે બતાવેલી 'મુરંજ કે જેમાંથી પાંડવો
 જીવતા ભાગી છૂટ્યા હતા, એ કળાઓ 'પૂર્વકાળમાં અજ્ઞાત હતી.'
 દુર્યોધન જેવાની કાળજી કે જેના માણસો પાંડવે પાંડવે કરતા હતા
 તે છતાં બહાર માટી ન નીકળે અને અંદરની અંદર માટી સંભાવી
 હઈ માંગ કાઢવો એ કળા શું સાધારણ હતી? એ કળાના નમૂનારૂપે
 મુરોપના મહાયુદ્ધમાં મુરંગો બોદવામાં આવેલી એ આપણે જાણી-
 ચૂક્યા છીએ.

કેલવણીની વ્યાખ્યા

(૨)

રસવતીની કળા પૂર્વઠાળમાં અને વર્તમાનઠાળમાં ભારતવર્ષમાં જે ઉચ્ચતા મોઝવી રહી છે, તેવી કળા કોઈપણ દેશમાં નથી. ભારતવર્ષમાં રસવતી બનાવવાનું શિક્ષણ ભારતવર્ષ સિવાય કોઈપણ દેશમાં ઉપલબ્ધ નથી. જે રસવતીનું બધારણ વેદકના નિયમ ઉપર રચાયું છે. પણ કમભાગ્યે તે વિદેશીય અનુકરણને લક્ષને મૂળ કળા ઇમિત બની છે. યંત્રવાદે જે કેટલીક ધરમણુ ફરક કુદબને પોપણ આપનારી કળાઓ હતી તેનો નાશ કર્યો છે અને નવા નવા રંગો પણ જે હિન્દુસ્તાનમાં આબ્યા છે તે યંત્રવાદનેજ આભારી છે. નજરાનુ સૂર્યપાક રસોઈની કળા જાણતા હતા, તે વાત બસેને સોઠાને ગળે તરતમાં ન હતરે પણ જે આપણે તેની વિગતમાં હિતરવા માંગીએ તો જાણી શકશું કે હાલમાં વીજળીક પ્રયોગોથી શું શું કામ નથી થતાં? તેમ તે ઠાળમાં નજરાનુ જેવા વીજળીક જળ-એકત્ર કરી એ દ્વારા રસોઈ કરતા હોય તો શું ના; પાટી ચકાય તેમ છે? ખીજી નાની મોટી કળાઓ બધી ■ પણ અમોએ તો મુદ્દાનીજ વાત અહીં લખી છે. અમારો લખવાનો હેતુ માત્ર શિક્ષણના સંજોગમાં છે. આત્માની શક્તિ જુદા જુદા પ્રકારે ખીલવી શકાય છે એ અમારું વક્તવ્ય છે.

જાના સંબંધમાં આટલું લખ્યા પછી હવે શુદ્ધિના મંત્રધર્મો
 શિક્ષણ શું કામ કરે છે તે લખીએ છીએ. હાલમાં ડેંગરણી-શિક્ષણ
 લીધેલ લોકો કેને કહે છે કે અમુક અમુક વિષયમાં માધુસ નિષ્ફળ
 થાય અને પરીક્ષા પસાર કરે એટલે તે ડેંગવાનલો ગણાય છે. આ વાત
 ઠીક નથી. કેમકે જે શિક્ષણ વર્તમાનકાળમાં આપાય તે શિક્ષણ
 ડેંગરણી-ખીલવણીના સાધનો છે. ભૂગોળ, ખગોળ, ગણિત, ઇતિહાસ,
 પદાર્થવિજ્ઞાન, લીપીજ્ઞાન, ભાષાજ્ઞાન એ વગેરે બધાં શુદ્ધિને ઉપરથી
 સાધનો છે. એ દ્વારા શુદ્ધિ નવી નવી શોધો કરે છે, અનુભવ
 કરે છે, કલ્પના કરે છે. કલ્પનામાંથી સિદ્ધાંત નિર્મિત થઈ શકે.

શિક્ષિતજ્ઞાન કરતાં હસમણું જ્ઞાન શુદ્ધિના ચિત્તકર્તા કમ છે,
 તે વિશાસનું નામ ડેંગરણી છે. ગાદકથી જેમ નેચરને વેદે કે જે
 વિચારથી શુદ્ધિશક્તિ વધે છે. હાલમાં જે નવી નવી કહેણ કહે
 રહી છે તે શુદ્ધિના વિશાસના પ્રકાર છે. જે નેચરને જે જે
 વિષયને ઇન્સાફ આપી પુસ્તકો દ્વારા જ્ઞાન કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધ
 શુદ્ધિના વિશાસનો જ પ્રતાપ છે. શીખેલું કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધ
 ચોપડીયું જ્ઞાન છે; નવીન કહેણ કે નવીન કહેણ કે શુદ્ધિશક્તિ
 પરિણામ છે. વેદો, મીમાંસાઓ, ઉપનિષદો, અર્થશાસ્ત્ર, વેદાંગ
 પુસ્તકો જે વિદ્વાનોએ લખ્યાં છે, હાલમાં કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધ
 મળે છે તે બધું શુદ્ધિવિશાસજ્ઞાન કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધિશક્તિ છે.

આપણા મહર્ષિઓ જૂન વિદ્યા કે જે શુદ્ધિશક્તિ છે, તેમ જ હાલમાં
 શાસ્ત્રોના લેખો ત્રિશાળાભિત્તિ કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધિશક્તિ છે,
 છે. વિદુરનીતિની પણ તેવી જ પ્રકાર કહેણ કહેણ કે જે શુદ્ધિશક્તિ છે.

ધર્મનીતિ અને રાજનીતિ તે તે કાળને અનુકૂળ હતી. વર્તમાનકાળમાં તેની ઉપયોગિતા બહો જોઈ હોય પણ તેથી તે નીતિ તે કાળને અનુકૂળ ન હતી એમ કહી શકાય નહિ. શુદ્ધિવાદ એ સદા ચાલુ રહેવાનો જ. શુદ્ધિવાદથી નિષ્કર્ષિત સિદ્ધાંત ક્રિયાત્મક બની શકે જ એ કહી શકાય નહિ; કેમકે શુદ્ધિવાદ વ્યક્તિગત છે અને ક્રિયાશીલ એ સમુદાયગત છે. સમુદાય પોતે જ ચોતાની વ્યવસ્થા ધરી લે છે, એના અતિક્રમમાં શુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

મનુષ્ય માત્રમાં ધર્મભાવના હોવી જ જોઈએ. ધર્મભાવના એ જ ધર્મનીતિ. એટલે ખરી રીતે તો ધર્મ પોતે જ નીતિરૂપ છે. તેને માટે ખીજી નીતિની અપેક્ષા ન હોવી જોઈએ. પણ અહીં ધર્મનીતિની વ્યાખ્યા 'અમે' એ કરવા માંગીએ છીએ કે જેને આપણે માત્ર નીતિ કહીએ છીએ તે નીતિ ધર્મપૂર્વક હોવી જોઈએ. એવી જ રીતે રાજ્યનીતિ પણ ધર્મપૂર્વક હોવી જોઈએ. સામાન્ય રીતે જેમાં ધર્મનું ઉલ્લેખન ન હોય તેને આપણે ધર્મનીતિ કહીએ છીએ. એ અપૂર્વ નીતિ એવી પ્રતિભા હંજી પણ લોકો પર પડેલી જોઈએ છીએ. હાલનાં લખાણો તે પૂર્વ વિચારોના તંત્રમાં છે.

જેમ જેમ વિચારોનું ચિંતન તેમ તેમ ક્ષયોપશમનો. વિકાસ થાય છે. માટે આત્માની શક્તિને ખીલવવી. તેનું નામ જ કેળવણી છે. એ કેળવણીનો પ્રવાહ માણસની રચિતરે, વહે છે. ઘણી વખત રચિતરે કેળવણીસેદ પણ નેવામાં આવે છે.

એ જ બાલરચિતરે દૂર દૂરી આત્મરચિતરે પેદા કરવી તેને અધ્યાત્મવાદ કહેવામાં આવે છે. અધ્યાત્મવાદ તરફ રચિત વાળવા પહેલાં

બાલદષ્ટિને બાલપદ્યોથી આતરમુખ કરી દેતે છે. માયા, લોભ, રાગદ્વેશની મલિનતા દૂર કરી શકે છે. નિર્મલ જનનું શરૂ છે. બાલ હૃદયધીનતા દાસી શરૂ કરે છે. કદુક વિપાકોનો અનુભવ મનને આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે. જેને આત્મસતોષ યોગે જાય છે તેમ તેમ આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે. પશુ સમતા જાય છે અને આત્મશુદ્ધિ કરી શકે છે. જેને સદાગતનું સ્વભાવ છે તે ચિરંજીવી બને છે. પરમાત્મનો આત્મપ્રદેશથી છૂટા પડ્યા કરી શકે છે. નિર્વાત દીપકની માફક ચિયર જાય છે. દર્શન કરી શકે છે. રસદરીરને પશુ જુલી જાય છે. જેને જેને આત્માની અનંત શક્તિનું જેમ જેમ અનુભવ કરી શકે છે તેમ તેમ વધતો જાય છે અને ધીમે ધીમે વિશિષ્ટ બને છે. વિરામથી વિચારબોધ અને વિચારબોધ કરી શકે છે. શરૂ છે, જેનો જેને શુદ્ધિપાત્ર કરી શકે છે.

આવા માનીને પણ આત્મા સાથે શરીર સંબંધ દોવાથી કેટલાક પૂર્વકૃત શુભાશુભ કર્મો ભોગવવા પડે છે. એટલે અરો શરીર-વ્યવહાર પણ દોષ છે. બધામર્લા શુભાશુભ કર્મની સમાપ્તિ થતાં શરીર સંબંધ આત્માને અનિષ્ટ પ્રતિભાસે છે એટલે આત્મા શરીરથી છૂટા થવાની ક્રિયા કરે છે. એને સદ્ગતિ ક્રિયા નામની ત્રીજી દશા કહેવામાં આવે છે. શરીરથી, શરીર ક્રિયાથી આત્મા આ દશાદ્વારા વિમુક્ત થાય છે. છતાં શરીરના શુભિરભાગમાં આત્મધન રહેલો દોષ છે. એ શરીરમાંથી પણ ને દિશાદ્વારા આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આત્મા શરીરથી છૂટો થાય છે, એ છૂટો થવાની દશાને વ્યુત્ક્રિય નામ આપવામાં આવેલ છે. આત્મા અશરીરી, અજર, અમર બને છે એને મોક્ષ કહેવામાં આવે છે.

અમારું વક્તવ્ય અહીં પણ એ જ છે કે આ સિદ્ધિ સુધી પહોંચાડનાર આંતર કેળવણી છે.

શિક્ષણ એ, વસ્તુદર્શનથી મળે છે, અને વસ્તુ વિચારથી પણ મળે છે. બાહ્યદર્શન કે અવલોકન આંતરમાં પરિણમે છે અને પછી તે જ પરિણામ બ્યારે ક્રિયાત્મક બને છે, ત્યારે શરીરના અવયવોમાં પરિણમી શરીર દ્વારા એ પરિણામ કેળવણી રૂપે બહાર આવે છે. કેટલીક વાર શરીર અને શરીરના અવયવો તેમજ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાની ક્રિયામાં એવા રેવાઈ જાય છે કે એ પછી ક્રિયા કરનારને વિચારની આવશ્યકતા વિશેષ રહેતી નથી. ક્રિયા રૂઢ થઈ જાય છે તે પણ શારીરિક કેળવણી છે.

કેળવણીના ત્રણ વિભાગ પાડીએ તો પાડી શકાય તેમ છે. એક તો શારીરિક કેળવણી, બીજી માનસિક કેળવણી, ત્રીજી આદિમિક કેળવણી.

ક્રાંત્યક તેમજ શરીરગતવર્ધક કેળવણી એ શારીરિક કેળવણી છે. વિચારશક્તિ એ માનસિક કેળવણી છે. એમાં રમૂતિગાન, તર્કગાન, બાધિતગાન એ બધા માનસિક કેળવણીના પ્રકાર છે. આત્મ કેળવણી-આત્મશક્તિનો ઉદય અભ્યાસવાદ અનાદિકાળનો જે કમ સાથે અને શરીર સાથેનો સંબંધ તે મિથ્યા છે, આત્મા તેથી દૂર થઈ શકે છે, એ જાતનું જ્ઞાન, ઉપયોગ, અનુભવ એ આત્મશક્તિની કેળવણી છે.

ચોપડી કે શાસ્ત્ર જ્ઞાનનાં બંધન એ કેળવણીનાં આવરણ છે. કદનો, સંપ્રદાયો, પણ કેળવણીના રોધક છે. સ્વતંત્ર વિચારવિશ્લેષ એજ ખરી કેળવણી છે. યમ નિયમ બાજબીનોથી મુક્ત થવા નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત થવા માટે છે, પણ એજ ફરજિયાત તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો એ પણ બંધન છે, અને કેળવણીના પાતક છે. યમનિયમમાં પણ એક જાતનો આગ્રહ-મોહ ઉત્પન્ન થાય છે. એ સંબંધી વિશેષતા જેનામાં વધારે હોય તેને અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. માટે કેટલીક વાર એવા યમનિયમો પણ-કેળવણીના વિધાતક નીવડે છે.

∴ કેળવણી એ શબ્દની વ્યાખ્યા અમે(એ વાંચનારાઓ) આજળ વિસ્તારથી રજુ કરી છે. માટે ફરેકે કેળવણીને વ્યાપક બનાવવી એ સદ્ સદ્ના અધિકારનો વિષય છે. કેળવણીનો વિષય તો અમાધ છે. અમે તો માત્ર આ અહીં અમારા વિચારો રજૂ કર્યા છે.

આવાં યાનીને પણ આત્મા સાથે શરીર સંબંધ હોવાથી કેટલાંક પૂર્વજાત સુખાસુખ કર્મો ભોગવવા પડે છે. એટલે અરો શરીર-વ્યવહાર પણ હોય છે. બધાવલાં સુખાસુખ કર્મની સમાપ્તિ થતાં શરીર સંબંધ આત્માને અનિષ્ટ પ્રતિભાસે છે એટલે આત્મા શરીરથી છૂટા થવાની ક્રિયા કરે છે. એને સક્ષમક્રિયા નામની ત્રીજી દશા કહેવામાં આવે છે. શરીરથી, શરીર ક્રિયાથી આત્મા આ દશાદ્વારા વિમુક્ત થાય છે. છતાં શરીરના સુગિરભાગમાં આત્મધન રહેલો હોય છે. એ શરીરમાંથી પણ જે દિશાદ્વારા આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આત્મા શરીરથી છૂટો થાય છે, એ છૂટો થવાની દશાને વ્યુત્ક્રિયક્રિયા નામ આપવામાં આવેલ છે. આત્મા અશરીરી, અજર, અમર બને છે એને મોક્ષ કહેવામાં આવે છે.

અમારું વક્તવ્ય અહીં પણ એ જ છે કે આ રિયલિટી સુધી પહોંચ્યાબનાર આંતર કેળવણી છે.

શિક્ષણ એ, વસ્તુદર્શનથી મળે છે, અને વસ્તુ વિચારથી પણ મળે છે. બાહ્યદર્શન કે શ્રવણ અંતરમાં પરિણમે છે અને પછી તે જ પરિણામ જ્યારે ક્રિયાત્મક બને છે, ત્યારે શરીરના અવયવોમાં પરિણમી શરીર દ્વારા એ પરિણામ કેળવણી રૂપે બહાર આવે છે. કેટલીક વાર શરીર અને શરીરના અવયવો તેમજ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાની ક્રિયામાં એવા ટેવાઈ જાય છે કે એ પછી ક્રિયા કરનારને વિચારની આવશ્યકતા વિશેષ રહેતી નથી. ક્રિયા રૂઢ થઈ જાય છે તે પણ શારીરિક કેળવણી છે.

કેળવણીના ત્રણ વિભાગ પાડીએ તો પાડી શકાય તેમ છે. એક તો શારીરિક કેળવણી, બીજી માનસિક કેળવણી, ત્રીજી આત્મિક કેળવણી.

દેહાત્મક તેમજ શરીરગતવધેક ફેગવણી એ શારીરિક ફેગવણી છે. વિચારશક્તિ એ માનસિક ફેગવણી છે. એમાં સ્મૃતિશાન, તકેશાન, વ્યાપ્તિશાન એ બધા માનસિક ફેગવણીના પ્રકાર છે. આત્મ ફેગવણી-આત્મશક્તિનો ઉદય અધ્યાત્મવાદ અનાદિકાળનો જે કામ સાથે અને શરીર સાથેનો સંબંધ તે મિથ્યા છે, આત્મા તેથી દૂર થઈ શકે છે, એ જ્ઞાતનું જ્ઞાન, ઉપયોગ, અનુભવ એ આત્મશક્તિની ફેગવણી છે.

ઝોપડી કે સાબ જાનનાં બંધન એ ફેગવણીનાં આવરણ છે. દરેકનો, સંપ્રદાયો, પણ ફેગવણીના રોધક છે. સ્વતંત્ર વિચારવિકાસ એજ ખરી ફેગવણી છે. યમ નિયમ બાહ્યબંધનોથી મુક્ત થવા નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત થવા માટે છે, પણ એજ ફેગવણીના તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો એ પણ બંધન છે, અને ફેગવણીના ધાતક છે. યમનિયમમાં પણ એક જ્ઞાતનો આમદ-મોદ ઉત્પન્ન થાય છે, એ સંબંધી વિશેષતા જોવામાં વધારે દોષ તેને અદ્વંદાર ઉત્પન્ન થાય છે. માટે કેટલીક વાર એવા યમનિયમો પણ ફેગવણીના વિધાતક નીવડે છે.

ફેગવણી એ શબ્દની વ્યાખ્યા અમોએ વાંચનારાઓ આગળ વિસ્તારથી રજૂ કરી છે. માટે ફેગવણીને વ્યાપક બતાવવી એ સદુ સદુના અધિકારનો વિષય છે. ફેગવણીનો વિષય તો અમાધ છે. અમે તો માત્ર આ અર્થ અમારા વિચારો રજૂ કર્યા છે.

દીક્ષા લેનારે માતા પિતાદિકની રત્ન લેવાની જરૂર

ભૂમવતી દીક્ષા લેનારે પોતાના માતા પિતાની અથવા વડી-
લોની રત્ન હાથ દીક્ષા લેવી જોઈએ. કેમકે શુદ્ધજનાપત્રુદ્ધા મોટેરા-
ઓની આરા લેવી એ હરિભક્ષરિ મહારાજનું કથન છે.

હાંસમાં માતાપિતાની કે વડીલોની રત્ન સિવાય દીક્ષા લેવામાં
તથા દેવામાં આવે છે. અથાવમાં તેઓ એમ કહે છે કે માતાપિતા
વગેરે સંસારના મોહને હાથે આપ્યા ન આપે તોશું સંસાર વિરહત
પુરુષે સંસારમાં પડી રહેવું ? અર્થે જીવાને સંસારમાં પડી રહેવાનું
કહેતા નથી, પણ દીક્ષા લેનારે જમે તેમ માતાપિતાદિકને સમગ્રવી
અનુગ્રા લેવી જોઈએ. શાસ્ત્રોમાં પણ જોયો મહાન સુક્રમાળ દતા,

કુળદીપક દત્તા અને કરોડોની મિલકતના જે વારસ દત્તા, સોનાનો ધાળ અને સોનાના વાટકાઓમાં વિવિધ પ્રકારની રમ્મવતીનો જે ઉપભોગ કરનાર દત્તા, તેનાઓને જ્યારે વેરાજ થયો છે, ત્યારે તેઓએ મદ્ય-મદેનતે પણ પોતાના માતાપિતાને સમજાવી અનુતા લઈ દીક્ષા લીધી છે. એને માટે મેષક્રમાર, ધનાચાગીમદ, મજસુક્રમાગ, એવંતીસુક્રમાગ વગેરેના અનેક દાખલાઓ મોજૂદ છે. ખરી વિરક્તિ જેના હૃદયમાં થઈ હોય તેની અસર માતાપિતાને થવા વિના રહેતી નથી.

શ્રી વીરપરમાત્માએ પણ માતાપિતા-શ્રવતા દીક્ષા ન લેવી એવો અભિપ્રાય જે લીધો તે માતાપિતાની બક્તિસૂચક છે. માતા પિતાના મરણ પછી પણ મોટા ભાગ નંદીવર્ધનની આગા વીરપરમાત્માએ લીધી છે. નંદીવર્ધને જ્યારે કશું કે જાણ માતાપિતાનો વિષાંશ તાળે છે. તે દુઃખમાં વધારો કરવા છ'ં તૈયાર થયો છે, તો તે દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકશે નહિ. માટે દાઢ એ વિચાર બંધ રાખો તો ઠીક. આ ઉપરથી વીરપરમાત્મા ખીજાં બે વર્ષ મૃદરથાત્રમમાં રહ્યા. આં શું મુશ્કેલી છે ? વડીલોની અનુમતિ લઈને જ દીક્ષા લેવી જોઈએ. જે દીક્ષા પોતાને અને પ્રાણી માત્રની દિગ્ને કરનારી છે, તે જ દીક્ષા લેતા માતાપિતા વગેરેને દેખો દઈ રહતાં કકળતાં મૂંઝી તેઓને મદ્ય હૃદયમાં નાખી દીક્ષા લેવી એ ઠાઈ રીતે ઉચિત ન ગણાય.

દીક્ષા લેનારે જે શરૂપાસે દીક્ષા અંગીકાર કરવી હોય તે શરૂને પોતાની દરેક નાની મોટી જાનામાં જાની વાતો હોય તેનાથી વારં-માર કરવા. દેખો જે શરૂને પોતાનું જીવન સમર્પણ કરવું છે. શરૂના બતાવેલ માર્ગે ચાલવું છે, શરૂની આગા શિરોધાર કરવી છે તો પછી

તેવા ગુરુશી કામપણુ વાત જાની રાખવી ન જોઈએ. કેટલીક વાતો એવી પણ હોય છે કે દીક્ષા લેનાર દીક્ષા લેતી વખતે તેવી કેટલીક વાતો જાની રાખે છે. દીક્ષા લીધા પછી તે વાત પ્રગટ થાય છે, અને ઘણી વાર ગુરુને અને સંધને મોટી ઉપાધિમાં પકડુ પડે છે. તેથી ગુરુએ પણ દીક્ષા લેનારની પૂરી હકીકત જાણ્યા વિના દીક્ષા આપવી નહિ.

શિષ્ય શા માટે કરવો જોઈએ ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ખરી વાત તો એ છે કે શિષ્ય તરફ અનુગ્રહશુદ્ધિ દીક્ષા આપનારની હોવી જોઈએ અને તે શુદ્ધિએ જ શિષ્યનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. જેટલી શિક્ષક માતાપિતાની પુત્ર માટે હોય છે, પુત્રના બાવી ઉદય માટે માતા પિતા જેમ કાળજી રાખી પોતાના પુત્રનું ઉચ્ચ જીવન ધરે છે, તેવી જ રીતે ગુરુએ પણ શિષ્યને માટે કાળજી રાખવી જોઈએ. એનું કલ્યાણ કેમ થાય, તેમાં આત્મિક ગુણ કેમ ખીસે એ કાળજી ગુરુએ શિષ્ય માટે સદા રાખવી જોઈએ. પણ મારો પરિવાર વધે, ઘણા સાધુઓનો હું ગુરુ કહેવાઉં, તેથી લોકોમાં મારી પ્રતિષ્ઠા થાય, હું મોટો મજાણી-મારી આચાર્ય પદવી કે પન્થાસ પદવી ધણી એલા હોય તો શામે, મારો મોટો સંધાડો કહેવાય, આવી ઐદિક પોતાની સ્વાર્થમય બાવના પોષવા માટે જે શિષ્યો કરવમાં આવે છે તેમ જ એલો હશે તો આહાર પણ લઈ આવશે, લૂંગર્ડા ધાઇ આપશે, પગથપી કરશે ઇત્યાદિ મલિન બાવનાઓથી પણ જો એલાઓ કરવામાં આવે તો તે ગુરુ શિષ્યનું કલ્યાણ કરી શકે નહિ.

લોકો ગાય, બેંસ, ઘોડા વગેરે કાઈ પણ જાનવર પોતાને ઘેર રાખે છે તે પણ જાનવરનાં લક્ષણ ગુણ જોઈને રાખે છે. એમાં જો

ખરાબ સમજાવવાનું જનનવર આવી અધુન હોય તો તે ધરમખીને નુકે-
શાન કરાવી શકાય છે. ધેર પુત્રનો જન્મ થાય કે તરત જ નેરો પાસે
દોડી જઈ જન્મભાક્ષર કરાવી, એ પુત્રનાં જાવિ માટે અનેક પ્રજાપર-
પરા પૂછે છે. તેમ મુરુએ દીક્ષા લેનાર માટે નિમિત્તશાસ્ત્રથી તેનાં
જન્મકાલિની તેમ જ હાલપરની રેખાની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. શકુન
સંબંધી પણ વિચાર કરવો જોઈએ. વળી દીક્ષા સારામાં સારાં મુદ્દતો
તિથિવાર નક્ષત્ર યોગ વગેરે જોઈ આપવી જોઈએ. હાલમાં દીક્ષા
લેનાર બાળ્યો એટલે રાત હોય કે દિવસ હોય, મુદ્દત હોય કે ન હોય
પણ જેમ વેપારીની દુકાને આવેલો ગ્રાહક રહેને બામી જાય તેમ દીક્ષા
લેનારને બપ હોવાથી મૂંડી નાંખે છે અને પછી જગ્યાવર્તી ઉદ્ધમની વાતો
કહે છે. આ રીતે દીક્ષા લેનાર અને દીક્ષા લેનાર જન્મેને પરતાવાનો
વખત આવે છે.

ખરી વાત તો એ છે કે દીક્ષા લેનારને દીક્ષા થી વરતુ છે,
દીક્ષા કેવી રીતે પાળવી પડશે, દીક્ષામાં કેવાં કેવાં કષ્ટો રહેલાં છે એ
વગેરે તમામ સમજાવવું જોઈએ. અને આ બધું પાળવાની તાકાત
દીક્ષા લેનારામાં છે કે કેમ તેની પરીક્ષા કર્યા પછી જ દીક્ષા આપવી
જોઈએ. પદ્મ માર્ગ તથા દયા પ્રથમ જ્ઞાન હોય તો તે પછી જ
મધ્યમ દેમા પાળી શકાય છે. જ્ઞાનક્રિયાઓ મોક્ષ પદેધું જ્ઞાન અને
પછી ક્રિયા એટલે જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા કરવાનું જોને જ્ઞાન હોય તેને દીક્ષા
આપવી જોઈએ. આનો સાર એ નીકળે છે કે દીક્ષા લેનારને મુરુએ
વર્ષ એવર્ષ પોતાના સહવાસમાં રાખી દરેક આચારવિચારથી પરિચિત
કરી તેમાં દૃઢ બનાવી તેનું જ્ઞાન આપી પછી જ દીક્ષા આપવી
જોઈએ. તેમાં પણ એક વાત પર મુખ્ય બાર મૂકવામાં આવે છે કે

દીક્ષાના કષ્ટો દીક્ષા લેનાર પાસે કઠણુમાં કઠણુ રણુ કરવા જોઈએ. ખરો વૈરાગ્ય જેને હશે તે નહિ ડગે, પણ વૈરાગ્ય વિના અમુક કારણથી દીક્ષા લેવા તૈયાર થએલો દીક્ષાના કષ્ટોની વાતો સાંભળી તેનો વૈરાગ્ય અદ્રશ્ય થતાં વાર નહિ લાગે.

દીક્ષા આપતી વખતે ક્ષેત્રાદિકની શુદ્ધિ પણ જોવી. શરડીનું ક્ષેત્ર હોય, ડાંગરનું ક્ષેત્ર હોય, કમલ જોમાં ઉગ્યાં હોય એવું સરોવર હોય અથવા બગીચો હોય, મંબીર સખ્ત કરણું વહેતું જળોશયે હોય આવી સ્થળોની સમીપમાં પૂર્વાભિમુખ અથવા ઉત્તરાભિમુખ સિધ્ધને રાખી દીક્ષા આપવી જોઈએ. હાથમાં વડનાં ઝાડ નીચે, આંબાનાં કે આંશી-પાલવનાં ઝાડ નીચે દીક્ષા આપાય છે તે સ્થળ પણ પ્રસન્નનીય ગણાય છે. જેવી રીતે આ ક્ષેત્રશુદ્ધિ સાચવવી જોઈએ તેવી જ રીતે કાળશુદ્ધિ શુભ મુહૂર્તે શુભ લગ્ને દીક્ષા આપવી જોઈએ. ઉત્તરાષાઢા ઉત્તરા ભાદ્ર-પદ, ઉત્તરા શક્તિની અને શોદિણી એ ચાર નક્ષત્ર દીક્ષામાં લેવાં એ ઉત્તમ છે. એવી જ રીતે દ્રવ્યશુદ્ધિ અને ભાવશુદ્ધિ પણ જોવી જોઈએ.

દીક્ષા લેનારે દીક્ષા લીધા પછી સર્વ સંમતો અને સર્વ આસક્તિનાં ત્યાગ કરવો જોઈએ. કોઈ ઉપર પણ ભક્તવભાવ દીક્ષા લેનારે રાખવો નહિ. હાથમાં દીક્ષા લીધા પછી પણ ફેટલાક પોતાનાં સગા-સબંધીઓ સાથે પરિચય રાખે છે, તેમને કાંગણપત્રો લખે છે અને ફેટલાક તો આવકો પાસેથી પોતાના સગાઓને પેસાઓ મોકલવાની પ્રતિપદ પણ કરે છે, આવા દીક્ષિતો ખરા વૈરાગ્યથી દીક્ષા લેનાર ગણાય નહિ.

દીક્ષા લીધા પછી જે જે મુનિઓને નિત્ય નિયમ તરીકે કરવાની ક્રિયાઓ છે, તે તે ક્રિયાઓ સચિપૂર્વક પ્રમાદ મૂઝીને નિરંતર કરવી

જોઈએ. ડ્રૉબક્રિયા એ જાવક્રિયાનું કારણ છે. માણસ સારી ક્રિયા કરવા બેસે તો તેના જાવ પણ સારા થાય છે. જેમ એક માણસ ખીજા દોન દુઃખીને દેખી ઘાન આપે ત્યારે તેના મનમાં ખીજાનું ભક્તું કરવાની ઉદાર વૃત્તિ ખીસે છે. એટલે બાહ્ય શુદ્ધિ કેટલેક અંશે અંતરંગ શુદ્ધિને સંહાયક થઈ પડે છે. પણ તે બાહ્ય ક્રિયા પૂર્ણ રચિ પૂર્વક એકાગ્ર મનથી કરાતી હોય. તો બાહ્ય મન કર્યાં જામતું હોય અને બાહ્ય ક્રિયા કરેલી વેક રૂપ જેને લાગતી હોય તેવાના અંતઃકરણની શુદ્ધિ બાહ્ય ક્રિયાથી થઈ શકે નહિ. કેમકે એવો એક સામાન્ય નિયમ છે કે પોતાની પ્રવૃત્તિનું શું ફળ મળશે એ ન્યામુધી જાણતો નથી ત્યાંમુધી તે માણસ એ પ્રવૃત્તિ કરવાને ઉદ્ધમ કરતો નથી. એટલે યાનીઓએ સ્વર્ગાધિકના મુખોનાં વર્ણનને ગૌણ રાખી મોક્ષસુખનું જ વર્ણન વિશેષે કરીને કર્તું જોઈએ. તેવાં મુખોનું વર્ણન સાંભળી આત્માર્થી જીવ નિરાશી બાવે મોક્ષ સાધક અને છે કહ્યું છે કે—

एवं यः शुद्धयोगेन परित्यज्य ब्रह्माधर्मं,
संयमे रमते नित्यं स यतिः परिकीर्तितः

જેણે શુદ્ધ મન, વચન, કાયાના યોગથી શુદ્ધસ્થાવરમનો ત્યાગ કર્યો છે, અને જે સદા સંયમમાં રમણ કરે છે તે ખરો યતિ કહેવાય છે. હાલમાં યતિશબ્દ સાધુધર્મથી પતિત થએલા યતિઓમાં વપરાતો હોવાથી સાધુઓમાં તે શબ્દ વપરાતો ઓછો થઈ ગયો છે અને મુનિ-શબ્દ પ્રધાન થઈ ગયો છે. ખરી રીતે તો યતતેઽસૌ યતિઃ જે ધર્મ-શ્રવણ કરી બેસી ન રહે પણ તે મુજબ વર્તવાનું પ્રયત્ન કરે તેનું

નામજ યતિ છે. અને એવાઓને માટે જ્ઞાનસ્ય ફ : ધિરતિઃ એ
શબ્દ લાગુ પડે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ દીક્ષા લેનારમાં ઉત્તમ ભાવના હોવી
જોઈએ. અને ગુરુએ પણ તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. એવી દીક્ષા
લેનાર માણસ માતા પિતા કે વડીલોની રજા વિના કદી દીક્ષા લે જ
નહિ. પોતાની શક્તિથી અને પોતાની ત્યાગમયી વાણીથી માતા પિતાને
સમજાવી દીક્ષા લે. ગુરુએ પણ જેને માતા પિતા વગેરે તરફથી રજા
મળી હોય તેને જ દીક્ષા આપવી ઉચિત છે. કેમકે આરા વિના દીક્ષા
આપવાથી ગુરુને અનેક સંકટો ભોગવવા પડે છે. વળી અન્યદર્શની-
ઓમાં જૈનધર્મની નિંદા થાય એ જુદી. માટે અમો દરેક મુનિ મહારાજ-
જોને વિનંતિ કરીએ છીએ કે હાલમાં દીક્ષા લેનારને લગાડી, નસાડી,
સંતાડી, માળાપ સ્ત્રી પુત્રાદિકને કંકળતાં કરી જે દીક્ષા આપે છે
અને તેનાં પરિણામે તમોને ઠાટે મરવાનો વખત આવે છે, જૈનોના
દળરો શ્પિયા વડીલ બારીદરોમાં વ્યથ થાય છે તે કોઈ રીતે ઉચિત
નથી. માટે માતા, પિતા, સ્ત્રી આદિકની અનુચ્છા પછી જ દીક્ષા
આપવી જોઈએ. અને જે શિષ્યમોહ આપણામાં વધી ગયો છે તે કૃપા
કરી આપ આંછો કરો એમ અમો ઇચ્છીએ છીએ.

ભોજનવિધિ

મુખ્ય માત્રને લુધાને તૃપ્ત કરવા દિવસમાં એકથી બે વાર ભોજન કરવું જોઈએ છે. ભોજન વિના મહાત્મા ત્યાગીઓને પણ ચાંસણું નથી. તે વિના શરીર ટકી શકે નહિ. અરિઅતો આધાર અને મનની વિશુદ્ધિના આધાર ભોજન ઉપર છે. ભોજન એ એવી ક્રિયા છે કે જેના ઉપર આખી જિંદગીનો આધાર છે.

ભોજન તો દરેક મુખ્ય કરે છે, પણ તે સંબંધમાં જે સાવચેતી તેમ જ સંભાળ રાખવી જોઈએ તે રાખવામાં આવતી નથી. રશિયુ અન્ન ભારતવર્ષમાં પૂર્વકાળમાં બિલકુલ વેચાણ ન હતું, રશિયુ અન્ન વેચવામાં અપ્રતિષ્ઠા અને પાપ લોકે માનતા હતા. દાસમાં દોટસોઠ સમય થયા પાશ્ચાત્યદેશીય વાતાવરણને લઈને દોટસો દ્વારા રશિયુ અન્ન વેચાય છે. દોટસો અને વીશી એ બન્ને એક જ જાત છે. દોટસોમાં કે વીશીમાં ભોજન કરનારાઓ પોતાની અનુકૂળતા બિલકુલ સાંચવી શકતા નથી. એવા સ્થળોમાં અનાજ વગેરે વસ્તુઓ જવલેજ સ્વચ્છ અને ઉચી વખરોય છે. તેથી રોગોનો વધારો થાય છે. ઘણાઓને ઝાડાઓનો વ્યાધિ વધારે પ્રમાણમાં લાગુ પડે છે. મહિનાના મહિના

સુધી ડોક્ટરની દવા અને ઘણા ઉપર રહેવું પડે છે. આ બધા પ્રતીપ હોટસોના છે. માટે અમેએ સોજન કેવી રીતે કરવું નોંધે એ વિગત હાથ ધર્યો છે.

ધરમાં પણ રંધવાની ક્રિયામાં ઘણાજ ફેરફાર થએલો જોવામાં આવે છે. પૂર્વે માટીનાં ઠામમાં રંધવામાં આવતું હતું. રાટલી રાટલા તાવડી ઉપર કરવામાં આવતા હતા. મીઠું, તલનું તાજું તેલ જે શિયાળામાં પિલાયું હોય તે તેલ જેનો જમ્યાબધ પોતાના વરા જેટલું આખા વર્ષનું લઈ રાખતા હતા. કેમકે કામજુ મહિના પછી તલમાં જીવેલી ઉત્પત્તી થઈ જાય છે. તેથી જીવાતવાળા તલનું પીલાયજુ તેલ આવું એ લોકજ્ઞાન કર્તા છે. પૂર્વે શાકભાજી પણ જે જે ઝાડમાં જેની ઉત્પત્તી થતી તે તાજનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો. લોટ પણ હાથની ચઢીથી પીસેલો વાપરવાનો રિવાજ હતો. એખા હાથના ખડિયા વાપરવામાં આવતા હતા. ઘી પણ ઘરની ગાયો બેસોનું વપરાતું હતું. મસાલા તાજેતાજ વાટીને શાક હાળમાં નાંખવામાં આવતા હતા. ઝાણાં અને સૂકાં લાકડાંથી રસોઈ કરવામાં આવતી હતી.

હાલમાં તેથી ઉલટું જોવામાં આવે છે. ત્રાંબાપીત્તજનાં એકમુ-મિનિયમનાં ઠામનો ઉપયોગ રસોઈમાં કરવામાં આવે છે. તાવડીને ઠેકાણે લોટી વપરાય છે. મીઠા તલનાં તેલને બદલે માંડવીનાં તેલનો ઉપયોગ દરેક ખોરાકમાં થઈ રહ્યો છે. શાકભાજી પણ વારી વાપરવામાં આવે છે. વળી જે શાકભાજી અમુક અમુક ઝાડોમાં થતી હતી, તે ઝાડ વિના પણ ઉત્પન્ન કરવાની પદ્ધતિ શરૂ થઈ ગઈ છે. લોટ તથા એખા યત્રોદ્ધાર તૈયાર કરવામાં આવે છે. એટલે એથી એનું

મૂળ સત્ત્વ નાશ પામે છે. આવા અનેક ફેરફારો પણ રોગને વધારનારા થાય છે. ઘી દૂધ જે વેચાતાં લેવાય છે તેમાં પણ ચોખ્ખાઈ જળવાતી નથી. એક માખણુ કે જેને તે દિવસે તાલી ઘી કરવામાં આવે અને એક માખણુ ચાર પાંચ દિવસ ગાળી પછી તાવવામાં આવે તો તે ઘીમાં ધણે ફેરફાર થઈ જાય છે. આપણે ઘરે ગાય બેંસ દોષ તો તેને સ્વચ્છ કપાસિયા ખેંચી વજેરે આપવામાં આવે તેનું દૂધ એ નીરાગી દૂધ સ્વાદમાં મીઠું હોય, પણ દૂધ વેચવાનો ધંધો કરનારા ભૂંસો અને બીજા એવી કેટલીક ચીજો ખવડાવે છે કે તેથી ઉત્પન્ન થયેલ દૂધના પરમાણુ વિદ્યુત બની રોગને કરનારા થઈ પડે છે. જ્યાં હદી સોડા વેચાતાં હોય તે આવે છે. એ પણ નુકસાન કરતો છે. પૂર્વકાળમાં જૈનો અને જૈનેતરોમાં હળરો ગાયો રાખવામાં આવતી હતી. એક આણુંદણ આવડે ત્યાં ખચીકસો વર્ષ પહેલાં ચાલીશ હળર ગાયો હતી. સ્થાનકચાસીઓના પરિચય અને ઉપરોક્ત મૂર્તિપૂજકોમાં પણ એક એવી રોગ લાગુ પડ્યો કે જેથી ધર્મના ઉપદેશો ધર્મગુરુઓએ દોર ગાય બેંસો રાખવામાં પાપ છે એવા ખોટા ઉપદેશો આપી સોડાનાં ધરમાંથી દૂધનાં ઝાડ, દૂધની વહેતી નીકા બંધ કરી. આ પ્રભુ નથી કહ્યું પણ ઉપદેશોએ ખોટામાં ખોટું પાપ કહ્યું છે. અનેકની-જિંદગીને બચમાં નાંખી છે, અનેકની જિંદગીને નાશ કર્યો છે. જોરાક વસ્તુ એવી છે કે જેના પરમાણુએ પરમાણુનો રસ, લોહી, માંસ, હાડ, ચરબી વજેરેમાં ઘખલ થાય છે. આખા શરીરને નીરાગી કે રોગી બનાવવું એનો આધાર જોરાક ઉપર છે.

એક વાત એ પણ છે કે પ્રકૃતિભેદે જોરાકભેદ પણ હોયો જોઈએ. કાંઈની પ્રકૃતિ, કંઈ પ્રધાન હોય છે, કાંઈની વાયુ અને કાંઈની પિત્ત પ્રધાન

હોય છે. માટે જે જે દોષવાળા જેની પ્રકૃતિ હોય તે તે દોષની વૃદ્ધિ થાય એવો ખોરાક ન લેવો જોઈએ. પણ તે દોષનું સમન થાય તેવો ખોરાક લેવો જોઈએ. સાથે સાથે એ પણ વિચારવાનું છે કે જન્મથી જોનાર જે ખોરાક, હોય તેમાં ફેરફાર કરવો ન જોઈએ. જન્મથી, આધિષ્ઠ વિષય પણ પદ્ય થાય છે. વળી દેશકાળ, વય અને જાતને અનુકૂળ ખોરાક લેવો જોઈએ. એક જ ખોરાક એક દેશમાં અનુકૂળ હોય છે ત્યારે બીજા દેશમાં તે જ ખોરાક પ્રતિકૂળ હોય છે. એક કાળમાં જે જે ખોરાક અનુકૂળ હોય તે જ ખોરાક બીજા કાળમાં પ્રતિકૂળ હોય છે. શિયાળામાં કે ગ્રીષ્માસામાં આધિસો શીખંડ જેમ શરીરને નુકસાન કરે છે તેમ તે જ શીખંડ ઊનાળામાં ફાયદો કરે છે. બાસ્ત્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા એ ત્રણે અવસ્થામાં એક સરખો ખોરાક લેવામાં આવે તો તે ફાયદાને બદલે નુકસાન કરે છે. તેમાં વૃદ્ધાવસ્થામાં તો ખૂબ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. ખાવાની લાલચ એ જ માણસને નુકસાન કરે છે, માટે ફરેકે પોતાના શરીરની ખાતર પણ સંયમી જાળવવાની જરૂર છે.

મજબૂત બાંધાનો માણસ ચાર લાકડા ખાય, તેની દેખાડેથી નબળા બાંધાનો માણસ જે કરવા જાય, તો તેનું પરિણામ બપોરે આવે. બીજી જરૂરી બાબત એ પણ એક લક્ષમાં રાખવાની છે કે, ખૂબ જૂન લાગ્યા પછીજ માણસે જમવું. જૂન લાગ્યા પછી જમવાથી અપચત વસ્તુ પણ પચ્ય થઈ જાય છે અને ખૂબ વિના જંતુવાળી પચ્ય વસ્તુ પણ અપચત થાય છે. હાલમાં લગભગ સેંકડે પોણોસો ટકા શ્રીમતો અને સહેરી માણસો ખરી જૂન લાગ્યા વિના જમી આવે છે, તેનો પુરાવો એ જ કે ચંદણી, રામતા, પાપડ એ ત્રણ જાતનાં ચાક આ બધા સાધનોદ્વારા ખોરાક લેવામાં આવે છે. કેમકે સ્વચ્છ વિના

ખાંસમાં આવો પદાર્થો ન હોય તો ખાવું આવે નહિ. પણ જેને કઠ-
ટીને બૂખ લાગી હોય તે ઠાઠપણુ સ્વાદની અપેક્ષા રાખ્યા વિના
લૂખો રોકેલો પણ સ્વાદથી ખાઈ જાય છે.

દુત્સંમચતિ પક્વેષુ રસદોષમલેષુ ચ ।

કાલે ઘા યદિ વાકાલે સોષકાલ ઉદાદતઃ ॥

મોજનેચ્છાવિઘાતાત્સ્વાદંગમદૌ ઋચિથમઃ ।

તંદ્રાલોચમદૌર્ધસ્યં ઘાતુદાહો ચલક્ષયઃ ॥

રસદોષ અને મળ પાકી જાય ત્યારે બૂખ લાગે છે. ખાવાનો
સમય થયો હોય કે ન થયો હોય તો પણ તે વખતે જમી લેવું, જે
તે સમયે ન જમે અને બૂખને મારવામાં આવે તો સરીર તૂટે અને
અન ઉપર અરચિ થાય, અખિ નખળી પડે, ધાતુ તથા બળનો નાશ
થાય. જેમ બૂખ લાગે ત્યારે જમી લેવું તેમ એક જીજી વાત પણ
ખ્યાનમાં રાખવી કે જમતાં સ્વાદ આવવાથી વધારે પડતું ખાવું નહિ.
ફેટલાક માણસો સ્વાદિષ્ટ ભોજન મળ્યાં હોય ત્યારે ઠાંસી ઠાંસીને ખાય છે,
એવા બનાવો બનતા ખૂબ નોંધએ છીએ, પણ એવું પરિણામ એ
આવે છે કે એમાંથી અજીર્ણ થાય છે, ઝાડા થઈ જાય છે અને ફેટ-
લીક વાર ગયરકા આવે છે, ઉલટી થાય છે; તેનાથી શરીરમાં ખીન
અનેક રોગો ઉત્પન્ન થાય છે, ધીમે ધીમે જઠરાગ્નિ મંદ પડી જાય છે.

અજીર્ણમવા રોગાસ્ત્રાજીર્ણં ચતુર્વિધમ્ ।

આમં વિદગ્ધં વિષ્ણ્યં રસદોષં તથાપરં ॥

અજીર્ણ થવાથી અનેક બનતા રોગો ઉત્પન્ન થાય છે. અજીર્ણ
મુખ્ય ચાર જાતનું કશું છે. ઝાડા નરમ આવે, સડેલી કાહેલી વસ્તુના

નેવી ગમે આવે ત્યારે આમ અણુનું થયું છે એમ સમજવું અને
 નેમ દોષે ખરાબ વસ્તુ અગ્નિમાં બાળવાથી ધૂમડાના નેવી ગમે
 આવે, એવી વિદ્યામાં મધ દોષ તો તે વિદ્યુત અણુનું સંમળનું
 અને ને અણુથી શરીર આપું તદ્દન હીનું પડી ન્યૂન તે વિદ્યુત
 અણુનું સંમળનું. રસ અણુમાં પણ શરીરમાં આજરૂપ રહે અને
 દોષપણ કામ કરવાની ઇચ્છા ન થાય. વળી અણુનાં બીજાં ચિન્હ પણ છે.

મલયાતયોર્વિગંધો વિદમેદો ગાગ્રગૌરવમચ્ચમ્ ।
 અવિશુદ્ધ્યોદ્ધાર પદ્મજીર્ણ દ્યક્કલિંગાનિ ।

ગાડામાં અને વાતોત્સર્ગમાં દુર્ગંધી આવે, ગાડામાં ફેર પડે
 શરીર ભારી લાગે, ખાવા ઉપર અરુચિ થાય અને છારીઆઓડકાર
 આવે એ ૭ ચિન્હ અણુનાં સંમળનાં. વળી ધીમે ધીમે અણુથી
 બીજાં પણ ખરાબ પરિણામ આવે છે.

મૂર્છા પ્રલાપોષેપયુઃ પ્રસ્વેદઃ સદનંધ્રમઃ
 ઉપદ્રવા મપદ્યેતે, મરણં વાપ્યજીર્ણતઃ ॥

મૂર્છા આવે, લવારો થાય, બકારી થાય, અતિશય પરસેવો
 થાય, ચકરી આવે એ બધા અણુનાં ઉપદ્રવો છે. આ અણુના
 દોષ દાળવા માટે વેલાસર ભેતી ને ઉપાય કરવામાં ન આવે તો અણુ
 થી મૃત્યુ પણ થાય છે, માટે માથુસે ગમે તેવો સ્વાદ આવે તો પણ
 જોઈને ખાવું એને, ઉણોદરી નામનું તપ પણ કહેવામાં આવે છે.
 નિદ્રવા ઇદ્રિપના, સોણપીપણને લઇને મુનુષ્ય જન્મ લેવાનું કદપનો
 વિચાર કરતી નથી, સેંકડે પોણાસો ટકા મૃત્યુનું નિદ્રવા ઇદ્રિપનું
 સોણપીપણું છે.

જો બોજન કરવા છે તે શરીરને પ્રુષ્ટ કરવા માટે છે. બોજ-
નથી જ શરીરનો નાશ થાય એ બોજન નથી પણ વિષ છે. વલમૂલં હિ
જીવિતં-જીવતરતું મૂળ બળ છે. શરીરમાંથી બળ ઘટે એટલે અનેક
રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. દૈવશાસ્ત્ર માણસથી તેવી બૂઝ થઈ બળ પણ
બ્યાધિ શરીરમાં જણાયા પછી તરત જ તેનો ઉપયોગ કરવો. કેમકે
પર્યમાનં વ્યાધિં જયન્તે શત્રું મોપેક્ષસ્ય, વધતા બ્યાધિને અને જીતતા
શત્રુની ઉપેક્ષા કદી કરવી નહિ. એ બળનેની બેદરકારી પરિણામે
મૃત્યુને નીપજાવે છે. શરીરને તુકસાન કરનારા જેમ ઉપરનાં કારણો
જાંદવા ઇન્દ્રિયજન્ય લોભપતાનાં બતાબ્યાં તેમ વીર્યનો પણ અધ-
ટિત વ્યય ન જ કરવો જોઈએ. વીર્ય એ શરીરનો રાજા છે. જેમ રાજા
વિનાના રાજ્યમાં અધોધુધી આસે અને શત્રુનું જોર વધે તેમ વીર્ય
વિનાનાં નિરતેજ શરીરમાં અનેક પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.
વીર્ય જ જઠરાગ્નિને દીપ્ત રાખે છે, માટે અધટિત વીર્યનો વ્યય ન
કરવો જોઈએ. જેમની જઠરાગ્નિ મંદ હોય છે તેનાં અનેક કારણો-
માંથી વીર્યનું ઓછપણું એ પણ એક કારણ છે.

બોજનના વિષયને આટલો બધો લંબાવ્યો તેનું કારણ એ જ-કે
શરીરમાંથી સ્વલ્પ ધર્મસાધનં ધર્મસાધનનું મુખ્ય સાધન શરીર છે.
વિદ્યાભ્યાસ અને વ્યાવહારિક કાર્ય એ બધાં શરીરની તંદુરસ્તીને
લઈને થઈ શકે છે. માટે શરીરને બળવવાની ખાતર બોજનવિધિ
બરાબર સાચવવી જોઈએ.

શાસ્ત્રશ્રવણ

ધર્મનાં અને નીતિનાં શાસ્ત્રોનું શ્રવણ દરેક મનુષ્યે પોતામાં માણસાર્થ મેળવવી હોય તો અવશ્ય કરવું જોઈએ. તે શ્રવણ એવા ઉપદેશ પાસેથી કરવું જોઈએ કે જે પોતે નિઃસ્પૃહી હોય, સમૃદ્ધિ હોય, નિષ્પક્ષપાતી હોય, કોઈ જાતનો કદામદ એટલે આગ્રહણુદ્ધિ જેમાં ન હોય, સદચરણી કે દુર્યચરણી શ્રોતા ઉપર સમાન હિતકર છુદ્ધિ હોય, નિંદક કે સત્વક ઉપર સમદ્રવ્યવૃત્તિ ન હોય, તેમજ દ્રવ્યક્ષેત્ર, કાળ ભાવનો યાતા અને અમુક જીવ કઈ હલ સુધી પહોંચેલ છે, કઈ જાતનો ઉપદેશ તેને અસર કરી શકશે એમ સમજી અધિકારમેદે, સ્થિતિમેદે, રુચિમેદે ઉપદેશ આપનારો હોય. આવી દરેક જાતની છુદ્ધિમત્તાં જેમનામાં હોય તેજ ઉપદેશક ઉપદેશ દેવાને લાયક છે. એવા ઉપદેશ પાસે નીતિ અને ધર્મનાં શાસ્ત્રોનું શ્રવણ મનુષ્યમાત્રે કરવું જોઈએ.

કુશળ વેલ રાગીની નાડી પરીક્ષાથી રાગનો નિશ્ચય કરી જેમ રાગપરત્વે રાગીને જીદી જીદી જાતની દવા આપે છે તેમ ઉપદેશકે ઉપદેશ દેવામાં વિવેકનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

શાસ્ત્રશ્રવણ એવી વસ્તુ છે કે જેમ શરીરનાં પોષણ માટે ખોરાકની જરૂર છે, તેમ જીવનશુદ્ધિ અને આત્મશુદ્ધિ માટે શાસ્ત્રશ્રવણની જરૂર છે. જેમ એક સુંદર નર પાસે સુંદર રૂપવતી સુવતી બેઠેલી હોય, પોતે ભરપોષનના મદમાં મહાલતો હોય, એકાંત હોય, કથુંવેધક, હૃદયદ્રાવક શ્રંગારરસમય સંગીત આલવું હોય, તે વખતે જેમ હૃદયમાં આનંદની ઉર્મિઓ જીજ્ઞાસી રહી હોય છે, મનની ચંચળતા

વિરામ પામી હોય છે, તન્મયતા થઇ ગઈ હોય છે, તેમ શાસ્ત્રશ્રવણમાં :
પણ તેટલો જ આનંદ તેટલી જ તન્મયતા હોવી જોઈએ.

શાસ્ત્રશ્રવણ આનિ પામેલા પુરુષનાં ચિત્તના ખેંદને દૂર કરે છે. અનેક જાતની ચિંતા તાપથી સંતપ્ત ચિત્તને બોધ આપી શાંત કરે છે. બ્યાકુળ ચિત્તને સ્થિર કરે છે. માટે સુવચનોના પ્રતાપ અવશ્યનીય હોય છે. શબ્દોમાં અપૂર્વ શક્તિ સમાયેલી છે. શબ્દો દિશગીરને દિશાસો આપે છે, અનત્રને નત્ર બનાવે છે, આનંદમાં વધારો કરે છે, દુઃખને શાંત કરે છે. પણ તે શબ્દો સત્પુરુષનાં મુખથી સાંભળેલા હોવા જોઈએ. કેમકે સત્પુરુષના સમાગમથી સાંભળેલ એક શબ્દ પણ એવો લાભદાયક થાય છે કે એક વખત તો હૃદયમાં રહેલું દુઃખ વિસરી જવાય છે. તેનો અનુભવ જોયે અનુભવો હોય તે જ સમજી શકે છે. માટે ધર્મ સંજ્ઞાથી બ્યાખ્યાન સાંભળવું, ધર્મ સંજ્ઞાથી ચર્ચા ચાલતી હોય ત્યાં જવું અને તે ચર્ચામાંથી ઉપયોગી સાર ગ્રહણ કરવો.

ધણી વાર પોતાનાં મનમાં ફસી ગએલ જોડી વાતનો આગ્રહ છૂટતો નથી. અને માણસ પોતાની જોડી ફાંદને વગગી રહે છે. એટલું જ નહિ પણ શ્રોતા મટી વાદી બની પોતાની વાત સિદ્ધ કરવાને પોતે એવે માર્ગે જાય છે કે તેનો વિચાર પણ કરતો નથી. અનેક કુ-મુક્તિઓનો આશ્રય લે છે. આવો માણસ કદી પણ શાસ્ત્રશ્રવણનો લાભ લઈ શકતો નથી. આવો કદાચ અઘાનતાથી, લોભથી અથવા સ્વાર્થવૃત્તિથી ભગવત ચાય છે. કેટલીક વાર ભણતી છતાં પણ સ્વાર્થને લીધે અમુક બાબતમાં જોડો આગ્રહ સેવે છે. આવો આગ્રહ ધિક્કારને પાત્ર બન્યાય છે.

માણસોનો એવો સ્વભાવ જ પડી ગયો હોય છે કે જેમ માણસો પાણીમાં સામે પૂરે ચાલે છે, તેમ નીચ પુરુષો મમરખીમાં પોતાને પ્રાપ્ત થએલ સામાન્ય જ્ઞાનનાં મિથ્યાભિમાનનાં શાસ્ત્રના ઉપદેશથી કરાતી શાસ્ત્રશ્રવણમાં મિથ્યા પ્રધાપ કરી પોતે કાળક્ષેપ કરે છે અને ઉપદેશને ક્ષેય આપે છે. માટે શાસ્ત્રશ્રવણમાં આવો હલકો પ્રયાસ સેવવો ન જોઈએ.

શાસ્ત્ર સંભળાવનાર દરેક ઉપદેશ સર્વશુભસંપન્ન હોતા નથી. કેટલાકો સંયોગવશાત્ પોતે સર્વથા ઉપદેશકથનાનુસાર વરતી શક્તા ન હોય, પણ ઉપદેશમાં, વાણીમાં, હૃદયમાં ખરી ધન્ય હોય, પોતાની ખામી પોતે બરાબર સમજતા હોય, ઉપદેશમાં માયા સેવી પોતાને સર્વથા યોગ્ય મનાવવા ઇચ્છતા ન હોય; માત્ર સત્ય સ્વરૂપ શ્રોતાઓને સંભળાવતા હોય, તો ત્યાં શ્રોતાઓએ શુભાનુરાગી બનવું જોઈએ. શુભાનુરાગ એ સદૃશી ઉત્તમ ગુણ છે. એ ગુણવાળો મનુષ્ય ધીમે, ધીમે પોતે શુદ્ધી બની શકે છે. જે પુરુષનાં હૃદયમાં ઉત્તમ ગુણવાન તરફ અનુરાગ હોય તે એક દિવસે ઉગ્ની પામરીએ ચડતાં ચડતાં તીર્થ કરતી પદવી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. શુભાનુરાગ કુલકમાં તેને માટે કંઈ છૂટું છે.

ઉત્તમ ગુણાનુરાગો નિવસયદ્દિપયંપિજસ્સ પુરિસસ્સ,
જાતીયપર પયામો ન દુલ્લભ તસ્સ રિદ્ધિબો.

ઉત્તમ ગુણાનુરાગ જે પુરુષનાં હૃદયમાં વસે છે તેને તીર્થ કર મુધીની કદિ દુર્લભ નથી. શુદ્ધી પુરુષ જોડે. જન્મતમાં વિરલ છે, છતાં તેનાથી પણ વિશ્વ શુભાનુરાગી પુરુષ છે. કારણકે મત્સર ઇર્ષ્યાવૃત્તિ ખીજના, ગુણ દેખી તે તરફ આકર્ષણ થવું અટકાવે છે. જે ગુણમાહી

હોય તે સદા નિમ્નજાતના લોકો, જો તેઓ તેમના
 દુર્ગુણોની સોખવ દર્શાવે છે તેમજ તેઓ તેમના
 રાખવામાં આવે, અર્થાત્ તેઓ તેમના દુર્ગુણોને
 ધોમે ધોમે પોતાના અંગનાં પાત્ર બને છે. જે
 દોષોનું પાત્ર બને છે. જે દોષોને તેઓ તેમના
 ધર્મા કરે અને મોર મેળે તે દોષોને તેઓ તેમના
 એક દિવસે પોતે આવડે તે દોષોને તેઓ તેમના
 સ્ત્રી કે પુરુષ વ્યભિચારીને તે દોષોને તેઓ તેમના
 સુધીય પણ એક દિવસે તે દોષોને તેઓ તેમના
 કે વ્યભિચારીની નિંદા તે દોષોને તેઓ તેમના
 કરતાં દુર્ગુણીની નિંદા મન કરે તે દોષોને તેઓ તેમના

ગુણી પુરુષોને દેખી

પ્રેમભાવ હોય અને જે પુરુષ ગુણી
 પુરુષ ગુણવાનને દેખી સહ કરે
 ગુણી આપણામાં જે કે નદિ તે
 અને તે વિચારથી પોતાના દુર્ગુણો
 દુર્ગુણો દોષ પોતાને આશુભમના દેખે
 અને ગુણ મેળવવા તરફ પ્રવર્તે
 ગુણ પોતે જોઈ શકે નહિ ત્યાં
 અને ત્યાં સુધી પોતાના દોષ
 કરી શકાય નહિ. માટે પોતાના
 સોખવ અવસ્થ કરવી થટે. કેમકે
 એ છે કે પોતે કંઈ સ્થિતિમાં

પાપર ઉમેલો છે, તે ત્યારે જાય છે ત્યારે આગળ, કયું પમ્પુ
લેવું તે બરાબર સમજે છે. બીજા સાધારણ માણસોની મારફત અધારામાં
કર્ષા મારવાને બદલે સીધે માર્ગે ચોખ્ખા સાધનો દ્વારા જઈ શકે છે.
દરેકને પરવરતું બૂલી જઈ આત્મનિરીક્ષણ કરવું થાય જરૂર છે અને
એને સારું ગુણીજન પર રાગ રાખી, તેમની ગુણો મેળવવા અદર્શિય
ધીમે ધીમે મર્યા કરવું.

કહાપણ, સુજનતા, પ્રિય ભાવણ સ્થિરતા ઇત્યાદિક પોતાને તથા
પરને લાભકારી છે. આત્મધર્મમાં પક્ષપાત રાખવો તેની પ્રથમ
કરવી વગેરે સાધનોથી આગળ વધવાની પ્રવૃત્તિ કરવી. કેમકે ગુણનો
પક્ષપાત કરનારા પુરુષો બહુમાન દ્વારા મેળવેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના
પ્રભાવથી આ લોક તથા પરલોકમાં ચરદક્ષણના ચંદ્રના કિરણ સરખા
ઉજવળ ગુણના સમૂહને પ્રાપ્ત કરે છે. ગુણાનુરાગ એ ચિંતામણી રત્ન
કરતાં પણ અધિક ફળ આપનાર છે. ચિંતામણિ રત્ન તો આ લોકમાં
ધ્વજિત વસ્તુને આપનાર છે. પણ ગુણાનુરાગ તો અનુક્રમે મોક્ષાનુપને
આપનાર છે. માટે શ્રોતાએ ગુણાનુરાગી બની શાસ્ત્ર શ્રવણ કરવું જોઈએ.

શ્રોતામાં બીજા પણ કેટલાક ગુણો હોવા જોઈએ. શ્રોતા
શુદ્ધિશાળી હોવો જોઈએ. જે માણસની શુદ્ધિ ખીલેલી નથી હોતી તે
માણસમાં મદધુરાકિત જોઈએ તેવી હોતી નથી. શુદ્ધિને ખીલવવા
માટે આઠ અંગ શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે. ૧ શશૂષ, સાંભળવાની ઇચ્છા.
૨ શ્રવણ-રુચિપૂર્વક સાંભળવું. ૩ મદધુ-સાંભળેલી વસ્તુનો અર્થ
સમજીને અંગીકાર કરવો. ૪ ધારણ-સાંભળેલ વિષયને યાદ રાખવો.
૫. વિદ્યાન સદેહ અને વિપરીતતા રહિત વસ્તુનું નિશ્ચયાત્મક જ્ઞાન.

૧. જો અમુક બાબતનું ચોક્કસ જ્ઞાન મેળવીને બીજા પદાર્થમાં એ બાબતનું વ્યાપ્તિજ્ઞાન સહિત તક કરવો. જેમ ધરને વિને રસોડામાંથી નીકળતો ધુમાડો જોઈ તે ઉપરથી ત્યાં ધુમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ હોવો જોઈએ, એવું નિશ્ચય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તેને વ્યાપ્તિજ્ઞાન કહે છે. તેમ, ધર્મ સંબંધી કાર્યમાં પણ કોઈ જીવની હિંસા કરવાથી પાપ થાય છે અથવા મને કોઈ દુઃખ દે તો એની પીડા મને થાય છે તો પછી બીજા કોઈ જીવને દુઃખ દઈએ તો તેને પીડા થાય અને તેથી અવશ્ય પાપ લાગે એવો જે તક કરવો તેને ન્યાય શાસ્ત્રકારો અનુમાન પ્રમાણ કહે છે. ૮ અપોદ એ નિશ્ચય કરેલા જ્ઞાનમાં વધારાય છે, એટલે આગમમાં જે લખ્યું છે તે સત્ય છે એમ માની લેવું એને ઉપોદ કહેવામાં આવે છે. વળી સામાન્ય જ્ઞાનને ઉદ અને વિશેષ જ્ઞાનને અપોદ પણ કહે છે. આ આઠ પ્રકારના બુદ્ધિના વિકાસ ક્રમથી પૂર્વાપર અવિરોધી શ્રીતાને તરવજ્ઞાન થાય છે. કેટલાકો ધનવાનને પ્રસન્ન છે, પૂજે છે. પણ ધન કરતાં બુદ્ધિમાન પુરુષ અગમ્ય મુશ્કેલીમાં અગમ્ય પુરુષોમાં પણ પેસારો કરી શકે છે. અને મને તે પ્રયત્ને પોતાની આજીવિકા મેળવી શકે છે. સભાઓમાં પણ તે અમરજ્ઞાન મેળવી શકે છે. માટે બુદ્ધિસંપન્ન થવા પ્રયત્ન કરવો એ જરૂરનું છે. એ પ્રયત્નની સફળતા ધર્મના અને ન્યાયના શાસ્ત્રોનું ઉપર બતાવ્યા મુજબ અવશ્ય કરવાથી થાય છે.

૨. વર્તમાનકાળમાં ધર્મશાસ્ત્ર અવશ્ય તરફ લોકોને અભિરુચિ દિવસાનુ-દિવસ ન્યૂન થતી જાય છે તેના કેટલાક મુખ્ય કારણો એ માલમ પડે છે કે લોકોમાં ઈશ્વરોની લાલસા અને તેને પોષવાની લાગત મળતું ઉપરાંત વધી ગઈ છે. પોતાને સ્વરિક્ષવાનુસાર વર્તવું જોઈએ તેને ઠેકાણે પોતાનાં નસીબ કે પોતાની સ્થિતિનો ખ્યાલ ન કરતાં બીજાઓનાં નસીબ

અને સ્થિતિનું અનુકરણ કરવા ઇચ્છે છે. તેથી શ્રીમંતોની હરિશ્ચંદ્રીમાં
ઉતરી પોતે શ્રીમંત બનવા ગય છે. એનું પરિણામ એ આવે છે કે
પોતાની મૂળ સ્થિતિને ટકાવી શકતો નથી, તેમ જ શ્રીમંત બની શકતો
નથી. આથી પોતાની સ્થિતિ અતોમૃદસ્તતોમૃદઃ જેવી કરે છે
તેથી આત્મધ્યાનથી ચિંતા થાય છે, ચિંતાથી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે.
આવા માણસો શાસ્ત્રશ્રવણ કરી શકતા નથી. કેટલાકો ધર્મના સંસ્કાર
વિના, ધર્મના સહકાર વિના શુદ્ધ જ્ઞાનથી લેવાથી ધર્મભાવનાં વિનાના
થાય છે. તેથી ધણા માણસો જડવાદી બની જઈ શાસ્ત્રવાચન,
શાસ્ત્રશ્રવણને હંખગપણું માને છે. આથી તેઓ ધર્મશાસ્ત્ર સાંભળવા
તરફ વિમુખ રહે છે. કેટલાક પૈસાના લાલચુ પૈસામાં જ સર્વ સાધકતા
માનનારા રાત દિવસ તે મેળવવામાં મગ્યગુણ બનેલા ધર્મશાસ્ત્રો સાંભળવા
નવરા થતા નથી. એવી જ રીતે નોકરીઆતવર્ગ નોકરીમાં ટાઈમસર
હાજરી આપતા હોવાથી પરાધીન દશામાં પોતાનું જીવન બરબાદ
કરી રહ્યા છે. તેઓની ઇચ્છા છતાં પણ તેઓ શાસ્ત્ર સાંભળવાને માટે
અવકાશ મેળવી શકતા નથી. આવા કેટલાક કારણોને લઈને શાસ્ત્ર
સાંભળનારા બહુ થોડા દેખાય છે અને જેઓ સાંભળે છે તેઓમાં
પણ બુદ્ધિશાળી વિચારક બહુ ઓછા હોવાથી સ્વાર્થી ઉપદેશકોના
ઉપદેશના ભોગ થઈ પડે છે. જેથી વચાર્થગાન સર્વદેશીય તેઓ મેળવી
શકતા નથી. માટે અમોએ આ લેખમાં ઉપદેશના અને શાસ્ત્ર
સાંભળનારાના જે શુભો બતાવ્યા છે તે મુજબ જે ઉપદેશકો ઉપદેશ
આપે અને સાંભળનારા સાંભળે તો જે ધર્મની સ્થિતિ ઊગ્રબિગ્ર
મૃતપ્રાય થઈ ગઈ છે તે કરી સજીવન થાય.

શરીર અને આત્મા ભિન્ન છે કે અભિન્ન?

શરીર અને આત્મા કેટલાકો ભિન્ન માને છે અને કેટલાક અભિન્ન માને છે. નિશ્ચયનયથી જોતાં પણ શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે એમ માને છે, અને જેઓ પાંચ ભૂતમાંથી આત્મશક્તિની ઉત્પત્તિ માને છે તેઓ પાંચભૂત વિખરાયા પછી તે શક્તિ પણ વિખરાઈ જાય છે માટે શરીરથી આત્મા ભિન્ન નથી એમ માને છે. વળી કેટલાકો તો બ્યાપક આત્મા માને છે. શરીરમાં રહેલો આત્મા એ જ આત્મા છે એમ માની શરીરનો નાશ થયેથી આત્મા નાશ પામતો નથી. જેમ ઘટાકાશ, મહાકાશ, એ ઘટમઠની ઉપાધિથી ઘટાકાશ અને મહાકાશ નામ પડે છે પણ વસ્તુતઃ ઘટ મઠનો નાશ થયે આકાશ આકાશ રહે રહે છે.

આત્માના સંબંધમાં આ ભારતવર્ષમાં અનેક માન્યતાઓ ચાલી રહી છે. એ બધી માન્યતાઓને માનનારાઓ પાસે સૌ સૌનાં શાસ્ત્રોનાં, કથાઓ, સિદ્ધાંતો, જીજ્ઞાસાઓ પુરાવા નથી. સુક્ષિતઓનું સંમિશ્રણ સૌએ સૌ સૌની સુદ્ધિ અનુસાર કલ્પના કરી કહ્યું છે. પ્રત્યક્ષ આત્માનો અનુભવ આ મહિમા કોઈએ પણ કર્યો નથી. સૌ કોઈ માની મહર્ષિઓ એમ કહી ગયા છે એમ કહી પોતાને રાહત આપે છે.

આનાં સંબંધમાં વિવેક પુસ્તકર સુક્ષિત, ન્યાય, અનુમાન-પૂર્વક વિચાર કરવાની આવશ્યકતા માની આ વિષયને સ્પષ્ટ કરવા માંગીએ છીએ.

આત્મા નિશ્ચયથી સ્વાભાવિક સ્થિતિમાં શરીરથી બિન્ન છે. આત્માની સ્વૃક્ષ ભૂમિકા છે, કાર્મ કરવાનું સાધન છે, માટે જ્યાં સુધી આત્મા કર્મથી બંધાયેલો છે ત્યાં સુધી શરીરથી બિન્ન ન માનવો. કારણ કે તેમ માનીએ તો પાંચ ઈન્દ્રિયોદ્ધાર આત્માને જે અનુભવ થાય છે તે ન થાય. પાંચ ઈન્દ્રિયોને ઇષ્ટ પદાર્થોના સ્પર્શ વગેરે પ્રિય લાગે છે અને કંટક અગ્નિ વગેરે અપ્રિય લાગે છે. જો આત્મા શરીરથી બિન્ન હોય તો શરીરને અને પાંચ ઈન્દ્રિયોને થતી અસરને અનુભવ (જ્ઞાન) આત્માને ન થાય. વળી આત્માને અને શરીરને સંબંધ ન હોય તો શરીરથી થતા અનાયાર અત્યાચારનો દોષ આત્માને ન લાગે, અને જ્યારે દોષ ન લાગે ત્યારે સ્વર્ગ નરકમાં આત્માને જવાપણું રહેતું નથી. તેમ એક બીજાની હિંસા કરવી એ શરીરનો નાશ થાય છે તો એ હિંસાથી આત્માને દુઃખ થવું ન જોઈએ. કોઈ કહેશે કે આતો અજ્ઞાનજનક સંબંધને લઈને જ દુઃખ થાય છે. જેમ પુત્રનાં મરણથી માતા પિતાને દુઃખ થાય છે તેમ. ઠીક છે ! દુઃખ જેને થાય છે તે જ આત્મા છે. કેમકે સુખદુઃખનું જ્ઞાન આત્મા સિવાય બીજી વસ્તુમાં સંભવે નહિ. માટે કર્મયુક્ત આત્મા દેહથી બિન્ન કોઈરીતે માની શકાય નહિ.

આત્મ દેહથી અબિન્ન પણ ન માની શકાય. કારણ કે અબિન્ન માનીએ તો મરણ સંભવે નહિ. આત્મા શરીર છોડીને ચાલ્યો જાય છે ત્યારે મરણ થવું એમ કહેવામાં આવે છે. પણ શરીર તે જ આત્મા એમ કણલ કરીએ તો મૃત્યુ શું ? કેમકે જ્યારે વસ્તુ અલગ તો માનતા નથી અને શરીર તો નજર આગળ પડેલું જોઈએ છીએ. તેથી હાલવા

આલસ્ય, બોલસા, વગેરેની ક્રિયા કરનાર જે શક્તિ શરીરમાં આવી ગઇ છે તે 'શક્તિનું' નામજ આત્મા છે. માટે શરીરથી અભિન્ન આત્મા દોષ શકે નહિ.

પાશ્ચાત્યદેશીય ફેટલાકો શરીરને સર્વસ્વ માને છે. શરીરના નાશ સાથે સર્વનો નાશ થયો એમ સ્વીકારે છે. આ ભારતવર્ષમાં પણ ચાર્વાક નામનો એક મત ધર્મ મળેલ છે. અને તે જડવાદીના ઉપ-નામથી જાણખ્યામ છે. જડ સિવાય ચૈતન્ય જેવી કંઈ વસ્તુ જ નથી એવો તેમનો મત છે. જો આ વાતને ધરીબર સ્વીકારીએ તો મરણ સમયે શરીર તેવું ને તેવું જ દેખાય છે. જો શરીર તેજ આત્મા હોય તો અમુક માણસ મરણ પામ્યો એમ કહેવાય નહિ. જેમ જીવું વસ્ત્રનો ત્યાગ કરી નવું વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં આવે છે તેમ આત્મા એક શરીરનો ત્યાગ કરી નવું શરીર ધારણ કરે છે. જો એમ કહેવામાં આવે કે પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ અને આકાશ એ બધારે ભેગા થાય છે. ત્યાં હાલવા ચાલવા બોલવા વગેરેની ક્રિયા (શક્તિ) સમુદ્ધિત પંચ-ભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. એ પંચભૂતની શક્તિના નાશને મરણ કહેવામાં આવે છે.

એના ઉત્તરમાં પૃથ્વીએ છીએ કે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને આકાશ એ પાંચે ભૂત આખાં જગતમાં ભરેલાં છે. એક તમુ જગ્યા-પણ તેવી નથી કે જ્યાંએ પાંચેભૂતોનું અસ્તિત્વ ન હોય. છતાં શરીર સિવાય એવી ક્રિયા કાંઈ સ્થળે પણ થતી જોવામાં આવતી નથી. વળી, એકેક ભૂત તપાસીએ તો તેમાં જ્ઞાન (જાણવાની શક્તિ) મુખ્યદુઃખ, વેદવાની શક્તિ, હેવ ઉપાદેયની શક્તિ, આ સોદં,

'આ નહાઈ આમે સમજવાની શક્તિ એકે ભૂતમાં નથી.' તો જે શક્તિ
 પૃથક, પૃથક, ન હોય તે અભિનવ શક્તિ સમુદાયમાં ક્યાંથી આવી શકે ?
 અમે પહેલાં લખી ગયા છીએ અને ફરી લખીએ છીએ કે આત્મા દેહથી
 અભિન્ન હોય તો પરલોકનો અભાવ થાય છે અને પરલોક તો હોવો જ
 નેધએ એમ કેટલાંક સાધનોથી સિદ્ધ થાય છે. એક માણસને આપણે
 પહેલી જ વાર જોએલ હોય તો આપણા હૃદયમાં તેને માટે પ્રેમની
 લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. એવી જ રીતે બીજા માણસને જોઈ તિરસ્કાર
 ઉત્પન્ન થાય છે. આથી માનવાને કારણ મળે છે કે એક સાથે પૂર્વભવનો
 પ્રેમ સંબંધ હોવો જોઈએ અને બીજા ઉપર દ્વેષ હોવો જોઈએ.
 આજક જન્મમાં રતનપાન કરવા મંડી પડે છે. રતન શોધી કાઢી તેમાંથી
 દુગ્ધપાન કરવું એ આજકને કાણ શીખવે છે ? માત્ર પરભવ (પરલોક)
 ની સંજ્ઞા તે આજકને તેમ કરવા પ્રેરે છે. માટે નિશ્ચય નંધથી આત્મા
 અને શરીર જુદાં છે પણ કર્મસંબંધને લઈ વ્યવહાર નંધથી આત્મા
 શરીરથી સર્વથા જુદો કહેવાય નહિ. જો એમ ન માનીએ તો કરેલાં
 કર્મોનો નાશ અને નહિ કરેલાં કર્મોનો સંવીકાર એ દોષ આવશે.
 વળી આત્મા અને શરીર તદ્દન બિન્ન માનીએ તો આત્માએ
 કરેલાં કર્મ શરીર ભોગવે તહિ અને શરીરે કરેલાં કર્મ આત્મા ભોગવે
 નહિ. આથી દેહે કરેલો સુખ દુઃખનો અનુભવ આત્માને ન થાય અને
 આત્માએ કરેલા સુખ દુઃખનો અનુભવ શરીરને ન થાય. દેહથી કરેલી
 ચોરી વગેરેની શિક્ષા દેહ ભોગવે તેનો શોક કે ખેદ આત્માને શા
 માટે થવો જોઈએ ? છતાં થાય છે એ આપણા અનુભવથી જોઈ
 શકાય છે. તેમ જ આત્માને શરીરથી બિન્ન માનીએ તો શરીર કૃત-
 કર્મ આત્માને લાગે નહિ જેથી આત્મા સદા નિર્લેપ મુક્ત જ ગણાય.

તો પછી તેની મુક્તિ માટે વ્રતનિયમો જે કરવામાં આવે છે તેની જરૂર રહે નહિ. કેમકે મુક્તને મુક્ત કરવાપણું હોય નહિ. માટે મોક્ષના અસ્તિત્વને બાધ આવે છે. તેથી જેનો દ્વિધાર્મિક નયથી આત્માને નિત્ય માને છે અને પર્થાધાર્મિક નયથી આત્માને અનિત્ય માને છે, વ્યવહારનયથી શરીરથી આત્મા અલિન છે અને નિશ્ચયનયથી શરીરથી આત્મા બિન્ન છે.

એકાંત આત્મા નિત્ય નથી, એકાંત અનિત્ય નથી એકાંત દેહથી બિન્ન નથી અને એકાંત અલિન નથી. આ રીતિનો અનેકાંતવાદ જેનો સ્વીકાર છે.

જેનો બધેમોક્ષમાં મુખ્ય કારણ કર્મને માને છે. મૂળ કર્મની પ્રકૃતિ આઠ છે અને તેની ઉત્તર પ્રકૃતિ ૧૫૮ છે. મનથી કેવાં કર્મ બધાય છે, વચનથી કેવાં કર્મ બધાય છે અને કાયાથી કેવાં કર્મ બધાય છે, તે બધાયલાં કર્મ કેવીરીતે છૂટી શકે છે. નવાં કર્મ બધાય અને માટે શું કરવું અને ઉદયમાં આવેલાં કર્મ કેટલાં મનનાં પરિણામ કેવા રાખવાં વગેરે વિસ્તાર જૈનશાસ્ત્રોમાં મુજબ તરેદથી ચર્ચા છે. કર્મનો વિષય સમજવો એ પણ એક જોડા પ્રકાર છે. કર્મ, જક પુણ્યલક્ષણ છતાં પણ અન્ય જોડા દેહથી સક્રિય, વાપરી શકે છે એ સદ્ગત વિચાર વિના જેનું મેળવવા નય તો તે કદી મેળવી શકાય નહિ એક વસ્તુને હોડી એક વસ્તુનું. જ્ઞાન મેળવવું એ જ્ઞાન મેળવવું રાત્રિવિના દિવસનું, સુખવિના દુઃખનું જેમ દુઃખ દુઃખ નહિ કર્મનું જ્ઞાન વિના એકનું. કદી થઈ શકે નહિ

સ્વભાવ એ દ્રવ્યનો મૂળધર્મ છે અને વિભાવ એ દ્રવ્યનો વિકૃત ધર્મ છે. માટે એકલા આત્માની થીચરીની વાતો કરનારા શુદ્ધતાની આત્મસ્વરૂપને પામવાનો માત્ર ડાળ કરે છે. જે શરીરને પોતે ધારણ કરીને બેઠેલ છે, જે મુખદ્વારા વાણી વેપાર આણી રહેલ છે, જે ભાષા બીજાના અને પોતાના કાન સાથે અથડાય છે અને જે પુરતકો જડ સાધન છે તે દ્વારા વાંચી આત્માની વાતો કરી રહ્યા છે-એ વાતો કરનારા આત્મા સિવાય બીજું બધું હેય (ત્યાગવા લાયક) છે એમ બોલે છે પણ જે ત્યાગવા લાયક માને છે તેનો જ ઉપયોગ સતત તે કરે છે. પોતે તેના ત્યાગ કરી શકતા નથી અને બીજાઓને ત્યાગનો બોધ આપે છે. હા આટલું છે કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભજન્ય, રાગદ્વિપની પરિણતિ આણી કરવી, પણ એ રામદેવ ઠમનાં પરિણામ છે માટે આત્મસ્વરૂપ સમજાયા પહેલાં ઠમનું સ્વરૂપ સમજાવવાની પહેલી જરૂર છે. તે સમજાયા પછી જ તેથી ભિન્ન આત્માના સ્વભાવનું જાન થઈ શકે.

જેમ એકલાં પાપપુણ્યની વાતો કરવી એ નકામી છે તેમ એકલા આત્માની વાતો કરવી પણ તેટલે જ અર્થ નિરુપયોગી છે.

હાલમાં એવા ઘણા તત્વજ્ઞાની, આત્માની વાતો કરનારા ઉભરાઈ નીકળ્યા છે તેથી દેહ અને આત્મા કેવા પ્રકારે છે તેનું સ્વરૂપ અમે એ આ લેખમાં ચર્ચુ છે. કમચોગના જમાનામાં એકલો આત્મયોગ ચર્ચવા એ અમેને તો બહુ ઉપયોગી લાગતો નથી.

દેશકાળ વગેરે વિચારી વર્તવાની જરૂર

કેટલાક દેશો એવા હોય છે કે તે દેશોમાં ચોરી કરવી અને માણસને મારી નાખવો એ સહજ ગણાય છે. તેવા દેશોમાં દ્રવ્યાદિકનો ગમે તેટલો કાવદો થતો હોય તો પણ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કેમકે જ્યાં પોતાની સહમીનો અને પોતાના જીવનનો ભય રહ્યાં કરે ત્યાં શાંતિ અગર ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કયાંથી થઈ શકે ? એટલું જ નહિ પણ હાજા વખત સુધી તેવાઓના સહવાસમાં રહેવાથી પોતે પણ તેવા બની જવા સંભવ છે. કેટલાક દેશોમાં તમે તમારા આર્થ આચાર-વિચાર ગમે તેટલા સાચવવાની ચીવટ રાખો તોપણ જ્યાં સાધનો એવાં

હોય કે તમેને તે વિના ચાલે જ નહિ. તો પછી તમારું આર્થિક ત્યાગ
શી રીતે જાળવી રાખો. જો કે આ જમાનો દેશાટનનો છે, અનેક
જાતના વેપારનો સંબંધ તેમજ વિદ્યાકળા મેળવવાનાં કારણે ખીજ
દેશો સાથેનો સંબંધ હોવાથી તે તે દેશોમાં ગમન કર્યા વિના છૂટકો
નથી. એ મુશ્કેલી ધ્યાનમાં રાખીને પણ આટલું તો કહેવું જ પડશે.
કેમકે મનુષ્યોમાં જો સતોષ હોય તો તેઓ સ્વદેશમાં રહી પોતાનો
નિર્વાહ કરી લે એમાં જ વિશેષતા છે. પણ જો તેમ ન થઈ શકે તો પણ
જે દેશોમાં લોકો અબજુ હોય, જ્યાં ખુનામરૂઠી સામાન્ય થઈ પડી
હોય, એટલી લૂંટ જે દેશના માસસોનો નિત્ય નિયમ થઈ પડ્યો હોય
તેવા દેશોનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

કામના સંબંધમાં પણ એ જ વિચારવાનું છે. કેમકે કેટલાક
દેશોમાં ચોમાસા કે શિયાળા તેમજ ઉનાળાનો કંઈ નિયમ જ નથી.
કેટલાક દેશોમાં બારે માસ વરસાદ હોય છે. ત્યારે કેટલાંક દેશોમાં વર-
સાદ પડતો નથી. તેવા દેશોની આબોહવા પોતાને અનુકૂળ પડશે કે
કેમ તેનો વિચાર પહેલાં કરી લેવો. તેમાં પણ જે દેશમાં ત્યારવાર
દુકાળ પડતો હોય તે દેશમાં મસવાદ કરવો એક કાંઈ રીતે ઉચિત
છે જ નહિ અને જે દેશમાં રહેવું તે દેશના લોકોના સ્વભાવને અનુ-
સારી વ્યવહાર કરવો. પણ ખીજઓમાં આપણી અવમજાનાં યામ
તેમજ લોકોમાં આપણા માટે હલકો અભિપ્રાય બધાય અને તેથી
આપણી ખીજઓ પર જાણ ત પડે એ આપણાં હિતને નુકશાનકર્તા
છે, તેમ જ આપણે નીચ માણસો સાથે વ્યવહાર ઓછો રાખવો.
કારણકે તેઓની સોજતથી ખીજઓમાં આપણી હલકાઈ થાય. નીચ

ચંદનો અર્થ મુશ્કેલી નીચ હોય તે કરવાનો છે, પણ જાતિએ નીચ હોય પણ વિદ્યાગુણ અને સ્વભાવે ઉંચ હોય તેવાઓની સોજત કરવામાં કોઈ જાતનો સંદેહ રાખવો નહિ. આપણે ઉંચ કુળના છીએ અને આ નીચ કુળના છે એ વિચાર કરવો એ આઠ મંદ મહિરો એક મંદ છે, એ મંદ કદી ન કરવો જોઈએ. એવી મૂર્ખાઈ જો કરવામાં આવે તો બીજાઓના ગુણ આપણે કદી મહણ કરી ન શકીએ.

અતિ પરિચય દરેક સાથે નુકસાનકર્તા છે. શરૂઆતમાં જે પરિચય આપણને જ્ઞાનદેનનક લાગે પણ જેમ જેમ નિકટમાં આવતા જઈએ તેમ તેમ તેની અગર આપણી પ્રીતિ ઓછી થવા વિના રહે નહિ. તેમાં પણ નોકરીઆકરોની સાથે કામ પૂરતો જ પરિચય રાખવો જોઈએ. પૂજ્ય પુરુષો કે વિદ્વાન પુરુષો સાથે પણ આપણે આપણી મર્યાદામાં રહી પરિચય રાખવો એ ઉચિત છે.

જમે તે દેશમાં જમે તે કામમાં અને જમે તે સ્થિતિમાં માણસે ધર્મને બ્રહ્મવો ન જોઈએ, કેમકે ધર્મ, અર્થ અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થ એક બીજા સાથે સંબંધ ધરાવનારા છે. એક પુરુષાર્થથી બીજા પુરુષાર્થને ક્ષતિ પહોંચવી ન જોઈએ.

આજ કાલના કેટલાક માણસો ધર્મમાં ભક્ત 'બુદ્ધિ ભરે છે' સામાયિક, પૌષ્ઠ, ઉપવાસાદિક ધર્મક્રિયામાં ધણે સરખા જાય છે. ઘેર બાવડી દાણા વિના બેડી હોય, હાકરાઓ વગર સ્ત્રી નુગ ફરતા હોય, માથે કરજ વધણું જણ હોય, જે સરૂં ફેરવે કે સરૂં પડવા તરૂંવા બોલી જતા હોય આવી સ્થિતિ અને અવસ્થામાં કામ હોય છતાં પોતે ધર્મમાં ગણા ગયો હોય તે કે, અર્થ અને કામ

પુરુષાર્થથી વિમુખ થઈ એકલા ધર્મ પુરુષાર્થ સેવવામાં પોતે પોતાને ડાકો માનતો હોય તો એના જેવો મૂખ જીને કાણ હોઈ શકે ? એવો માણસ બાવાના બે બગડ્યા જેવી સ્થિતિ ઉભી કરે છે. બાપડી છોકરાં ભેંધએ. પર ભેંધએ અને તેને નિભાવવા માટે કંઈ કરવું નહિ એવાએ તો ઉચિત છે કે સંસારને ત્યાગ કરી સાધુ થઈ જવું. છતાં એ સાધુતા ત્યાગવાળી સાધુતા તો ન જ ગણાય. અમર પોતાનાં કુટુંબના નિર્વાહ પૂરવું દ્રવ્ય મેળવી, પછી ધર્મ કરવો. આવી જ રીતે કેટલાકો ધન મેળવી શીમંત બની જાય છે. પછી તેઓ વાડી, બંગલા, સી પુત્ર વાહન, બગીચા વગેરે વૈભવમાં એટલા બધા લીન થઈ જાય છે કે ધર્મને તદ્દન ભૂલી જાય છે. એવાઓને ધર્મોપદેશ પણ લાગતો નથી. દિવસે દિવસે ઇશ્વરોના વિષયની તુષિમાં પોતાના કાળનો વ્યય કર્યાં કરે છે. એવાઓ અર્થ અને કામ પુરુષાર્થને સેવનારા છે એમ માનવું એ ભૂલ બરેલું છે. કેમકે ધર્મને એક બાજુ રાખી ધર્મ ભૂલી જઈ આવા પુલંગમનંદી કદી પણ પુરુષાર્થ સેવનારા કદી શકાય નહિ.

કેટલાકોને બાપની લાખોની મિલકત ઉપર તામડધિંના કરતા ભેંધએ છીએ. ખરાબ મિત્રોની સોજતમાં ખરાબ રસ્તે ચડી જાય છે. ધીમે ધીમે બાપની મિલકતની પાપમાલી કરી રસ્તાના બીખારી બની જાય છે. એવાને કામ પુરુષાર્થ સેવનારા કદી માની શકાય નહિ. કેમકે તેઓ દ્રવ્ય મિલકત મેળવતા નથી. પોતાના કુલોચિત આચાર-વિચારને ભૂલી જાય છે. ધર્મક્રિયા તો એવા માણસોને થાદ જ ક્યાંથી આવે ? માટે એ બધા પુરુષાર્થ સેવનારા નથી પણ પુરુષાર્થનો નાશ કરનારા છે. તેથી જ કહ્યું છે કે—

પરસ્પરાનુઘાતેનાન્યોન્યાનુવદ્ધ ત્રિવર્ગપ્રતિપતિ:

પરસ્પર એક બીજાનો એક બીજાંથી ઘાત ન થાય પણ એક બીજા એક બીજા સાથે અનુવદ્ધ રહે તેવા ધર્મ, અર્થ, અને કામ પુરુષાર્થનો સ્વીકાર કરવો.

તથા પુરુષાર્થમાં ધર્મ શબ્દ પહેલાં લીધો તેનો અર્થ જ એ છે કે અર્થ અને કામ પુરુષાર્થ સેવતાં ધર્મનો નાશ ન થવો જોઈએ.

હાલના માણસો ધન કમાવામાં નીતિ-અનીતિ પ્રમાણિકતા—અપ્રમાણિકતા ઉચિતતા—અનુચિતતા કાંઈપણ જોતા નથી. મને તે પ્રકારે પૈસો મેળવવો, જેમકે હાલમાં બધુંકર-સફાસી યંત્રોથી કેટલાક ધનવાન બની ગયા છે. કેટલાક મોટા મોટા વેપાર જેડવા તેમાં કમાય તો, જેમ કરવા અને ખોવાય તો લેણદારોને ન આપવા. આવા માણસો પૌષ્ઠ, પડિકમણ, જિનપૂજાદિક કરી તેમ જ તીર્થ યાત્રાઓ કરી પોતે ધર્મ કયો છે એમ માને છે; પણ જે ધર્મ પોતાને પ્રિય છે તે ધર્મનો જ દ્રવ્ય મેળવવામાં નાશ કયો એવું જાન પોતાને રહેતું નથી. ધર્માર્થે અનીતિથી મેળવેલા લાભો રૂપિયા ખરચે અને નીતિવાન નીતિથી મેળવેલા પૈસામાંથી સો રૂપિયા ખરચે તો સો રૂપિયા ખરચનારને જે લાભ મળે છે તેટલો લાભ અનીતિથી મેળવેલાં દ્રવ્યથી મળતો નથી. મતલબ કે ધર્મનો નાશ કરી પૈસો મેળવી ધર્મ કરવો એ સુખક બાળા કોણસાના વેપાર કરવા બરોબર છે.

કેવળ કાંમાસકત પુરુષો જેઓ પોતાની છદ્ધિયોને વશ નથી રાખી શકતા એવા પુરુષોનાં શરીર પરવેશ હોય છે. સ્ત્રીમાં અત્યંત

આસક્ત યદ્ધ મજ્ઞેલા અતિ વિષય સેવનથી પોતાના શરીરનો નાશ કરે છે. એટલે ધર્મ અને ધન બન્નેનો નાશ કરી વિષયના કીડાને કામ પુરોવાય સેવનારા કહેવા એ વાંઝણોને માતા કહેવા બરાબર છે. એવાઓ ધર્મ, ધન અને કામ એ ત્રણે પુરુષાર્થથી વિમુખ હોય છે. કેમકે સર્વથી પહેલાં શરીરસંપત્તિ એ પુરુષાર્થ સેવવામાં મુખ્ય સાધન છે. શરીર સારું હોય તો જ ધન મેળવી શકાય. શરીર સારું હોય તો જ ધર્મ કરી શકાય અને શરીર સારું-નિરોગી હોય તો તે મંયમપૂર્વક કામ પુરુષાર્થને સેવી શકાય. પૂર્વકાળમાં આપણા જ પૂર્વજો બારતિયિ બ્રહ્મચર્ય પાળતા હતા. સ્વચ્છીસંતોષી રહેતા હતા. એકથી બે પુત્ર-સંતાનમાં હોય એટલે તેઓ વિષયવિમુખ બની બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળતા હતા. હાલમાં એવા પુરુષો બહુ થોડા હોય છે. બાકી તો પાંચ-પાંચ ૭-૭ સંતાનો આગણામાં રમતા હોય એટલું જ નહિ પણ ઊકરાઓને ઘેર પણ ઊકરા હોય છતાં બાપા સાઠ વર્ષની ઉંમરે સોળ વર્ષની છંદરી ઘેર લાવી પોતાની વિષયવાસનામાં લીન બને છે અને કેટલાકો તો નાની ઉંમરથી જ ક્ષય જેવા બંધકર શગના ભોમ બની પોતાનો જીવનદીપક દેંક સમયમાં જુઝાવી નાખે છે. હાલમાં શ્રી અગર પુરુષો ક્ષયના દશથી પીડાતા વધારે પ્રમાણમાં નોંધએ છીએ તે અતિ વિષયાસક્તિનું જ પરિણામ છે.

દેવકાગ સાથે બીજી પણ કેટલીક બાબતોનો વિચાર હંમેશાં બૂલવો નં નોંધએ.—

કાં કાલઃ કાનિ, મિથાણિ કો દેશઃ કો વ્યયાગમો,
કષ્ઠાદં કા મે શક્તિરપિચિત્તં મુદ્ધર્મુદ્ધઃ

કોઈ કેવાં છે, મારા મિત્રો કોણ છે, ખરા વખતે કામ આવે તેવાં છે કે નહિ, કોણ દેસ છે, મારી આવક કેટલી છે, મારું ખર્ચ કેટલું છે, મારી સક્તિ કેટલી છે, હું કોણ છું ? આ બધા વિચારો માણસે નિરંતર કરવાના છે, કેમકે જો દેસકાળનું યાન હોય, જો મિત્રની પરીક્ષા દોષ, પોતાની આવક-ખર્ચ પ્રમાણે ખર્ચ કરતો હોય, હું કોણ છું એ રીતે પોતાના જાનિ અને કુળને તેમજ પોતાની સક્તિને તપાસી જે માણસ વર્તે તે જનતાં સુધી કુખી ન થાય. કાપના આરંભમાં આગલા પાછલા સંયોગોને સુદિધી પૃથક્કરણ કરી જો કાપ આરંભે તો જનતાં સુધી તેને વિધ ન આવે.

બીજી એક વાત પણ અહીં ખ્યાનમાં રાખવાની છે કે માણસે પોતાની પાસેના દ્રવ્યનો ઉપયોગ વિવેક પુરસ્કર કરવો જોઈએ. એકવાર પાંચ પછી ન ખર્ચનાર સમયે હજારો ખર્ચનાં પાંચી પાંચી ન કરે એનું નામ જ સમય છે.

यः काकिणीमप्यप्यप्रणनामन्वेपते निष्कसहस्रं तुल्याम् ।
कालेन फोटिष्यपि मुक्तहस्तस्तस्यानुबन्धं न जहाति लक्ष्मीः ॥

જો માણસ એક કોડીને હજાર સોનામદાર સમાન ગણી તેની ગવે/ણા કરે છે તે જ માણસ સમયે કરોડો સોનામદારો છૂટા દાથે વાપરે છે. આ પુરુષોને લક્ષ્મી કદી છોડતી નથી.

જનમનઃસરમાં વર્ધમાન સાહે જ્યારે દેરાસર ગંધાવતું શરૂ કર્યું ત્યારે મીઠીએ તેલમાં પડેલી માખી પગરખા સાથે ધસતા શેઠને લેતા, આ ઉપરથી મીઠીને વિચાર આવ્યો કે તેલમાં પડેલી માખી પગરખામાં ધસવાર આ લોખી શેઠ આવું મોટું દેરાસર પુરું કેમ

કગવી થકશે? બીજો દિવસે મીત્રીએ શેઠને કહેવરાવ્યું કે - 'પાપામાં ત્રાંખાનાણું ભરવું' પડશે એ સંભળી શેઠે ગાડાની હેડ જોડાવી ત્રાંખાના દોકડાની હજારો ગુણે મીત્રી આગળ રજુ કરી. મીત્રીએ બધી ગુણે પાપામાં ઠલવી દીધી. જ્યારે બીજાવાર ગાડાની હેડ આવવા માંડી ત્યારે મીત્રીએ ના કહી કે હવે ન લેઈએ. શેઠે પૂછ્યું કે પાપાતો ભરાણા નથી ને ના કેમ પાડો છો? મીત્રીએ કહ્યું કે સાહેબ તમોને પગરખાં પર માખી ધસતા લેઈ મને શંકા થઈ હતી કે, આપ ધણી લોભી છો તો આપનાથી દેરાસર પૂરું થશે નહિ તેથી પરીક્ષા કરવા મેં ત્રાંખાનાણું માંગ્યું હતું. પણ દેરાસરના જાપિકામમાં તો આપ મહાન ઉદાર નીકળ્યા એટલે હવે મને ખાતરી થઈ છે કે, આપ આ મોટું દેર અવશ્ય પૂર્ણ કરાવશો. શેઠે કહ્યું કે મીત્રી, નિરુપયોગી કામમાં એક પાઈ પણ ન ખરચવી અને ઉપયોગી કામમાં હજારો ખર્ચી નાંખવા એ મારો સિદ્ધાંત છે. આ એક કિંવદંતી ચાલે છે. પણ એનો સાર એ જ લેવાનો છે કે સમજી માણસો સારા કામોમાં લોભ કરતા નથી.

અમેરીકામાં એક ધનાઢ્ય શ્રીમંત હતો, જેનાં સેંકડો કારખાનાં ચાલતાં હતાં. પણ પોતે એક સાદા મકાનમાં રહેતો હતો. અને જૂતામાં જૂતું ફરનીયર રાખતો હતો. એક વખત સાક્ષર મંડળે એક એવી યોજના ધડી કે જેથી આખા દેશનું બધું યામ. પણ એ યોજના માટે સરચાતમાં જ લાજો પાઉંડ જોઈએ. આથી એ સાક્ષરોનું મંડળ બેચાર શ્રીમંતો પાસે જઈ નીરાશ થઈ આ ધનાઢ્ય શ્રીમંત પાસે આવ્યું. ગૃહસ્થે આવકાર આપ્યો. ચોખ્ખાસનોપર બેસાડ્યા આવવાનું કારણ પૂછ્યું. આવનારાઓએ પોતાની યોજના રજુ કરી. એ યોજના

આ શ્રીમંતને ગમી અને તરત જ પોતે કહ્યું કે “આ લાખ પાઉન્ડનો એક સઘ નવો અને હવે પછી દરવર્ષે તમેને લાખ પાઉન્ડ તો આપીશ અને વધારે જોઈએ તો ખુશીથી મારી પાસે આવજો. આથી આવનારા આશ્વિનુચ્ચ વની ગયા. શુદ્ધરથે ખુલાસો કર્યો. કે તમે આશ્વિન પામે નહિ હું આજ સુધી સોજીમાં મણાઉં છું તેનું કારણ એ જ કે મેં આજ દિવસ સુધી જે દ્રવ્ય સંગ્રહ કર્યો છે તે આવી ઓછ યોજના માટે જ કરેલો. આજે તમારી યોજના મને ગમી છે. એ યોજનાની સફળતા માટે મારું દ્રવ્ય હું આપવા તૈયાર થયો છું. મિત્રો ! જે માણસ કાર્યની કિંમત જાણ્યા વિના માત્ર જગતની ખાતર વાદ વાદ બોલાવવા પેસાનો વ્યવ કરે છે તેઓને હું કાલા કહેતો નથી, પણ જેથી સોઢદિત થાય એવું કાર્ય જોઈ જો પોતાના દ્રવ્યનો વ્યવ કરે તો તેથી તેના દ્રવ્યની સાર્થકતા થાય છે.”

હાલના આપણા શ્રીમંતોએ ઉપર લખેલી ગિના ખ્યાનમાં લેવા જેવી છે. જેઓ વિચ્છેદવાજમમાં જમણવારેમાં પોતાનું દ્રવ્ય ખરચતાં સંતોષાતાં નથી, પણ જો તેઓ સોઢદિતના કાર્યમાં પોતાના દ્રવ્યનો વ્યવ કરે તો જ તેના દ્રવ્યની સાર્થકતા થઈ જણાય અને તેથી મહાન પુણ્ય ઉપજાઈ શકે. શ્રીમંતોની આવી ઉદારતાના અભાવે જે સોઢદિતના કાર્યો સીધા છે તે ઉચ્ચ રિચ્છિતમાં આવી જાય. શાસનદેવો અમારા શ્રીમંતોને આવી સદ્ગુણ આપો એમ હિંચીશું.

પૃથ્વી—અનવાનું એક જ કારણ છે કે રામ, કૃષ્ણ, વીર, શુદ્ધ, ધૃમ્, મહામદ એતો અહીં આવીને બેઠા છે. પણ મારા ઉપર હજારો સંત વેશધારી સાધુઓ, હજારો પાર્ટીઓ (સંપ્રદાયો) ઉભી કરી અંદર અંદર લડાવતાં ચીખવે છે, એમાં દુઃખનો વિષય તો એ છે કે એક બીજા રામ, કૃષ્ણ, વીર, શુદ્ધ, ધૃમ્ અને મહામદના સેવામાં બની તેમનાં નામ લઈ લઈને લડી રહ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ હું અહિંસા માતા । તમારું અહિંસાનું નામ લઈ કેટલાક તો નિરપરાધી હોવાની દિંસા કરી રહ્યા છે. અગવાનનું નામ લઈ અનેક કંપનાઓ ઉભી કરી પોતપોતાનો સ્વાર્થ સાધી રહ્યા છે. સૌ પરમાત્માના નામે અહંકારની પૂજા કરી રહ્યા છે.

આવા ધૂર્તો મારાં બાળકોને બેળાવી રહ્યા છે. અનેક પ્રકારના ભોગવિલાસો દ્વારા પોતાની તૃષ્ણાની તૃપ્તિ કરી રહ્યા છે. તેમાં પણ વૃધારે દુઃખનો વિષય તો એ છે કે રામ કૃષ્ણાદિકનું નામ લઈ આ બધા એક બીજાના સત્તુ બનાવી રહ્યા છે. જે કૃષ્ણે ગૌમાતાની સેવા કરી છે, જે કૃષ્ણે મારી સેવા કરી છે, જે કૃષ્ણે અનીતિ અસત્યના ઉપાસક કૌરવોનાં પાંડવો દ્વારા નાશ કર્યો છે. જે રામે પરંતપી લ'પટ રાવણ જેવાનો નાશ કર્યો છે, એક પત્નીવ્રત પાળ્યું છે; જે મહામદે અનેક જાત બાધઓ મારવા તૈયાર હતા, છતાં પોતનું ખૂન થવાનો ભય છાતી ઉપર લટકતો રાખી નિર્ભયપણે દરેકને ધર્મસ્વામધર્મનું સત્યસ્વરૂપ સમજાવ્યું છે, દરેકને ખુદાની પ્રાર્થના કરતા બનાવ્યા છે; જે ધર્મને સમાજનો ઉપકાર કરતાં કેસ ઉપર લટકવું પડ્યું છે અને જે મહાવીર અને શુદ્ધ હું અહિંસામાતા । તમારી સેવા કરવામાં

પૃથ્વીમાતાની ફરીયાદી

—(૩૫૬)—

પરમાત્મા શાંતિની સખા અને સત્યનું આશીર્વાદ કરી પોંદ્યા છે. માતા અહિંસા અને ક્ષમા પાસે બેઠેલ છે. શમ, કૃષ્ણ, વીર, શુદ્ધ, ઇશ્વર, મહામહા પાસે બેઠા બેઠા પરમાત્માની સેવા કરે છે. એવા સમયમાં જોનાં મુખ ઉપર દીનતા છવાઈ રહી છે એવાં પૃથ્વી માતાએ પ્રવેશ કરી પરમાત્માને નમન કર્યું. તરત જ પૃથ્વી માતાને આજીવની માતા અહિંસાએ પ્રશ્ન કર્યો કે. પુણ્યભૂમિ તમે અહીં ક્યાંથી ?

‘પૃથ્વીમાતા—હે માતા અહિંસા ! તમે મને પુણ્યભૂમિ કહેવો મા. પુણ્યભૂમિ તો હું તારે દલી કે ત્યારે તમારો આજકો દરેકનાં દુઃખ દૂર કરવામાં રાત દિવસ પરિશ્રમ સેવતા હતા. હાલ તો તેઓ પણ મને છોડી અહીં આવીને બેઠા છે.

અહિંસા—માતા ! પૃથ્વી ! આમ જનવાનું ઠારણ શું ?

મહાવીર અને બુદ્ધે જન્મ લઇને વર્ણાશ્રમોનો નાશ કર્યો, વેદોની નિંદા કરી અને વૈદિક ક્રિયાકાંડ યજ્ઞાદિકને જડમૂળથી ઉખેડી નાખ્યાં. શ્રી પુત્રાદિકને દૂરડતાં મૂકી કાંઈમાં એક જાડું લઈ મનુષ્યોમાં પાંખડધર્મનો પ્રચાર કર્યો. ઇસુ અને મહમદને તે લોકોએ અનાથ અને મ્લેચ્છ કહી એમની ખૂબ ધૂણા કરી. આ રીતે દહી બાઈ રામકૃષ્ણ, તમારા અનુયાયીઓએ જ તમારા નામથી મહાવીર પુદ્ગાદિકને નાસ્તિક અને પાખાંડી કહી વગોળ્યા છે.

કૃષ્ણ—(પોતાના માથા ઉપર હાથ મૂકી) હાથ ! હાથ ! હૈ માતા તમે જ ખતાવો કે આમાં મારો શો અપરાધ છે ? મેં તો ૨૫૪ સપ્તેમાં કહ્યું હતું કે—

सांख्ययोगो पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पंडिताः ।

एकं सांख्यं च यः पश्यति स पश्यति ॥

આપની મૈત્રિની ખોતર માખાપ અને ગુરુઓ સુધી બંદીવાન બનાવતા કંસ, જરાસંઘ, તથા સવણ આદિ દુષ્ટ જનેતાના અત્યાચારથી તમારી છાંતી ફાટી જતી હતી. તે સમયે અમોને અમારી માતા અદિસાદેવીએ અમોને એ જ આશા કરી હતી કે તમે આ દુષ્ટોના સંહાર કરો. અને જગતમાં મર્યાદાની રક્ષા કરી સંપૂર્ણ ક્રમ કરો. સંસારી હોવાને કમચોગની શિક્ષા આપો. એ બધું અમોએ કહ્યું. પરંતુ બધું વીરપરમાત્મા અને પુરુષ જમાનામાં વર્ણોએ નીતિઓનું રૂપ પકડી લીધું હતું. આંદોળ શૂદ્રોની જગ્યા દેખીને પાપ સમજતા હતા. કિયાકોરોમાં માતા અદિસાનો ત્યાગ કરી યજ્ઞયોગાદિકમાં પ્રવેશોની દિશા કરવા લાગ્યા હતા, એ સમયમાં શ્રી મહાવીર અને શ્રી

જીવનભર ફકીરી ધારણ કરી નાના પ્રકારનાં કષ્ટો વેડી ધર્મના ન
 જુસ્મ યુગ્ગરનારાઓને પરાસ્ત કર્યા છે; તેજ રામકૃષ્ણાદિકનો નામ
 ગેરઉપયોગ કરી તે તે નામના સંપ્રદાયો 'રથાપી ખૂન અંદર બંધ
 કલેશ કરી રહ્યા છે, એક બીજા એક બીજાનું ખંડન કરી રહ્યા છે
 એક બીજા સંપ્રદાયાનુયાયીઓનાં ખૂન કરી રહ્યા છે. હે માતા ! માર
 છાતી ઉપર થતા જુસ્મો સહન ન કરી શકવાથી હું બહી તમારી
 સમીપે ફરિયાદ કરવા આવી છું.

માતા બાહિસાએ દીધું નિશ્વાસ મૂકી રામકૃષ્ણાદિક તરફ જોઈ
 કહ્યું કે હે બચ્ચાઓ ! સમજો છો ? પૃથ્વીમાતા હું કહી રહેલ છે ?

રામ—જમદગ્ધે ! હું બધું સમજી છું; પરંતુ હું સમજતો
 નથી કે મારા જ ભાઈઓને નાસ્તિક અને પાપાંડી કોણ કહી રહેલ છે
 અને મારા નામથી કોણ જુસ્મ યુગ્ગરી રહેલ છે.

પૃથ્વી—કાણે હું ? તમારા જ અનુયાયીઓ આ જુસ્મ યુગ્ગરી
 રહ્યા છે.

કૃષ્ણ—હે હે ! રામના અનુયાયી ? મદાવીર અને જુદા કૃષ્ણ
 અને મહામદના અનુયાયીઓ મારી નિંદા કરી રહ્યા છે ? હે મા પૃથ્વી !
 આ જુસ્મ અને આ પરિવર્તન કેમ થયાં ?

પૃથ્વીમાતા—ભાઈઓ, એ લોકો કહે છે કે અમારા રામ
 અને કૃષ્ણે તો લોક કલ્યાણને માટે કુષ્ટોનો સંહાર કર્યો, મા બાપની
 સેવા કરી, જન્મભર સ્ત્રી પુત્રોની રક્ષા કરી જગતના મનુષ્યોને માનવ-
 ધર્મની ઉત્તમ શિક્ષા આપી, બાલ્યોનો ખૂબ આદરસત્કાર કર્યો,
 વૈદિક યજ્ઞયાગાદિક ક્રિયાકાંડોનો પ્રચાર અને પાલન કર્યો; પરંતુ

દેવતા સમક્ષમાં પણ મનુષ્ય મનુષ્યનાં જગ્યા કાપતા. એ જાને મહાપુરોએ પોતાના આત્માનો ભોગ આપી મનુષ્યમાં એક બીજા વચ્ચે સંતોષ અને એક બીજા મનુષ્ય વચ્ચે દયા રાખતા રીખ્યું.

ધૃતિ—હે માતા પૃથ્વી ! અમોએ કોઈને પણ મારવાનો ઉપદેશ આપ્યો નથી. વળી તે કાળમાં અમો આટલું જ દરી સહ્યા દેતા કે મનુષ્યે મનુષ્યને ન મારવો. પરંતુ આજ તો અમે વીર અને શુદ્ધ મહાત્માની કૃપાથી વનરપતિના રપસમાં પણ અદિંસા માતાનું અપમાન સમજીએ છીએ. છતાં જે લોકો અમારાં નામને આડે ધરી મોર્મસ બંધાયું દરી રહ્યા છે એટલું જ નહિ પણ માંસ બંધાયું દરી રહ્યા હોય તે સર્વને અમો પિછારીએ છીએ. “આપ ઘોસ ન મળેદાય” જે પરમાટી આપ, તેને ખુદા કદી પણ મળતો નથી.

મહામહા-પૃથ્વીમાતા ! એટલું જ નહિ પણ રામ કૃષ્ણ વગેરે અમારા મોટા ભાઈઓ છે. એઓને જે માણસો કાદર કહે છે તે પોતે જ કાદર છે. મેં તો રપટ આપ્યા દરી કે પ્રત્યેક માણસ પેમંબર (મુદ) થઈ શકે છે. જે આપણી કોમને ખુદનો પેગમ સંભળાવે છે તે પેગમમાં એ પણ કહેવામાં આવે છે કે કોઈનું પણ અપમાન કરવું એ મોટો ગુનો છે.

પૃથ્વી—તમારો જવાબી વાતો સાંભળી મને આટલો તો સતોષ થયો કે ધર્મપ્રવર્તક મૂળ પુરુષોના સિદ્ધિમાં કોઈ જાતનો ફેર નથી. દરેક જે કાળે જે જે ભાષે કહ્યો છે તે તે પરિસ્થિતિને અનુકૂળ સદૃશ જનકલ્યાણ થાય એવો ઉપદેશ કરેલો છે. એટલે તમોને હવે હું કહીશ કે પરંતુ તમારા દરેકના અનુવાદી માઈ દુઃખ ચોગલું

શુદ્ધને પરમાત્માની આરાધના થઈ. તેથી તેઓએ જગતમાં મનુષ્યોને સન્યાસનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો. વર્ણોના, જાતિઓના ક્રિમ્ડાદર ક્યાં અને અક્ષરસઃ સત્યનું પાલન કરી બતાવ્યું. ત્રૈગુણ્યવિષયાવેદાઃ નિર્લેપ્યો મર્યાદાનું મહાવીર અને શુદ્ધ નિર્ભયુષ્ય બનીને સંસારમાં નાના પ્રકારનાં કષ્ટોને સમભાવપૂર્વક સહન કર્યા. જૂઠાઓને ભોજન લેવાની વિધિ બતાવી, અને રાગીઓને ઉપવાસ કરવા શીખવ્યું. માટે અમારી પ્રવૃત્તિની જે કાળમાં જરૂર હતી તે કાળમાં જન-હિતકારી પ્રવૃત્તિ અમોએ હાથ ધરી હતી, અને શ્રી મહાવીર અને મહાત્મા શુદ્ધના વખતમાં જે પ્રવૃત્તિની જરૂર હતી તે એઓએ કરી. અમારો બધાનો ઉદ્દેશ એક જ હતો અને છે.

વીરપરમાત્મા-માતા પૃથ્વી ! અમોને આશ્રય થાય છે કે મહમદ અને ઇસુ એ પણ અમારા ભાઈ છે. એને અનાય અને મ્હેનત કોણ કહે છે ?

પૃથ્વી-કોણ કોણ ? તમે જાતે કહો છો એમ તમારા અનુયાયીઓ કહી રહ્યા છે.

શુદ્ધ-અરે અમારા અનુયાયી ઇસુ અને મહમદને મ્હેનત કહે છે ? આ આશ્રયની વાત છે ! ધર્મને માટે અને સત્યની ખાતર અસાધારણ ત્યાગ કરનારા, એ વીર પુરોનાં હૃદય અપમાન છે.

પૃથ્વી-એ લોકો એમ કહે છે કે મહમદ અને ઇસુના અનુયાયી ગૌમાંસને ખાય છે.

શુદ્ધ-હાં એ લોકો આટલું પણ સમજતાં નથી. કે અસંખ્યોને શિક્ષણ દેવું એ કેટલું કઠણ છે ? જે સમયે મહમદ થયા તે વખતે મૂર્તિઓના નામથી મનુષ્યોની પણ હિંસા કરવામાં આવતી, અને

વિચારક અને સ્વાવલંબી બનેા

વિચાર કરવાની શક્તિથી તેમજ હેય ઉપાદેય અને એમના વિવેક દ્વારાથી જ મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ લેખ્ય છે. છતાં કેટલાક બેદરકાર વિચાર અને વિવેક રહિત મનુષ્યો જે વ્યાવહારિક અગર ધાર્મિક વ્યવહાર કરી રહેલ છે તેમાં પણ પોતાની ભુલિનો ઉપયોગ કરવામાં આગસ સેવે છે. મનુષ્યે નિરંતર પોતાની ભુલિનો ઉપયોગ કર્યા જ કરવો જોઈએ અને અધિક અધિક જાણવાની તેમજ સત્ય શોધવાની કોશિશ કરવી જોઈએ. એ જ મનુષ્યત્વની વિશેષતા છે. પરંતુ મનુષ્ય પોતાનાં મ્યેવનો નિર્ણય કર્યા વિના ધ્યેય સુધી પહોંચવાનાં યાન વિના માત્ર પ્રવૃત્તિને મુખ્ય માની પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે તો તે ઘણીવાર હતાશ બની દુઃખી થાય છે. મનુષ્યનું ધ્યેય સુખ છે. પછી તે સુખ લૌકિક હો કે લોકોત્તર હો. પરંતુ બને છે એવું કે જૂખ લાગે એટલે ખોરાક શોધે; ખોરાક મળે

દિવસે દિવસે વધારી રહ્યા છે. જે પૃથ્વી ઉપર તમારા જન્મ થયેથી હું પ્રસૂતિત થતી હતી અને હવેથી મંજજન મારી છાતી ઉછળતી હતી. તે જ હું આજે મારા નેત્રોમાંથી અત્યુના વરસાદ વર્ષાવી રહી છું. કેમકે તમારા દરેકના અનુયાયીઓ દર વર્ષે કોઈને કોઈ કહ્યું આ બ્રજેઝ ઉભા કરી એક બીજાના ખૂન કરી રહ્યા છે. એક બીજાને તિંદી રહ્યા છે અને એ બધું તમારા નામથી થઈ રહ્યું છે. તમારી વાત સંભળી હું ઓરહું તો જાણી ચકી છું કે તમારા નામથી અનુયાયી બનેલા પ્રપંચી સ્વાયં સાધી રહ્યા છે. ધર્મના નામે અધર્મ કરી રહ્યા છે. એ વરણતઃ તમારા અનુયાયીઓ નથી પણ તમારા નિંદકો જ છે. હવે હું એટલી જ વિનંતી કરું છું કે કોઈ પણ મહાન પુરુષને મોકલો કે જેથી મોરો ઉપર થએલો અધર્મનો લાર આંછો કરે.

બધા મળી પરમાત્માને વિનંતી કરે છે. પરમાત્મા યોગનિદ્રામાંથી નાથૂત થઈ પૃથ્વીદેવીને આશ્વાસન આપતાં ચિત્તરિ વાણીથી સમજાવે છે કે ભૂદેવિ ચિંતા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. સંસારમાં ઉત્પત્તિ અને અવનતિના ચક્ર ચાલ્યા જ કરે છે. જ્યારે જ્યારે અવનતિ પરિસીમાં આવે પહોંચે છે અને દુર્જનો પોતપોતાને હાથે પોતપોતની નાશ માંગી લે છે. લોકો ત્રાહી ત્રાહી પોકારે છે ત્યારે કોઈને કોઈ મહાન પુરુષ નયોત્પત્તર પૃથ્વી ઉપર અવતરે છે અને તે શાંતિનું સાંપ્રાપ્ત્યે સ્થાપે છે. એ પણ સમય હવે નજીક છે. આરે પૃથ્વીદેવિ તમે ચિંતા ન કરો. પૃથ્વીમાંથી આ સંભળી સર્વને નુર્મન કરી પોતાને રચાને રવાના થઈ.

વસ્તુરિપતિ એ છે કે ધર્મ એક જ હોય, એમાં અનેકતા કદી સંભવે જ નહિ. પરંતુ એમ ધર્મમાં ધીમે-ધીમે અવિવેક અરિધિ બ્યારે દાખલ થાય છે, ત્યારે મદ્યપુરુષ તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે; છું હોયું નોંધ્યો એ સમજાવે છે. તેથી બને છે એવું કે જૂનાઓ એને નવો ધર્મ કહી પોતે એનાથી છૂટા પડે છે. એટલે એ જાતના ધર્મ થયા ગણાય. પાછું જે અવિવેક દૂર કરવાથી ધર્મપ્રચાર થઈ કયોં હોય તેમાં પણ અનેક ઉત્ક્રાંતિ ઉભી થયા છે. તેમાંથી ષાળ સત્વશોધક પુરુષ વસ્તુરિપતિને સમજાવવી પ્રવૃત્તિ થઈ કરે છે. તે પ્રવૃત્તિને પણ પૂર્વધર્મમાંથી જીવો એને પણ નવો ધર્મ કહી વગોવે છે. આ રીતે એકમાંથી ધર્મના નામે અનેક ફાટા ઉભા થાય છે. તેથી શુદ્ધિવાદ કે મુક્તિવાદને કારે મુકી સૌ સૌની માન્યતામાં સૌ ઇતિકર્તવ્યતા માની ધર્મની ખાખતમાં શુદ્ધિદીન બને છે. બાકી કહેવત છે કે સૌ સમજીને એકમત. એટલે સેંકડો મદ્યનુ પુરુષો થઈ ગયા હોય તો તેમની ધર્મરચના સત્ત ઉપર જ રચાયેલી હોય છે. આજ બાખતનો જરા વિવેક કરીએ. જૈનોએ અદિસા મુખ્ય માની તેનાં સંરક્ષણ માટે સંયમના કડક નિયમો પ્રતિપાદન કર્યા. અદિતોએ આત્મા એક માન્યો. એટલે દરેકનો આત્મા એક જ છે, તો કેને મારો કહેવો, કોને પારકો કહેવો? બહુ આત્મસ્વરૂપ છે. અહીં પરમ હિદાસીનતા અને આત્મ-ધ્યાન આત્મનિમજ્જન ઉપર પરમદંસ સન્ધાર્સાઓના નિયમો રચ્યા.

શુદ્ધાદિતે ભક્તિની મુખ્યતા માની એટલે સેવાધર્મ એ જ ખરો ધર્મ છે. માટે પૂજ્ય પુરુષોની અનુસંધાવે સેવા કરવી. અહીં પોતા-માંથી અદ્વંદારનો નાશ માન્યો અને કીટખર ન્યાયે પૂજક પૂજ્ય

એટલે પોતે પોતાને પરિવૃત્ત થયે માને, એને લઈને જોરાકની ચીજો કમ મેળવવી, જોરાક મેળવવામાં સક્ષમમાં સક્ષમ પ્રયત્ન કરી શકે તે મેળવવું જોઈએ. પણ પરિવૃત્તિને અંજો તેટલી શુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરતાં મનુષ્ય પોતે સતોષ માની બેસે છે. માટે જે મનુષ્ય પોતાની સાધારણ શુદ્ધિનો ઉપયોગ નથી કરતો, આગળ વધવા માટે કાળજી નથી રાખતો તે મનુષ્ય પોતે આત્મવંચક છે. ન જાણતાં છતાં પણ હું બધું જાણું છું એમ માની બેસે છે એના જેવો દંભ બીજો કોઈ નથી. દંભમાંથી અહંકાર ઉત્પન્ન થાય છે. અહંકારથી અસત્ય કરતાં અસત્ય બોલતાં શીખે છે અને સત્યનો નાશ કરે છે. એથી પોતે એક પક્ષમાં આગ્રહી બની જાય છે. બીજાના પક્ષનો વિચાર કરતો નથી. માત્ર પોતાના પક્ષને સત્ય માની સત્ય પક્ષને કદી શોધી શકતો નથી. બીજાની માન્યતા સત્ય હોય છતાં તેને અસત્ય કહી વગોવે છે. આ બધું અવિવેકનું પરિણામ છે. એવો માણસ શુદ્ધિઓ આગળ ટકી શકતો નથી. એટલે મારામારી કે ગાળીપ્રદાન કરવા મંડી પડે છે. હરિભદ્રસૂરિ મહાં રાજ કહે છે કે,

યુક્તિમદ્વચનં યસ્ય તસ્ય કાર્યઃ પરિમદ્ઃ

જેનું યુક્તિવાળું વચન છે તેને જ હું મદદથી કરીશ. સમજી અને વિદ્વાનોની એ જ પ્રતિષ્ઠા હોવી જોઈએ. દષ્ટિરાગી બની વિચારક ન બનવું એ મનુષ્યની શુદ્ધિને મેડું લાગે છે.

પ્રત્યેક ધર્મનો આદિપુરુષ જે ધર્મની સ્થાપના કરે છે તે યુક્તિવાદ એટલે વિચારપૂર્વક જ કરે છે. અમો જે કહીએ તે તમો માની શો એવો આગ્રહ તે પુરુષો કદી પણ કરતા નથી.

વસ્તુસ્થિતિ એ છે કે ધર્મ એક જ હોય, એમાં અનેકતા કદી સંભવે જ નહિ. પરંતુ એમ ધર્મમાં ધીમે-ધીમે અવિવેક અવિધિ બ્યારે ફાંપલ થાય છે, ત્યારે મહાપુરુષ તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે; શું હોયું જોઈએ એ સમજાવે છે. તેથી બને છે એવું કે જૂનાઓ એને નવો ધર્મ ઠહી પોતે એનાથી છૂટા પડે છે. એટલે એ જાતના ધર્મ થયા ગયા. પાછું જ અવિવેક દૂર કરવાથી ધર્મપ્રચાર શરૂ થયો હોય તેમાં પણ અનેક ઉત્ક્રાંતિ ઉભી થયા છે. તેમાંથી પાછા સત્યશોધક પુરુષ વસ્તુસ્થિતિને સમજાવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરે છે. તે પ્રવૃત્તિને પણ પૂર્વધર્મોમંદી જીવો એને પણ નવો ધર્મ ઠહી વગોવે છે. આ રીતે એકમાંથી ધર્મના નામે અનેક ફાંટા ઉભા થાય છે. તેથી શુદ્ધિવાદ કે મુક્તિવાદને કારે મુકી સૌ સૌની માન્યતામાં સૌ ઇતિહાસવ્યતા માંની ધર્મની બાબતમાં શુદ્ધિહીન બને છે. બાકી કહેવત છે કે સૌ સમજીને એકમત. એટલે સેંકડો મહાન પુરુષો થઈ ગયા હોય તો તેમની ધર્મરચના સહ ઉપર જ રચાયેલી હોય છે. જાજ બાબતનો જરા વિવેક કરીએ. જીનોએ અહિંસા મુખ્ય માની તેના સંરક્ષણ માટે સંયમતા કડક નિયમો પ્રતિપાદન કર્યાં. અદૈતોએ આત્મા એક માન્યો. એટલે દરેકનો આત્મા એક જ છે, તો કેને મારો કહેવો, કેને મારો કહેવો? બધું આત્મસ્વરૂપ છે. અહીં પરમ ઉદાસીનતા અને આત્મ-ધ્યાન આત્મનિર્મળજન ઉપર પરમહંસ સંન્યાસીઓના નિયમો રચ્યા.

શુદ્ધાદૈતે ભકિતની મુખ્યતા માની એટલે સેવાધર્મ એ જ ખરો ધર્મ છે. માટે પૂજ્ય પુરુષોની અનન્યભાવે સેવા કરવી. અહીં પોતા-માંથી અલંકારનો નાશ માન્યો અને ક્રીટબ્રમર ન્યાયે પૂજક પૂજ્ય

બની શકે છે એ સિદ્ધાંતનો સ્વીકાર કર્યો. ધરત્વામી જામજ્યોએ ધર્માન એટલે શ્રદ્ધા ઉપરજ બાર મૂક્યો. બધું ખુદાની કૃપાથી જ થાય છે. આથી હું કરું છું એવી અહંકારભાવના નષ્ટ થાય એવો એનો સિદ્ધાંત છે. આ રીતે દરેક ધર્મના આદિ સિદ્ધાંતો યુક્તિયુક્ત અને ઉપદેશ છે. દરેક ધર્મના સિદ્ધાંતો એકીકરણ એ અવિરોધી ધર્મ છે. પરંતુ પાછળથી શુદ્ધિદીનોએ મૂળ સિદ્ધાંતોને ભ્રષ્ટ કરી ધર્મના નામે ધર્મવિકાર (અધર્મ) ઉભો કર્યો છે. જે શુદ્ધિનો ઉપયોગ વિવેક સાથે સત્ય શોધનમાં કરવો જોઈએ તે શુદ્ધિનો ઉપયોગ એક બીજાએ એક બીજાના ખંડનમાં કર્યો છે. આથી એક બીજા વચ્ચે ધાર્મિક ઝગડા ઉભા થયા છે. તે છઠ્ઠા સુધી કે ધર્મના નામે અધર્મ યુદ્ધ કરી એક બીજાનાં લોહી રેડ્યાં છે, એ કુઝળો વિષય જેવો તેવો નથી.

ન્યાયવિચારદોષે ન્યાયશાસ્ત્રો રચી પ્રમાણ્ય પ્રમેયની સિદ્ધિ કેમ કરવી તે વિસ્તારથી બતાવેલ છે. ન્યાયશાસ્ત્રોનાં અધ્યયનથી તાર્કિક શક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ લોકોએ એ તાર્કિક શક્તિનો જે સદુપયોગ કરવો જોઈએ તે ન કરતાં એક બીજાના ખંડનમાં તેનો ઉપયોગ કર્યો છે. જેમ ધણીવાર રજબુમાં સૂર્યની ભ્રાંતિ થાય છે. છીપેમાં રજતની ભ્રાંતિ થાય છે, તેમ ચાનમાં શુદ્ધિમાં અનેક ભ્રાંતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. તે હૃદયસ્થ વાસનાનું પરિણામ છે. સત્યમાં અસત્યનું મિશ્રણ થઈ જાય છે. તેથી વિવેકના અભાવે અસત્યનું ખંડન કરતાં સત્યનું ખંડન પણ થતું જોવામાં આવે છે. ધણીવાર એમ પણ બને છે કે એકે માન્યું તેને બીજાએ ન માનવું અને તેના જેવી જ બીજી કદપના ઉભી કરવી એમાં પોતાની હોંશીઆરી માનવી. જોનાએ વ્યંતરદેવાની એક યોનિ માની છે, ત્યારે બીજાઓએ પિતૃલોકની કદપના ઉભી કરી

છે. એકે ક્ષમણં બંનેમાં અમુક અરો સમંનતા એવામાં આવે છે. જતાં પોતાની લિંગે માનતામાં પોતે પોતાની હોશીઆરી સંમજે છે. જેને કહે છે કે 'અંતર દેવો' ધણીવાર કુર્તુલ્યવૃત્તિથી મનુષ્યજાતને નડતર કરે છે એટલે કુખં દે છે. તેઓ પોતાનું મદત્વ વધારવા પોતાની સ્થાપના માનતા વગેરે કરવાનું કહે છે. બીજાઓ એ જ વાતને પિતૃ નડે છે માટે એની અતિ ચાલ તેવા પિંડદાન, ગ્રાહ અને સ્થાપના વગેરે કરવા ભેદિ. વાત એકની એક છે. માત્ર નાર્મભેદ અને કલ્પનાભેદ છે. મરણોક્તે નહિ માનનારાં કંયામતના દિવસને માનનારા મુસલમાન ભાઈઓ પણ પીરોની કબરોને માને છે, ધૂપ દીપ કરે છે, શીશ્ન વધે છે અને જન, મામા વગેરે ભૂત પોનીને પણ સ્વીકારે છે. આવા ભેદો માત્ર પોતપોતાને એક બીજાથી જુદા પડવા માટે જ ઉભા કર્યા છે એટલું જ નહિ પણ એક બીજા આવી બાજતોમાં પણ અંડનમંડનના કલ્પણ ડાળી રહ્યાં છે.

જુદિવાદ કરતાં વિચારવાદ વધારે ઉપયોગી છે. જુદિવાદી વિશેષ જુદિને લઈને ધણીવાર સત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્ય સિદ્ધ કરી બતાવે છે. પરંતુ વિચારકો આગળ એ સિદ્ધિ લાંબો કાળ દકી રહેતી નથી. વિચારકો જીર-વિચારપૂર્વક સત્યાસત્યનો વિવેક કરી તેને દારજુકાયવા લોકોને સમજાવી શકે છે.

ભારતવર્ષનાં મનુષ્યોમાં એક એવી કુટુંબ પડી ગયેલી છે કે તેઓ પાત્રવંશી જીવનને વધારે પસંદ કરે છે. રાજા કે શાહુકાર કરતાં જેઓ તે નોકરોની સંખ્યા હજારગણી એવામાં આવશે. કૃષિકર કે દલાલો સિવાયનાં મનુષ્યો જીવન બીજાઓના ઉપર અવલંબીને

રહેલું છે. તેમાં પણ સર્વથી પોતાને હિં. કોટીમાં માનનારા બ્રાહ્મણો અને ધર્મશુરુઓ તદ્દન, પરાવલંબી થવને જીવી રહ્યા છે. દાંત્રિયે પણ એક રીતે નિર્યોગશીલ હોવાથી પરાવલંબી જ છે. પ્રવૃત્તિથી કે જ્ઞાતમહેનતથી જેમ બીજા દેશોમાં પોતપોતાનું સુજ્જ્વાન ચલાવી રહ્યા છે તેમ આ ભારતવર્ષમાં તેથી ઉલટું જોવામાં આવે છે. એક માણસ કમાતો હોય તો ધરના દર, માણસ નિરુદ્ધ મોતી; રહે છે, અને એક માણસની કમાણી ઉપર તામડાં ધિન્ના કરતાં જોઈએ છીએ. આ સંસ્કાર ધણી લાંબા વખતથી ભારતવર્ષના મનુષ્યોમાં ચાલુ આવે છે. તો જેમ ઉરનિર્વાહના સંબંધમાં પરાવલંબી થવને, ભારતવાસીઓ જીવી રહ્યા છે તેમ શુદ્ધિ અને વિચારને માટે પણ એ જ પરાવલંબી રહ્યા ભારતવર્ષના મનુષ્યોમાં રહેલી છે. પૂજ્ય અમર મોટેરા, ધર્મશુરુઓ અથવાતો અધિકારી કે રાજા જે રહે તે સાચું છે અને તે જ આપણે કરવું જોઈએ. મોટાઓ આગળ આપણે આપણું કદાપણ ન ચલાવવું. એમ કરવાથી વિનયહીન અવિનીત કરીએ.

રાજા પ્રધાનની 'શુદ્ધિ ઉપર' આધાર રાખતાં આવ્યા છે. શેઠ મુનીમની શુદ્ધિ ઉપર, પુત્ર પિતાની 'શુદ્ધિ ઉપર' અને શ્રદ્ધાળુઓ ધર્મશુરુઓની શુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખતા આવ્યા છે. પોતાની 'શુદ્ધિ'ને કે 'વિચાર'ને ઉપયોગ ધણી જોજાજોએ કરેલો છે. શુદ્ધિ અને વિચારમાં પણ ભારતવાસીઓ પરાવલંબી જ રહ્યા છે. 'એ' તેવો 'ડાહો' માણસ હોય, વિચારક હોય પણ તેની આગળ ધર્મપુસ્તકનું લખાણ મૂકી દેવામાં આવે એટલે બસ, ચાલકાર આમ કરમાવે છે માટે એમાં આપણે આપણી શુદ્ધિને કે વિચારને ઉપયોગ કરીએ; તો શ્રદ્ધામાં હોય લાગે. તેઓ નથી વિચારતા કે, ચાલો કઈ વ્યક્તિએ લખેલ છે?

આ સંયોગમાં કયા કાળમાં કયા ઉદ્દેશથી લખવામાં આવેલ છે ? આનો
આ લખાણ ઉપયોગી છે કે નિરુપયોગી ? વર્તમાનકાળને યાની જરૂર
જરૂર છે એ તમામ વિચારપરંપરાને કારે મૂકી દેવામાં આવે છે.

મુખ્યત્વે હાલમાં વિજ્ઞાન અને વિદ્યાવિદ્યાસે યુવકોમાં વિચારભાવના
જન્મત કરી છે અને તેઓ વિચાર કરતાં શીખ્યા છે, અંતઃકર્મને
કોરે મૂકી બુદ્ધિગમ્ય હાલનાઓથી સત્ય શું હોયું' નોંધ્યે આવી રહ્યા
પ્રમાણ હોસોડીએ કસી સત્યની શોધ તરફ વળ્યા છે. આ નોંધ મૂક
વિચારો અને ધર્મશુદ્ધિઓના કતાના સિંદાસનો કંપવા લાગ્યાં છે.
યુવકોના પ્રશ્નોના ખુલાસા દેવામાં અસક્ત ધર્મશુદ્ધિઓ યુવકોને
જાણવા, શ્રદ્ધાદીન કદી વગોવી દેવા છે. આ વગોવણું કુદરત
વધારે અનાદર ઉભો કરે છે.

ભારતવાસીઓએ બીજા દેશો તરફ બીજા દેશો તરફ
તેમની ઉદ્યોગશીલતા તરફ અને વિચારકક્ષિત તરફ ધ્યાન દોરવું
પ્રોત્સાહન આપવું તેમ જ ધાર્મિક કે બાલકારિક, અજ્ઞાન, અધર્મ
દેશવલંબી બનવું નોંધ્યે, પરાવલંબી જીવનને અજ્ઞાન, અધર્મ
મર્યાદા છે. હજુપણ એ નહિ સમજે તે બેધારી ને અજ્ઞાન, અધર્મ
ભારતવાસીઓના જીવનની ખુવારી ન થવાની છે. આ અજ્ઞાન, અધર્મ
વાસીઓ ! તમારા જીવનનો પથ ઠીક કરી તમે રહેશો તો જ ભારત

જનો પ્રતિષેધ તેના જ રૂપાંતરે સ્વીકાર

(૧)

હાલમાં નવા જમાનામાં નવીન કેવળશૃંગીથી નવી આંખે જોનારા સાક્ષરો અને યુવકો ખીળ દેશોની ઉન્નતિ સાથે પોતાનો દેશ બહુઓની યતી અવનતિ જોઈ તેના કારણોમાં અનેક કારણો પૈકી નીચેનાં કેટલાક કારણોને આગળ ધરે છે. કન્યાનિકેષ જમણવારોમાં યતો અર્થ, બાળલગ્ન, વૃદ્ધલગ્ન અને કેટલીક ચાલી આવતી ધર્મની અધરૂઠિ મુખ્ય સ્વીકારવામાં આવે છે. તેને પ્રતિષેધવા અને તેથી યતી હાનિ દર્શાવવા લેખોદ્ધાર તથા બાળણોદ્ધાર તથા સ્વચ્છકિત અનુસાર યથામતિ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે.

ઉપલ લખેલા કુરિવાન્ને, પૂર્વ ઇતિહાસ તપાસતાં હમર પંદરસો વર્ષ પહેલાં આ ભારતવર્ષમાં ગિલકુલ હતા નહિ. એમ કહીએ તો તે સકારણ છે. એ કબૂલ કરવામાં કેટલાક કારણો નીચે આપીએ

છીએ. પૂર્વકાળમાં સંધાવેલ સ્વયંવર મંડપ, અને સમસ્થાપૂર્ણી તેમજ અન્ય પ્રતિષ્ઠાઓની પૂર્ણતાને અતે ધણી કન્યાઓ પાણિ મદન કરતી હતી. તે વાતમાં મંદક અને તેનો સ્વીકાર તે વખતમાં માતા પિતા પણ આનંદની સાથે સ્વીકારતાં. એટલે કન્યાવિક્રમ જેવાં પાપી કાર્યોનો શિવજ તે વખતમાં ન હતો એમ માનવાને કારણ મળે છે. આ દોષના અમાવનું ખીજું કારણ યાતિ બધારણનો અભાવ પણ હતો.

જમણવારે એકે વિવેક પુરસ્કાર અને જરૂરી પ્રસંગે પ્રથમ પણ થતા હતા. પરંતુ ખીજા જરૂરી કાર્યોને બૂલી જઈ માત્ર જમણવારેને જ અમરપદ આપવામાં આવતું નહિ. એટલે તે વખતના લોકો જનહિતના, કુલહિતના, ધાર્મિક હિતનાં કાર્યો તરફ પણ યોગ્યતાનું ધ્યાન આપતા હતા. એટલું જ નહિ પણ કેટલીક બ્યવહારિક, આર્થિક અને ધાર્મિક શિક્ષાઓ પણ તે વખતની અતિ ઉત્તમ હતી. તે વખતના લોકો વેપાર કરવા જળમાર્ગે દૂર દ્વીપાંતરે ગમન કરતા અને હાખી મુસાફરી કરી વિપુલ દ્રવ્ય મેળવી સ્વદેશમાં આવતા. કેટલાક ધનાઢ્ય વેપારીઓ સાર્થવાહ-ગાથાપતિના નામથી ઝોળખાતા હતા. સાર્થવાહ ગ્યારે દેશો-તર જવા માંડતી યોતાનાં વહાણો ભરી તૈયાર થતાં ત્યારે અનેક માધારણુ શિયનિના લોકોને યોતાને ખર્ચે સાથે લઈ જતા અને તેઓને પણ વેપાર કરાવી દ્રવ્યોપાજ્ઞન કરાવતા અને પાછા યોતાનાં વહાણોમાં બેસાડી માર્ગેગા કરતા. ગાથાપતિ સતત ગરીબો તરફ ખૂબ લક્ષ રાખતા, દુઃખદાદિ રાખતા તેમની જરીભાઈ દૂર કેમ થાય તેવાં સાધનો તેમને મેળવી આપતા. એટલે તે વખતની પ્રજા બેઠારી યી વરણુ છે તે સમજતી ન હતી. કવચિત્ શાસ્ત્રહીન ગરીબ દેખતા હતા તે તેમનાં હર્ષને લઈને.

જમણુવાર, એ એક પ્રીતિ વધારવાનું અને એકથ કરવાનું કર
તે વખતે મનાવું. કહ્યા માણસો સદ્ગમ નિરીક્ષણથી જમણુવાર
જમનારાઓની સ્થિતિનું નિરીક્ષણ કરે તો તેમના પહેરવેશ વગેરે
આર્થિક સ્થિતિ કેવા અકારની છે તે સહેલાઈથી-સમજી શકે. અનુભ
વિઓને મમે તે પ્રસંગ અનુભવ પેદા કરાવે છે. એટલે જમણુવાર પ
તફત ઉપેક્ષા કરવા લાયક તો નથી છતાં આટલું યોગ્ય છે કે હાલન
જમણુવારો જેવા મૂર્ખાઈ ભરેલા જમણુવારો તે વખતમાં ન હતા
એટલે તેવા જમણુવારો માટે યોગ્યતા દીકા કરવી એ અનુચિત છે.

ચાર વર્ણાશ્રમની સ્થિતિ તપાસતાં ખુબી રીતે સમજી શકાય છે
કે પૂર્વકાળમાં બાળકાશ્રમ કે વૃદ્ધકાશ્રમ અસ્તિત્વ ધરાવતાં ન હતાં. કેમકે
પહેલું બ્રહ્મચર્યાશ્રમ તે વિદ્યાભ્યાસનું જ આશ્રમે ગણાતું. બ્રહ્મચર્યાશ્ર-
મમાં રહી જ્યારે વિદ્યાભ્યાસ પૂર્ણ કરતા ત્યારે તેઓ પરિપક્વ વયને
પ્રાપ્ત થતા. તે પછી જ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમને સ્વીકારતા. બાકી બાળ-
કાશ્રમને અવકાશ તે કાળમાં ન હતો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીં અમુક કાળે
પુત્રાદિકને ગૃહભાર સોંપી ત્રીજું વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવામાં આવતું
હતું. આ આશ્રમમાં પતિપત્ની બ્રહ્મચર્યા પાળતાં, સાંસારિક કાર્યોના ત્યાગ
કરી આત્મકલ્યાણુતરફ વલણ રાખી ભાર્મિક પ્રવૃત્તિ એ જ પોતાનું
કર્તવ્ય માનતાં અને જ્યારે તેઓને અંતરી યતી કે પતિપત્ની સાથે
રહેતાં પણ મનની ચંચલતાને છતી રહી રીતે બ્રહ્મચર્યા પાળી શક્યા
છે અને ગૃહકામ્ય તેમ જ પુત્રપુત્રાદિક ઉપરથી મોહને છતી શક્યા છે.
આ રીતે મનની કસોટી કરી પૂર્ણ વૈરાગ્યની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી પછી
સંન્યસ્તાશ્રમ મહણ કરતા હતા. આવી રીતે સંન્યાસ મહણ કરવાથી

તેઓ પ્રમાણ કરી સંન્યાસથી પતિત થતા ન હતા. આ સ્થિતિ ન્યા
હતી ત્યાં કોઈક જ ભાગ્યદીન સંન્યાસ વિનાનો રહેતો હતો, એટલે
વૃદ્ધમનો તે કાળમાં સંભવ જ ન હતો, કેમકે વૃદ્ધાવસ્થા સંન્યાસ-
શામાં પૂર્ણ કરવામાં આવતી હતી.

મુર્ખની શિષ્યોની સરખાત સહેલુક અને સકારણુ દેશકાળને
અનુસાર પ્રચલિત થએલી હોવી જોઈએ. જે હેતુને સફળ કરવા કળ-
દર્શક શિષ્ય કરવામાં આવતી તે ન્યાસપદી કળદર્શક જણાતી ત્યાં-
સુધી જ તેને સ્વીકાર કરવામાં આવતો. તે જ શિષ્યો પાછળથી મુર્ખ
અટાની અનુધોના હાથમાં આવવાથી નિરર્થક બની સાંકડી શેરીનું રૂપ
પડી એક બીજાથી જુદા પાડનારી કલેશ સંપર્કવાળી થઈ જવાથી
અર્ધ શિષ્ય બની વર્તમાનકાળમાં તે શિષ્ય હાનિકારક થઈ પડી છે.

ઉપર લખેલા રિવાજો ક્યારે અને કેમ બદલાયા તે તપાસીએ.
મધ્યકાળમાં હિન્દુસ્તાનમાં રાજ્યકાંતિ થઈ જવાથી કેટલાક હિન્દુઓના
રીતરિવાજોમાં ફેરફાર થવા માંડ્યા અને વર્ણુઓ ટળી શાંતિઅંધારણુ
થવા માંડ્યા. ક્રમે ક્રમે શાંતિઓમાં પણ ભેદ ઉપભેદ થવા લાગ્યા.
એથી સંપ અને શાંતિનો નાશ, કલેશની અભિવૃદ્ધિ થવા લાગી.
તેને લઈને એક એકથી એક બીજાને સહાયતા ન મળવાથી વિદ્યાદુનર,
હિંમત, નાશ પામવા લાગ્યા. આજે, પ્રમાદ, લોહુપતા, અપ્રમાણિકતા
વગેરે લાગી આથી અનાયારે અત્યાચારની વૃદ્ધિ થવા માંડી. વિદ્યાન
તરફ દુર્વૃદ્ધિ થયું. આર્થિક સ્થિતિ નબળી પડવાથી દિગ્દ્રતા વધી,
ન્યારે આવા દુર્ગુણો પેદા થાય છે ત્યારે માણસની જીવિ નાશ પામે
છે. તેમાં પણ સૌથી ખૂબી યોગ ઉદ્દરનિર્વાહ છે. પેટ માટે માણસ

‘ગમે તેં પાપ કરતાં પાણું’ વાળી જોતો નથી. જોતિઓનાં સંકિર્ણ બંધારણોને લઇને એક તરફ કન્યાઓની અછત ખીજ વાળુ ગરીબાઈથી કન્યાવિક્રમ જેવો ધાતકી રિવાજ પ્રથમ જાનો અને પછી પ્રગટ એટલે ખુશ્કી રીતે દાખલ થયો.

લોકો ન્યારે આજમુ, અને નિરુદ્ધોથી બને છે ત્યારે તેઓ પરમુખપ્રેક્ષક થઇ બેસે છે. તે નિયમાનુસાર જમણવારમાં જમવાના લાલસુઓએ જમણવાર કરનારાઓની પ્રશંસા શરૂ કરી. પ્રશંસા એ એક મીઠી ચળ છે, કે તેનાથી દૂર કોઈક જ રહી શક્યો છે. પ્રશંસાના ઇચ્છકોએ ધર વેગી તીર્થ કરવ. માંડ્યાં. અમુક અમુક પ્રસંગે જમણવાર આવરયક ક્રિયા મનાઈ. તેથી જૂલે ચુકે તેવા પ્રસંગે જો કોઈ જમણવાર ન કરે અથવા ન કરી શકે તો તેવાની પેટભરા આજમુ લોકો નિંદાના કાકારવ કરવા લાગ્યા. તેના બચથી અને પ્રશંસાની લાલચથી જે જમણવારો પ્રીતિભોજનરૂપે ગણાતા હતા તે ફરજિયાત થઇ પડ્યા. અને ક્રમે ક્રમે તેની જડ એટલી ઊંડી પેસી ગઈ કે જેથી થતી દાનિ આપણે આપણી નજરે જોઇએ છીએ. સમજાવતાં છતાં પણ લોકો હજી તે કુરિવાજને વળગીને બેઠા છે.

એક કાળ એવો હતો કે જે કાળમાં વિદ્યા, ઉદ્યોગ અને હુન્નરકળાની જ કિંમત ગણાતી હતી. દ્રવ્યતો તેમની પાછળ ધસડાયા જ કરતું. તે કાળમાં કિંમત પણ તેઓની જ ગણાતી. દ્રવ્યવાનની કિંમત તે કાળમાં યતિક ચિત હતી. ન્યારથી વિદ્યા, ઉદ્યોગ અને હુન્નરકળા ઘટવા લાગી, રાજકીયે પણ તેવા હુન્નર ઉદ્યોગોનો નાશ કર્યો. જે થી જે એક કાળે હિન્દુસ્તાનમાં બનેલી ઇંગ્લાંડની બજારમાં વેચાતી

નોંધ વિદેશીઓને તે અસહ્ય લાગવાથી હિન્દુસ્તાનમાં કેટલાક એવા
 ઉપાયો પણ 'યોગ્ય'વામાં આવ્યા કે જેથી કારીમરોનો નાશ થયો.
 કારીમરીની પડતી થઇ અને દ્રવ્યવાનોની કિંમત અંકાવા લાગી. કેમકે
 વિદ્વાનેષુ વિજ્ઞાનાતિ વિદ્વલ્લનપરિશ્ચમં વિદ્વાનો મયા અને તેની
 કિંમત કરનારાઓ મયાં દ્રવ્યવાનો રહ્યા. દ્રવ્યની કિંમતનો સમય
 જેમ જેમ આવતો જાયો તેમ તેમ આપણા પુત્ર કે પુત્રીને દ્રવ્યવાનને
 ઘેર પરણાવવા એ ભાવનો મુદ્દક થઈ. આવું ઘર આવો દ્રવ્યવાન
 આવો વેચાઈ નહીં મળે. માટે આવું ઘર મળે છે તો સગાઈ કરી
 પુત્રપુત્રીઓને લગ્નની મટિ બાંધી દઈએ. વળી આપણી જે રિયતિ
 વર્તમાનકાળમાં છે તે ભવિષ્યમાં રહેશે કે કેમ તેની ચિંતા હોવાથી
 અગામ જીવો અને પુરુષોમાં પુત્ર, પુત્રીને પરણાવી લઢાવો લેવાની
 પડી મથેલી ઉતાવળી દેવને લઈને બાળવયમાં પુત્ર, પુત્રીઓના વિવાહ
 થતા જાયો. 'મોટાનું' અનુકરણ સૌ કોઈ કરે છે. તે નિયમાનુસાર
 સાધારણવર્ગના માણસોમાં પણ દેખાદેખીએ રિવાજ ધૂસી જવાથી
 બાળલગ્નનો ભેરી પવન ચારે તરફ ફૂંકાવા લાગ્યો. જે પવનના ભોગ
 થઈ ઘણા બાળકો અને ઘણી બાળિકાઓ વર્તમાનકાળમાં પોતાની
 જિંદગી કેવી તકરી રીતે દુઃખમાં પસાર કરી રહ્યા છે એ આપણે
 નજરે નોંધીએ છીએ. બાળલગ્નથી નિર્જાન, સત્વહીન પુત્ર પુત્રીઓએ
 હિન્દુસ્તાનની પાપમાલી કરી છે. તેમજ પુનર્લગ્નની આવશ્યકતા
 સીકારવાનો પવન ચાલ્યો હોય તો તેનું મુખ્ય કારણ બાળલગ્ન છે.
 લોકોમાં, કુટુંબોમાં, ભાઈ ભાઈમાં કુસંપ કલેશ વધવાથી એક બીજાને
 શત્રુ જેવા માનવાથી ઘણા દ્રવ્યવાનો વૃદ્ધાવસ્થાએ પણ પરણવા તૈયાર
 થાય છે, તેનું મુખ્ય કારણ ગમે તે હો પણ એક કારણ આ પણ

ગમે તે પાપ કરતાં પાછું વાળી જોતો નથી. શાંતિઓનાં સાંકેત
બંધારણોને લાંબને એક તરફ કન્યાઓની અછત બીજી બાજુ ગરીબાઈ
કન્યાવિક્રય જેવો ઘાતકી રિવાજ પ્રથમ જાનો અને પછી પ્રમટ એટલે
પુસ્તી રીતે દાખલ થયો.

લોકો ન્યારે આજસુ, અને નિરુદ્ધોગી બને છે ત્યારે તેઓ
પરમુખપ્રેક્ષક થઈ બેસે છે. તે નિયમાનુસાર જમણવારમાં જમવાના
લાલચુઓએ જમણવાર કરનારાઓની પ્રશંસા શરૂ કરી. પ્રશંસા એ
એક મીઠી વજ છે, કે તેનાથી દૂર ઠાણક જ રહી શક્યો છે. પ્રશંસાના
ધમ્મકોએ ધર વેગી તીર્થ કરવા માંડ્યાં. અમુક અમુક પ્રસંગે જમણવાર
આવરયક ક્રિયા મનાઈ. તેથી જૂએ ચુકે તેવા પ્રસંગે જો ઠાણ
જમણવાર ન કરે અથવા ન કરી શકે તો તેવાની પેટભરાં આજસુ
લોકો નિંદાના ઠાકારવ કરવા લાગ્યા. તેના બચથી અને પ્રશંસાની
લાલચથી જે જમણવારે પ્રીતિજોજનરૂપે મણુતા હતી તે ફરજિયાત
થઈ પડ્યા. અને ક્રમે ક્રમે તેની જડ એટલી ઊંડી પેસી ગઈ કે જેથી
થતી હાનિ આપણે આપણી નજરે જોઈએ છીએ. સમજાવતાં છતાં
પણ લોકો હજી તે પ્રિવાજોને વજગીને બેઠા છે.

એક કાળ એવો હતો કે જે કાળમાં વિદ્યા, ઉદ્યોગ અને
દુનરકજાની જ કિંમત મણુતી હતી. દ્રવ્યો તેમની પાછળ ધસડાયા જ
કરતા. તે કાળમાં કિંમત પણ તેઓની જ મણુતી. દ્રવ્યવાનની કિંમત
તે કાળમાં ચત્કિચિત હતી. ન્યારથી વિદ્યા, ઉદ્યોગ અને દુનરકજા
ઘટવા લાગી, રાજકીયતે પણ તેવા દુનર ઉદ્યોગોનો નાશ કર્યો. જે
ચીજે એક કાળે હિન્દુસ્તાનમાં બનેલી ઇંગ્લાંડની બુનરમાં વેચાતી

કાંસ વધારનારી અને આત્માને મલિન કરનારી યજ્ઞ પડી. કેટલાકને તે આ અસમજ સંવ્યવહાર તેજ ધર્મ છે એમ સમજાયું. આત્મા અને તેના કલ્યાણની વાતો તો આધ્યાત્મિક વાતો હોવાથી તે જનશ્રવાથી અપરે ક્રિયાદીન બની જાય; કેમકે અધ્યાત્મ ક્રિયાદીન છે. આ રીતે ક્રિયાવાદી અને અધ્યાત્મવાદીઓમાં સામસામી અયકામણુ થવા માંડી. તેથી કેટલાક તટસ્થ અને જિજ્ઞાસુઓને બને માર્ગમાંથી કયો માર્ગ સ્વીકારવા હાથક ■ એ વાત ન સમજવાથી તેઓ ઉભયબ્રધ થયા. મેરુમજને લાંબને બાવહાર અને અધ્યાત્મ એક બીજાને કેવા ઉપસદાપક છે તે બૂલી જવાયું. 'ધર્મનીરૂઢિ એ અંધ રૂઢિના નામે પોતાનું કાપ' મવા માંડી કે જે દેખી કેટલાક આધુનિક સાક્ષરો અને સુવેદના મનમાં વર્તમાનકાળના ધર્મવ્યવહારમાં અનારથા પેદા થઈ, જે ઉડા ઉતરી વિચારે કરે તો આ બધું અણુ સમજાયું—બૂલનું પરિણામ છે. વિદ્વાનો જ્ઞાનકાળના પુરતોનું અવલોકન કરી જ્ઞાનકાળના ઇતિહાસ તરફ નજર ફેરવી ચાંતિથી વિચાર કરે તો તેઓ સત્ય શું છે તે તરતજ સમજી શકે એ અમારી ખાતરી છે. લાંબો વિચાર ક્યાં વિના જે વિચાર બાધી લેવામાં આવે છે અને તેથી તે તરફ અભાવદર્શક દિશાનો કાંઈવામાં આવે છે એ કાંઈ રીતે પણ ઉચિત નથી.

હજી પણ અમો આ લેખને લખાવવા માંગીએ છીએ કેમકે જ્ઞાનવાનનાઓએ જૂલ ન કરવી જોઈએ એ મૂલ્ય વર્તમાનકાળના જૂલ જતાવનારા જૂલ્યા છે તે પણ અમો દર્શાવવા માંગીએ છીએ.

છે કે નો હું અપુત્ર મરી જમ્ય તો મારી મિલકતના આધિક આ
મારા દુશ્મનો બની મારી મિલકત ઉપર તાગડધીના કરશે. માટે એક
પણ નો પુત્ર હોય તો મારી મિલકત કાઢના હાયમાં ન જાય. આ
કારણે પણ ધણા જુદો જુદલખ કરે છે. 'પૂર્વકાળમાં કુટુંબકલેષ ન
હતો. બાપને જમણી જુગ બાપ માનતો. મારી મિલકત મારા બાપની જ
છે માટે મારે હવે પરણીને શું કરવું? અહુ કરતાં તો બાપનો દીકરો
દત્તક લઈ આત્મસંતોષ માનતા. પરંતુ આ નિમિત્તે જુદલખ કરતા ન હતા.

ધર્મ એ આત્મપદાર્થનો એક સ્વભાવ છે. અહીં વક્તવ્ય
આત્મધર્મના હોવાથી આત્માના ધર્મગુણ વધારે રકુરે અને કર્મભેદ
દૂર થાય તેને માટે મહાન ઉપકારી પુરોગએ કેટલીક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ
(શ્રદ્ધ) દાખલ કરી. એટલે કે જે આત્માને અનુસરી વર્તવાથી અને
જેને સેવવાથી અગર સ્વીકારવાથી સંસારની મલીન વૃત્તિ વધારનારી
શ્રદ્ધ ઉપરથી પ્રેમવાસના દૂર થાય, અથવા તો તે શ્રદ્ધ અપ્રિય ધર્મ
જાય અને તેને બૂલી જવાય તેવા હેતુથી જ ધાર્મિક શ્રદ્ધિનું સેવન
વધારે શ્રેયસ્કર સમજી મહાન મુનિઓએ તેની શ્રદ્ધ આદરણીય માની
હોય તેમ જણાય છે. અને તેથી જ દરતિ કંટક:કંટકે એ વાક્ય
શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે ઉચ્ચારેલ છે. જ્યાં સુધી મનુષ્ય જાતના
વિચારોની અધિકતા નીતિમાર્ગની પ્રવૃત્તિ અને આચાર પંથે-ગમન
કરવાની ટેવ હતી ત્યાં સુધી તો તે ધાર્મિક શ્રદ્ધિના હેતુની સફળતા
કરનારાઓમાં દેખાતી હતી. પણ જ્યારથી લોકોનાં મનની નમજાઈને
લઈને અપ્રમાણિકપણું અને વિવશધિતા-ભોલુપતા-લોકોમાં વધવા
માંડી ત્યારથી ધર્મની શ્રદ્ધ માત્ર કર્તવ્યરૂપે રહી, તેમાં અજ્ઞાન, અવિવેક
દાખલ થતા ગયા તેથી તેજ ધાર્મિક શ્રદ્ધ સમજણના અભાવે કલેષ,

વાનને કંકુને ચાંદસે આપે છે અને પાછળથી તે પુત્રીનો જ વગ-
વમીલા તરીકે ઉપયોગ કરી જમાઈના દ્રવ્યનો જેર ઉપયોગ કરે છે.
દીકરીને ધરતું પાણી ન પીવાય પરંતુ દીકરીના ધરના લાખો રૂપિયા
પચવી પાડવાની છૂટ, વળી દીકરી પોતાનાં માથાપને પોતાના ધર-
માંથી કાઢીને કાઢી મોકલ્યા કરે તે લેવાની છૂટ. જમાઈના નામથી
પેને પોતાની મદત્તા વધારે છે. કમયોગે જમાઈના અભાવે વિધવા
શ્રેણી પુત્રીને પોતાને ઘેર અથવા પોતાના તાજામાં રાખી તેની
મિલકતની સાર-સંભાળ પોતે રાખે. એમ દુનિયાની નજરે દેખાડી
તે મિલકતનો ઉપયોગ પોતાને માટે તથા પોતાના કુટુંબ માટે કરવામાં
મિલકત અચકાતા નથી. કન્યાવિક્રમ બંધ કર્યો એટલે આ કન્યાવિક્રમનું
શાંતર સ્વીકાર્યું. આવી બાજતોનો પણ કન્યાવિક્રમમાં જ સમાવેશ થાય છે
જ્યાં સુધરેલાઓ તેને કન્યાવિક્રમ માનતા નથી એ ખેદનો વિષય છે.

હવે જમણવાર લઈએ તો સુધરેલાઓની મહેનતથી જમણવારો
ઠેલેક અંશે બંધ થયા છે. આ બાજતમાં સુધરેલા સાક્ષરોને આપણે
મુજારકાદી આપીએ. પણ સાથે સાથે લખવું પડે છે કે સુધરેલાઓએ
ખરે માટીને ઉંટ ધાલવા જેવું કર્યું છે. મેળાવણ થોડી તેમાં માનપત્રો
આપવામાં, મુજારકાદી આપવામાં અભિનંદન આપવામાં, નોકરીમાંથી
રીટાવર કે ખટલી વખતે, સારા નંબરે પાસ ચએલ હોય તે પ્રસંગે,
સારી ડીમી મેળવી હોય તે વખતે, વિદેશ વધુ અભ્યાસ કરવા જતો
હોય તે પ્રસંગે, એમ સેંકડો પ્રસંગો-ઉભા કરી ટીપાટી, ગાડનપાટી
કરતા નજરે લેઈએ છીએ. એમાં થતો ખર્ચ એ ઘણીવાર જમણવારોના
ખર્ચોને પણ ઉલ્લંઘી જાય છે. વળી પ્રુલોના હાગ, મજરાના ટોપલા
ખરી કરવા એ ખર્ચોનો હાલતો આલતા થતો હોવાથી હિસાબમાં

જેનો પ્રતિપેદ તેનો જ રૂપાંતરે સ્વીકાર

(૨)

કૃત્યવિક્રમ અને જમણવારોમાં ચતુર્થ, બાળલેખ, વૃદ્ધલેખ તેમજ કેટલીક ચાલી આવતી ધર્મની બંધ શરિઓને નાશ કરવા આધુનિક વિદ્વાનો, સાક્ષરો તેમજ યુરકવર્ગ સભામાં, મેળાવડામાં બાપજોદારા, લેખિનીદારા તે કુરિવાળોને ધિક્કારવા લાગ્યા છે. અને તેને નાબૂદ કરવા શ્રોતાઓની દૃષ્ટિ આગળ તેવા પૂરાવા રજુ કરી તેમના વિચારો બદલાવવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. વર્તમાનપત્રો અને લેખોમાં પણ આની આ વાતો ચર્ચાવા માંડી છે. આથી જૂના વિચારોના બોળા માથુસો પોતાની જૂનો સ્વીકારવા માંડ્યા, પોતે બિનકેળવાપદ્ધતિ, છતાં કેળવણી વગેરેમાં પોતાનું દ્રવ્ય આપવા લાગ્યા. અહીં સુધી તો આ પ્રયાસ સ્વલ્પ અને સરળ છે એમ લાગ્યું; પરંતુ જીજ્ઞાસુ રીતે ખીળ માર્ગમાં વિપરીત ગતિ થતી જોઈ એક ધ્યાન છે, અને સાક્ષરોનો પોતાનો પ્રયાસ જે હેતુથી કરવામાં આવે છે તે પ્રયાસની આડે કેટલેક અંશે પોતે જ આવતા હોય એમ દેખાય છે. જે વાંચનારાઓનીચેની દૃષ્ટિકોણ ઉપરથી વિચારી જોશે.

કૃત્યવિક્રમનું રૂપાંતર આપણે કેટલાકોમાં જીજ્ઞાસુ રીતે ધૂસી મથેલ જોઈએ છીએ. દાખલા તરીકે કેટલાક ગૃહસ્થો પોતાની પુત્રી દ્રવ્ય-

વાનને કંકુને ચાંદસે આપે છે. અને પાછળથી તે પુત્રીને જ વગ-
વસીલા તરીકે ઉપયોગ કરી જમાઈના દ્રવ્યનો ગેર ઉપયોગ કરે છે.
દીકરીના ધરતું પાણી ન પીવાય પરંતુ દીકરીના ધરના લાખો રૂપિયા
પચાવી પાડવાની છૂટ. વળી દીકરી પોતાના માળાપને પોતાના ધર-
માંથી કાંઈને કાંઈ મોકલ્યા કરે તે લેવાની છૂટ. જમાઈના નામથી
પોતે પોતાની મહત્તા વધારે છે. કર્મયોગે જમાઈના અભાવે વિધવા
શ્રેણી પુત્રીને પોતાને ઘેર અથવા પોતાના તાબામાં રાખી તેની
મિલકતની સાર સંભાળ પોતે રાખે છે એમ દુનિયાની નજરે દેખાડી
તે મિલકતનો ઉપયોગ પોતાને માટે તથા પોતાના કુટુંબ માટે કરવામાં
વિશ્વકુલ અચકાતા નથી. કન્યાવિક્રમ બંધ કર્યો એટલે આ કન્યાવિક્રમનું
સ્મારક સ્વીકાર્યું. આવી બાબતોનો પણ કન્યાવિક્રમમાં જ સમાવેશ થાય છે
જ્યાં સુધરેલાઓ તેને કન્યાવિક્રમ માનતા નથી એ ખેડનો વિષય છે.

હવે જમણવાર લઈએ તો સુધરેલાઓની મહેનતથી જમણવારો
મેલે છે અંશે બંધ થયા છે. આ બાબતમાં સુધરેલા સાક્ષરોને આપણે
મુખારકબાદી આપીએ. પણ સાથે સાથે લખવું પડે છે કે સુધરેલાઓએ
ખરે શરીરને હાલવા જેવું કમું છે. મેળાવડા થોડા તેમાં માનપત્રો
આપવામાં, મુખારકબાદી આપવામાં અભિનંદન આપવામાં, તોફારીમાંથી
રીટાપર કે બદલી વખતે, સારા નંબરે પાસ ચએલ હોય તે પ્રસંગે,
સારી ટીપ્પી મેળવી હોય તે વખતે, વિદેશ વધુ અભ્યાસ કરવા જતો
હોય તે પ્રસંગે, એમ સેકડો પ્રસંગો ઉભા કરી ટીપ્પી, ગાર્ડનપાર્ટી
કરતા નજરે લેખએ છીએ. એમાં થતો ખર્ચ એ ઘણીવાર જમણવારોના
ખર્ચેની પણ ઉલ્લંઘી જાય છે. વળી પ્રલોના હાટ, ગજરાના ટોપલા
ખાલી કરવા એ ખર્ચતો હાલતાં-ચાલતાં થતો હોવાથી દિસાબમાં

ગણાતો નથી. એટલે જમણુવારોનાં આંકડા કરતાં આ આંકડાઓ
ધણીવાર વધી જાય છે. આના પરિણામે ધીમે ધીમે વિવેકબુદ્ધિ
અને વિચાર નષ્ટ થતા જાય છે. નાનું કાર્ય મોટું રૂપ પકડતું જાય
છે. હાથ જે આનંદનું કાર્ય મનાય છે તે અવિધ્યમાં ધીમે ધીમે
ફરજીયાત નહિ થઈ પડે એમ ઠોણ કહી શકે તેમ છે ? વળી દેખાદેખાર્થી
શકિત હોય ન હોય તો પણ આવી પાટીઓ આપતા નજરે જોઈએ
છીએ. માટે જે સુધારકોએ જૂના જમાનાના જમણુવારોને ધિછારી
બંધ કરાવ્યા છે, તે જ સુધારકો ઉપર જતાવ્યા મુજબ રૂપાંતરે તેનો
સ્વીકાર કરી રહ્યા છે.

બાળલગ્ન કરવા તરફ હાલના સુધારકો અનાદર જતાવી રહ્યા
છે. અને તેને અટકાવવા માટે જે પ્રયાસ સેવી રહ્યા છે તે જ સુધાર-
કોમાં આ સુધરેલા જમાનામાં એક એવી છટછટ હાંખલ થઈ ગઈ
છે જે છૂટનું પરિણામ અવિધ્યમાં નાનાં નાનાં બાળકોનાં મનોપર
ખરાબમાં ખરાબ અસર કરી નાની ઉંમરમાં કુસંસ્કાર બાળકોમાં પેદા
થાય છે. એક દિવસ એવો હતો કે પંદર પંદર વર્ષના પુત્ર કે પુત્રીઓમાં
પરણું એ શી વસ્તુ છે, વિગતવાસના શી બીજાં છે, તેની અસર
પણ દેખાતી ન હતી. હાલમાં પણ રબારી ભરવાડ જે કેટલીક ઠાંમે
એવી છે કે જેમાં સોળ સોળ વર્ષની યુવાન કન્યાઓ તેવી જ ઉંમરનાં
સુવડા સાથે જંગલોમાં દોર ચારવા જાય છે, અનેક રમતો-રમે છે
અને કેટલીકવાર તો બચોબચ આવી કુસ્તીમાં એક બીજાં એક
બીજાને પછાડે છે. છતાં તેઓમાં કુવાસનાની અંસર પણ દેખાતી નથી.
સુધરેલાં દેપેતી પોતે છૂટથી વરતે છે. એક બીજાં સાથે હરે છે ફરે
છે, હાસ્ય વિનોદ કરે છે, નાટક સીનેમા જોવામાં મિજલસોમાં સાથે જ

હોય છે. બધ્યાઓ બેઠાં હોય છે એ વાત બહુ જાણકેટલાંક દંપતી-
પ્રેમીઓએ પણ કરતાં અચાંતા નથી. એની અસર બાળકો ઉપર
યથા છે. બાળકોનો સ્વભાવ સદા અનુકરણ કરવાની ટેવવાળો હોય છે
કે તે જોની ઉમ્મરમાં નાનાં નાનાં બાળકો તેવી રમતો તેરી ક્રિયાઓ
કરતાં આસપે ધણી વાર જોઈએ છીએ. અને કેવો કળિયુગ આવ્યો છે
આટલું કહી મનનું સમાધાન કરી લઈએ છીએ. આ રીતે બાળકોનાં
બીજા બાળકોનાં બધ્યાઓનાં મનમાં રોષાય છે એ રૂપાંતરે બાળકોના
નથી તો બીલું શું છે ?

કુધરેલાઓમાં હાલં તો કૃત્રિમ પ્રેમ જોઈએ છીએ. હાલનાં માણસો
એક બીજાનાં એક બીજા સાથે દિલ મળી જતાં. ચોતાના જેવી જ
કેળવણી ધરાવનારી સ્ત્રી જોઈ પુરુષ પરિણીત સ્ત્રી બધ્યાઓ કુટુંબનો
ત્યાગ કરી કૃત્રિમ પ્રેમના પ્રસાદમાં તજાઈ બીજી સ્ત્રી સાથે વણાંતર
લખ કરે છે. તેમજ સ્ત્રીઓ પણ પરિણીત પતિ સાથે છૂટાછેડા કરી
નવ સાથે ધર મારે છે. આ મૈત્રી લાખો કાળ ચાલતી નથી અને
પરિણામે બને પસ્તાય છે. વળી કેટલાંક તો એવા વિચારોના છે કે
જિંદગી મુશ્કેલી પરણવું નહિ એમ નક્કી કરી પણ કાળ કુંભારાવરણમાં
બંધીન કરતાં જોઈએ છીએ. અને તે મદિલા જ કેટલાંકો. બ્યારે
કુંભારાવાયામાં નથી રહી શકતાં ત્યારે મોટી ઉમ્મરે તેઓ લખની મદિ
મંથાનાં અચાંતા નથી. આ વૃદ્ધલખ નહિં તો બીલું શું ! આવા
દાખલાઓ પુરોષ જેવા દેશોમાં સર્વ સામાન્ય થઈ પડ્યા છે. હિન્દુસ્તાનમાં
પણ કેટલીક કેમોમાં એવા દાખલા મળી આવે છે.

પુનર્લંબની આવશ્યકતા સ્વીકારનારાઓ પણ એક રીતે વૃદ્ધ-
લખનાં દિમાવતી છે એમ કહેવું પડે છે. કેમકે બ્યારે પુનર્લંબ

એ કર્તવ્ય છે ત્યારે તે લગ્ન માટે અવસ્થાની હદ રહેતી નથી; તેમ
 એવાં લગ્નો પુનઃ પુનઃ કેટલી વાર કરવાં એ પણ મર્યાદા નથી રહેતી.
 જેથી કેટલાક વિષયાધિ શ્રીમતો ગ્રીસીસ વિના મેળા અને મિજલ્લસોમાં
 જતાં પોતાના પોઝીશનને ખાસ અપમાનિત માને છે. તેથી છેવટની
 અવસ્થાએ પણ લગ્નની ગઠિ જોડાય છે એ શું જુદું લગ્નનું રૂપાંતર
 નથી? અહીં સુધરેલાઓ આટલો બચાવ કરી શકશે કે જેઓમાં
 પુનર્લગ્ન નથી તેવાઓનાં જુદાલગ્નના અમો નિષેધક છીએ. જો કે
 અમુક અંશે આ વાત માનવા જેવી છે પણ પ્રવૃત્તિ એવી ચીજ છે
 કે ઉંચું કે નીચું, સમજી કે અજુસમજી, સાક્ષર કે નિરક્ષર એ દરેક
 ઉપર પોતાની સરખી અસર કરે છે. પાડોશમાં રહેલ પાડોશી દારૂ
 પીતો હોય તો નહિ પીનાર પાડોશીને તેની અસર થયા વિના રહેતી
 નથી, અને તે દારૂ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ, અસર એવી ચીજ
 છે કે સકારણ અથવા નિષકારણ સમજી અને અજુસમજી, અને ઉપર
 પોતાની સરખી અસર કરે છે.

સંસાર બ્યવહાર રૂપી નદીનો પ્રવાહ કયારે અને કેણી તરફ
 પોતાના વેગથી માર્ગ કરશે તે કશી શકાય નહિ. એક બીજાનું વર્તન,
 એક બીજાની સોખત, એક બીજાનું દર્શન, એક બીજાને અસર
 કયાં વિના રહેતા નથી. મોહનનું તૃણ જેની વાસના અનાદિકાળથી
 જીવ સાથે રહેલી છે અને તે વાસના તિરોહિત અથવા પ્રાદુર્ભાવે મનને
 ચંચળ બનાવી દે છે. તેથી વિવેકચક્રને આશ્ચર્યહિત કરી સમજીની
 સમજણને દબાવી જીવને અજુસમજી બનાવે છે, તો પછી અજુસમજીને
 તેવો બનાવે એમાં આશ્ચર્ય શું? “બીજાને સુધારવો હોય તો પહેલા
 પોતે સુધરવું” એ કહેવત સાધારણ નથી. મનુષ્યજાતનું વર્તન

વૃદ્ધવરચા સુધી એક સરખું હોય તો જ બીજાને લાભ કરનાર અને
 વૃદ્ધવર નેવાં અનિષ્ટ કાર્યોને અટકાવનાર થઈ પડે. ધન્યા વૃદ્ધો
 મોર્ષ ખાતાં વૃદ્ધવરધામાં સુચનોને પણ લજ્જાએ તેવાં કાર્યો કરતા
 નજરે પડે છે. માટે વૃદ્ધવરને નિયેષ કરનાર પોતે જ રૂપાંતરે વૃદ્ધ-
 વરના પાયા કેવીરીતે ચર્ચા રહ્યા છે એ જ બતાવવાનો અમારો
 હેતુ છે. એટલે જેને નિયેષ કરવામાં આવે છે તેનો જ રૂપાંતરે સ્વીકાર
 કરે છે એ વાત પોતે સમજી શકતા નથી.

ધર્મની શ્રદ્ધાઓમાં, કેટલીક ધર્મની પ્રવૃત્તિઓમાં વચલાકાળમાં
 ઘનના અભાવે અવિવેકને લઈને ભોક્ષામાં જે અસામતા દાખલ થઈ
 મજા સિધ્ધિલાચારી શુક્રોએને ચલાવી લીધું જેથી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં
 અવરચાએ પોતાનું 'સ્થાન જમાવ્યું'. વરણ હોય તો તેને સુધારી
 શકાય છે પણ ત્યાં અભાવ હોય ત્યાં સુધારવાનો અવકાશ જ રહેતો
 નથી. આંધળની શ્રદ્ધાઓમાં કેટલીક શ્રદ્ધાઓ રૂપાંતરે બની ગઈ છે. તે
 જો સુધરેલાઓ બાકે છે અને તેમાં શ્રદ્ધાસેવકો તરફ તિરસ્કારની
 નજરે જુએ છે. પોતે તેમાં કંઈ સાર માનતા નથી. તેમજ તેમ કરવા
 પોતાની ધ્રુવ ધરાવતા નથી, આ રીતિ જ સુક્તિયુક્ત નથી. ખરી
 વાત તો એ છે કે પોતે બીજાને કરી બતાવવું જોઈએ કે ખરી
 ધર્મક્રિયા આ છે. સામાવિષ્ટ પ્રતિક્રમણ અવિવેકથી કરાતાં હોય તો
 વિવેકથી શીરીને કરવાં જોઈએ તે બતાવવું એ જ ઘટિત છે. એમ
 ન કરવામાં ધણા જુના અને નવા વિચારવાળા જૂલે છે. જુના
 અજુકમજુની બૂલ તેમની અજુકમજુને લઈને આપણે દરમિયાન
 કરીએ અથવા તો તેમને સુધારવાને આપણે પ્રયત્ન કરીએ તો આટલાંથી
 સંતોષ માની શકાય. પણ સમજી અને સાક્ષરો જેમનાં મનજ કેળવવામાં

છે અને જેઓ સારાસાર સમજવાની શક્તિ ધરાવનાર છે તેઓ તેમ ન કરતાં ક્રિયાનો અનાદર કરે છે એ શોચનીય છે, કેમકે ધાર્મિક ક્રિયાઓ એ ઉત્તમ પદ્ધતિએ ચઢવામાં સીડીનું કામ સારનાર છે. મહાત્મજીરું હેતુ અને લાવાર્થને જે ક્રિયાઓ ધારણ કરે છે, મહર્ષિઓ અને શાસ્ત્રીઓએ જેનો સ્વીકાર કરેલ છે અને તેમ કરવા બીજાઓને દરમાવી રહ્યા છે, જેના હેતુદર્શક સ્વરૂપદર્શક અનેક શાસ્ત્રો લખાયાં છે; એ તરફ લક્ષ ન આપતાં માત્ર ક્રિયા તરફ અનાદર જ બતાવ્યા કરવો એ સુધરેલાઓનું અચાન સિત્તામ બીજું કશું નથી. માટે સુધરેલાઓએ સમજવું જોઈએ, જાણવું જોઈએ. સમજીને જાણીને તે પ્રવૃત્તિમાં પોતાનું વર્તન જોડવું જોઈએ. પરંતુ હાલમાં જે સુધરેલાઓ પ્રતિક્રમણ, સામાયિક, પૂજા અને પૌષ્ઠ, ગાયત્રી, જાપ, સંધ્યાવંદન, પ્રભુભજન વગેરે પવિત્ર ક્રિયાઓ તરફ અલગમો બતાવે છે, અનાદર કરે છે, તેનું રહસ્ય સમજવા પ્રયાસ કરતા નથી, તેમજ તેમ કરવા પોતાની ધ્વિજા ધરાવતા નથી. આવા કાલા કમરા સુધરેલાઓ કરતાં અમેને લાચારીથી કહેવું પડે છે કે અણસમજી જે ક્રિયા કરી રહ્યા છે તે સારા છે. કેમકે જો અશુદ્ધ પશુ પ્રવૃત્તિ આલતી હશે તો તે કોઈ કાળે શુદ્ધ થઈ શકશે. પશુ જ્યાં પ્રવૃત્તિ જ અસ્ત થઈ જશે તેનો સફલાવ જ નહિ રહે તો પછી સુધારવું કોને? અમારો આ લેખ લખવાનો હેતુ અને આશય એ છે કે સાક્ષરો અને યુવકો આધુનિક જમાનામાં જેનો નિષેધ કરી રહ્યા છે, તે નિષેધ તેની ઉત્પત્તિનાં કારણરૂપે અથવા તો તે નિષેધની વ્યાખ્યામાં આવે તેવાં વર્તનથી દૂર રહેવું, નહિ તો પ્રતિષેધનો રૂપાંતરે સ્વીકાર થાવ છે એમ માનવું પડે છે.

જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ

આપણા જીતેએ અને આત્મોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેનાં સમાન સેવનથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે એમ માન્યું છે. એકલાં જ્ઞાન કે એકલાં ક્રિયાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી. જો કે અપવાદ એના સંબંધમાં કંઈક દેખાતો હોય તો તે રાજભાગ નથી અને તેવો પ્રસંગ પૂરાવામાં મૂકી શકાય નહિ. શ્રી હરતત્ત્વવર્તીએ માત્ર જ્ઞાનપૂર્વકની જાવનાથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. મા રૂચ, મા તુચ નામના બે મુનિઓ અજ્ઞાની હતા, માત્ર અંતઃકરણની શ્રદ્ધાથી મારૂચ, માતુચ સખ્દોનું પચાસાપ પૂર્વક અધ્યયન કરતાં કેવળજ્ઞાન મેળવ્યું. આ દાખલાઓ અપવાદિક છે. ખરી વાત તો એ છે કે, જ્ઞાન અને ક્રિયા બંનેના સંયોગથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. આ વાત ત્રિમેવા દાખલાથી જરાજર-સમજી શકાય તેવી છે.

એક શહેરમાં ચારે તરફ અગ્નિ લાગ્યો. તેથી ગામના માણસો ગામ બહાર નાસી ગયાં. એક ઝોટા ઉપર આંખે દેખતો, બને પગે પંચુ બેઠો છે. ચારે તરફથી અગ્નિ બળતો ચાલ્યો આવે છે, છતાં પગવિના તે માણસ પોતાનો બચાવ કરવાની સ્થિતિમાં નથી. એવી જ રીતે એક આંધળો માણસ અગ્નિના ભયથી ચારે તરફ દોડાદોડ કરે છે. પરંતુ આંખોવિના બહાર નીકળવાનો માર્ગ મેળવી શકતો નથી. એ વખતે પંચુ અંધને બોલાવે છે અને કહે છે કે, તું મને ઉપાડ હું તને રસ્તો બતાવું તેમ તું ચાલ તો આપણે બંને જીવતા નીકળી જઈએ. નહિ તો આપણા બંનેનું મૃત્યુ છે. આંધળાએ તેમ સ્વીકાર્યું અને બંને બળતા શહેરથી બહાર જીવતા નીકળી ગયા. જ્ઞાન એ પંચુ સમાન છે અને ક્રિયા અંધ સમાન છે. પરંતુ બંને સાથે હોય તો અવરમ તેનાથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે.

જેમ જે પૈડાં વિના રથ ચાલતો નથી, એ પાંખો વિના પંખી ઉડી શકતું નથી તેમ જ્ઞાનક્રિયાવિના કાર્ય સિદ્ધિ થતી નથી. આં મુદ્દાની વાત લખ્યા પછી તેમાં કાળબેદ કેટલોક વિપર્યય થયો જોવામાં આવે છે.

શ્રી મહાવીર પ્રભુજીનાં નિર્વાણ પછીના કાળનું આપણે પ્રથમ અવલોકન કરીએ તો તે વખતમાં ચતુર્વિધસંધની પ્રવૃત્તિ જ્ઞાન અને ક્રિયા સંયુક્ત હતી અને તેથી સકળસંધનું બંધારણ જ્ઞાન ક્રિયા યુક્ત હતું. આથી ચારિત્ર વગેરે ધર્મવ્યવહારનું બંધારણ પણ ઉત્તમ રીતે ચાલતું હતું. કેમકે તે કાળમાં આચાર્ય સાધુઓ ક્રિયા સાથે જ્ઞાનને સાચવી આવક આવિકાને આદર્શરૂપ પ્રતીત થતા હતા. આવક આવિકાઓ પણ એ ઉત્તમ આદર્શમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાને અવલોકી પોતે તદનુકૂળ

પ્રવર્તિ કરતા હતા. જૈનધર્મ તે વખતે મુક્તિના અવ્યયમંદિર તરફ મુમુક્ષુને આકર્ષી રહ્યો હતો.

મગધ વગેરે દેશોના રાજા-મહારાજાઓ ઉપર જૈનધર્મની ઉત્તમ છાપ પડી હતી, તેથી એ જૈનધર્મના અનન્ય સેવકો બન્યા હતા, તે પછી ધીમે ધીમે કાંઈક સિધ્ધિતા આવવા લાગી. જ્ઞાનક્રિયાનું સંસ્કારણું સિધ્ધિ થવા લાગ્યું. કાંઈએ જ્ઞાનમાં, કાંઈએ ક્રિયામાં ન્યૂનાધિક્યનું માનવા માંડ્યું, તેથી થી સિદ્ધસેન દિવાકર અને તે પછી દેવચંદ્રચાર્ય વગેરે આચાર્યોએ જૈનતત્ત્વના રહસ્ય અને જ્ઞાનક્રિયાનું મહત્ત્વ બતાવવા અનેક અપૂર્વ પ્રયોગો કરી બતાવી આપ્યું કે જ્ઞાન અને ક્રિયા વિના મુક્તિ નથી. આથી રી જૈનધર્મની વિશ્વવપતાકા કિંમત સુધી ફરકી રહી હતી. જૈનેતરો વેદાનુયાયી તે વેળા પછેને વિચારી વીર પ્રભુના અદિસાના સિદ્ધાંતના અનુમોદક બન્યા હતા. પરંતુ ઉદય અને અરુણ મહાત્મા અને પડતી રિધતિ અને પરિવર્તન દેવનું, રાજ્યનું સમાજનું સદા ધર્માજ કરે છે. આપણા જૈનધર્મના પરિવર્તનનો કાળ આવ્યો, જ્ઞાનક્રિયાઓનાં મોક્ષઃ એ સિદ્ધાંત જૈનોના મગજમાંથી બૂંસાવા લાગ્યો અને શંકરમત પ્રવર્તમાના સિદ્ધાંતોનું પ્રજન વધવા લાગ્યું. તેથી જૈનોએ ક્રિયા ઉપર વધારે ભાર મૂક્યો. અ.થી જ્ઞાનની બાજુ મંદ થવા લાગી એટલે તે સામે પોતાની ઉત્કૃષ્ટતાના પ્રતિપાદનમાં ક્રિયાની કાંઈક વિશિષ્ટતા બતાવવી શરૂ થઈ અને તેથી જ્ઞાનની પ્રવર્તિ તરફ ઉપેક્ષા થવાથી તે કાળે જો કે શંકરમતાનુયાયીઓ સામે ક્રિયાનાં જોરથી જૈનો ટકી રહ્યા પણ એનું પરિણામ એ આવ્યું કે અંદર અંદર ક્રિયાશયિની બિન્નતા વધતી ગઈ. એક જ

જૈનધર્મમાં મહિમાદિ ગચ્છ, તર્ક, બેદોએ વિધિબેદ હોયો કર્યો. આટલા ઠાળ સુધી જ્ઞાનની મૌલ્યતા અને ક્રિયાનું આધિક્ય જૈનપ્રજ્ઞમાં દર્શન આપી રહ્યું હતું. તે પછી જ્ઞાનદયાના પ્રવેશક ક્રિયા રચિના પ્રવાહના આધિક્યમાં તથા જૈનો શૂલવા લાગ્યા અને ભિન્નતા વધી જતાં પરસ્પરના કદામદને લઈને એક પછી એક ટેટલોક અવિધિ ક્રિયામાં ભેળવાતો ગયો અને અંતર્યામિત જે ક્રિયાની દિશા પણ વિશુદ્ધ અને નિર્મળ હતી તે પણ વિકૃત થવા લાગી. જે પ્રવૃત્તિ રાગદ્વેષના પરિહાર માટે હતી તે પ્રવૃત્તિ રાગદ્વેષને યોગ્યતા મારી. જે પ્રવૃત્તિ આત્માના સ્વરૂપમાં રમણ કરાવનારી હતી તે આત્માને વિભાવબદ્ધ રાખવા વિજ્યશાળી નીવડવા લાગી. આમ વિધિમાર્ગ દબાતો ગયો. નિરુદ્ધ વિધિના રૂપમાં પરિણમવા લાગ્યો. છતાં અહીં સુધી પણ વિધિ-માર્ગની મૌલ્યતા થોડે ધણે અશે સચવાઈ રહી હતી. અહીં સુધી જૈનો ક્રિયાથી બલે મોહ્ય અને કેટલીક વૃત્તિઓથી યુક્ત હોવા છતાં જૈનદર્શનને પ્રકાશિત રાખી ચક્રવા દતા. આ જૈનોનો પૂર્વ ઇતિહાસ છે.

હાલમાં પાશ્ચાત્ય વિચારોના સંસર્ગથી ભારતવાર્તાના ધર્મમાં અવ્યવસ્થા થવા લાગી તેમ જૈનદર્શનને પણ તેનો ચેપ લાગ્યો.

વિચારનું સામ્રાજ્ય વિતર્કશાળી શુદ્ધિનો વિલાસ જે સમાજને, દેશને અને ધર્મને નિરુપયોગી છે, જે મનુષ્યને પરમ નિઃશયથી દૂર રાખે છે તેવા શુદ્ધિવિલાસ (વિચાર) નું સામ્રાજ્ય, ધર્મતાં જ્ઞાન, ક્રિયા ઉભયનું પર્યાવસાન માત્ર વિતર્કશીલ વિચારમાં આવી લાગ્યું છે. દરેક સમદાયમાં તેના અનુયાયિઓમાં જ્ઞાંતિનો સહચાર વધવા લાગ્યો છે. જ્ઞાંતિ વિતર્કની સહચારી છે, જ્યાં વિતર્ક અપરિમિત હોય ત્યાં જ્ઞાંતિ

મજ્જિમ્ને ફરો ફરો મુંઝવે છે. જાનિયા નિશ્ચયજન મંદ ૫૩ છે
 અને નારિતકતા અથવા અનરથાવધન મડિ છે. જુદા જુદા સંપ્રદાયોના
 અનુયાયિઓમાં પરમ રહસ્યની દ્રશ્યમાં સંકિતતા અને અરિધરપણું
 વધવા લાગ્યું, એક બીજાના સરેકારની બેગસેજ થવા લાગી. આથી
 ખરો જ્ઞાન જ્ઞાન રહ્યો નથી, ખરો મુસવમાન મુસવમાન રહ્યો નથી,
 ખરો મોદ-મોદ રહ્યો નથી. ખરો વેદાંતી વેદાંતી રહ્યો નથી: સર્વમાં
 એક બીજાની કિવાની બેગસેજ એટલી બધી વધી મધ ૬ એને સો
 પોતપોતાની માની બેદ છે. મુસવમાનો મૂર્તિને પૂજતા નથી છતાં
 ખરેખરે પૂજે છે, તાજૂત કરે છે. વેદાંતી ઈશ્વરને કયાં તરીકે માનનારા
 નથી છતાં માને છે, મૂર્તિઓને પૂજે છે. એવી જ રીતે જ્ઞાનેશ્વરીમાંથી
 નીકળેલ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય મૂર્તિને માનનાર ન હોવા છતાં દેવદેવીઓની
 માનતાઓ માને છે, તેને પૂજે લાગે છે. ફેટલાક તો અંબાશુ વખેરેની
 જામ માયા કરવા જાય છે, આર્ષસમાજો જે મૂર્તિના કદા વિરોધી
 છે તેઓ પણ થી 'પરમહંસ દયાનંદ સરસ્વતીના ફેટાને દાર તોરા
 ચમકે છે. આ રીતે એકબીજાનું મિત્રજુ એકબીજામાં દાખલ થઈ
 મુંડું છે. ફેટલાક પંડિતમન્ય કિલોસોફરો એને ઉદારતા વિશાળતા
 માને છે. પરંતુ ખરી રીતે વિનિમય એ ઉદારતાનું પરિણામ નથી
 પણ અજ્ઞાનનું પરિણામ છે. એથી તો ઉલટી અઅવસ્થા વધે છે.
 એવી ઉદારતા આજના જમાનામાં ઉદાર કિલોસોફરોને જ મુતારક દો.
 અજ્ઞાન પોતાના વર્ણાશ્રમનો ત્યાગ કરી કિશિયન બની જાય, તેની
 બંદે ખમ, ખવરાવે, થય કરે, ઇત્યાદિને શું ઉદારતા કહેવાય ? જ્ઞાન
 સાથે જ્ઞાતિને સંકાય એવજનો પ્રતિજ્ઞ નથી. જ્ઞાતિ, વય ઇત્યાદિકને
 જાનનો હક્ક અપ્રતિજ્ઞ છે, પણ કિવાનું તો જાહેન દરેક વર્ણાશ્રમને

અનુક્રમે સાચવવું જ જોઈએ. ઉદારતા કયા કહી શકાય કે જ્યાં બાહ્ય જૈનના સિદ્ધાંતોમાંથી જે સુંદર હોય તે ગ્રહે. જૈન બાહ્યોના સિદ્ધાંતોમાંથી જે ગ્રાહ્ય હોય તે ઉદારતાથી ગ્રહણ કરે. એમ એક બીજામાં જાનનો અભેદ વ્યવહાર આવશ્યક છે પણ વર્ણાશ્રમ બંધારણની ક્રિયાનો લોપ ઈચ્છવા યોગ્ય નથી. બાહ્યો કે જૈને કાર્પસ્ટના બાધામંડમાં કે ધરણામીઓના કુરાનમાં જે વ્યવહારબંધન પ્રતિપાદન કરેલ હોય તે પણ કરવા મંડી પડતું તે પણ યોગ્ય નથી, તે ઉદારતા નથી; પણ તે અવિચારીપણું છે. આમાંથી સંકરતા ઉત્પન્ન થાય છે. એ જાન નથી; પણ અજ્ઞાન છે. ઉદારતાની વ્યાખ્યા તો એ છે કે પોતપોતાની ભૂમિકામાં રહી અન્યમાંથી જે તત્વ હોય તે ગ્રહણ કરવું.

આ બધું સત્યાનાથ વૈતકંશીલ વિચારના જમાનાએ વાળી નાખ્યું છે. વ્યવહાર નિશ્ચયનું બળ સંપ્રદાયોમાં, સમાજોમાં સર્વત્ર ઘટાડી નાખ્યું છે અને પ્રત્યેક ધર્મને રથાને અધર્મ, જ્ઞાનને રથાને અજ્ઞાન, ક્રિયા વિધિને રથાને અવિધિ ઉભા કરી દીધા છે. કોઈપણ સંપ્રદાયવાળો પોતપોતાના શુદ્ધ સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ સમજાવી શકશે નહિ. અગર તો જે ક્રિયા કરી રહ્યા છે તે ક્રિયાનું સ્વરૂપ જાણે આ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેનો ફલાદેશ કોઈપણ મર્યાદા કહી શકશે નહિ.

મરોવિગ્નયજી ઉપાધ્યાયે પાંચ પ્રકારની ક્રિયા કહી છે. ઐહિક લાલચથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે વિગ્રહિયા (૧) પરલવની એટલે ઉચ્ચગતિ મેળવવા વગેરેની લાલચથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે ગરલ ક્રિયા. (૨) એક બીજાની દેખાદેખીએ જે ક્રિયા કરે તે અન્યોન્ય ક્રિયા (૩) ક્રિયા જે ક્રિયાનો જે હેતુ છે તે હેતુ સુધી પહોંચવા જે ક્રિયા કરવી

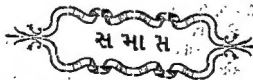
તે તદ્દર્શન ક્રિયા (૪) એમ આત્મમય આંતર વિશુદ્ધિ પૂર્વકની જે અનુભવ ક્રિયા તે અમૃત ક્રિયા (૫) આ રીતે ક્રિયાનાં સ્વરૂપને સમજાવે છે. તે ધર્મ આપણને પ્રિય છે તે ધર્મ પ્રત્યે આપણી આદર શુદ્ધિ છે, તે ધર્મને અનુકૂળ ક્રિયા કરવી એ દરેક ધર્મવાળાનો સિદ્ધાંત હોવો જોઈએ.

અમે જ્ઞાન, અમે બૌદ્ધ, અમે વેદાંતી, અમે ઇસ્લામી ઇત્યાદિ કથનમાત્ર વશ્નિકવૃત્તિઓ છે. સંપ્રદાય સંસ્થા કે દર્શનના જે અનુયાયીઓ છે તેના નિર્દિષ્ટ માર્ગમાં જ તેઓનું અનુયાયીત્વ સિદ્ધ કરશે. નહિકે વાણીના પ્રસાપ માત્રથી ક્રિયા અને જ્ઞાન ઉભયથી શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ જે જ્ઞાન અનુયાયીઓમાં હશે તે જ તે યથાર્થ જ્ઞાન ક્રિયામુક્ત ગણાશે.

જળાશયના સામા કિનારે જવા ઇચ્છનારાએ ત્યાં જવા માટે તરવાની ક્રિયા અવશ્ય કરવી પડશે. માત્ર કહી ઉભા રહી તેવા વિચારો કપા કરવાથી સામા કિનારે જવાશે નહિ. એવો માત્ર જ્ઞાનની અભિલાષા છે, એ અભિલાષાને સફળ કરનાર ક્રિયા છે. જ્ઞાન છતાં ક્રિયા વિના શાંતિની પ્રાપ્તિ નથી. ક્રિયા વિના કેવળ અભિલાષા વિચાર માત્રથી પૂરી થતી નથી. ક્રિયા રહિત વિચારો એ મનોરથના હવાઈ કિલાઓ છે. ક્રિયા તેને યથાર્થ સ્વરૂપમાં લક્ષ જનાર છે. ઉપાસનામાર્ગ એ અમેદ સાગરમાં આત્મનિમજ્જન કરાવનાર છે. પૃથક્ત્વથી તેનો આરંભ થાય છે. અમેદમાં તે વિરમે છે. ઉપાસના પૃથક્ત્વથી પ્રવેશ કરાવી પૂર્ણ એકત્વમાં ઉપાસકને સ્થાપે છે. એવી જે ક્રિયા તે ક્રિયાના લોભથી ઈષ્ટવિદ્યાર પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ કરાવી દોષ શોક ઉપાસના એ જ્ઞાનની સમજાવી. તે ઉપાસનાના વિચારોનો રસાસ્વાદ ક્રિયા વિના થઈ શકતો

નથી. એટલે કે જ્ઞાન સક્રિય નથી, ખરો અનુભવ, કરાવનારી, ક્રિયા છે. જોગ કેવો છે સાકર કેવી છે. છત્રાદિ, વસ્તુનું અનુભવ, જ્ઞાન ક્રિયા વિના થઈ શકતું નથી. માટે ક્રિયા સક્રિય વિચારથી જ્ઞાનની ભવ્યતાનો આનંદ લઈ શકાતો નથી. એટલે જ્ઞાન, અને ક્રિયા એ બંને એટલા સામીપ્યવર્તી છે કે એક બીજાને એક બીજા વિના ચાલતું નથી. તેનો અભ્યાસ કીડીની ગતિની જેમ કમચાલ પગથીએ પગથીએ ચડવાની માફક કરવાનો છે.

સુવર્ણને પણ નિર્ધર્ણ છેદન તાપ તાડનની ઠસોઠીમાં, પોતાની પ્રતીતિ માટે પહેલાં ઉતરતું પડે છે. તેમ આપણે ક્રિયાશી ઠસોઠી ઉપર અભેદ દશાને અગ્રભાવવા ચડતું પડે છે. તથાચર પોતાની ધારની પ્રતીતિ કરાવા સરાણે ચડે છે તેમ આપણે ક્રિયાની સરાણે ચડ્યા વિના આત્મજ્ઞાની બની શકશું નહિ. માટે જ્ઞાનક્રિયા સંયુક્ત પ્રવૃત્તિથી મોક્ષ છે એમ જૈનો માને છે અને તેથી જૈનોનો સિદ્ધાંત છે કે જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ:

નથી. એટલે કે જ્ઞાન શક્તિનો ખરો અનુભવ કરાવનારી ક્રિયા છે. જોગ કેવો છે સાકર કેવી છે ઇત્યાદિ, વસ્તુનું અનુભવ જ્ઞાન ક્રિયા વિના થઈ શકતું નથી. માટે ક્રિયા રહિત વિચારથી જ્ઞાનની ભવ્યતાનો આનંદ લઈ શકાતો નથી. એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બને એટલા સામીપ્યવર્તી છે કે એક બીજાને એક બીજા વિના ચાલતું નથી. તેનો અભ્યાસ કીડીની ગતિની જેમ ક્રમશઃ પગથીએ પગથીએ ચડવાની માફક કરવાનો છે.

સુવર્ણને પણ નિર્ધારણ હેઠળ તાપ તાડનની કસોટીમાં પોતાની પ્રતીતિ માટે પહેલાં ઉતરતું પડે છે. તેમ આપણે ક્રિયાથી કસોટી ઉપર અભેદ દશાને અનુભવવા ચડતું પડે છે. ત્યાર પોતાની ધારની પ્રતીતિ કરાવા સરાણે ચડે છે તેમ આપણે ક્રિયાની સરાણે ચડ્યા વિના આત્મજ્ઞાની બની શક્યું નહિ. માટે જ્ઞાનક્રિયા સંયુક્ત પ્રવૃત્તિથી મોક્ષ છે એમ જૈનો માને છે અને તેથી જૈનોનો સિદ્ધાંત છે કે જ્ઞાનક્રિયાભ્યાં મોક્ષ:

